Юрьевская Еврейская библiотека имени Д-ра Я. А. Эйгеса № 540
Библiотека академическ. ферейна
Юрьевская Еврейская библiотека имени Д-ра Я. А. Эйгеса № 540

די יודישע

פאלקס-געשיכטע

נאך דער

פאלקסטהימליכער געשיכטע דער יודען

פון פראפעסאר ה. גרעטץ.

פירטער טהייל

ווארשא-תרנ"ה.

ЕВРЕЙСКАЯ ИСТОРIЯ

по Популярной еврейской Исторiи

Профессора **Г. ГРЕЦА**

Изданiе и собственность Н. Г. ЗАКСА.

ВАРШАВА

Типографiя Шульдбергъ и Ко., Твердая № 6.

1898.

Дозволено Цензурою
С.-Петербургъ, 11 Октября 1897 года.

Tartu ... Ülikooli
R... ...kogu

Rf. 217767

-.20

Юрьевская Еврейская
библіотека имени
Д-ра Я. А. Эйгеса
№ ______

1 ליכטיגער פון דרויסען און פינסטערער אינוועניג.

(1700—1760 נאך קריסטוס געבורט).

פונקט ווען פאר די יודען אין איירָאפּא האט זיך בעדארפט אנהויבען א נייע לעבען, ווען די בעסטע און עדעלסטע קריסטען האבען געוואלט זיי טראסטען און העלפען, האט מען פון די יודענס זייט אליין ניט געזעהען קיין שום חשק צו פרייהייט: אזוי ווי עפּיס אנגעדיכטע חמארע האט זיך געשטעלט צווישען זיי און זייערע בעשיצער און מען האט געקאנט מיינען אז זיי זענען דוקא ברוגז פאר וואס מען וויל זיי נאר ארויסרייסען פון זייער פינסטערער געהטא און אז זיי איז ליעבער צו ליעגען ווי א ווארם אין חריין און שרייען אז קיין בעסערס איז שוין גאר ניטא. די אמשטערדאמער קהלה האט זיך גערעכענט פאר'ן שפּיגעל און פון דעסטוועגען איז דארט, זייט דעם טויט פון ר' יצחק ארא בּיא דע קאשטרו, אים יאהר 1687, ניט געוועהן איין רב, וואס זאל אויסער גמרא און פוסקים זיין געניטה אין וועלט־זאכען און זאל פערשטעהען ווי אזוי צו פיהרען אזא גרויסע עדה. אין אנדערע לאנדער האבען זיך אויך געפונען נאר עטליכע געצאהלטע רבנים, וואס תורה און חכמה איז ביי זיי געוועהן צונויפגעבונדען און זיי האבען דעם ווערטה געהאט צו זיין פארשטעהער פונ'ם פאלק. אזא געבילדעטער רב איז געוועהן אין לאנדאן; געהייסען האט ער ר' דוד ניטו, א געבארענער פון ווענעדיג. ער האט זיך אויך בעשעפטיגט מיט מעדיצין און מאטהעמאטיק און האט איבערגעלאזט כתבים, וואס פעראנפערן א סך בעשולדיגונגען געגען די יודען. נאך א גראסערן נאהמען האט געהאט דער איטאליענישער רב ר' יהודה ליאון בריעלי פון מאנטוא, וואס איז געוועהן א שארפער גענגער פון די מקובלים, און האטש ער האט זיך געפיהרט פריי: ער האט קיין בארד ניט געטראגען און איז געשטארבען א בחור פון אכטציג יאהר, האט מען איהם דאך געשאצט פאר זיין ליעבשאפט צום יודענטהום און מען האט געוואוסט אז ער איז פערטיג זיך מקריב צו זיין פאר

זיין פאלק און גלויבען. די איבריגע רבנים האבען אומעדום, וואס מען האט די יודען געלאזט לעבען רוהיג, בענוצט דאס שטיקעל פרייהייט דארויף זיי זאלען נאך מעהר איינקאוועון דעם יודען אין קעטען פון נייע חומרות; זיי האבען שטודירט דעם שלחן ערוך אהין און אהער, נאר קיינער פון זיי האט זיך ניט געוואלט אומקוקען אויף די פאדערונגען פון דער צייט. זיי האבען גאר פערגעסען, אז דאס יודישע לעבען שטעהט אויך ניט אויף איין ארט פונקט ווי ביי אללע פעלקער און אז מען מוז גוט טראכטען, דער יוד זאל קאנען זיין אי צו גאטט, אי צו לייט. א טהייל פון זיי האבען זיך אריינגעלאזט אין קבלה און האבען זיך אליין גענארט, אדער זיך געמאכט א וואהלע פרנסה פון קמיעות שרייבען און בעוויזען מופתים. איינער פון דער קלאסע, וואס האט אין דער יוגענד געלערנט קבלה אין דמשק, איז זיך אמאל צונויפגעקומען מיט'ן בעריהמטען פראנצאזישען געלעהרטען ריכארד סימאן און האט זיך ניט געשאמט איהם צו פערזיכערן, אז ער וועט פאר איהם אין די אויגען בעווייזען נסים. ריכארד סימאן איז מן הסתם מסופק געוועהן אין דעם, נאר דער בעל מופת האט זיך געהאלטען אין זיינעם און, אז ער האט זיך געפרוווט עטליכע מאל און עס איז איהם ניט געראטהען, האט ער זיך פארענפערט דערמיט, וואס די ערד פון פראנקרייך איז ניט מסוגל מען זאל דארט קאנען זעהען וואונדער. פון דער קליינער מעשה קאן מען ארויסזעהען, אז ווען די מקובלים האבען געהאט די העזה צו קריכען צו א גרויסען פראנצאזישען געלעהרטען און איהם וועלען אבנארען, ווי לייכט זייער שווינדעל האט געקאנט אנגעהען ביים בלינדען פאלק. איבריגענס קאן מען נאך אויסרעכנען דריי רבנים, וואס האבען זיך אבגעגעבען מיט יודישער געשיכטע: דאס זענען געוועהן ר' דוד קאנפארטע, וואס איז מעהר ארומגעפאהרען אויף דער וועלט. ר' דניאל מיגואל דעבאריאס, א געבארענער מאראן פון פארטוגאל, וואס האט זיך ערשט אין די עלטערע יאהרען בעזעצט אין אמשטרדם, און ר' יחיאל היילפערן דער בעל „סדר הדורות" פון מינסק, נאר זייערע כתבים האבען כמעט וועניג ווערטה געהאט, ווייל זיי זענען ניט פעהיג געוועהן צו אזא וויסענשאפטליכער ארבייט.

ביי אזא לאגע האט די צאהל פון די יודישע שרייבער ניט געקאנט זיין גרויס, און נאר צוויי מחברים פערדיענען מען זאל זייער נאהמען דערמאנען מיט ליב. דער ערשטער איז געוועהן לאפעץ לאגונא, וואס איז אים יאהר 1660 געבארען געווארען אין פראנקרייך ביי עלטערן-מאראנען. נאך אין

די קינדערשע יאהרען איז איהם בעשערט געווען ארייננצופאלען קיין שפאניען און פערזוכען דעם ביטערן כוס, וואס האט פערגיפטעט טויזענדער מאראנען, אלאנגע צייט איז ער געזעסען אין תפיסה און ער פלעגט זיך אפט קוויקען מיט א קאפיטעל תהלים. אז עס איז איהם געראטהען צו אנטלויפען קיין יאמאייקא און דארט אפען איבערגעהען צום יודענטהום און זיך רופען דניאל ישראל, האט ער אויף זיך גענומען צו איבערזעצען תהלים אויף שפאניש אין שאנע קלינגענדיגע שירים, כדי אנדערע אומגליקליכע, וואס פערשטעהען ניט העבראיש, זאלען אין איהם אויך קאנען געפינען טראסט און האפנונג. אז ער איז שפעטער געקומען קיין לאנדאן האט ער דארט זיין איבערזעצונג ארויסגעגעבען מיט דעם נאהמען, "אשפיגעל פונ'ם לעבען" און מען האט איהם דערפאר גרויס כבוד אבגעגעבען. בעזאנדערס די יודישע דיכטערינען שרה דע־פאנסעקא, מאנועלא דע־אלמיידא און ביענוועניד א כהן בעלמאנטע, וועלכע האבען איהם בעזונגען מיט שירים אויף לאטייניש, ענגליש און פארטוגעזיש. דער אנדערער איז געווען ר' משה חיים לוצאטו, וועלכער האט אנגעשריבען אויף לשון קדש זיינע צוויי בעריהמטע טהעאטער־שטיקע "לישרים תהלה" און "מגדל עז". דאס זענען אפילו געוועהן צוויי שוואלבען, נאר קיין זומער האבען זיי פארט ניט געקאנט מאכען.

אין דער פינסטערער צייט האט זיך ביי די יודען אנגעהויבען ארויסצוווייזען א נייע מין יחוס — עשירות. האטש די מטבע האט אפט געשפילט א גרויסע ראללע אין דעם יודישען לעבען און זיך שטעלען פונקט אין שול ביי דער מזרח־וואנד, פון דעסטוועגען האבען די יודען גוט געדענקט, אז "תורה איז די בעסטע סחורה" און דאס דער אמת'ר יחוס איז פארט געווען אין די האנד פון די לומדים; אז מען האט אבער דאס לערנען אוועקגעלעגט און עס איז גענוג געווען צו גילטען פאר א פרומען יודען און מען האט נאר א סך געדאווענט, דעמאלט האבען די רייכע זיך געמאכט פאר די גאנצע פיהרער פון זייער ארעם פאלק און האבען אנגעהויבען זיך עוסק זיין אין צרכי צבור, אלליין זיך נעהמען די מאכט אין קהל'שע־זאכען און עס איז ארויס א ווארטעל, אז ווער עס האט די מאות – האט די דעות.....

דאס וואס דער גאנצער יחוס איז איבערגעגאנגען צו דער מטבע האט זיך גענומען טאקי א ביסעל דערפון, וואס די יודען זענען אין יענער צייט שטארק פערגראבט געווארען, נאר נאך מעהר דערפון, וואס זיי זענען דעמאלט זעהר

פֶּערְאָרֶעמְט גֶעוָוארֶען אוּנ וֶוער עֶס אִיז נָאר אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ לֶעבֶּען בְּרֵייטְלִיךְ הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעקָאנְט רֶעכְנֶען פַאר אַ נָגִיד, אַ פִּירְסְט אוּנ זִיךְ שְׁטוּפֶּען אוֹיבֶּען-אָן. אֱמֶת׳ע גְבִירִים, גְרוֹיסֶע לַייט זֶענֶען גֶעוֶועהן נָאר וֶועניג, אִי דָאס נָאר צְווִישֶׁען סְפָרַדִים אִין אַמְשְׁטַרְדַם, הַאמְבּוּרג, לִיוָואַרְנָא, פְלָארֶענְץ אוּנ לָאנְדָאן. אַנְטָאנְיָא יִצְחָק זוּאַסָא, וָואס דֶער קֶענִיג פוּן שְׁפַּאנְיֶען קַארְל דֶער צְווֵייטֶער הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר אַ בַּארָאן, אִיז גֶעוֶועהן אַזַא מִילְיָאנֶער, אַז עֶס אִיז בַּיי אִיהם גַאנְץ לַייכְט גֶעוֶועהן אַרוֹיסְצוּגֶעהְמֶען פוּן קַאסְסָא אַ גְמִלוּת חֶסֶד פוּן צְווֵיי מִילְיָאן גוּלְדֶען אוּנ אוֹיסְלַייעֶן אֵיינֶעם פוּן דִי פְּרִינְצֶען, וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט אִיבֶּערְנֶעהְמֶען דִי עֶנְגְלִישֶׁע מְלוּכָה אוּנ הָאט אִיהם דֶערְבַּיי אַזוֹי גֶעזָאגְט: „וֶועט אַייךְ שְׁפִּיעלֶען דָאס גְלִיק — אִיז מַיין גֶעלְד אִין זִיכֶערֶע הָאנְד, וֶוען נִיט חָלִילָה — וֶועל אִיךְ אוֹיךְ נִיט בְּדַלוּת וֶוערֶען". פְרַאנְצִישְׁקָא מֶעלָא אִיז אוֹיךְ נִיט גֶעוֶועהן קֵיין קְלֵיינֶער עוֹשֶׁר, אוּנ דִי הָאלֶאנְדִישֶׁע מְלוּכָה פְלֶעגְט נָאר בַּיי אִיהם מַאכֶען הַלְוָאוֹת. דִי מִשְׁפָּחָה דֶע-פִּינְטוֹ אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן לוֹיטֶער גְבִירִים אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט עֶטְלִיכֶע מִילְיָאנֶען אוֹיף עוֹלָמוֹת, אוּנ הָאט פֶערְזָאגְט קִירְכֶען אוּנ גַייסְטְלִיכֶע, ווייל פּוּנְקְט ווי בַּיים לֶעבֶּען אַזוֹי אוֹיךְ נָאכ׳ן טוֹיט הָאט עֶר גֶעוָואלְט, אַז פוּן זַיין צְדָקָה זָאלֶען נֶהֱנֶה זַיין מֶענְשֶׁען אָהן אַ שׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד פוּנ׳ם גְלוֹיבֶּען. אִין הַאמְבּוּרג הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע, דִי מִשְׁפָּחָה טֶעקְסֵייַרַא אוּנ דָנִיאֵל אַבֶּעגְזָר אוּנ בַּיי זֵיי פְלֶעגְט דִי פּוֹלִישֶׁע מְלוּכָה אוֹיסְלַייעֶן פִיעל גֶעלְד. אִין לָאנְדָאן, וָואס אִיז שְׁטָאנְדִיג גֶעוֶועהן פוּל מִיט רַייכֶע לַייט, הָאט שְׁטַארְק גֶעשֶׁם׳ט ר׳ שְׁלֹמֹה דֶע-מֶעדִינַא, וָואס דִי קֶענִיגִין אַנְנַא, הָאט אִיהם גֶעשֶׁענְקְט דֶעם טִיטֶעל „רִיטֶטֶער", אוּנ דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת הָאבֶּען גֶעמוּזְט צוּ אִיהם אָנְקוּמֶען. דָאס זֶענֶען אָבֶּער גֶעוֶועהן עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע יוּדִישֶׁע גְבִירִים; אַלֶּע אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען, בֶּעזָאנְדֶערְס אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ פּוֹלִין, זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר אָרֶעם אוּנ הָאבֶּען מִיט בִּיטֶערְן שְׁוֵויס בֶּעדַארְפְט אַרְבַּייטֶען אוֹיפ׳ן טְרוּקֶענֶעם שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט. וֶוער שְׁמִיעסְט דִי יוּדֶען פוּן דִי דָאזִיגֶע אָרְטֶער, וואו חְמֶעלְנִיצְקִי מִיט זַיין חֶבְרָה הָאבֶּען חָרוּב גֶעמַאכְט, זֵיי זֶענֶען נָאר גֶעפַאלֶען אוֹיפ׳ן פָּנִים, עֶס אִיז זֵיי שְׁוֶוער גֶעוֶועהן קוּמֶען צוּ דִי פְרִיהֶרִיגֶע כּוֹחוֹת אוּנ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט ווי בַּטְלָנִים פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, אַרוּמְגֶעהֶען אִין דִי הַייזֶער, אוּנ אַזוֹי ווי זֵיי זֶענֶען כִּמְעַט אַלֶּע גֶעוֶועהן לוֹמְדִים, אִיז דֶער וֶוערְטְה פוּן תּוֹרָה דוּרךְ דֶעם שְׁטַארְק אַרָאבְּגֶעפַאלֶען אִינ אֲפִילוּ פַאר דִי דָאזִיגֶע, וָואס עֶס אִיז זֵיי

געראטהען זיך ערגיץ אין דער פרעמד צוצושלאגען צו א שטיקעל רבנות, האט מען ניט געקאנט האבען קיין גרויס דרך ארץ.

דאס פינסטערניש האט זיך נאך פערגרעסערט, ווען די ניפטיגע זאמען, וואס שבתי צבי האט פערזעעט, האבען אנגעהויבען ארויסשפראצען און זיינע תלמידים און יראים האבען זיך ענטשלאסען צו בעפעסטיגען דעם נארישען חלום נאך מיט מעהר שווינדעל און ליגענס. אויסער אברהם מיגואל כארדוזא, וועלכער האט זיך צוואנציג יאהר ארומגעדרעהט מיט שבתי צבי'ס תורות אין קאנסטאנטינאפאל און סמירנא, ביז איינער פון זיינע קרובים האט איהם ניט געשטאכען, האט שטארק געארבייט דניאל ישראל באנאפוא, א חזן פון סמירנא, וואס האט זיך אנגעהויבען בעריהמען אז אין איהם איז אריין א רוח נבואה, און אז די רבנים האבען זיך גענומען איהם רודפ'ן, האט ער נאכגעטהון זיין רבין אליין און איז געווארען א מהמד'נער.

אין איירא̈פא האט זיך דוקא, נאך דעם טויט פון שבתי צבי, די צאהל פון זיינע תלמידים פערגרעסערט, ווייל דארט האט זיך גענומען דערצו א מענש מיט א פעסטען חאראקטער און מיט א פערבארגענעם כח, וועלכער האט צו איהם צוגעצויגען דאס פאלק און געמאכט אז עס זאל איהם בלינד פאלגען. דאס איז געוועהן מרדכי פון אייזענשטאדט, וועלכער איז ארומגע־פאהרען איבער גאנץ אונגארן, מאהרען און באהמען און האט אומעדום מיט זיינע פייעריגע דרשות אויפגעמונטערט דעם עולם, מען זאל ניט אויפהערען גלויבען אז די צייט פון דער גאולה איז שוין טאקי געקומען. זיין בלייך אויס־געדארט פנים פון די שטאנדיגע תעניתים, זיינע גלאנצענדיגע שווארצע אויגען, וואס פלעגען אזוי ווי דורכבויערן דעם מענשען אז ער האט גערעדט מיט איהם, דאס אלדינג האט געבראכט דערצו, אז זיינע ווערטער זאלען ניט זיין גלאט ארויסגעווארפען, און וואו ער האט נאר גענדרש'נ'ט איז די קהלה באלד פול גע־ווארען מיט שבתי צבי'ניקעס. צום אנהייב האט מרדכי פון אייזענשטאדט געדרונגען, אז שבתי צבי איז טאקי דער אמת'ער משיח, אז מיט'ן רצון פונ'ם אויבערשטען איז ער געווארען א טערק, נאר געשטארבען איז ער ניט, ווי מען רעכענט, און ווערט זיך אין דריי יאהר ארום בעווייזען, ווען עס ווערט קומען די נוטע שעה און די יודען וועלען דארפען אויסגעלאזט ווערען. אז די דריי יאהר זענען אבגעלאפען און ער האט דערווייל בעקומען א סך מענשען, וואס זענען שוין אין איהם געוועהן איינגעגלויבט, האט זיך מרדכי ענטשלאסען מגלה צו זיין דעם עולם, אז אין איהם איז אריין די נשמה פון משיח בן דוד און

אז אצונד איז ער שוין דער ניי־געבארענער שבתי צבי, ווייל יענער האט ניט געקאנט אויספיהרען זיין היילינ שליחות איבער זיין רייכקייט, אונ דער גואל צדק מוז זיין ארעם. עס האט ניט לאנג געדויערט אונ אללע לאנדער פון ארום האבען אנגעהויבען קלינגען מיט דעם נייעם משיח, אונ די איטאליענישע יודען האבען איחם געשיקט שליחים איחם בעטען ער זאל קומען קיין איטאליען. דארט האט מען איחם אויפגענומען מיט גרויס כבוד אונ מען איז איחם אקעגענגעפאהרען מקבל פנים זיין ווי א געזאלבטען פון גאטט. ער האט זיך אבער געלאזט גלייך פאהרען קיין רום אונ האט געגעבען אנצוהערען אז עס קאן זיין ער זאל מוזען לפנים אנטהון קריסטליכע קליידער פונקט ווי שבתי צבי האט אנגעטהון טירקישע, דאס הייסט אז ער וועט געצוואונגען זיין זיך צו טויפען. ביי די אללע זאכען, האט מען איחם פון דעסטוועגען אויף די האנד געטראגען אונ ער וואלט ווייטער געוועהן געטהון זיינס, ווען מען רוימט איחם ניט אריין איין סוד אז ער מוז זיך היטען פאר דער אינקוויזיציאן. דעמאלט איז ער אוועק קיין פולין, אונ האט'ש די ראללע פון א משיח איז איחם שווער געוועהן דארט צו שפיעלען, איז ער געווארען דער גאנצער מדריך פון די שבתי צביניקעס, וועלכע האבען אין פולין זיך געהאלטען א לאנגע צייט, אפילו נאך זיין טויט.

אין טירקיי זענען, דאכט זיך, די יודען געשטאנען נאהענטער צו שבתי צבי'ס פאלשקייט אונ וואלטען זיך מעהר ניט בעדארפט לאזען נארען, צום סוף איז דער שווינדעל ווייטער געגאנגען אונ דאס נארישקייט האט געהאלטען פאר דער גרויסער חכמה. שבתי צבי'ס אלמנה האט באנג געטהון אנצוהערען אזא טהייערע פרנסה אונ עס איז ביי איהר געבליבען זי זאל אליין מאכען די קונץ, וואס קיין גרויס בריה'שאפט דערצו דארף מען ניט. זי איז אוועקגעפאהרען קיין סאלוניקי אונ דארט האט זי איהר איינענעם ברודערל אויסגעגעבען פאר א זוהן, וואס איז איהר קלאמערשט געבליבען פון שבתי צבי. א נאהמען האט זי איהם געגעבען יעקב צבי אונ האט פערזיכערט, אז צו איהם איז איבערגעגאנגען די גאנצע קדושה פונ'ם פאטער. ווער עס האט געהאט שכל, דער האט געקאנט באלד ארויסזעהען אז ביים געבארען ווערען האט יעקב צבי שוין בעדארפט אלט זיין צעהן יאהר, נאר קיינער האט נאר קיין שאלות ניט געוואלט פרעגען, אונ נאר גיך האט דער קליינער יעקב צבי געהאט ארום זיך עטליכע הונדערט גרויסע שבתי צבי'ניקעס, וואס האבען זיך משמח געוועהן מיט איהם אונ גערופען „קווערידא!" דאס הייסט „דער געליעבטער".

די רבנים האבען אבער אנגעהויבען בעמערקען, אז די נייע שבתי צבי'ניקעס זענען זעהר ניט פרום און אז זיי האבען ערגיץ אין די קבלה־ספרים אבגעזוכט איין היתר אז א מאנן וואס האט פיינד זיין פרוי מאג וואהנען מיט איין אנ־דערער אהן חופה און קדושין, דאס האבען זיי ניט געקאנט ליידען און האבען זיך גענומען זיי רודף'ן אויך מיט דער הילף פון דער טירקישער מלוכה. די שבתי צבי'ניקעס האבען ניט לאנג געטראכט און זענען אללע, אים יאהר 1687, געווארען טירקען. זייער ראש, דער יונגער יעקב קווערידא, איז מיט א גאנצער חברה געפאהרען קיין מעקקא, מתפלל זיין אויפ'ן קבר פון מחמד און צוריקקוועגס איז ער געשטארבען אין אלכסנדריען. פון די דאזיגע שבתי צבי'ניקעס איז געווארען א נייע סעקטע, וואס זיי אלליין האבען זיך גערופען מאמינים און געשריגען אז דער אמת'ער גלויבען איז נאר ביי זיי, און די טירקען האבען זיי א נאהמען געגעבען „דאנמאה", דאס הייסט אבגעריסענע, אדער מענשען וואס זענען ניט אהין און ניט אהער. די מאמינים האבען טאקי געלעבט אבגעזונדערט און האבען זיך גאר ניט געוואלט אנקעהרען מיט די טירקען: זיי פלעגען זיך משדך זיין נאר צווישען זיך, די קינדער האבען זיי מל געוועהן אויפ'ן אכטען טאג און די היילינגסטע ספרים זענען ביי זיי געוועהן דער זהר און שיר השירים. פאר א מנהיג האבען זיי אויפגענומען יעקב קווירידא'ס א זוהן ברכיה און איהם האבען זיי געהאלטען פאר משיח. נאך אצונד געפינען זיך אין סאלוניקי טויזענד משפחות, וואס קומען ארויס פון די דאזיגע מאמינים. צווישען זיי זענען דא דריי פערשיעדענע כתות, נאר אללע היטען נאך בסתר אב א סך יודישע דינים און מנהגים; זייער פאר־שטעהער און דרשן הייסט ביי זיי אב בית דין און דעם חזן רופען זיי פייטן.

קיין פולין האט זיך שבתי צבי'ס גיפט אריינגעהאפט דורך מרדכי פון אייזענשטאדט, שפעטער ווי אין אנדערע אייראפאישע לאנדער, נאר דערפאר האט ער זיך דארט געהאלטען א סך לאנגער ווי אומעדום, ווייל די פולישע שבתי צבי'ניקעס האבען ניט אבגעטרעטען פון יודישקייט, זיי האבען שטרענג אבגעהיט אללע דינים און מנהגים, נאר צו אללע „אני מאמין'ס" האבען זיי צוגעזעצט נאך א נייעם עיקר, אז זיי גלויבען אין שבתי צבי'ס היילינגקייט און אז ער איז דער אמת'ער משיח בן דוד. פון די דאזיגע שבתי צבי'ניקעס האט זיך אויסגעארבייט א גאנצע חברה „חסידים", נאר די חברה האט קיין שום שייכות ניט מיט די חסידים וואס ערשט שפעטער כמעט מיט הונדערט יאהר

איז ר׳ ישראל בעל שם טוב געווארען זייער מנהיג. צווישען די פוילישע יודען האבען פערשפרייט שבתי צבי׳ס תורות אברהם קוענקי, א ארץ־ישראל־משולח אונ א שטיקעל למדן, וואס האט פערשטעהען געגעבען דעם עולם אז מיט פאסטען, תשובה טהון אונ לעבען אבגעזונדערט פון דער וועלט קאן מען פארט משיח׳ן אראבברענגען, אונ א ליטווישער יוד צדוק, וואס איז געוועהן גאר א גראבער יונג, נאר אזוי פיעל שכל האט ער געהאט אז פלוצלונג האט ער געקאנט ווערען א בעל מופת אונ אז ער האט אויסגערעכענט, אז משיח מוז קומען אים יאהר 1695 האבען זיך געפונען גענוג נארען וואס האבען איהם געגלויבט.

דאס איז אבער גאר געוועהן א אנהויב. באלד האבען זיך ארויסגעוויזען גראסערע בריות, וואס האבען נאך מעהר פערשטאנען ווי אזוי צו מאכען די קונץ אונ ארומפיהרען דאס פאלק ביי דער נאז. דער ערשטער איז געוועהן חיים מלאך, וואס האט נאך אים יאהר 1680 געשם׳ט פאר א גרויסען מקובל אונ ניט וועניג פוילישע רבנים זענען געוועהן זיינע תלמידים. אים יאהר 1690 האט ער זיך אוועקגעלאזט קיין טירקיי אונ איז אין סאלוניקי בעקאנט געווארען מיט׳ן גאנצען דרך פון שבתי צבי, נאר אזוי ווי די שבתי צבי׳ניקעס פון סאלוניקי זענען שוין דעמאלט געוועהן אין חרם, איז ביי איהם געבליבען ער זאל פער־לייגענען אז ער איז איינער פון זיי, אונ שטילערהייד זאל ער ארומפאהרען אין אייראפא אונ בעפעסטיגען צווישען די יודען דעם גלויבען אין דעם נייעם משיח. אזוי האט ער זיך ארומגעדרעהט אויף דער וועלט היבשע עטליכע יאהר ביז ער האט זיך נאך אמאל צוגעשלאגען קיין פולין, אונ דארט האט ער שוין געפונען א פערטיג פעלד פאר זיין ארבייט. די חסידים זענען שוין ארומגעגאנגען מיט פערדרעהטע קאפ, זיי האבען פשוט ארויסגעקוקט עס זאל עמיצער קומען אונ איינרעדען זיי דאס גרעסטע נארישקייט, אבי זיי זאלען האבען וועגען וואס צו ליארמען, אונ אז חיים מלאך האט אנגעהויבען ארומפאהרען איבער פערשיעדענע שטאדט אונ דערצעהלען די נסים וואס ער האט געזעהען אונ געהארט אין טירקיי, זענען טויזענדערהייז צו איהם צוגעשטאנען אונ זיינע רעד האט מען אנגענומען ווי א תורה. ווער שמיעסט אז ער האט אויסגעדרונגען, אז אים יאהר 1706 וועט זיך שבתי צבי, אויפ׳ן פיערציגסטען יאהר נאך זיין טויט, בעווייזען אונ האט געבראכט א ראיה פון משה רבנו וואס האט אויך געמוזט פערברענגען פערציג יאהר אין דער מדבר ביז ער האט געקאנט די יודען צופיהרען קיין ארץ ישראל, זענען אללע געווארען מלא שמחה אונ פיער

יודישע קהלות, פון כוטשאטש, זשאלקאווא, פודהייץ און האראדענקא, זענען פון גרויס ביז קליין צוגעשטאנען צו שבתי צבי. מיט ליעבשאפט האבען זיי אנגענומען אללע יסורים פון לאנגע תעניתים אבי זוכה זיין צו דערלעבען די גליקליכע שעה און זעהען ווי „גאטט'ס בן יחיד" וועט קומען בעפרייהען די יודען פון זייערע צרות און אומקעהרען זיי די פערלארענע מאכט.

דער יונגערער איז געוועהן יהודה חסיד, און ער האט נאך בעסער געקאנט דרעהען דאס ראדעל, ווייל ער איז געוועהן א בעריהמטער דרשן און אז ער פלעגט רעדען פאר'ן עולם אנגעטהון אין ווייסען און פערגלאצט די אויגען האט ער אין זיינע ווארטער אריינגעלעגט אזא פייעריג געפיהל, אז זיי האבען יעדען געמוזט רירען, ניט אומזיסט האט מען איהם אויך גערופען „מוכיח", דער שטראפער, ווייל זעלטען האט מען זיך ביי זיינע דרשות געקאנט איינהאלטען פון וויינען און כמעט שטאנדיג פלעגט זיך דער גאנצער עולם, אפילו די עלטסטע און ערנסטע בעלי בתים, בעוואשען מיט טרערען. א געבארענער איז ער געוועהן פון סיעדליץ, נאר א טהייל האבען גערעכענט אז ער שטאמט גאר ארויס פון דובנא. דאס איז אבער קיין ספק ניט אז גאר אין די יונגע יאהרען האט ער געלעבט אין איטאליען, דארט האט ער געלערנט קבלה, נאר די רבנים האבען בעמערקט אז אין איהם איז עפים ניט קיין ריינע זאך און מען האט איהם ארויסגעפטרט. אז ער איז צוריקגעקומען קיין פולין האט ער ארום זיך צונויפגעזאמעלט פיעל לומדים און רבנים און האט זיי געוויזען נייע דרכים אין קבלה, און אזוי ווי ער איז שוין געוועהן אנגעשטעקט מיט שבתי צבי האט ער אנגעהויבען פון אללע חסידים (וואס צו ליעב זיי האט ער, ווי עס שיינט, אנגענומען דעם נאהמען יהודה חסיד) מאכען שבתי צבי'ניקעס און עס איז איהם שווער ניט אנגעקומען, ווייל וועמען גלוסט זיך ניט גלויבען און האפען, ווען די אויגען זענען צו געמאכט עס ציהט צום שלאף און דער פערשלאגענער מח קאן זיך ניט רירען.

אז אזא פארעל, ווי חיים מלאך און יהודה חסיד, זענען זיך צונויפגעקומען, האבען זיי פערשטאנען אז צוזאמען וועט די ארבייט געוויס נאך בעסער געהען, און זיי האבען מן הסתם געמאכט יד אחת. דאס האט אבער אויפגעריסען די אויגען פון די רבנים, וואס האבען זיך פריהער ניט אזוי שטארק צוגעקוקט צו אלדינג וואס דא געהט פאר און האבען נאר דעמאלט בעקומען א חשד, ווען זיי האבען געזעהען ווי עס ווערט די צאהל פון די חסידים פון

טָאג צוּ טָאג גְרֶעסֶער אוּנ וִוי פִיעל בִּכְבוֹדִ'ע מֶענְשֶׁען שְׁטֶעהֶען צוּ צוּ זֵיי. אִין זֶענֶע יָאהְרֶען הָאט שׁוֹין גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע דֶער רַב פוּן דִי אַשְׁכְּנַזִּים אִין אַמְשְׁטֶרְדַם, ר' צְבִי אַשְׁכְּנַזִּי, אָדֶער וִוי דִי וֶועלְט הָאט אִיהם גֶערוּפֶען חָכָם צְבִי; מִיט פוֹילִין הָאט עֶר גֶעהַאט אַ שְׁטִיקֶעל שַׁיְיכוּת, וַוייל זַיין פָאטֶער אִיז גֶעוֶועהן אַ פוֹילִישֶׁער, אוּנ אִיז אִין חְמֶעלְנִיצְקִי'ס צַייטֶען אַנְטְלָאפֶען פוּן דָארְט. דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ דִי פּוֹילִישֶׁע רַבָּנִים גֶעוֶוענְדֶט צוּם חָכָם צְבִי אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען: עֶר זָאל זֵיי אַרוֹיסְשְׁרַייבֶּען זַיין מֵיינוּנְג וֶועגֶען דִי חֲסִידִים אוּנ זֵייעֶרֶע פָארְשְׁטֶעהֶער. ר' צְבִי אַשְׁכְּנַזִּי הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט קוּרְץ אוּנ שַׁארְף, אַז מֶען טָאר דִי דָאזִיגֶע חֲסִידִים נִיט לָאזֶען קֵיין קָאפּ אוֹיפְהֵייבֶּען, וַוייל דָאס זֶענֶען שְׁטֶאבֶּענְדִיגֶע דֶארְנֶער אוֹיפְ'ן פֶעלְד פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. אַז מֶען הָאט גֶעהַאט דִי הַסְכָּמָה פוּן אַזַא גְרוֹיסֶען מַאנְן וִוי דֶער חָכָם צְבִי, הָאט מֶען שׁוֹין מֶעהר נִיט גֶעפְּרֶעגְט, אוּנ דִי רַבָּנִים פוּן קְרָאקוֹיא הָאבֶּען בַּאלְד אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין חֵרֶם אַלֶע חֲסִידִים אוּנ זֵייעֶרֶע מַנְהִיגִים. דֶעמָאלְט אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי חַיִּים מַלְאַךְ אוּנ יְהוּדָה חָסִיד, וָואס הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ אָנְצוּהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה מִיט דִי רַבָּנִים, זֵיי זָאלֶען זִיךְ צוּזַאמֶען מִיט פִינְפְצֶעהן הוּנְדֶערְט חֲסִידִים אַוֶועקְלָאזֶען קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ דָארְט שׁוֹין בְּלֵייבֶּען בִּיז דָאס יָאהר פוּן דֶער גְאוּלָה וֶועט קוּמֶען, וַוייל נָאךְ זֵייעֶר רֶעכֶענוּנְג הָאבֶּען זֵיי אִין גַאנְצֶען בֶּעדַארְפְט וַוארְטֶען נָאךְ אַ יָאהר זֶעכְּס.

דָאס אִיז גֶעשֶׁעהֶען אִים יָאהר 1700, אוּנ אוּמֶעדוּם, וואוּ זֵיי זֶענֶען דוּרְכְגֶעגַאנְגֶען, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעַשׁ. נָאר גְרוֹיס אִיז גֶעוֶועהן דִי ווִירְקוּנְג פוּן יְהוּדָה חָסִיד, וֶועלְכֶער הָאט גֶעהַאט גֶעבֶען זִיךְ פוּנְפְצִיג מְקוּרָבִים פוּן עֶדְלֶע יוּדֶען לוֹמְדִים, אַלֶע הָאבֶּען זֵיי גֶעטְרָאגֶען וַוייסֶע מַאנְטֶעל, אוּנ אַז זֵיי פְלֶעגֶען דוּרְכְגֶעהֶען דוּרְךְ אַ שְׁטָאדְט אִין אֶסְטֶערְרַייךְ אָדֶער אוּנְגַארְן אוּנ אָנְמַאכֶען אַ יְלָלָה בַּיים דַאוֶונֶען, אִיז זֵיי דָאס פָאלְק נָאכְגֶעלָאפֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶערֶעכֶענְט פַאר מֶענְשֶׁען וָואס לַיידֶען אוּנ זֶענֶען זִיךְ מַפְקִיר צוּ לִיעבּ דֶער אֱמוּנָה. דִי רַבָּנִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט שְׁטֶעהֶען פוּן וַוייטֶענְס אוּנ הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט צוּ זַאטְשֶׁעפֶּען מִיט בְּלִינְד צוּרַייצְטֶע מֶענְשֶׁען. זֵיי הָאבֶּען נָאךְ אָפְּט גֶעזֶעהֶען מֶען זָאל פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען מַאכֶען נְדָבוֹת, אַבִּי זֵיי זָאלֶען זִיךְ גֶעהֶען זֵייעֶר וֶועג. אִין ווִיען הָאט זֵיי ר' שְׁמוּאֵל אָפֶּענְהַיים, אַ גְרוֹיסֶער גְבִיר, גֶעגֶעבֶּען אַ מַתָּנָה יָפָה אוּנ הָאט גֶעדוּנְגֶען צְווִיי שִׁיפֶען, וָואס זָאלֶען זֵיי גְלַייךְ בְּרֶענְגֶען קֵיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפֶּאל, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זִיךְ פֶערְשְׁפָּארֶען אַרוּמְשְׁלֶעפֶּען. נִיט אַלֶע זֶענֶען אָבֶּער מְרוּצֶה גֶעוֶועהן צוּ פָאהְרֶען מִיט'ן וַואסֶער; דֶער רַב הָאט גֶעוָואלְט

בעסער צוזאַמען מיט יהודה חסיד, געגעהען צו פוס איבער ווענעדיג, מעהר אָבקומען פאר די זינד און אַריינגעהען קיין ארץ ישראל ווי ריינע בעלי תשובה. אַוודאי האָבען זיי ביי אַזא ווייטער נסיעה, און נאָך צו פוס, קיין נחת ניט געהאַט: מעהר פון פינף הונדערט מענשען זענען אויסגעשטאָרבען און די איבריגע האָבען זיך קוים מיט צרות פערשלעפּט קיין ירושלים. דאָרט איז זיי אָבער ניט בעסער געוואָרען, קיין גוטען אויפנעמען האָבען זיי ניט געהאַט פון די ארץ ישראל יודען, ווייל מען האָט שוין געוויס פריהער געוואוסט זייער כונה, און דאָ איז נאָך באַלד, אויפ'ן דריטען טאָג ווי זיי זענען אָנגעקומען, געשטאָרבען יהודה חסיד, זיי זענען געבליבען ווי אַ שיף אָהן אַ רודער, און לאַנג האַלטען זיך איז זיי אונמעגליך געוועהן. אין אַ צייט פון דריי יאָהר איז פון זיי געוואָרען אַ תל: אַ טהייל זענען געוואָרען מהמד'נער און די איבריגע האָבען זיך אומגעקעהרט קיין אייראָפּא און זענען איבערגעגאַנגען צום קריסטענטהום. צווישען די געטויפטע איז געוועהן יהודה חסיד'ס אייגענער זוהן.

חיים מלאך האָט זיך אַ ביסעל לענגער געהאַלטען, ווייל אין ירושלים זענען געוועהן זעהר פיעל שבתי צבי'ניקעס, און איהם איז געראָטהען זיך צוצושאַרען צו זיי און ווערען ביי זיי אַ גאַנצער רבי. ער האָט געמאַכט אַ בעזונדער שול, דאָרט האָט ער ביים ארון קודש אַנידערגעשטעלט אַ בילד פון שבתי צבי אויסגעהאַקט פון האָלץ, און אַללע שבת און יום טוב פלעגט ער מיט די חסידים מאַכען הקפות אַרום דער בילד און זינגען און טאַנצען מיט משוגענ'ע תנועות. די רבנים האָבען ניט געקאָנט צוקוקען אַזא חלול השם און עס האָט זיי געקאָסט גענוג צייט און מיה ביז זיי האָבען איהם משלח געוועהן פון ירושלים. די שבתי צבי'ניקעס פון סאַלוניקי האָבען אָבער איהם געגעבען אַ סך געלד ער זאָל זיך נאָך קאָנען אַרומדרעהען אין דער טירקיי, נאָר אַז דער חכם באַשי (דער הויפּט-רב פון די ספרדים אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל), האָט געפועלט ביי דער טירקישער מלוכה, זי זאָל חיים מלאך ניט ערלויבען צו בלייבען אין לאַנד, איז ער אַוועק קיין דייטשלאַנד און פון דאָרט איז ער נאָך אַמאָל אַריבער קיין פּוילין און האָט נאָך עטליכע יאָהר זיך אַרומגעפיהרט מיט די חסידים און שבתי צבי'ניקעס ביז ער איז ניט געשטאָרבען פון שכרות און פון אַ אויסגעלאַסען לעבען. זיין אַרבייט האָבען דערנאָך איבערגענומען אַנדערע צוויי שווינדלערס, יצחק קאַידענער און משה וואָדיסלאַוו, און די רבנים האָבען מיט זיי אויך געהאַט געניג מיה און פיין ביז מען איז פון זיי פּטור געוואָרען.

אין דער אייגענער צייט האָט נאָך מעהר גערוישט אין דער וועלט. איין

אנדער שבתי צבי'ניק, נחמיה חייא חיון, וועלכער האט אין די אללע זעכס אונ זיבציג יאהר, וואס ער האט איבערגעלעבט, איין רוהיגע מינוט ניט געהאט, ווייל ער האט זיך ניט געשטרעבט צום אמת אונ האט כל ימיו נאר געארבייט צו בעפעסטיגען דעם שווינדעל, וואס האט דעמאלט געגנוג פער־דרעהט יודישע מוחות. געבארען געווארען איז ער אים יאהר 1650 אין באסניען סעריא, וואס רופט זיך אצונד סעראיעווא, אונ אז ער איז נאך געוועהן א קליין קינד האט מען איהם אוועקגעפיהרט קיין ארץ ישראל אונ ביז אכטצעהן יאהר האט ער געלערנט תורה אין חברון. אז ער האט חתונה געהאט האט מען איהם אויפגענומען פאר רב אין איסקופיא, ניט ווייט פון סאלוניקי, נאר ער האט זיך אויף דער שטעללע לאנג ניט געקאנט האלטען: מען האט בעמערקט, אז ער פיהרט זיך זעהר שלעכט אויף, אונ מען האט איהם פון רבנות ענטזאגט. פון דעמאלט אן האט ער אנגעהויבען נע ונד צו זיין, ער האט זיך אויפגעהאלטען צייטענווייז אין אדריאנאפאל, סאלוניקי אונ בעלגראד אונ האט זיך געפרובט ווערען א מגיד, א מלמד אונ אפילו א סוחר, נאר אין קיין זאך האט ער קיין גליק ניט געהאט; די ווילדע תאוות האבען איהם פונ'ם וועג אראבגעפיהרט, ער האט אויך ניט פיינד געהאט דעם טרונק, אונ מיט אזעלכע חסרונות האט ער זיך קיין גרויסען כבוד ניט געקאנט פערדיענען. א מאל איז איהם אין א הויז, וואו ער איז געוועהן א מלמד, געפאלען א טירקיש דיענסט־מעדעל, האט ער אים שבת צוגענומען ביים בעל הבית א פאר פערד אונ איז אנטלאפען מיט איהר פון דער שטאדט; מען האט זיך אבער באלד אומגעקוקט, מען האט איהם געכאפט אונ מען האט זיך מיט איהם מן הסתם נוהג געוועהן ווי מיט א פערד־גנב. אין סאלוניקי איז חיון צוגעשטאנען צו די שבתי צבי'ניקעס; ער האט זיך געמאכט א איינגאנג טאקי צו ברכיה אלליין, צו משיח'ס אייגען אייניקעל, אונ פון דארט איז ער אוועק א פערטיגער בעל מופת. א היבשע צייט האט ער זיך ארומגעדרעהט אין מצרים אונ ארץ ישראל אונ אז ער איז א ביסעל בעקאנט געווארען ביים פאלק מיט זיינע וואונדער, וואס ער פלעגט קלאמערשט בעווייזען, האט ער זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען עטליכע ספרים וועגען שבתי צבי, נאר א ביסעלע פערשטעלט, כדי דער עולם זאל זיך באלד ניט האפען צו זיין כוונה. אין סמירנא האבען איהם די רייכע מקובלים אויפגענומען אונ האבען איהם געוואלט געבען געלד ער זאל קאנען דרוקען זיינע כתבים, נאר דער רב ר' בנימין לוי האט פערשטאנען וואס חיון מיינט אונ איז אפענטליך ארויס געגען איהם, עס האט אבער איהם ניט

געהאלפען, ווייל דאס פראסטע פאלק האט שוין געהאלטען פון חיון און האט געשריגען אז דער רב טהוט עס פאר קנאה. ווען חיון בלייבט אין סמירנא, וואלט איהם שוין אפשר דאס מזל אנגעהויבען צו שפיעלען, ער האט אבער לאנג איינזיצען אויף איין ארט ניט געקאנט, און אז ער איז אריבער קיין ירושלים האט מען מיט איהם גאר ניט געמאכט קיין שיהות און דער רב ר' אברהם יצחקי האט איהם באלד אריינגעלעגט אין חרם. דערמיט האט מען איהם אבגעשטעטען דעם וועג און ער האט זיך געמוזט געזעגנען מיט דער טירקיי און זיך אוועקלאזען קיין איטאליען. צוויי יאהר כסדר איז חיון ארומגעפאהרען פון איין שטאדט אין דער אנדערער און האט זיך אין ערגיץ ניט געקאנט אבזוכען א מקום מנוחה. אין ליווארנא האט ער אפילו יא געפונען גוטע פריינד, וואס האבען איהם געוואלט שטיצען, נאר דער ליווארנא'ר רב, איינער פון די בעריהמטע מקובלים, ר' יוסף ערגאש איז געוואהר געווארען אז ער איז פון שבתי צבי'ס חברה, האט ער אנגעמאכט אזא געוואלד, אז חיון האט געמוזט אנטלויפען. דערפאר איז איהם שוין בעסער געגאנגען אין וועניג, דארט איז איהם געראטהען זיך מעהר צוצולאזען צו די רבנים, זיי האבען איהם געגעבען הסכמות אויף זיינע כתבים און אים יאהר 1711 האט מען אבגעדרוקט א קליין ספר'ל „רזא דיחודא” (דער סוד פון'ם איינציגען גאטט), אין וועלכען ער ווייזט אויס, אז די גאטטהייט בעשטעהט פון דריי געשטאלטען: פון עתיקא קדישא (דאס אלטע היילינקייט), פון קודשא בריך הוא און פון דער שכינה, ווי עס שיינט, האבען די רבנים פון וועניג אפילו אין די אויגען ניט געזעהען חיון'ס ספרים און האבען גלאט אזוי אנגעשריבען זייערע הסכמות, נאך א גראסערע סברא איז, אז ער האט גאר אליין נאכגעמאכט זייערע חתימות, נאר פאר איהם איז דאס דערוויל געווען א גאנץ געשאפט און, אז ער איז שפעטער מיט א יאהר געקומען קיין פראג האט ער שוין געהאט אויף וועמען זיך צו פעררופען און די בעסטע לומדים און רבנים האבען איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד. דער גראסטער גביר פון פראג ר' דוד אפּענהיים, וואס האט זיך גערעכענט פאר א שטיקעל מקובל, האט געהאלטען פאר א זכיה וואס חיון איז ביי איהם איינגעשטאנען און, אז דער עולם האט נאך דערזעהען אז אזעלכע גרויסע רבנים ווי ר' יהונתן אייבעשיץ און ר' נפתלי כהן קומען צו איהם און רעדען מיט איהם דברי תורה איז ער ביי די עדלע יודען געווארען נאר געהויבט און געקראנט. דעם פראסטען עולם ווידער האט ער צו זיך צוגעצויגען מיט מופתים, מיט קמעות,

און קוים האט מען איהם שוין אנגענומען פאר א איש אלהים האט מען גאר ניט געפרעגט קיין שאלות און קיינער האט זיך ניט אומגעקוקט אויף זיין יראת שמים. ער האט גאנצע טאג געשכורט, נאכגעלאפען נאך אללע תענוגים; נאר קוים האט ער פערגלאצט די אויגען און האט געוויזען, אז ער האט צו טהון מיט מלאכים איז שוין אלדינג פערגעבען געווארען און זיין נאהמען האט אנגעהויבען קלינגען אין גאנצען לאנד. אין פראג האט ער אנגעשריבען א נייע ספר „מהימנותא דכלא" (דער גלויבען פון אללעס) און האט מיט הסכמה אזוי געדרעהט, אז ר' נפתלי כהן האט איהם געגעבען איין הסכמה, האט'ש ער האט איהם נאר געוויזען עטליכע בלעטלעך, אי דאס נאר אזעלכע, וואס האבען איהם געטויגט. פון דארט איז ער ארייגעפאהרען קיין ניקלסבורג, פרושניץ, ברעסלויא און וויען, און אומעדום האט ער געשפיעלט א צוויי־פנים'דיגע ראללע: צווישען רבנים איז ער געוועהן א פרומער יוד, און ביים געוואהנליכען עולם האט ער געזוכט אללע מיטעל היילג צו מאכען דעם דרך פון שבתי צבי. אין פרושניץ פלעגט ער זיך אפט בסוד צונויפקומען מיט'ן בעריהמטען מקובל לייבעלע פרושניץ, וואס איז געוועהן איינער פון די ערשטע שבתי צבי'ניקעס אין מאהרען. האט'ש קיין סך תלמידים האט ער ניט געקאנט האבען, ווייל ער איז געגאנגען אבגעריסען און אבגעשליסען, צווישען מענשען איז ער וועניג געקומען און די וועלט האט איהם גערעכענט פאר א פשוט'ן משוגע'נעם. פון לייבעלע פרושניץ דערצאהלט מען, אז ער איז געוועהן אזא ארעמאן אז ער איז ניט אים שטאנד געוועהן זיך צו דינגען א דירה און דערפאר האט ער געוואהנט אונטער דער שטאדט אין א פוסטער חורבה, וואו מען האט געזאגט אז דארט האלטען זיך אויף שדים. אז דער עולם האט געזעהען אז עס שאדט איהם ניט, האט מען אנגעהויבען שרייען אז ער איז א כשוף־מאכער, און א טהייל האבען זיך איינגעשטעלט דאס לעבען און האבען זיך גענומען פון דערוויטענס אכטונג געבען וואס עס געהט פאר ביי איהם אין דער חורבה. לייבעלע האט אבער געוואלט, אז דאס פאלק זאל טאקי בלייבען ביים גלויבען אז ער איז א בעל מופת, און דערפאר האט ער אבגעארבייט אזא קונץ: אז ער האט א מאל בעמערקט ווי די שטאדט־לייט קוקען איהם נאך, האט ער מיט פאספאר אויף א לייליך אנגעשריבען דעם שם המפורש און ביי נאכט האט ער דעם לייליך ארויסגעהאנגען אין פענסטער, און אזוי ווי פאספאר גלאנצט אין דער פינסטער האבען פלוצלונג אללע דערזעהען ווי די הייליגע אותיות פליהען ארום אין דער לופט. פון דעמאלט אן איז ביי אללע געבליבען

אז לייבעלע פרושניץ איז א גרויסער בעל מופת נאר די רבנים האבען איהם פארט רודף געוועהן. אודאי האט זיך חיון געמוזט בעקענען מיט אזא מענשען, נאר היטען האט ער זיך בעדארפט כדי מען זאל ניט דערגעהן אז זיי זענען ביידע פון איין געוואנד געשניטען.

אים יאהר 1713 איז חיון געקומען קיין בערלין, און חאטש דארט האבען זיך געפונען נאר עטליכע געצאהלטע יודישע משפחות האבען זיי זיך שוין געקריגט איבער א שול און עס זענען געווארען צוויי צדדים: פון איין זייט איז געשטאנען א רייכע אלמנה ליעבמאנן, וואס איהר געשטארבענער מאנן איז געוועהן א חשוב ביים קעניג פרידריך דעם ערשטען, און פון דער אנדערער זייט האט איהר געטהון צו להכעיס א גביר מארקוס מאגנוס, וואס איז געגאנגען מיט תקיפות פונ'ם קראנפרינץ. חיון האט באלד פערשטאנען אז פאר איהם איז גלייכער צו צושטעהען צו דער אלמנה ליבמאנן, ווייל ער האט געזעהען אז זי וועט גיכער אויספיהרען, און דערצו איז נאך איהר איידעם געוועהן דער בערלינער רב ר' אהרן בנימין וואלף, וואס האט איהם געקאנט טהון א טובה. אודאי האט חיון ניט דערלעגט צו דעם געשאפט און נאך עטליכע חדשים וואס ער האט פערבראכט אין בערלין, איז ער אים שטאנד געוועהן אבצודרוקען זיין ספר „מהימנותא דכלא" און זיך לאזען ווייטער, דורך האמבורג, קיין אמשטרדם, וואו עס איז גיך צו ליעב איהם געווארען א גאנצער רעש.

אין אמשטרדם זענען דעמאלט געוועהן צוויי רבנים: דער חכם צבי, פון די אשכנזים און ר' שלמה אילן – פון די ספרדים. ר' שלמה אילן איז אין דער יוגענד אליין שטארק פערנארט געוועהן פון שבתי צבי'ס תורות און איז געשטאנען גאר נאהענט צו זיינע תלמידים פון סאלוניקי. צווישען די רבנים איז איבערהויפט קיין גרויסער שלום ניט געוועהן, ווייל דער חכם צבי האט זיך גערעכענט פאר א וועלט־בעריהמטען למדן און ביי יעדער שאלה פלעגט ער נאר שטעלען אויף זיין דעה. אודאי אז חיון איז אנגעקומען קיין אמשטרדם און האט זיך אויסגעגעבען פאר א ארץ־ישראל־משולח, האט ער זיך געווענדעט צום ספרדישען רב און איז ניט מסופק געוועהן אז ער וועט איהם זיין צו הילף. ער האט אויך קיין טעות ניט געהאט: ר' שלמה אילן האט איבערגעקוקט חיון'ס ספר און האט געפונען אז דארט איז לויטער קבלה און אז יעדער יוד מאג עס האלטען ביי זיך אין שטוב. צו האט ער עס געטהון דערפאר וואס ער אליין איז טאקי מעהר גענייגט געוועהן צו חיון'ס געדאנקען, אדער ער האט

פשוט מורא געהאט אז חיון זאל איהם ניט דערמאנען זיינע אלטע זינד און זאל אין שטאדט ניט רעדען קיין איבריגע ווארטער וועגען זיינע קינדערשע יאהרען וואס ער האט פערבראכט אין סאלוניקי צווישען די שבתי צבי'ניקעס, דאס איז שווער צו וויסען, נאר יעדער האט געקאנט זעהען, אז ר' שלמה איילן טהוט פאר איהם מעהר ווי פיעל אין זיין קראפט איז. דער חכם צבי איז, מן הסתם, דיזאך ניט געפאלען און דא האט זיך נאך גראד אין יענער צייט אויפגעהאלטען אין אמשטרדם דער בערימטער למדן און מקובל ר' משה חגיז, וועלכער האט צוגעגאסען בוימאהל אויפ'ן פייער, און עס האט זיך אנגעהויבען א גרויס מחלוקה. ר' משה חגיז איז אליין געוועהן א געבארענער פון ארץ ישראל און האט אין דער יוגענד זעהר פיעל געמוזט אויסשטעהען פון שבתי צבי'ס חברה. צו ליעב דעם האט ער געמוזט אוועק פון דער היים און זיך זוכען עפיס א פרנסה אין איטאליען. ער איז געווארען ראש ישיבה אין ליווארנא, נאר לאנג בלייבען דארט האט ער ניט געקאנט, ווייל זיינע שונאים האבען איהם אויך פון דער ווייטענס אין זין געהאט און האבען אהין צוגעשיקט אזעלכע בריעף מיט רכילות, אז ער איז געצוואונגען געווען אוועקצופאהרען קיין אמשטרדם, דארט איז ער געווארען א גבאי פון צדקה-געלד פאר ארץ ישראל, און די רבנים האבען איהם שטארק מקרב געווען פאר זיין פרומקייט און חריפות אין לערנען. נאך די אללע צרות, וואס ער האט איבערגעטראגען פון די שבתי צבי'ניקעס איז זיין הארץ שטאנדיג געוועהן פערביטערט, און ער האט נאר געזוכט מיטעל זיך נוקם צו זיין אין זיינע שונאים. אודאי אז ער האט פלוצלונג בעגעגענט אין אמשטרדם איינעם פון דער חברה, האט אין איהם דאס בלוט אנגעהויבען זידען און ער האט זיך ענטשלאסען מיט איהם זיך אבצורעכנען נאר אויף איין אנדער אופן. ער האט פערשטעהען געגעבען דעם חכם צבי ווי געפעהרליך חיון'ס ספר איז פאר די יודען, און ער האט ארויסגעגעבען א פסק אז אזא ספר מוז מען פערברענען און דער מחבר טאר זיך ניט געפינען אין אמשטרדם. דאס איז געוועהן א שארפער קלאפ טאקי פאר ר' שלמה איילן אליין און עס איז ביי איהם געבליבען, אז ער מוז דערווייזען דער וועלט אז ער שיצט ניט קיין שאדליכע מענשען און לאזט ניט אז אפיקורסישע ספרים זאלען פערשפרייט ווערען צווישען פאלק. ער האט געשיקט זאגען דעם חכם צבי, אז ער וויל מיט איהם אפענטליך האבען א ויכוח, נאר דער חכם צבי האט פון קיין זאך ניט געוואלט הערען. דאס האט שוין פערדראסען די גאנצע ספרדישע קהלה, דער פארשטעהער ר' אהרן די פינטא האט עס אנגענומען פאר א פחיתת הכבוד,

און מען האט בעשלאסען, אז דער רב פון די אשכנזים האט ניט קיין רעכט זיך צו מישען צו די ספרדים, און אז יעדענפאלס זאל ר׳ שלמה איילן מאכען איין אסיפה פון עטליכע לומדים און נאך אמאל דורכקוקען חיון׳ס ספר. דער חכם צבי האט לאנג ניט געטענה׳ט און האט צוזאמען מיט ר׳ משה חגיז אריינגעלעגט חיון אין חרם. דא האט זיך ערשט צוברענט דאס רעכטע פייער: די ספרדישע קהלה איז געוועהן גראסער און רייכער פון די אשכנזים און דער חכם צבי האט געהאט וועניג מענשען, וואס זאלען זיך וועלען אריינלאזען אין נצחון און איהם העלפען ער זאל אויספיהרען זיינס. אומזיסט זענען געפלויגען בריעף פון די גראסטע רבנים, וועלכע האבען מסכים געוועהן צום חכם צבי׳ס דעה, אומזיסט האט זיך אין דעם ענין אריינגעמישט דער אלטער און בכבודסטער רב פון מאנטוא, ר׳ יהודה ליאון ברעלי, וואס האט גוט געקענט חיון און האט געשריגען אז ער איז א שווינדלער און עס איז ניט כדאי אז צו ליעב איהם זאל אין אזא יודישער קהלה ארויס א מחלוקת. די ספרדים האבען זיך איינגערעדט אז דאס איז א מלחמה פאר גאטט, און וואס מעהר די אשכנזים האבען געארבייט איז ביי זיי חיון געווארען חשוב׳ער. זיי האבען איהם מיט גרויס שמחה און כבוד געפיהרט אין שול אריין, און ווער שמיעסט אז די לומדים האבען געפסק׳נט, אז אין זיין ספר איז ניטא קיין שום אפיקורסות האט מען פשוט אנגעהויבען די אשכנזים צו רודפ׳ן אויפ׳ן לעבען. עס איז אזוי ווייט געקומען, אז דער חכם צבי און ר׳ משה חגיז האבען מורא געהאט די גאס איבערצוגעהען, אפט איז ארויס א געשלאג, מען האט שוין אפילו אמאל דעם חכם צבי געוואלט שטעכען, א קליין מסירהלע ביי דער מלוכה, ווי דער שטייגער איז, האט אויך ניט געפעהלט, און עס האט זיך געענדיגט דערמיט וואס דער חכם צבי, מיט וועלכען אמשטרדם האט א לאנגע צייט געשטאלצירט, איז געצוואונגען געוועהן אוועקצופאהרען קיין לאנדאן און פון דארט זיך לאזען קיין פולין.

אז די וועלט איז געוואהר געווארען ווי מאוס דער חכם צבי האט אויסגעליטען צו ליעב חיון, האבען זיך פון אללע זייטען, פון דייטשלאנד, איטאליען, פולין און אפילו פון אפריקא, אנגעהויבען שיטען חרמות אויף חיון׳ס קאפ. דאס האט איהם אליין און זיינע אלטע גוטע פריינד ניט געלאזט רוהען. האטש עס איז זיי געראטהען ארויס צו פטר׳ן זייער געגנער, און עס איז געבליבען אז חיון זאל זיך ווייטער לאזען אין דער וועלט און זאל זיך אויסטענה׳ן מיט די רבנים זיינע געגנער. מען האט איהם מיטגעגעבען א סך געלד און בריעף צו

די גרעסטע שררות, און קודם כל איז ער אוועקגעפאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל, ווייל דארט האט ער געהאפט זיך צו בעפרייען פונ'ם אלטען חרם, וואס דער רב פון ירושלים האט ארויסגעגעבען. זיין נסיעה איז געוועהן שרעקליך: אונ'ערוים האט מען שוין געוואוסט פון איהם און מען האט איהם אין קיין יודישער שטוב ניט אריינגעלאזט. דריי יאהר האט ער אזוי געליטען ביז דער ערשטער מיניסטער פון טירקיי האט אויף איהם רחמנות געקריגען און האט איינגעבעטען א פאר רבנים זיי זאלען מבטל זיין דעם חרם. ער האט געמוזט צושווערען, אז מעהר וועט ער זיך שוין ניט אבגעבען מיט קבלה, און ערשט דעמאלט האבען איהם די רבנים ארויסגעגעבען א בריעף אז ער איז פריי פונ'ם חרם. מיט אזא בריעף אין די הענד איז היון באלד צוריקגעפאהרען קיין אייראפא און האט געהאפט, אז אצונד וועט ער ערשט אנהויבען צו פיהרען וועלטען. זיין האפנונג איז אבער צושטערט געווארען: אין די עטליכע יאהר, וואס ער האט פערבראכט אין טירקיי, איז די לאגע פון די שבתי צבי'ניקעס אין אייראפא שטארק שלעכט געווארען. די צרה, וואס חיים מלאך און יהודה חסיד האבען אנגעמאכט, האט פארט געמוזט אפנען די אויגען דעם פאלק און מען האט אנגעהויבען רודפ'ן גאר אהן רחמנות אללע, וואס האבען נאר געהאט א שטיקעל שייכות מיט די תלמידים פון שבתי צבי. מען האט ניט געלעגט קיין כבוד אפילו אויף אזא גרויסען מענשען ווי ר' יהונתן אייבעשיץ, און אזוי ווי מען האט אויף איהם שטילערהייד גערעדט, אז ער איז נוטה צוא שבתי צבי, און קיין גרויסען ליגען האט מען טאקי ניט אויסגעטראכט, האט מען איהם אויך געוואלט מחרים זיין און ער איז ניצל געווארען פון דער סכנה נאר דערמיט, וואס ער אליין האט דער ערשטער אונטערגעשריבען דעם חרם געגען אללע שבתי צבי'ניקעס, און אזוי האט ער א ביסעל אבגעוואשען דעם פלעק פון זיך. אין אזא צייט איז היון צוריקגעקומען קיין אייראפא, קיין געלד האט ער שוין אויך ניט געהאט, דארט וואו מען האט איהם פריהר מקרב געוועהן האט מען זיך איצט פון איהם ניט וויסענדיג געמאכט, ווייל מען האט מורא געהאט עפיס האבען צו טהון מיט א שבתי צבי'ניק, און ער האט זיך אנגעהויבען מעהר צולאזען צו קריסטען און זיי ערקלעהרען, אז צווישען זיין למוד און דעם קריסטענטהום איז גאר קיין חלוק ניטא. דערמיט האט ער זיך געפריווט טאמער וועט ער ביי די קריסטען נושא חן זיין און זיי וועלען איהם העלפען, און אז עס איז איהם אויסגעקומען נאר ענג האט ער אויך ניט געזשאלעוועט צו ליעב טהון די שונאי ישראל און זייסטראכטען אויף די יודען עטליכע שקרים. איבערהויפט האט איהם דער

באנגעל גאר דערשלאגען דעם קאפ. אין בערלין איז ער ארומגעגאנגען אהן א שטיקעל ברויט אונ האט אנגעשריבען צו איינעם פון זיינע געוועזענע בעקאנטע, וואס האבען זיך פון איהם אבגעזאגט, אז ווי באלד ער וועט איהם ניט שיקען א פאר גראשען צו שטילען דעם הונגער וועט ער זיך מוזען טויטען אונ עס וועט זיין א גרויסע שאנד פאר'ן כלל ישראל. אין פראג האט מען איהם אפילו אין שטאדט ניט אריינגעלאזט אונ דער רב ר' יהונתן אייבעשיץ פלעגט איהם בסתר אללע טאג ארויסשיקען לעבענסמיטעל. מיט גרויסע צרות האט זיך היון דערשלעפט קיין אמשטרדם, נאר דארט האט ער שוין אויך ניט געפונען די בעשיצער וואס פריהר. אללע יודען, אשכנזים אונ ספרדים, זענען גלייך אויפגעבראכט געוועהן געגען די שבתי צבי'ניקעס; מען איז געוואהר געווארען אז היון איז טאקי איינער פון דער חברה, אונ אז ער שפיעלט א צווייאיגע ראלע, אי ביי יודען, אי ביי קריסטען. אוודאי האט זיהם ניט געהאלפען וואס ער האט דארט ארויסגעלאזט א נייע ספר „הקולות יהדלון" (די געשרייען זאלען אויפהערען!). ער אלליין איז שוין אויך מיעד געווארען אויף דער עלטער זיך אזוי מוטשען, אונ אז מען האט איהם נאך אמאל אריינגעלעגט אין חרם, האט ער פערשטאנען אז אין אייראפא אונ אזיען קאן מען איהם צו גוט, אונ ער איז אוועקגעפאהרען קיין אפריקא, וואו ער איז אים יאהר 1726 געשטארבען אין גרויס ארעמקייט. זיין זוהן איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום אונ האט זיך פאר'ן פאטער נוקם געוועהן אין די יודען; ער האט געוואהנט אין רום אונ האט ניט איין מאל פאר'ן פאפסט אנגערעהט שלעכטס אויפ'ן יודישען פאלק אונ זייער אמונה.

דאס פערדרעהטקייט פון די מקובלים אונ דער שווינדעל פון די שבתי צבי'ניקעס האבען אנגעמאכט אזא פינסטערניס אין יודישען לעבען, אז פון איין זייט האבען זיך אפילו גאר עדלע מוחות, וואס זענען בעשאפען געווארען צו ריינע געדאנקען, געחאפט צו די פינסטערע סודות פון קבלה אונ האבען זייערע בעסטע יאהרען פערבראכט אויף אזעלכע זאכען, וועלכע האבען דעם פאלק נאר געקאנט שאדען, אונ פון דער אנדערער זייט האבען אויך די רבנים, וואס אויף זיי איז געלעגען דער הייליגער חוב אבצוהיטען דאס יודענטהום, אין נאנצען פערלארען די קאפ. זיי האבען שוין ניט געוואלט מאכען קיין חלוק צווישען גראסטען אונ קליינסטען, אונ קוים האבען זיי בעמערקט אז איינער קריכט אראב פון דעם גלייכען וועג אונ הויבט אן בלאנזען אין די פערדרייטע וועגען פון קבלה, האבען זיי זיך באלד ענטשלאסען איהם עוקר מן השורש צו זיין. ניט איינער האט דעמאלט געליטען נאר צו ליעב דעם, וואס אויף איהם

איז געפאלען א חשד, אז ער קאן זיך ארויפהאפען אויפ'ן דרך פונ'ם שבתי צבי, אונ דעם ביטערען כוס איז אויך בעשערט געווען אויסצוטרינקען איינעם פון די גרעסטע יודישע דיכטער, ר' משה חיים לוצאטו, וואס האט געמוזט נע ווער זיין אונ אנידערלעגען זיינע ביינער גאנץ ווייט פון דעם שאנעם לויטערן הימעל פון איטאליען, וואו ער איז אויפגעוואקסען אונ וואו ער האט פון קינדהייט אן געזונגען זיינע טהייערע שירים. ר' משה חיים לוצאטו איז גע-בארען געווארען אים יאהר 1770 אין פאדוא ביי רייכע עלטערען סוחרים, וועלכע האבען איהם געגעבען א גוטע ערציהונג אונ האבען עס אויך געקאנט אויספיהרען אין פאדוא, וואו עס איז געווען א אוניווערזיטעט אונ עס האבען זיך געפונען גרויסע געלעהרטע. תורה האט ער געלערנט ביי צוויי מלמדים, ביים בערימטען למדן ר' ישעיה באסאן, דער מחבר פונ'ם ספר „לחמי תודה", וואס איז אויך געווען א מקובל אונ וואס ביי איהם האט נאך לוצאטו, נאר אין די קינדערשע יאהרען שוין גענאשט עפיס פון דעם למוד, אדער וועניגסטענס בעקומען א חשק בעקענט צו ווערען מיט דער קבלה; אונ ביים רב פון פאדוא ר' יצחק חיים הכהן קאנטארינִי, וואס איז אויך געווען א דאקטאר אונ א גרויסער שפראכען-קענער אונ איז געווען בעפריינדעט מיט געלעהרטע קריסטען אונ בעזאנדערס מיט קריסטיאן טהעאפיל אונגער, וועלכער פלעגט איהם שרייבען בריעף. ר' יצחק חיים הכהן קאנטארינִי האט ביי זיין תלמוד לוצאטו אויסגעארבייט א ליעבשאפט צו חכמה אונ אז ער האט זיך אויסגעלערנט לאטייניש, גריכיש, איטאליעניש אונ פראנצאזיש אונ איז אים שטאנד געווען צו פערשטעהען די ספרים, וועלכע זענען אנגעשריבען אויף די דאזיגע לשונות, איז ביי איהם דאס ליעבשאפט נאך גרעסער גע-ווארען, ער האט יומם ולילה געלערנט אונ ביי פינפצעהן יאהר איז ער שוין געווען א מושלם. שרייבען האט ער אנגעהויבען זעהר פריה אונ אויפ'ן זעכ-צעהנטען יאהר האט ער אנגעשריבען אויף לשון קדש א קלאג-ליעד אויפ'ן טויט פון זיין רבי'ן ר' יצחק חיים הכהן קאנטארינִי. שפעטער מיט א יאהר האט ער אנגעשריבען א ספר „לשון למודים", פאר אזעלכע וואס ווילען לערנען די ריינע העברעאישע שפראכע אונ פערשטעהען איהר אמתע שיינקייט, אונ נאך עהדער ער האט דערגרייכט דאס צוואנציגסטע יאהר איז שוין פון זיין פעדער ארויס א נייער תהלים, וואס איז אויך בעשטאנען פון הונדערט פינפציג קאפיטלעך, אונ צוויי טהעאטער-שטיק „מגדל עז" (א פעסטער טהורם) אונ „שמשון והפלשתים". האטש לוצאטו איז נאך געווען זעהר יונג,

Еврейской исторіи и литературы
Библіотека

האבען איהם זיינע ספרים געמאכט זעהר א גרויסען נאמען; דערצו האט ער נאך געשם'ט פאר א בעריהמטען למדן, אונ ביסלעכווייז האבען זיך אנגעהויבען צו איהם, פון ווייט אונ פון נאהענט, קומען יונגע לייט, וואס האבען ביי איהם געלערנט אונ געמאכט פון זיין הויז א גאנצע ישיבה. פלוצלונג איז אבער אויפ'ן צוואנציגסטען יאהר געווארען א שטארקע פעראנדערונג אין זיין לעבען. די ווינקען. וואס ער האט אין דער קינדהייט געהאפט פון זיין רבי'ן ישעיה באסאן, זענען אזוי ווי פונקען געבליבען ביי איהם אין הארץ אונ האבען געבליעט ביז ער איז שפעטער ניט געקומען קיין ווענעדיג, וואו עס האבען געלעבט א סך תלמידים פונ'ם בעריהמטען מקובל ר' משה זכותא, אונ וואו ער האט זיך ענטשלאסען אלע זיינע כוחות אוועקצוגעבען נאר דער קבלה. ער האט בעקומען אלטע כתבים פונ'ם ר"י אונ האט זיך אזוי לאנג פערטיפט אין זיי ביז זיין שארפע צורייצטע פאנטאזיע האט ניט אנגעהויבען צו שאפען בילדער, אונ ער האט זיך איינגערעדט, אז ער זעהט וואס עס טהוט זיך אין זיבעטען הימעל אונ הערט ווי מלאכים סוד'ן זיך אונ זענען איהם מגלה די פערבארגענע דרכים פון דעם בורא עולם. קיין שווינדלער איז ר' משה חיים לוצאטו ניט געוועהן, צו קיין פרנסה האט ער עס ניט בעדארפט, כבוד האט ער פון אלע זייטען געהאט אהן דעם אויך, אונ אז ער האט געקאנט אוועקווארפען די הייליגע שפראכע, וואס ער האט ערשט ניט לאנג געפרובט מיט איהר הילף נאכצומאכען דעם הייליגען תהלים אונ זיך גענומען צו א פערדרעהט זהר-לשון, האט ער עס געטהון דערפאר, ווייל ער האט פעסט געגלויבט אז זיין נייער וועג איז דער ריכטיגסטער אונ וועט איהם פיהרען צום אמת'ן גליק. ער האט אנגעשריבען א פירוש אויף תורה אונ האט איהם א נאמען געגעבען „זהר תנינא" (דער צווייטער זהר). די ערשטע צייט אבער האט ער מיט קיינעם ניט גערעדט דערפון אונ פלעגט נאר אפט זיינע תלמידים אריינווארפען אזעלכע ווערטער, פון וועלכע זיי האבען געקאנט פערשטעהן מיט וואס פאר א געדאנקען זייער יונגער רבי טראגט זיך ארום. א מענשען איז פון דעסטוועגען שווער שטענדיג זיך צו בעהאלטען, בעזאנדערס ווען ער אליין איז איינגעגלויבט, אז גאטט האט איהם מזכה געוועזען מיט אזא חכמה, וואס קאן אלען גליקליך מאכען. ר' משה חיים לוצאטו האט זיך אויך ניט געקאנט איינהאלטען אונ האט בסוד איבערגעגעבען זיינע צוויי חברים, ר' יצחק מרינו אונ ר' ישראל טרעוויש, אז ער פיהלט ווי דער רוח הקדש איז אין איהם אריין, אז גאנץ אפט זעהט ער פאר זיך חלומות האט'ש ער איז וואך אונ, אז מיט דעם בעהאלטענעם כח,

וואס ליעגט אצונד אין איהם, האט ער אנגעשריבען זיין ספר „זהר תנינא”. די ביידע יונגע לייט זענען דערציטערט געווארען אז זיי האבען דערהערט ווי זייער גוטער פריינד האט דערגרייכט אזא גרויסע מדרגה; זיי האבען גוט דורכ־געשטודירט לוצאטו'ס „צווייטען זהר” אונ האבען אין איהם געפונען זעהר פיעל חריפות, אונ פון דעמאלט אן האבען זיי צוזאמען מיט לוצאטו געלערנט קבלה. צוויי יאהר איז די זאך אזוי צוגעגאנגען שטיל, נאר א מאל האט זיך געמאכט וואס לוצאטו איז גראד אויף עטליכע וואכען אוועקגעפאהרען קיין רעדזשיא זיך זעהען מיט'ן אלטען רבי'ן ר' ישעיה באסאן, אונ פונקט אין דער צייט איז געקומען קיין פאדוא דער בעריהמטער מקובל ר' ישראל קמחי פון ארץ ישראל דער מחבר פונ'ם ספר „עבודת ישראל”. איינגעשטאנען איז ער ביי לוצאטו'ס עלטערן אונ, אז ער האט זיך מיט זיינע חברים צורעדט וועגען קבלה, האבען זיי איהם דערצעהלט וואס פאר א צירונג ר' משה חיים איז אונ האבען איהם געוויזען דעם „זהר תנינא”. דעמאלט איז ארויס דער גאנצער סוד, אונ אז ר' ישראל קמחי איז געקומען קיין ווענעדיג האט ער צווישען די מקובלים אנגעמאכט א רעש, אז אין פאדוא געפינט זיך א גאטטליכער מענש, אונ נאר אין א קורצער צייט האט זיך לוצאטו געזעהען ארומגערינגעלט מיט געטרייע תלמידים, וואס זענען אימיסטען געפאהרען פון פערשיעדענע שטאדט לערנען ביי איהם קבלה אונ האבען זייער רבי'ן פשוט ארומגעטראגען אויף די האנד ווי א איש אלהים.

איינער פון די דאזיגע תלמידים איז געוועהן ר' יקותיאל בן ליב, אונ טאקי דערפאר וואס ער האט אזוי פערגאטטערט לוצאטו האט ער איהם אומ־גערן געטהון די גראבסטע רעה אונ פון איהם האבען זיך אנגעהויבען אללע צרות. ר' יקותיאל בן ליב איז אליין געוועהן א געבארענער פון ווילנא, מיט גרויס מיה האט ער זיך צוגעשלאגען קיין פאדוא אונ האט דארט אין דער אוני־ווערזיטעט אנגעהויבען שטודירען מעדיצין, באלד האט ער אבער דאס לערנען אוועקגעווארפען אונ האט זיך אלאנגע צייט אבגעגעבען מיט קבלה, אונ ערשט אויף דער עלטער איז איהם געראטהען צו ווערען א דאקטאר אונ צוריק־פאהרען קיין ווילנא. דערפון וואס ר' יקותיאל בן ליב האט זיך אבגעזאגט פון לערנען מעדיצין, נאך דעם וואס ער האט זיך אזוי פיעל אנגעליטען, ביז ער איז אריין אין דער פאדוא'ר אוניווערזיטאט, זעהט מען ווי גרויס דער כח פון לוצאטו איז געוועהן אונ ווי בלינד אללע האבען איהם געפאלגט. אט דער דאזיגער ר' יקותיאל בן ליב האט זיך גאר פערגעסען, אז די רבנים קוקען קרום

אויף די מקובלים אונ אזוי ווי ער האט געוואלט, אז די גאנצע וועלט זאל קלינגען מיט לוצאטו האט ער אנגעשריבען צוויי בריעף צום ווילנא'ר רב ר' יהושע העשיל אונ צו ר' מרדכי שלעזינגער, א גרויסער גביר פון וויען, וואס האט זיך גערעכענט פאר א ליעבהאבער פון קבלה, אונ האט זיי אין די שאנסטע פארבען אויסגעמאלט וואס פאר א טהייערע כלי לוצאטו איז, ווי ער האט שוין בעי פיערצען יאהר געקאנט דעם ר"י'ס כתבים, ווי אליהו הנביא מיט נאך אסך הייליגע נשמות קומען צו איהם אונ לערנען מיט איהם תורה אונ ווי אזוי ער גיט דערנאך איבער זיינע תלמידים אזעלכע סודות, וואס ברענגען דעם משיח. צוא זיין בריעף צום ווילנאר רב האט ר' יקותיאל בן ליב צוגעלעגט א בלאט פון לוצאטו'ס „זהר תנינא" אונ האט פון דעסטוועגען אזוי פיעל שכל געהאט, אז ער האט ניט פערגעסען צוצושרייבען מען זאל ניט מיינען אז לוצאטו איז חלילה איינער פון די שבתי צבי'ניקעס, ער האט אדרבא ארויסגעוויזען אז לוצאטו איז א געגנער פונ'ם שבתי צבי, אז ער האט אליין אנגעשריבען א ספר „קנאת ה'", אונ פאלט אן אויף די פאלשע מקובלים, וואס ווילען נאר פון זייער הנאה וועגען פערפיהרען דאס פאלק מיט נארישקייטען.

אז דער סוד וועגען לוצאטו'ס הייליגקייט האט שוין אנגעשפארט אין וויען אונ ווילנא, איז שוין פון איהם געוואהר געווארען ר' משה הגיז, וואס האט דעמאלט געוואוינט אין אלטונא; איהם איז נאך געלעגען אין טעם די מלחמה, וואס ער האט ערשט ניט לאנג געפיהרט מיט נחמיה חייא חיון, יעדען מקובל האט ער גערעכענט פאר א שבתי צבי'ניק. אונ אז ער האט נאך דערהערט וואס פאר א נסים מען דערצעהלט שוין פון דעם יונגען לוצאטו איז בעי איהם געבליבען, אז אט-אט וועט ארויס א נייער משיח אונ אז מען מוז זעהען מיט אללע כוחות איהם דערשטיקען נאך פריהער ער וועט קאנען צושפרייטען די פליגעל. ער האט באלד אוועקגעשיקט א בריעף צו די רבנים פון ווענעדיג אונ האט זיי בעשריבען וואס פאר א גרויס אומגליק עס קאן דערפון ארויסקומען פאר'ן כלל ישראל, ווי באלד מען וועט זיך בעצייטענס ניט אומקוקען אונ ניט אויסרייסען דאס קליינע בוימעלע ווען עס איז נאך ניט אזוי פעסט איינגעווארצעלט. די רבנים פון ווענעדיג האבען ניט געוואוסט וואס צו טהון: פון איין זייט האבען זיי געוואלט צו ליעב טהון אזא גרויסען למדן ווי ר' משה הגיז, פון דער אנדערער זייט אבער איז בעי זיי ר' משה חיים לוצאטו אויך געוועהן א גרויסער חשוב, אונ א חוץ דעם האבען זיי מורא געהאט אנצוהייבען מיט

זיין רייכער משפחה. דערפאר האבען זיי זיך מיישב געוועהן אז עס איז גלייכער
פאר זיי דערווייל צו שווייגען, און זיי האבען נאך איבערגעשיקט לוצאטו'ן דעם
בריעף פון ר' משה הגיז, כדי ער זאל זיך אליין פעראנטווערטען. ווי גוט ר'
משה חיים לוצאטו'ס ענוות איז ניט געוועהן, האט איהם שטארק פערדראסען
וואס מען איז איהם חושד אין אזא עולה, וואס ער אליין האט גענוג געארבייט
געגען איהר, און וואס מען וויל זיך איבערהויפט אריינמישען אין זיינע גע-
דאנקען און איהם זאגען א דעה. מיט כעס האט ער צוריקגעשריבען די רבנים
פון ווענעדיג. אז ער קאן ר' משה הגיז ניט אננעהמען פאר קיין דין איבער זיך
און האלט עס פאר א שטארקען פחיתת הכבוד זיך פאר איהם פעראנטווערטען,
בעזאנדערס ווען ער פיהלט זיך ניט שולדיג אין קיין שום חטא, ווייל דענקען,
שרייבען און לערנען תורה איז ניט קיין עבירה, און דאס אייגענע האבען געטהון
די גרעסטע צדיקים אין אללע צייטען וואס יודען געדענקען זיך פאר א פאלק.
אין דער אייגענער תשובה האט לוצאטו איבערגעבעטען די רבנים דערפאר
וואס ער ערלויבט זיך, האט'ש ער איז נאך א יונגער מאנן, ניט צו פאלגען עלטערע
מענשען, נאר ער האט בפירוש זיי ארויסגעזאגט, אז ער האט צו טהון מיט די
העכערע וועלטען און האט'ש פאר קיין נביא רעכענט ער זיך אליין ניט,
ווייל נביאות קאן נאר זיין אויף דער הייליגער ערד אין ארץ ישראל, פון דעסט-
וועגען קאן ער ניט אבלייקענען, אז אין איהם ליעגט א רוח הקדש און אז ער
זעהט און פיהלט אזעלכע איבערנאטירליכע זאכען וואס קיין געוועהנליכער
מענש קאן זיי גאר מיט זיין שכל ניט משיג זיין. אזוי האט לוצאטו געענטפערט
די רבנים און האט זיך בערוהט; נאר דערנאך האט ער זיך בערעכענט, אז ער
האט אפשר ניט גלייך געטהון וואס ער האט זיך ניט געוואלט אומקוקען אויף
ר' משה הגיז'ס בריעף. ער האט פערשטאנען אז אזא צורייצטע נאטור קאן גלאט
אזוי אנמאכען א רעש און עס זאל זיך דערפון אנהויבען א גאנצער טומעל,
און דאריבער האט ער איהם פארט, אין א חדש ארום, אנגעשריבען ווערטער
א ווייכען בריעף און האט איהם פערשטעהען געגעבען, אז האט'ש זיין תלמיד
ר' יקותיאל בן ליב האט קיין ליגען ניט געזאגט, און גאטט האט איהם באמת
מזכה געוועהן מיט א הייליגען פערבארגענעם כח, פון דעסטוועגען האט ער ניט
קיין שום שייכות צו שבתי צ"בי'ס חברה און עס ליעגט איהם אפילו אין דער
מחשבה ניט זיך א מאל אויסצוגעבען פאר משיח. פאר עדות האט ער גע-
שטעלט זיין אלטען רבי ר' ישעיה באסאן און ר' ישעיה'ס שווער, דער רב פון
רעדזשיא, וועלכע קאנען איהם פון קינדווייז אן און ווייסען גוט אללע זיינע

געראנגען. פונקט אזא בריעף האט ער אויך געשיקט דעם רב הכולל פון די אשכנזים אין דריי שטאדט, אלטונא, האמבורג און וואנדסבעק ר' יהודה קאצענעלענבאגען, און האט איהם אויך בייגעלעגט זיין ספר „הוקר ומקובל", כדי ער זאל זעהען ווי זיין דרך איז אין קבלה. ביידע בריעף האט לוצאטו אויסגעלאזט מיט דער בקשה: מען זאל אויסמיידען קריעג, ווייל מחלוקת שאדט דעם פאלק און צו גוטען פיהרט עס קיינעם ניט. לוצאטו'ס ווארטער האבען ווייך געמאכט ר' משה חגיז און ער האט איהם באלד געאנטפערט, אז ער מיט אללע רבנים גלויבען איהם, האט'ש עס איז איהם זעהר אונאנגענעהם וואס לוצאטו בעריהמט זיך אז ער האט רוח הקדש. דערביי האט ער איהם געמאכט א פארווארף, וואס ביי דריי און צוואנציג יאהר האט ער נאך ניט חתונה געהאט און האט ארויסגעזאגט זיין האפנונג, אז ער וועט געוויס אוועקווארפען די קבלה און זיך נעהמען אויפ'ן דרך הישר און דעמאלט וועט אוודאי קיינער צו איהם גאר ניט האבען און עס וועט ווערען שטיל. אזא עצה האט מן הסתם ניט געקאנט געפאלען לוצאטו'ן: ער האט זיך ווייטער געטהון זיינס און פאדוא איז געווארען א פלאץ פאר אללע וואס האבען געוואלט לערנען קבלה. אז ר' משה חגיז איז דערפון געוואהר געווארען האט עס איהם אונטערגעצונדען און ער האט באלד אוועקגעשיקט א בריעף צו די רבנים פון ווענעדיג און האט זיך געקלאגט פאר וואס זיי שטעהען פון ווייטענס, ווען אויף אללע יודען רוקט זיך אן א נייע צרה. די רבנים האבען איהם אפילו באלד געאנטפערט אז זיי האבען איין מאל פאר אללע מאל זיך ענטשלאסען, זיי זאלען זיך ניט אריינמישען אין דער זאך, נאר ר' משה חגיז האט ניט געשוויגען און האט מיט בריעף אויפגערייצט אנדערע לומדים פון ווענעדיג. און מען האט שוין אנגעהויבען שטארק שמועסען, אז לוצאטו איז טאקי א געפעהרליכער מענש און אז דאס יודישקייט קאן דורך איהם ליידען. די רבנים האבען פערשטאנען אז לוצאטו קאן שטארק ליידען, האבען זיי צו וויסען געגעבען זיין רבי'ן ר' ישעיה באסאן ער זאל זיין תלמיד מציל זיין פאר א סכנה. ר' ישעיה באסאן האט אבער ניט געהאט קיין אנדער מיטעל צו בעשיצען לוצאטו נאר דערמיט וואס ער האט געשיקט א בריעף צו די רבנים פון ווענעדיג און האט בעשריבען אז לוצאטו איז אויף זיינע האנד אויפגעוואקסען, אז ער איז שטאנדיג געוועהן גוט און פרום, נאר אזוי ווי ער האט זיך פון קינדווייז אן געוויזען פאר א גרויסען עלוי האט ער זיך צו פריה געהאפט צו דער קבלה

אונ האט זיך בעזאנדערס בעשעפטיגט מיט'ן ר"י'ס ספרים; דאריבער איז קיין וואונדער ניט וואס ער פיהלט אין זיך דעם אייגענעם רוח הקדש מיט וועלכען דער איבערזעטער האט שוין ניט איין מאל בעגליקט זיינע חשובים. ווי אשטייגער ר' יוסף קארו, ר' עזריה פנו, ר' נתן שפירא, ר' משה זכותא אונ נאך אנדערע מקובלים. אין זיין בריעף האט אויך ר' ישעיה באסאן עדות געזאגט, אז ער האט אליין איבערגעזעהען לוצאטו'ס ספרים אונ האט אין זיי ניט געפינען אפילו קיין פינטעלע פון שבתי צבי'ס דרכים, אונ יעדענפאלס האט ער געבעטען, מען זאל לוצאטו'ן ניט נוגע בכבוד זיין, ווייל אין גיכע צייטען דארף ער זיין ביי איהם וועט ער מיט איהם איבערעדען אונ זוכען אוועג ווי אזוי אויסצוגלייכען ביידע צדדים אונ עס זאל אויף זיין געליעבטען תלמיד קיין פלעק ניט פאלען. אומזיסט האט אבער ר' ישעיה באסאן זיך געפרובט צו לעשען דאס פייער, ר' משה חגיז האט געהאלטען אין איין שרייען, אונ אז ער האט מיט די רבנים פון ווענעדיג גאר ניט געקאנט מאכען, האט ער זיך געווארפען צו אנדערע רבנים, צו ר' יוסף אירגאס פון ליווארנא, צו ר' שמשון מארפורגא פון אנקונא אונ צו ר' אברהם סגרי פון קאזאל אונ האט זיי פארגעלעגט, אז זיי זאלען איינשטימען אראבפאהרען קיין פאדוא אונ אזוי ווי זיי אללע צוזאמען וועגען א בית דין, זאלען זיי נייטהען לוצאטו, אז ער זאל זיך אדער אבזאגען פון זיין דרך, אדער אוועקפאהרען קיין ארץ ישראל. אז ער האט דאס אויך ניט געפועלט, האט ר' משה חגיז אנגעהויבען ארבייטען מיט די דייטשע רבנים אונ האט געהאפט, אז דארט וועט איהם געראטהען מען זאל מחרים זיין לוצאטו, ווייל צווישען זיי האבען זיך געפונען פיעל געגנער פון די מקובלים. די דייטשע רבנים האבען אבער אויך געהאנדעלט מיט ישוב הדעת: פון לוצאטו'ן האבען זיי שוין געהערט אונ האבען מורא געהאט אזא למדן אריינצולעגען אין חרם, דערפאר איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען סתם ארויסגעבען א חרם געגען אללע וואס וועלען שרייבען קבלה ספרים אויפ'ן ארט פונ'ם זהר. ר' משה חגיז האט דאס אויך אנגענומען פאר ליעב, ווייל ער האט געוואוסט, אז סאי ווי סאי קאן דער חרם גילטען געגען לוצאטו'ן, אונ מיט גרויס שמחה האט ער מודיע געווען קיין ווענעדיג, אז גאטט האט איהם פארט געהאלפען צו דערלעבען א נקמה אין לוצאטו אונ אז ער וועט זיך ניט בערוהיגען ביז ער וועט פון איהם מאכען א תל.

אין וועגעדיג האט לוצאטו געהאט גענוג גוטע פריינד אונ קוים וועגען זיי געוואוהר געווארען וואס פאר א צרה ר' משה חגיז גרייט צו פאר איהם,

האבען זיי באלד צו וויסען געגעבען קיין רעדזשיא ר׳ ישעיה באסאן, ער זאל די זאך ניט האלטען פאר גרינג און זאל זעהען ווי ווייט מאגליך אויסצוגלייכען לוצאטו׳ן מיט זיינע שונאים, עס זאל ניט קומען צו קיין גרויס אומגליק. מיט ציטערניש איז ר׳ ישעיה באסאן תיכף אוועקגעלאפען קיין פאדוא און האט אנגעהויבען בעטען זיין תלמיד ער זאל ניט זיין קיין עקשן. ווי איבערגעגעבען ר׳ ישעיה באסאן איז געוועהן דער קבלה און האט אין הארצען ביי זיך געהאסט די אללע וואס פאלען אן אויף אזא אומשולדיגען מענשען און אזא אמת׳ן ירא שמים ווי לוצאטו. האט איבער אללע זיינע מחשבות גובר געוועהן איין געפיהל פון רחמנות צו זיין עדלען תלמיד און ער האט ניט געוואלט ער זאל געביך אזוי ליידען ווי אנדערע, וועלכע עס האט געטראפען די גיפטיגע פייל פונ׳ם חרם. מיט שווארצע פארבען האט ער אויסגעמאלט לוצאטו׳ן וואס פאר א שווערע יסורים איהם ערווארטען, ווען מען וועט איהם חלילה מחרים זיין, און האט איהם פשוט געזאגט, אז ער וועט ניט אבטרעטען ביז דא וועט ניט ווערען א סוף. ער האט געפאדערט פון איהם ער זאל אונטערשרייבען א בריעף און שווערן, אז מעהר וועט ער זיך ניט בעשעפטיגען מיט קבלה, מיט קיינעם ניט לערנען און קיינעם ניט ווייזען זיינע כתבים און ניט דערצאהלען די פערבארגענע סודות, וועלכע מען איז איהם מגלה פון אויבען. א שרעקליכע מלחמה האט זיך אנגעהויבען ביי לוצאטו׳ן אין הארץ: עפיס ווי א בושה האט איהם אבגעהאלטען ער זאל זיך ניט אונטערגעבען און קיינעם ניט צו ליעב טהון, נאר אז ער האט דערזעהען די טרערען פונ׳ם אלטען רבי׳ן, אז ער האט איבערגעוואגען און איבערגעקלאהרט ווי גרויס די ליעבשאפט איז צו איהם פונ׳ם בעהאלטענעם מקובל אז ער ענטשליעסט זיך אפילו איהם צוצורעדען צו אזא זאך, וואס איז איהם אליין דערווידער. אז ער האט זיך דערמאנט וואס עס האט זיך אויסגעליטען אוריאל אקוסטא און ברוך שפינוזא ביז דער טויט האט זיי בעפרייהט פון די רבנים׳ס כעס, איז ער ביי זיך אראבגעפאלען און האט אונטערגעשריבען אזא בריעף ווי מען האט פערלאנגט. און דארט איז אויך געשטאנען אז אללע זיינע ספרים, וועלכע ער האט ביז אהער אנגעשריבען, מוז ער איבערגעבען ר׳ ישעיה באסאן און ביי איהם זאלען זיי בלייבען. די רבנים פון ווענעדיג האבען אבער מורא געהאט זיך צו פערלאזען נאר אויף ר׳ ישעיה באסאן אליין, ווייל זיי האבען איהם געקאנט אז ער איז א וויי‍כהערציגער, און דאריבער האבען זיי ארויסגעשיקט קיין פאדוא דריי דיינים, ר׳ יעקב בלילוס, ר׳ משה מנחם מררי און ר׳ נחמיה כהן; פאר זיי אין די

אויגען האט לוצאטו אלדינג אונטערגעשריבען און ווי אליין האבען ביי איהם צוגענומען אללע זיינע כתבים און פערשלאסען אין א קאסטעל מיט צוויי שלאסער, איין שליסעל האבען זיי אבגעגעבען ר' ישעיה באסאן און דעם אנדערן האבען זיי מיט גענומען מיט זיך און דערמיט האבען זיי בעווארענט מען זאל ביי ר' ישעיה באסאן ניט קאנען אויסנארען די כתבים; איבער זיין גוטסקייט האבען זיי איהם געהאלטען פאר א שוואכען שומר.

די ערשטע צייט נאך דעם איז געווארען שטיל. און מען האט געקאנט מיינען, אז לוצאטו האט זיך שוין אויף עביג געזעגענט מיט זיינע יוגענד־חלומות און האט אויף תמיד אוועקגעווארפען אללע זאכען, וועלכע זענען ביי איהם ערשט ניט לאנג געוועהן אזוי טהייער און הייליג. אויף'ן פינף און צוואנציגסטען יאהר האט לוצאטו חתונה געהאט מיט דער טאכטער פונ'ם מאנטוא'ר רב ר' דוד פינטשי, באלד איז ער געווארען א פאמיליען־פאטער, ער האט אנגעהויבען אין זין צו האבען פרנסה און עס איז געגאנגען גאנץ גוט, וויל ער האט געמאכט שותפות מיט די עלטערן און אנדערע קרובים, און זיי זענען געוועהן געניטהע סוחרים. ער האט ווייטער זיך גענומען שרייבען שאנע שירים אויף לשון קודש און די קבלה ספרים האט ער אין גאנצען אוועקגעלעגט. אז מען האט פון דערווייטענס בעטראכט זיין גליקליך לעבען, האט מען גאר אנדערש ניט געקאנט רעכנען, אז דער מענש האט לחלוטין אבגעווישט אללע השבונות פון א מאל און אז איהם ליעגען גאר אין קאפ געשעפטען און מסחרים; קיינער האט אבער ניט בעמערקט וואס פאר א פייער עס ברענט ביי איהם אינוועניג, אז זיינע געדאנקען זענען פריי פון די קעטען וואס ער האט ארויפגעלעגט אויף די הענד, אז ער ליידט שרעקליך און קאן ניט אויסהאלטען, און אז סוף כל סוף וועט ער זיך מוזען מיט געוואלד ארויסרייסען פון דער תפיסה, וואס ער האט זיך אין איהר אליין פערשלאסען. אזוי איז טאקי געשעהען, און קוים האט לוצאטו אנגעווארען דאס געלד און האט אנגעהויבען פיהלען מאנגעל, האט ער געזעהען אז קיין אנדער טראסט ווי דער פרייהער געדאנק איז פאר איהם ניטא. ער האט זיך נאך א מאל גענומען צו דער קבלה און האט גאר קיין מורא ניט געהאט מען זאל איהם רופען עובר שבועה, ווייל ברעכען א ווארט, וואס מען עס ניט מיט'ן אייגענעם רצון, איז גיט קיין עבירה.

מען האט, מן הסתם, באלד אבגעטראגען אין די אויערן פון די רבנים, וואס פאר א איבערקערעניש עס איז ווייטער געווארען אין לוצאטו'ס לעבען.

פֿוּם אָנְהֵייבּ הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט ווִיסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, נָאר אַז זֵיי זֶענֶען גֶעווָאהר גֶעווָארֶען, אַז לוּצַאטוֹ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין „מַאֲמַר הַוִּכּוּחַ" אוּנ פַאלְט שְׁטַארְק אָן אוֹיף ר׳ יְהוּדָה לִיאוֹן דֵי־מוֹדִינָא פַאר זַיין סֵפֶר „אֲרִי נוֹהֵם" הָאבֶּען זֵיי שוֹין נִיט גֶעקָאנְט מֶעהר שְׁווַייגֶען. זֵיי הָאט נִיט אַזוֹי פִיעל גֶעהַארְט וואס לוּצַאטוֹ נֶעהמְט זִיךְ אָן פַאר׳ן „זֹהַר" אוּנ שְׁטֶעלְט אַזוֹי הוֹיךְ דִי קַבָּלָה, ווִי עֶס הָאט זֵיי פֶערְדְרָאסֶען ווָאס עֶר אִיז אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען גֶעגֶען אַ מֶענְשֶׁען ווָאס אִיז גֶעווֶעהן רַב אִין ווֶענֶעדִיג, אוּנ ווָאס זַיין רַבִּי, ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, זַיין שְׁווֶער, ר׳ דָוִד פִּינְטְשִׁי אוּנ נָאךְ אַרַב פוּן מַאנְטוּאַ, ר׳ עוֹבַדְיָה בַּאזִילְיָא, הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען זֵייעֶרֶע הַסְכָּמוֹת, אוּנ עֶס אִיז בַּיי דִי רַבָּנִים גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל אִיהם דֶערְפַאר נִיט שְׁוַוייגֶען. אִין ווֶענֶעדִיג זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעווֶעהן צְווֵיי הוֹיפְּט־רַבָּנִים, ר׳ שְׁמוּאֵל אַבּוּהַב אוּנ ר׳ יִצְחָק פַּצְפִּיקוֹ, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִימִיסְטֶען אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קַיין פַּאדוּאַ אַ בֶּעזוּנְדֶער מְשׁוּלָּח, ר׳ שְׁלֹמֹה לֶעמְבֶּערְגֶער, אַ פָּאלִישֶׁען יוּדֶען, ווָאס הָאט בֶּעדַארְפְט נָאכְגֶעהֶען לוּצַאטוֹ׳ן טְרִיט אִין טְרִיט אוּנ מֶעלְדֶען ווִי אַזוֹי עֶר פִיהְרְט זִיךְ אוֹיף. בַּאלְד הָאט דֶער מְשׁוּלָּח מוֹדִיעַ גֶעווֶעהן קַיין ווֶענֶעדִיג, אַז ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן הָאט לוּצַאטוֹ׳ן אָבְּגֶעגֶעבֶּען צוּרִיק אַלֶע כְּתָבִים אוּנ אַז אִין קְרַאקוֹיא דְרוּקְט מֶען אִיבֶּער דֶעם „זֹהַר" מִיט אַ נַייעֶם פֵּירוּשׁ פוּן לוּצַאטוֹ. בַּיי אַזַא יְדִיעָה אִיז גֶעווָארֶען אַ רַעשׁ צְווִישֶׁען דִי רַבָּנִים אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמַאכְט אֵיין אֲסִיפָה, כְּדֵי מֶען זָאל בֶּערֶעכְנֶען ווִי גְרוֹיס לוּצַאטוֹ׳ס זִינְד זֶענֶען אוּנ ווָאס מֶען דַארְף מִיט אִיהם טְהוּן. מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיפְצוּזוּכֶען אַלְטֶע חֲטָאִים, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי דַיָּנִים, ווָאס אִיז גֶעווֶעהן אִין פַּאדוּאַ, ווֶען מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט בַּיי לוּצַאטוֹ׳ן נֶעהמֶען דֶעם בְּרִיעף, אַז עֶר ווֶעט תְּשׁוּבָה טְהוּן, ר׳ יַעֲקֹב בְּלִילוֹס, הָאט זִיךְ דֶערְמָאנְט אַז לוּצַאטוֹ הָאט זִיךְ בֶּערִיהמְט, אַז ווֶען מָשִׁיחַ ווֶעט קוּמֶען ווֶעט זַיין תְּהִלִּים אָנְגֶענוּמֶען ווֶערֶען בַּיי דִי יוּדֶען מֶעהר ווִי דָוִד הַמֶּלֶךְ׳ס. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר אוֹיךְ דֶערְצֶעהלְט, אַז עֶר הָאט בַּיי לוּצַאטוֹ׳ן אַלֵיין גֶעזֶעהֶען אַ סֵפֶר מִיט הַשְׁבָּעוֹת ווָאס מֶען קָאן דוּרְךְ דֶעם אַרוֹיסְרוּפֶען שֵׁדִים אוּנ רוּחוֹת. אוּנ אוֹיךְ אַ שְׁוַוארְץ קֶאסְטֶעל, ווָאס דָארְט הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ שְׁפִּיגֶעלֶע, אַ שַׁארְף מֶעסֶער אוּנ אַ שְׁוַוארְץ וַואקְסֶען לִיכְטֶעל, ווָאס לוּצַאטוֹ הָאט עֶס, נָאךְ זַיין מֵיינוּנְג, בֶּענוּצְט אוֹיף כִּשּׁוּף צוּ טְהוּן. עֶס הָאט זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפוּנֶען אַ מֶענְשׁ ווָאס הָאט גֶעווָאלְט מְלַמֵּד זְכוּת זַיין אוֹיף לוּצַאטוֹ אוּנ הָאט עֵדוּת גֶעזָאגְט, אַז לוּצַאטוֹ הָאט דֶעמָאלְט בַּאלְד פֶערְאַנְטְווָארְט אוּנ עֶרְקְלֶעהרְט, אַז דָאס שְׁפִּיגֶעלֶע מִיט׳ן מֶעסֶער הָאט עֶר אוֹיף צוּ גָאלֶען זִיךְ,

און דאס ליכט איז גלאט אזוי שוואַרץ געוואָרען, ווייל עס האט זיך געוואַלגערט אויף דער ערד. די רבנים האבען אבער ניט געוואָלט אננעהמען קיין שום תרוצים און האבען געדרונגען אז דערמיט אליין איז ער שוין א חוטא, וואס ער קאן לאטייניש. די בעסטע ראיה האבען זיי געבראַכט דערפון וואס דער בערימטער מקובל ר' משה זכותא, וועלכער האט אין דער יוגענד צוזאמען מיט ברוך שפינוזא געלערנט לאטיין, האט געפאסט פערציג טאג בסדר און תפלה געטהון, אז גאט זאל אויף איהם רחמנות האבען און ארויסשלאגען פונ'ם מח דאס פרעמדע לשון, כדי עס זאל איהם ניט מבלבל זיין און ער זאל קאנען מיט א קלארען קאפ לערנען די הייליגע קבלה.

די רבנים האבען ניט לאנג געטראַכט און האבען, אים יאהר 1734, באלד נאך ימים נוראים, ארויסגעשיקט קיין פאדוא דריי דיינים זיי זאלען דארט מאכען א בית-דין און רופען לוצאטו צום משפט. די דיינים האבען געפאדערט פון לוצאטו, ער זאל זיי ארויסגעבען אלע זיינע כתבים און זאל צושווערען, אז אהן דעם רשות פון די רבנים זאל ער גאר ניט דרוקען. לוצאטו האט זיי אבער ניט געוואָלט הערען און האט זיי שטאלץ געענטפערט, אז זיי טארען איהם קיין דעה ניט זאגען, און משפט'ן קאנען איהם נאר די רבנים פון זיין שטאדט, אדער אזעלבע נאהענטע מענשען ווי זיין שווער, ר' דוד פינטשי, אדער זיין רבי, ר' ישעיה באסאן. לוצאטו האט א טעות געהאט: ער האט געמיינט, אז די רבנים פון פאדוא וועלען זיך אננעהמען פאר איהם; עס קאן זיין, אז זיי וואלטען עס געוועהן געטהון, ווען ער וואלט נאך געוועהן דער אייגענער עושר וואס פריהר, לוצאטו איז שוין אבער געוועהן א געמיינער מאן, זיין שווער איז געלעגען אויפ'ן טויטען בעט, אויך ר' ישעיה באסאן איז געפאלען א חשד, אז ער האט לוצאטו'ן אבגעגעבען צוריק זיינע כתבים און ער האט שוין מורא געהאט צו רעדען א ווארט, און אזוי איז ניט געוועהן קיינער ווער עס זאל זיך ארויסשטעלען. אודאי האבען די רבנים פון וועניגסטען זיך געקאנט טהון אונגעשטארט און, אז די דיינים זענען צוריק געקומען פון פאדוא מיט גאר ניקשט, האבען זיי באלד ארויסגעגעבען א חרם געגען לוצאטו און זיינע ספרים, און דעם חרם האט ר' משה חגיז צושיקט אין אלע יודישע קהלות פון דייטש-לאנד, האלאנד און פולין.

האטש לוצאטו האט גוט געוואוסט, אז ניט היינט-מארגען וועט ער ליגען אין חרם און דאס אומגליק וואלט איהם ניט בעדארפט אזוי איבעררא[שען], פון דעסטוועגען האט ער אין גאנצען אנגעוואָרען זיין קוראזש, ווען אלע

האבען זיך געמוזט פון איהם אוועקקעהרען אונ מען האט מורא געהאט צו שטעהען אין זיינע ד' אמות. נאר זיין רבי ר' ישעיה באסאן האט איהם ליעב געהאט ווי פריהר אונ איז איהם געקומען טראסטען אונ נאך עטליכע געצאהלטע תלמידים האבען ניט געוואלט פון איהם אבטרעטען. לוצאטו האט אבער ארויסגעזעהען, אז אין פאדוא וועט איהם שווער זיין צו בלייבען, אונ ער האט זיך ענטשלאסען אוועקצווארפען ווייב אונ קינדער, זיך געזעגענען מיט אללע וואס זענען איהם ליעב געוועהן אונ זיך אוועקלאזען זוכען ערגיץ א נייע היים, וואו די קללות פון די רבנים זאלען ניט דערגרייכען. ער האט געווארפען איין אויג אויף אמשטרדם, וואס האט געשם'ט פאר א פרייע שטאדט, וואו די מקובלים שפיעלען א גרויסע ראללע, דארט האט ער געהאפט צו געפינען נייע גוטע פריינד אונ תלמידים, אונ אהין, איז ביי איהם געבליבען, זאל ער זיך צושלאגען. אונטערוועגס איז איהם אבער בעשערט געוועהן צו ליידען א גרויסען בזיון אונ נאך אמאל דערפיהלען דעם כח פון די רבנים. ער האט זיך אבגעשטעלט אין פראנקפורט אם מאין, ווייל ער האט געהאט פון זיין שווער א בריעף צום רב פון דארט, ר' יעקב הכהן בערלין, וועלכער האט איהם לכתחלה פריינדליך אויפגענומען אונ דערנאך האט ער אויף איהם אנגערייצט אללע רבנים אונ דינים פון דער שטאדט אונ מען [illegible] איהם ניט געוואלט ארויסלאזען, ביז ער האט ניט געמוזט אונטערשרייבען א בריעף, אז ער וועט מיט קיינעם פון יונגע לייט ניט לערנען זהר אונ קבלה, ביז ער וועט אליין ניט אלט ווערען פירציג יאהר אונ זיינע תלמידים וועלען אויך זיין עלטערע מענשען, אונ אויב ער וועט עובר זיין דארויף וועט איהם מאנען טרעפען דער חרם, וואו ער וועט זיך געפינען. דערביי האט מען דורכגעקוקט זיינע אללע פאפיערען אונ מען האט ביי איהם צוגענומען זיין „מאמר הויכוח" געגען ר' יהודה ליאון די־מודינא, אונ מען ווייסט ניט עד היום וואו דער כתב־יד איז הינגעקומען. אז ר' משה חגיז האט דערהערט, ווי מען האט זיך מיט לוצאטו'ן אבגערעכענט אין פראנקפורט אם מאין האט ער זיך פשוט מחיה געוועהן; דעמאלט האט ער שוין געהאט א שותף צו זיך־ר' יעקב עמדן, וואס האט זיך מיט'ן גאנצען פייער פון דער יוגענד געווארפען אויף די מקובלים, אונ זיי ביידע האבען געלאזט זאגען לוצאטו'ן, ער זאל ניט מיינען, אז ער וועט זיך אויסדרעהען פון זייערע האנד, אונ אז זיי וועלען קיין אויג פון איהם ניט אראבלאזען וואו ער וועט נאר זיין.

קים מיט צרות האט זיך לוצאטו, א דערשלאגענער אונ א צובראכענער,

בעזעצט אין אמשטערדם אונ דא איז איהם ליכטיג געוואָרען אין די אויגען, מען האט שוין געהערט פון איהם אונ אויך פון די צרות וואס מען האט איהם אנגעטהון, אונ די ספרדישע קהלה האט איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד אונ האט זיך ענטשלאָסען אויסצוהיילען די וואונדען, וועלכע די דייטשע אונ איטאליענישע רבנים האבען איהם געמאכט. קודם כל האט איהם די קהלה בעשטימט אַ יאהרליך געהאלט, ער זאל קאָנען שאן לעבען אונ צו קיינעם ניט בעדארפען אנקומען, אונ אויסער דעם האט איהם דער גרעסטער גביר ר׳ משה די־האוויש, אריינגענומען צו זיך אין שטוב אונ האט איהם געהאלטען ווי אַ אייגען קינד אונ געבעטען ער זאל לערנען מיט זיין זוהן. לוצאטו האט זיך אָבער פון די אללע זאכען אבגעזאגט, ער האט זיך געוואלט ערנאהרען דורך אייגענע ארבייט אונ ער האט זיך גענומען צו גלאז־שלייפען, צו דער־זעלבער מלאכה, וואס האט מפרנס געוועהן ברוך שפינוזא. די הצלחה האט איהם צו געשפיעלט, אונ ער איז טאקי געוועהן אַ גרויסער בריה אין דעם פאך, אונ גאר אין אַ קורצער צייט איז ער אים שטאנד געוועהן זיין גאנצע משפחה, אונ אפילו די עלטערן, ארויסצונעהמען קיין אמשטערדם. צו זיינע תלמידים, וואס ער האט איבערגעלאזט אין פאדוא אונטער דער השגחה פון ר׳ יקותיאל בן ליב, וועלכער האט זיך ניט אויפגעהערט צו בעשעפטיגען מיט קבלה, האטש די רבנים האבען עס ניט געוואלט ליידען, פלעגט ער אָפט שרייבען בריעף אונ זיי שטארקען, זיי זאלען ביי זיך ניט אראבפאלען אונ זיך ניט שרעקען פאר די שטיינער, וואס מען האט געווארפען זייער רבי׳ן אונ וואס האבען איהם, מיט גאטט׳ס הילף, ניט געשאדט. אויסער דעם האט ער ניט איין מאל גע־בעטען דעם אלטען ר׳ ישעיה באסאן, ער זאל בעטראכטען זיינע תלמידים ווי איהם אַלליין אונ ער זאל זיי שטיצען מיט אַ רעכטער עצה אונ זיך אננעהמען פאר זיי, ווען די רבנים וועלען אויף זיי אנפאלען. ר׳ ישעיה באסאן, וואס איז געוועהן שטילערהייד אַ פערברענטער מקובל, האט זיך לאנג ניט געלאזט בעטען, אונ אזוי האבען לוצאטו׳ס תלמידים אין פאדוא געהאט אויף וועמען זיך סומך צו זיין, אונ דער פרומער למדן האט זיי געהאלטען אונטער זיינע פליגעל.

די רבנים זענען באלד דערפון געוואהר געווארען, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט טהון. קיין אמשטערדם האבען זיי קיין שליטה ניט געהאט, אונ טשעפען זיך גלאט אזוי צו ר׳ ישעיה באסאן האבען זיי ניט געהאט פאר וואס, ווייל אלדינג וואס ער אונ לוצאטו׳ס תלמידים האבען בעדארפט טהון איז צו

געגאנגען שטיל אונ קיינער האט זיי ניט געקאנט בעשולדיגען, אז זיי האבען זיך מיט עפּיס פערזינדיגט. איין זאך האבען יא די רבנים געטהון: זיי האבען געלאזט אויסרופען אין די שולען, אז יעדער וואס האט ביי זיך לוצאטו׳ס כתבים טאר זיי ניט האלטען אונ מוז זיי צו שטעלען צו די רבנים, מען זאל זיי פערברענען, נאר מען האט קיין איינציג בלאטעל ניט געבראכט אונ די מורא פון א חרם האט קיינעם ניט איבערגעשראקען.

לוצאטו האט זיך אין אמשטרדם אבגעלעבט גליקליכע צעהן יאהר. פון דער ארבייט האט ער געהאט פּרנסה בשפע אונ עס פלעגט איהם נאך בלייבען גענוג צייט אויף צו לערנען מיט זיינע תלמידים, צווישען וועלכע איז אויך געוועהן דער בעקאנטער דיכטער אונ מחבר פונ׳ם טהעאטער־שטיק „גמול־עתליה״: ר׳ דוד פראנקו מינדעס. די רבנים פון אמשטרדם האבען איהם פשוט אויף די הענד געטראגען, אונ וואו עס פלעגט ערגיץ פארקומען א שווערע שאלה פלעגט מען זיך צו איהם ווענדען. אין דער צייט האט ער אנגעשריבען זיין בעריהמט טהעאטער־שטיק „לישרים תהלה״ אונ האט עס געגעבען דרשה־געשאנק, ווען זיין תלמיד, ר׳ יעקב די האוויש האט חתונה געהאט. אויסער דעם האט ער ארויסגעגעבען נאך א סך כתבים, אונ בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט זיין מוסר־ספר „מסלת ישרים״, ווייל ער האט זיך ניט געהאלטען אן דעם דרך פון די מגידים, וואס סטראשען דעם עולם מיט׳ן גיהנום; ער האט מיט שכל אויסגעוויזען, אז פאר יעדען מענשען איז פּשוט גלייכער צו האבען גוטע מדות אונ, אז ווען ער האט מורא פאר גאטט אונ פארגעסט ניט, אז עס איז דא א בורא עולם, וואס ווייסט אללע זיינע געדאנקען אונ לאזט זיך ניט נארען ווי א בשר ודם, ווען ער איז א ענו, איינגעהאלטען, בעטראכט אונ ווייט פון תאוות, קאן ער זיך רוהיג אבלעבען די יאהרען אונ פארהערן פון אנדערע זיי זאלען אויך זיך אזוי פיהרען; אונ דעמאלט קאן די וועלט האבען א קיום אונ ניט בעשטעהען נאר דארויף, וואס איינער חאפּט ביים אנדערן אויס, אדער ער נארט איהם אב. עד היום נאך רעכענט זיך דער „מסלת ישרים״ פאר איינס פון די בעסטע מוסר־ספרים, אונ ניט אומזיסט דערצעהלט מען, אז ווען דער ווילנא׳ר גאון האט עס איבערגעלייענט האט ער געזאגט, אז עס טהוט איהם באנג, וואס לוצאטו איז שוין טויט, ווייל ווען ער וואלט געלעבט וואלט ער זיך ניט געפוילט צו פוס געהען צו איהם אונ לערנען זיך ביי איהם אמת׳ע פרומקייט.

לוצאט״ן האט אבער ניט געקאנט בעפרידיגען דאס גליקליכע לעבען אין אמשטרדם. האט׳ש ער איז געוועהן ארומגערינגעלט, ווי אמאל אין פאדוא, מיט געטרייע תלמידים, אונ פון אללע זייטען האט מען איהם אבגעגעבען דעם גרעסטען כבוד, האט עס איהם געצויגען קיין ארץ ישראל אונ ער האט געהאפט, אז אין צפת וועט ער קאנען דערגרייכען פונקט די אייגענע מדרגה וואס דער ר״י. אים יאהר 1745, האט ער זיך מיט׳ן גאנצען הויזגעזינד אויפגעזעצט אויף א שיף, אונ ער האט זיך גענוג אנגעליטען ביז ער האט געשטעלט זיין פוס אויף דער היילינגער ערד. קוים האט ער זיך אבגערוהט פון דער וייטער נסיעה, אונ האט אנגעהויבען טראכטען ווי אזוי ער זאל זיך פיהרען אין ארץ ישראל, איז דארט געווארען א גרויסע מגפה אונ גאר פלוצלונג איז ער געשטארבען, דען 6 מאי 1747 אין עכו, עהדער ער איז אלט געווארען פירציג יאהר, אונ טאקי אין דער אייגענער צייט איז פון דעם חולאת אויסגעשטארבען זיין גאנצע משפחה. מען האט איהם אריינגעבראכט קיין טבריה, אונ דארט האבען איהם די רבנים געמאכט א גרויסען הספד, ווי א צדיק, אונ האבען איהם בעהאלטען נעבען קבר פון ר׳ עקיבא. ניט איין מאל האט דערנאך דאס הארץ געציטערט ביי די דאזיגע, וואס האבען לוצאטו׳ן פערטריבען, פון זיין אומגעריכטען טויט; ניט איין טרער האבען זיי געלאזט דארויף, וואס צוליעב זייערע רדיפות איז אזוי גיך פערלאשען געווארען אזא ליכטיגער שטערן.

נאך א גרויסען מענשען איז בעשערט געוועהן פיעל צו ליידען וועגען זיין צוגענייגטקייט צו קבלה: דאס איז געוועהן ר׳ יהונתן אייבעשיץ, אדער ר׳ יהונתן פראגער, וואס די שונאים האבען איהם מיט געוואלד געוואלט אריינרעכנען צווישען די שבתי צבי׳ניקעס, אונ וואס וואלט אפשר געהאט דעם אייגענעם סוף ווי אללע שבתי צבי׳ניקעס, ווען זיין נאהמען וואלט ניט באלד אנגעהויבען קלינגען אויף דער וועלט, אונ ער שטעלט זיך ניט אזוי הויך, אז עס איז שוין שווער געוועהן איהם אראבצושווארפען פון זיין הויכער מדרגה. ר׳ יהונתן אייבעשיץ איז געבארען געווארען אין קראקויא אים יאהר 1690, אונ אזוי ווי זיין גאנצע משפחה איז בעשטאנען פון לויטער מקובלים, האט ער זיך אויך פון דער פריהעסטער קינדהייט גענומען צו קבלה, אונ די כתבים פון אברהם מיגואל קארדוזא, אונ שפעטער די נאהענטע בעקאנטשאפט מיט נחמיה חייא חיון, האבען איהם א ביסעלע מעהר ווי מען דארף צוגעבונדען צום דרך פון שבתי צבי. פון דעסטוועגען האט ער, ווי אללע פוילישע לומדים פון יענער צייט, זיינע אללע פעהיגקייטען אריינגעלעגט אין לערנען; די גמרא האט איהם

געהאלפען ארויסצוווייזען זיין גרויס חריפות אונ זיין וועלטענעם זכרון, אונ ביי איין אונ צוואנציג יאהר איז ער שוין געוועהן רב אונ ראש ישיבה אין פראג, אונ טויזענדער תלמידים האבען ביי איהם געלערנט תורה. מען פלעגט זיך אבער אפט צו איהם טשעפען דערפאר, וואס ער האט זיך ניט געקאנט בע-האלטען אונ האט געהאט געשעפטען מיט מקובלים אונ שבתי צבי'ניקעס. אז מען האט איהם געוואלט מאכען פאר רב אין מעץ, איז די אלטע רביצין ארייגעלאפען מיט א געשריי צו די דארטיגע יודישע פארשטעהער, אונ האט אנגעמאכט א לארם, מען זאל אויפ'ן ארט פון איהר פרומען מאנן ניט אנידער-זעצען א שבתי צבי'ניק. דאס האט געמאכט אזא רושם, אז די אסיפה האט זיך געמוזט צוגעהען, אונ ערשט שפעטער מיט עטליכע יאהר איז ר' יהונתן אייבעשיץ אויסגעקליבען געווארען אין מעץ פאר רב. דערווייל האבען זיך אנ-געהויבען פאר די פראגער יודען זעהר טרויעריגע טאג: עס איז ארויס א מלחמה צווישען פרייסען אונ עסטעריך. אונ אזוי ווי דעם פרייסישען קעניג פרידריך דעם גרויסען איז געגאנגען צו הילף פראנקרייך, האט דאס פראנצויזישע חיל זיך געשטעלט אין פראג, אונ די שונאי ישראל האבען אויסגעטראכט אז די יודען זענען פאלש דער מדינה, אונ געבען איבער די פראנצויזען אללע סודות: דערפאר האט מען פון זיי געריסען געלד מעהר ווי זיי האבען פער-מאגט, אונ א עסטעררייכישער גענעראל איז געוועהן אזא בעל ישר, אז ער האט ביי די ארעמע יודען פון מאהרען געפאדערט, מען זאל איהם אין זעקס טאג ארייגטראגען פינפציג טויזענד גולדען, אונ אויב ניט האט ער זיי אללע געוואלט אבראבעוען אונ אויסהרג'נען. דאס גליק איז געוועהן, וואס די פאר-שטעהער פון דער וויענער קהלה, דער רייכער רב, ר' יששכר בערוש אשכלות, אונ דער בארון די אגולאר, זענען דערפון בעצייטענס גע-וואהר געווארען אונ מען האט פון אויבען בעפאהלען דעם גענעראל, ער זאל זיך ניט אויסשלאגען די הוצאות פון אזא מערדערישע הכנסה.

פון דעמאלט אן האט מען אבער אין באהמען אונ מאהרען אנגעהויבען שטארק רודפ'ן די יודען אונ מען האט זיי געהאלטען פאר שפיאנען. א שטיקעל נגיעה האט אין דעם געהאט ר' יהונתן אייבעשיץ, אונ גענומען האט זיך עס דערפון, וואס אין דער צייט, ווען די פראנצויזען זענען געשטאנען אין פראג, האט ר' יהונתן געלעבט פריינדליך מיט די פראנצויזישע הויפט-לייט אונ זיי האבען איהם געגעבען בריעף קיין מעץ, וואוהין ער האט זיך געקליבען פאהרען. אז מען האט געזעהען ווי דער יודישער רב איז א גאנצער בן בית

בַּיי דִי פְּרַאנְצָאזֶען, אִיז גֶעפַאלֶען דֶער הֶחָשַׁד אוֹיף אַלֶע יוּדֶען; מֶען הָאט נָאר פֶערְגֶעסֶען אַז עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג, וֶוען מֶען הָאט גֶעהָאפְּט, אַז מֶען וֶועט נָאךְ קָאנֶען בֶּעפֶעסְטִיגֶען פְּרָאג אוּנ נִיט אַרַיינְלָאזֶען אַהִין דֶעם שׂוֹנֵא, הָאט ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ גֶעטְרִיבֶּען אַלֵיין דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען אִים יוֹם כִּפּוּר אַרְבַּייטֶען גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז אָבְּהִיטֶען דָאס פָאטֶערְלַאנְד אִיז דִי גְרֶעסְטֶע מִצְוָה, אוּנ מֶען מֶאג צוּ לִיעבּ דֶעם עוֹבֵר זַיין אוֹיף אַסַךְ הֵיילִיגֶע דִינִים; דָאס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען, עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען, מֶען זָאל זִיךְ גוּט אָבְּרֶעכְנֶען מִיט דִי יוּדֶען אוּנ זֵייעֶרֶע פָארְשְׁטֶעהֶער. קוֹים הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעפַּטֶר׳ט דִי פְּרַאנְצָאזֶען, הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דִי יוּדֶען, אוּנ עֶס אִיז אַרוֹיס אַבֶּעפֶעהל אַז אִין זֶעקְס חֳדָשִׁים זָאל זִיךְ זֵייעֶר גֶעבֵּיין נִיט גֶעפִינֶען אִין בֶּעהמֶען אוּנ מֶעהרֶען. בַּיי ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט מֶען צוּגֶענוּמֶען זַיין גַאנְץ פֶערְמֶעגֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר אַלֵיין אִיז דֶערְוַוייל אַנְטְלָאפֶען גֶעוָוארֶען קַיין מֶעץ, הָאט מֶען אִיהם פֶערְוֶוערְט מֶעהר אַרַיינְצוּקוּמֶען קַיין אֶסְטֶערְרַייךְ. ר׳ יְהוֹנָתָן הָאט גֶעפִיהלְט אַז עֶר אִיז אִין דֶעם אַבִּיסֶעל שׁוּלְדִיג אוּנ הָאט פוּן מֶעץ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען דוּרךְ דִי מַארְרַאנֶען פוּן בַּאיָאן אוּנ בָּארְדָא, מֶען זָאל שְׁטִיצֶען דִי פֶערְטְרִיבֶּענֶע אוּנ הָאט אוֹיךְ אַוֶועקְגֶעשְׁרִיבֶּען צוּ דִי יוּדֶען פוּן רוֹם, מֶען זָאל זוּכֶען אַוֶועג צוּם פַּאפְּסְט אוּנ אִיהם בֶּעטֶען, עֶר זָאל זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר זֵייעֶרֶע אוּמְשׁוּלְדִיגֶע בְּרִידֶער. צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען גֶענוּג מֶענְשֶׁענְפְרַיינְדֶע, וָואס הָאבֶּען פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶענֶעבֶּען דֶער אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁער מְלוּכָה, אַז זִי טְהוּט אֵיין עַוְלָה, וָואס זִי אִיז זִיךְ נוֹקֵם אִין אַלֶע יוּדֶען פַאר חֲטָאִים פוּן עֶטְלִיכֶע יְחִידִים, בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט דִי גֶעזַאנְדְטֶע פוּן הָאלַאנְד אוּנ עֶנְגְלַאנְד, נָאר דָאס אַלֶץ הָאט קַיין יְשׁוּעָה נִיט גֶעבְּרַאכְט. פִיער יָאהר זֶענֶען דִי פְּרַאגֶער יוּדֶען גֶעוֶועהן אִין אַסַכָּנָה, אָט הָאט מֶען זֵיי גֶעטְרִיבֶּען אוּנ אָט הָאט מֶען זֵיי וַוייטֶער צוּ רוּה גֶעלָאזְט, בִּיז מֶען אִיז נִיט גֶעפַאלֶען אוֹיפ׳ן אַלְטֶען שֵׂכֶל אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדְט צוּ דֶעם אַלְטֶען מִיטֶעל, וָואס הָאט דֶעם יוּדֶען שׁוֹין נִיט אֵיין מָאל אַרוֹיסְגֶעשְׁלֶעפְּט פוּן אַלֶע אוּמְגְלִיקֶען, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן דִי מַטְבֵּעַ וָואס הָאט דָא אוֹיךְ גֶעהָאלְפֶען. אִין ווִיען הָאט מֶען דֶער מְלוּכָה עֶרְקְלֶעהְרְט, אַז דֶערְמִיט וָואס זִי טְרַייבְּט אַרוֹיס דִי יוּדֶען פֶערְלִירְט זִי אַשְׁטַארְקֶע הַכְנָסָה, אוּנ פוּן פְּרַאג הָאט מֶען אַלֶע מָאל גֶעמֶעלְדֶעט, אַז דִי שְׁטָאדְט וֶוערְד זֶעהר אָרֶעם אוּנ פֶערְווִיסְט, אוּנ אַזוֹי הָאט מֶען אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דִי קֵייזֶערִין מַארִיַא טֶהֶערֶעזִיַא, זִי זָאל הֵייסֶען צוּרִיק אַרַיינְלָאזֶען דִי יוּדֶען. מֶען אִיז דַארוֹיף מְרוּצֶה גֶעוָוארֶען, נָאר זִי הָאט גֶעוָואלְט, אַז דִי צָאהל פוּן דִי יוּדֶען

זאל זיין בעשטימט, אונ צו ליעב דעם איז ארויס א געזעץ, אז אין האמבורג טארען זיך ניט געפינען מעהר פון צוואנציג טויזענד יודישע משפחות, אונ אין מאהרען – ניט מעהר פון פינף טויזענד אונ הונדערט, אז אין יעדער פאמיליע מאג נאר התונה האבען דער עלטסטער זוהן אונ, אז די יודען מוזען אללע יאהר אריינטראגען דער קרוין א בעזונדער נתינה פון צוויי הונדערט טויזענד גולדען. דאס געזעץ האט זיך געהאלטען כמעט הונדערט יאהר, ביז 1848, ווען די זונן פון פרייהייט האט אנגעהויבען שיינען אויך אין עסטעררייך, אונ אזוי ווי אללע געזעצע פון אזא ארט, וועלכע עס איז שווער אבצוהיטען, האט עס אויסגעצאפט גענוג געלד ביי יודען, נאר אללע זענען געוועהן צופרידען: די דאזיגע, וואס האבען גערישען, האבען געדאנקט גאטט, אז זיי האבען פאר וואס צו רייסען, אונ די דאזיגע, וואס האבען זיך געמוזט לאזען רייסען, האבען זיך פשוט מחיה געוועהן, אז מען האט זיי גוט בעריסען אונ דערנאך שוין געלאזט צו רוה.

אין מעץ איז ר' יהונתן אייבעשיץ געבליבען נאר עטליכע יאהר. ער איז געוואהנט געוועהן צו האבען אונטער זיך די גרעסטע ישיבה אונ שטאנדיג זיין ארומגערינגעלט מיט לומדי תורה; אין פראנקרייך האט מען אבער דאס ניט געקאנט אויספיהרען, דערפאר האט עס איהם געצויגען קיין דייטשלאנד אונ ער האט זיך בעמיהט מען זאל איהם אויפנעהמען פאר הויפט-רב פון די דריי קהלות: אלטונא, האמבורג אונ וואנדסבעק. דארט האט מען טאקי בעדארפט האבען אזא בעריהמטען למדן ווי ר' יהונתן אייבעשיץ, ווייל דאס גאנצע יודישע לעבען האט זיך געפיהרט אונטער דער השגחה פון די רבנים, זיי האבען געהאט די גאנצע דעה אונ זיי פלעגט מען פאלגען, ניט נאר אין רעליגיאנס-זאכען, נאר אויך אין אללע ענינים, אונ דאריבער האבען אללע געהאפט, אז ר' יהונתן וועט אים שטאנד זיין צו האלטען דאס פאלק אין די האנד אונ אכטונג געבען, אז שלום אונ יושר זאלען הערשען צווישען די יודען. צום אומגליק, איז פון דער האפנונג נאר ניט געווארען: פונ'ם ערשטען טאג אן, וואס ר' יהונתן אייבעשיץ האט געשטעלט זיין פוס אין אלטונא, איז שוין ארויס א שטארק מחלוקת אונ פון די ערשטע פונקען האט זיך באלד אנגעהויבען א שרפה, וועלכע עס איז שוין אונמעגליך געוועהן צו לאשען.

ר' יהונתן אייבעשיץ האט אין זיך געהאט דאס עקשנות פון אללע גרויסע לייט, וואס אמאל איז עס א מעלה, ווייל עס העלפט דעם שארפען מה אויספיהרען זיינס אונ ניט אראבפאלען ביי זיך. ווען עס געראטה איהם ניט, נאר

אָפּטער איז עס אַ חסרון, ווייל ניט שטאַנדיג קאַן דער מענש דערגרייכען זיין ציעל אונ דערווייל ליידט ער פיעל אונ בלייבט ביי די צרות. אַז ער האַט זיך איין מאָל פאַר אַללע מאָל אַריינגענומען אין קאָפּ, אַז די קבלה איז דאָס הייליגסטע אונ, אַז שבתי צבי איז טאַקי עפּיס געוועהן, האַט ער בשום אופן ניט געוואָלט אָבטרעטען פון זיין דרך, אונ עס האַט איהם אויך ניט געהאָלפען דאָס, וואָס ער איז אין דער יוגענד שיער ניט אומגליקליך געוואָרען צו ליעב דעם. גאַנצע פינף אונ צוואַנציג יאָהר זיינען אַוועקגעגאַנגען פון דעם ערב יום כפור, וואָס ער האַט אַלליין געמוזט אָפּענטליך אין שול אַרויסגעבען אַ חרם געגען די שבתי צבי'ניקעס, אונ נאָר דורך דעם איז ער ניצל געוואָרען פון דעם חשד, וואָס איז אויף איהם געפאַלען, ווען מען איז געוואָהר געוואָרען, אַז ער פיהרט געשעפטען מיט לייבעלע פּראָשניץ, אונ מיט משה מאיר זאַלקאָווער, וועלכער איז אַרומגעפאָהרען אויף דער וועלט ווי אַ משולח פון די פוילישע שבתי צבי'ניקעס; אין דער צייט איז ער געוועהן רב אין עטליכע גרויסע שטעדט אונ אומעדום האַט איהם דאָס פאָלק אָנגענומען פאַר אַ מנהיג הדור, פאַר אַ מענשען וואָס קאַן פיהרען זיינע ברידער אין רעכטען וועג, ביי אַזאַ לאַנגע וואָלט ר' יהונתן אייבעשיץ בעדאַרפט זיין זעהר אָבגעהיט אונ איינגעהאַלטען אונ גוט אַכטונג געבען עס זאָל קיין שום פלעק ניט זיין אויף איהם, אונ מען זאָל נאָר פערשפּאָרען איהם פרעגען אַזעלכע שאלות, וואָס ער האַט ניט געטאָרט אונ ניט געקאָנט געבען אויף זיי אַ קלאָרע תשובה; צום סוף האַט ער נאָר פערגעסען ווי פיעל ער האַט געהאַט אַ מאָל געליטען איבער דער קבלה אונ שבתי צבי אונ, אַז ער האַט געוואָהנט אין מעין, וואו דער עולם האַט איהם געהאַלטען פאַר אַ בעל מופת אונ חולים פלעגען זיך יאָגען צו איהם נאָך רפואות, האַט ער אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען קמיעות, אונ אַזוי ווי ער האַט געוואוסט אַז ביי איין אומגליק האַפט מען זיך אָן אין אַ שאַרף פון אַ שווערד האַט ער אין די דאָזיגע קמיעות אַריינגעשלעפּט פיעל זאַכען פונ'ם שבתי צבי, כדי אַז יעדער וואָס וועט געהאָלפען ווערען זאָל אָנהויבען גלויבען, אַז אין זכות פון שבתי צבי, האַט ער בעקומען אַ רפואה שלמה. אין פראַנק־רייך האַט מען זיך דאַרויף ניט אומגעקוקט: קיינער איז פון די קמיעות קיין שבתי צבי'ניק ניט געוואָרען, אונ עס האַט ר' יהונתן אייבעשיץ ניט געשאַדט. אַז ער איז אָבער, אים יאָהר 1760, אַריינגעפאָהרען קיין אַלטונא אונ האָט דאָרט אויך אָנגעהויבען טהיילען אַזעלכע קמיעות, איז דער סוד אַרויס ווי בוימאָהל אויפ'ן וואַסער. דעמאָלט איז גראַד אין אַלטונא אונ האַמבורג

ארומגעאנגען א שרעקליך חולאת אונ טויזענדער פרויען זענען אויסגעשטארבען פון קימפעט ; פון דער ווייטענס האט מען געהערט, אז דער נייער רב איז פשוט מחיה מתים , אונ מען האט זיך צו איהם פון אללע זייטען געווארפען מיט בקשות . דא האט ר׳ יהונתן אייבעשיץ געפונען זעהר א וואהלען פלאן פאר זיינע קמיעות , אונ אזוי ווי זיי פלעגען גראססטענטהיילס בעשטעהען פון ראשי תבות , נאר פון דעם ערשטען אות פון יעדען ווארט , האט מען ריכטיג ניט געקאנט זאגען וואס ער מיינט אונ זיינע געגנער האבען. עס איז איהם אבער גאר ארויס פונ׳ם קאפ אז אין אלטונא געפינען זיך לומדים , וואס קוקען מיט קנאה אויף זיין גרויסען שטאנד. אונ אז דארט זיצט דעם חכם צבי׳ס זוהן. דער בעריהמטער ר׳ יעקב עמדן , וואס האט׳ש ער איז נאך געוועהן צו יונג אונ האט זיך גערעכענט פאר א מורה הוראה אין א קליינער קהלה , האט ער אללע זיינע כוחות אוועקגעלעגט אויף דער מלחמה מיט די מקובלים אונ די שבתי צבי׳ניקעס, אונ איז פערטיג געוועהן יעדען פון זיי אין א לאפעל וואסער צו דערטרענקען . אודאי איז מען באלד געוואהר געווארען מיט וואס פאר א מין קמיעות ר׳ יהונתן אייבעשיץ היילט דאס פאלק אונ מען האט אויסגעוויזען אז די ראשי תבות בעדייטען אזוי : „א, גאטט פון ישראל ! שיק אין זכות פון דיין קנעכט שבתי צבי א רפואה פאר דער יודענע , בדי דיין נאהמען אונ דער נאהמען פונ׳ם משיח שבתי צבי זאל געהייליגט ווערען אויף דער וועלט !" עס האט זיך אנגעהויבען א רעש , נאר קיינער האט זיך ניט געוואגט אנצורירען דעם כבוד פון אזא בעריהמטען גאון , וואס האט שוין מגדל געוועהן מעהר פון צוואנציג טויזענד תלמידים. אונ וואו די גראססטע רבנים רעכענען איהם פאר זייער רבי׳ן . . ר׳ יעקב עמדן האט זיך אפילו יא גע-פרווט ערגיץ אין א קליין שולכע זאגען א דרשה. אונ אויסוויזען אז פאר אזעלכע קמיעות מוז מען דעם שרייבער ארייןלעגען אין חרם. נאר ער איז געצוואונגען געוועהן פריהר אויסנעהמען א תנאי, אז ער בעשולדיגט ניט אין דעם ר׳ יהונתן אייבעשיץ אונ רעכענט , אז די דאזיגע קמיעות האט ער אומגערן ארויסגעלאזט פון זיין האנד. ר׳ יהונתן אייבעשיץ איז שוין אבער אזוי בעליעבט געוועהן , אז ער האט זיך גאר ניט בעדארפט פערענטפערן , אונ איין ווארט פון איהם איז גענוג געוועהן, אז די פארשטעהער פון אלטונא זאלען אנפאלען מיט כעס אויף ר׳ יעקב עמדן אונ איהם וועלען פון דער שטאדט ארויסשיקען. אט דא איז ערשט ארויס דאס רעכטע מחלוקת : מען האט ר׳ יעקב עמדן ארויסגעבראכט פון דער העזה אונ ער האט צושיקט בריעף צו די גראסטע יודישע קהלות.

אז דאס יודענטהום איז אין געפאהר אונ האט אויסגעוויזען פון די קמיעות, וועלכע ר' יהונתן אייבעשיץ האט נאך אין מען געשריבען מיט זיין אייגענער האנד, אז ער האלט שבתי צבי פאר משיח.

אין א סך שטאדט האט זיך אנגעהויבען א שרעקליך קאכעניש אונ אומעדום האבען זיך באלד אבגעזוכט, ווי ער פיהרט זיך ביי יודען, צוויי צדדים, וואס קוקען שטאנדיג נאר ארויס דארויף, מען זאל האבען פאר וואס זיך צו שלאגען אונ איינער דעם אנדערן זאל קאנען די אויגען אויסקראצען. עס איז אזוי ווייט געקומען, אז דער "ועד ארבע ארצות", וועלכער האט נאך דעמאלט געהאט דעם כח זיך אריינצומישען אין יעדער שאלה וואס איז נוגע דעם לעבען פונ'ם כלל ישראל, האט געמוזט מאכען א בעזונדער אסיפה וועגען דער זאך; ווייל אין פולין אונ מאהרען האט מען מעהר געהאלטען פון ר' יהונתן אייבעשיץ. אין דער דאזיגער אסיפה איז אויך שווער געוועהן צו דערגעהען איין עק, ווייל צווישען די רבנים אליין איז ארויס א קריעג: א טהייל האבען געוואלט אריינלעגען ר' יהונתן אייבעשיץ אין חרם אונ די איבריגע האבען אנגעמאכט א געוואלד אונ געשריגען, אז זיי וועלען ארויסגעבען א חרם געגען יעדען, וואס וועט נאר אפילו מיט א ווארט אנרירען דעם כבוד פון אזא גאון עולם. אין אלטונא האט מען גאר ניט געלאזט די געגנער פון ר' יהונתן אייבעשיץ אויפהויבען א קאפ, אונ מען פלעגט זיי אפט אנטהון שרעקליכע צרות. פון אזעלכע זאכען קומט קיין גוטס קיין מאל ניט ארויס אונ, אז די פארשטעהער פון דער אלטונא'ר קהלה האבען זיי שטארק דערקוטשעט, האבען די געגנער זיך געקלאגט פאר'ן קאניג פרידריך דעם ערשטען פון דא־נעמארק אונ האבען איהם געבעטען, ער זאל ניט דערלאזען, אז א שבתי צבי'ניק, וואס לייגנט אין דעם עיקר פון דער יודישער אמונה, זאל זיין א רב. ר' יהונתן אייבעשיץ האט אבער בעקומען א גראסערן צד צום קאניג אונ די מלוכה האט איהם נאך פון איהר זייט אויך געגעבען איין ערלויבניש צו פיהרען דאס רבנות. דאס האט צום איבריגען אונטערגעצונדען זיינע שונאים אונ זיי האבען זיך נאך א מאל געווענדט צום קאניג מיט דער בקשה, ער זאל זיי בעפרייען פון אזא רב, וואס זיי האבען צו איהם קיין צוטרויען ניט אונ קאנען פון איהם ניט ערווארטען קיין איינציגען גערעכטען משפט. דערביי האבען זיי צוגעשטעלט עטליכע קמיעות, אונ האבען אויסגעוויזען, אז א מענש וואס שרייבט אזעלכעס, קאן זיך ניט רעכנען פאר קיין יודען. דעם קאניג איז די זאך נמאס געווארען, ער האט פערשטאנען, אז פון די יודען אליין וועט ער־

דעם אמת ניט וויסען, אונ ער האט די קמיעות געגעבען, איבערקוקען א גייסטליכען, אונ א גרויסען געלעהרטען, דעם פראפעסאר דוד פרידריך מעגערלין. דארט וואו מען האט אבער צו טהון מיט ראשי תבות קאן מען טייטשען ווי אזוי מען וויל, אונ עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס מעגערלין האט ארויסגעגעבען א מיינונג, אז ר' יהונתן אייבעשיץ מיינט גאר ניט שבתי צבי, אז ער רעדט נאר פון קריסטוס אונ, אז ער איז אין הארצען א אמת'ער קריסט, אונ דערפאר איז אזוי אויף איהם אין כעס ר' יעקב עמדן, ווייל דאס אייגענע האט זיין פאטער, דער חכם צבי, געטהון מיט נחמיה חייא חיון, וועלכער איז אויך אייגענטליך געוועהן א פערבארגענער קריסט. מעגערלין איז ביי זיך אזוי פעסט געוועהן, אז ער שטעהט נאהענט צום אמת, אז ער האט אנגעשריבען ר' יהונתן אייבעשיץ א בעזונדער בריעף, אונ האט איהם פארגעלעגט, אז ער זאל אראבנעהמען פון זיך די מאסקע אונ זאל אננעהמען אפענטליך דאס קריסטענטהום. ביים קאניג איז זעהר אנגעלעגט געוועהן, אז ער איז געוואהר געווארען וואס פאר א ישועה עס קאן א מאל ארויסקומען פון ר' יהונתן אייבעשיץ, אונ האט געגעבען א בעפעהל, אז ער זאל בלייבען הויפט־רב ווי פריהר; אונ מעהר זאל זיך קיינער ניט טארען טשעפען צו איהם. אויף דער אלטונא'ר קהלה איז געקומען א שמחה וואס זייער רב האט אויסגעפיהרט אונ זיינע שונאים זענען געבליבען צום נארר; נאר די אמת'ע סבה וואס די מלוכה האט זיך אזוי אנגענומען פאר ר' יהונתן אייבעשיץ איז קיינעם ניט בעקאנט געוועהן. ער אליין האט זיך ניט וויסענדיג געמאכט, אונ האט געדאנקט גאטט, וואס ער האט געקאנט בלייבען אויף זיין שטוהל אונ פיהרען זיך מיט זיין דרך ביז'ן טויט, וועלכער האט איהם בעפרייהט פון אללע יסורים אויפ'ן פיער אונ זיבציגסטען יאהר.

דערווייל האבען די שבתי צבי'ניקעס אין פולין אויך ניט געדרימעלט. אז דער „ועד ארבע ארצות" האט אין לעמבערג, דעם 2 יולי 1722, ארויסגעלאזט געגען זיי א חרם האבען נאר עטליכע געצאהלטע קלאמערשט תשובה געטהון, אי דאס נאר לפנים; די איבריגע האבען זיך נאר אנגעהויבען מעהר היטען אונ ביסלעכווייז האבען זיי צו זיך צוגעשלעפט א סך בכבודע בעלי בתים, ווי אלישע שור, פישעל זלאטשובער, מאיר קאמינקער, אונ נאך אנדערע. צווישען זיי זענען אויך געוועהן פערשיעדענע חברות: א טהייל האבען תמיד געפאסט אונ געלעבט אבגעזונדערט פון דער גאנצע וועלט, אונ א טהייל זענען דוקא נאכגעלאפען אללע תענוגים, אונ האבען געדרונגען

אז ביז מען קומט צו דער קדושה מוז מען דורכגעהען פינפציג טויערן פון טומאה. אים יאהר 1725, האבען די פולישע שבתי צבי'ניקעס ארויסגעשיקט וייערן אמשולח, משה מאיר זאלקאווער, ער זאל פון זיי ברענגען אגערוס זייערע ברידער פון אנדערע לאנדער, אונ בעזאנדערס פון טירקיי. אין מאנהיים האט מען אבער דעם משולח איבערגענומען, דעמאלט איז אויך ארויס דער סוד, אז ר' יהונתן אייבעשיץ האלט מיט זיי, אונ די רבנים האבען צום צווייטען מאל ארויסגעגעבען אחרם. די שבתי צבי'ניקעס זענען אבער ביי זיך נים ארונטערגעפאלען. אונ וואס מעהר מען האט זיי גערודפ'ט האבען זיי דערפיהלט אין זיך אגרעסערע שטארקהייט, אונ האבען נאר געהאפט, אז אין גיכע צייטען וועט זיי גאט צושיקען אפיהרער, וואס יועט צונויפנעהמען די שאפעלעך אונ וועט ניט צולאזען צו זיי קיין בייזע וועלף. אזא פאסטוך האט זיך באלד אבי געזוכט אונ דאס איז געוועהן יעקב פראנק – אמענש, וואס האט זיך אונ טערגענומען אויסצופיהרען שבתי צבי'ס שליחות אונ האט פערדרעהט דעם קאפ פון אהאלבער וועלט, יודען אונ קריסטען.

יעקב לייבאוויטש, וואס איז שפעטער בעקאנט געווארען מיט דעם נאהמען, יעקב פראנק, אדער בארון אפענבאך, איז געבארען געווארען אים יאהר 1720 אין בוטשאטש, אין אקליין שטאדטעל פון גאליציען. זיין פאטער, ר' יהודה לייב איז געוועהן רב אין טשערנאוויץ, וואס האט דעמאלט געהערט צו דער וואלעכייא; ער האט מן הסתם געוואלט דעם זוהן אויך בעגליקען מיט תורה אונ מאכען פון איהם אמורה הוראה. דער קליינער יעקב האט אבער וועניג חשק געהאט צו ברעכען זיך דעם מח איבער לערנען; פון קינדהייט אן האט ער שוין ליעב געהאט צו לעבען, אונ קיין גרויסער אוהב אמת איז ער קיין מאל ניט געוועהן. אין קבלה-ספרים האט ער יא אפט אריינגעקוקט, ווייל דאס הארץ האט איהם געזאגט, אז זיי וועלען איהם צו נוטץ קומען צום שווינדעל, אונ שפעטער מיט אסך יאהרען, אז זיין נאהמען האט שוין געקלונגען אויף דער וועלט, פלעגט ער זיך פאר זיינע מקורבים בעריהמען, אז נאך קליינערהייד האט ער פערשטאנען צו מאכען די קונץ, אונ האט אבגענארט דעם אייגענעם טאטען, האטש קיין נאר איז ער קיין מאל ניט געוועהן. ביי דרייצעהן יאהר האט ער שוין אנגעשפארט אין בוקארעשט, אונ האט געדיענט ביי אסוחר, אפולישען יודען, ר' מרדכי מרגליות. מיט'ן בעל הבית פלעגט ער אפט פאהרען קיין טירקיי איינקויפען סחורה. עס איהם אויך אויסגעקומען צו זיין אין ניקאפאליס, סמירנא

אונ סאלוניקי, אונ איז דארט געווארען א נאהענטער מחותן מיט די שבתי צבי'ניקעס, וואס האבען זיך שוין גערעכענט פאר טירקען אונ האבען געהייסען דאנמאה. דעמאלט איז ער געבענשט געווארען מיט דעם נייעם נאהמען פראנק, ווייל די טירקען פלעגען רופען יעדען פרעמדען פראנק. פונקט אין דער צייט, וואס יעקב פראנק האט זיך אנגעהויבען אומצודרעהען אין טירקיי, איז געשטארבען ברכיה, דער פיהרער פון די שבתי צבי'ניקעס, אונ עס איז פון איהם איבערגעבליבען איין אלמנה אונ א קליין טאכטערל, וועלכע האבען איבערגענומען די ירושה, אונ האבען זיך אויך אנגעהויבען רעכנען פאר הייליג. די אלטע האט זיך גערופען „גבירה”, אדער „מטרוניתא”, אונ די יונגע האט געהייסען „נערה קדישא”. אזא מענש ווי יעקב פראנק, וואס עס האט איהם פון דער קינדהייט אן געצויגען נאר גוט צו לעבען, האט אזא מין פרומקייט, וואס ער האט בעמערקט ביי די שבתי צבי'ניקעס - אונ וואס בעשטעהט: אין נאכלויפען תאוות אונ ניט שטארק אבגעשיידט זיין פון ווייבער — געמוזט זעהר געפאלען, אונ ער איז באלד איבערגעגאנגען צום מהמדנישען גלויבען אזוי ווי אללע, וואס האבען געהערט צו דער סעקטע דאנמאה, אונ האט זיך גערעכענט צווישען די פייעריגע שבתי צבי'ניקעס. אז יעקב פראנק האט זיך אבער צוגעקוקט צום לעבען פון די דאזיגע, וואס האבען געשפיעלט א ראללע ביי די שבתי צבי'ניקעס, האט ער באלד פערשטאנען אז מיט עזות אונ איינגעשפארטקייט וועט איהם געראטהען זיך ארויפצוהאפען אויף א העכערע מדרגה, אונ פלוצלונג האט ער אנגעהויבען בלאזען פון זיך אונ שרייען אז אין איהם ליעגט די נשמה פון שבתי צבי. יעקב פראנק איז דוקא ניט געוועזען קיין שאנער מענש, רעדען האט ער אויך ניט געקאנט, קיין למדן איז ער אודאי ניט געוועהן, אונ דאך האבען זיך באלד אבגעזוכט עטליכע נארען, וואס האבען איהם געגלויבט. אזוי פיהרט זיך שוין די וועלט: קיים געפינט זיך אזעלכער, וואס נעהמט זיך פעסט עפיס אויף א נייעם וועג אונ ווערד ביי זיך ניט בטל, ווען מען קוקט אויף איהם די ערשטע צייט א ביסעלע קרום, מוז ער בעקומען אנהאנגער, וואס מאכען אן אלארם אונ צולעגען די זאך אויף טויזענד טעלער ביז מען הויבט אן דערפון צו שמיעסען, אונ אז די וועלט נעהמט איהם נאר אין מויל אריין — איז ער שוין נאהענט צום ציעל. דאס אייגענע איז אויך געשעהען מיט יעקב פראנק, אונ אז ער האט נאך אים יאהר 1752 חתונה געהאט אין ניקאפאליס מיט זעהר א שאנער פרוי חנה, וואס האט געבארען צוויי זיהן יוסף אונ יעקב, אונ איין טאכטער חוה, האט איהם דאס ווייב נאך

מעהר געהאלפען אויסצופיהרען זיין זאך. זי איז געוועהן אזא אשה צנועה ווי אללע פרויען פון די שבתי צבי'ניקעס, אונ צודעם ציעל וואס איהר מאנן האט געצויגען האט זי איהם זעהר געטויגט: זי האט צו זיך צוגעצויגען יונגע לייט פון אללע זייטען אונ צו ליעב איהר איז ער אויך גרויס געווארען.

פון דעסטוועגען איז איהם אין טירקיי ניט אזוי גוט געגאנגען. שונאים האט ער געהאט א סך, אונ עס איז א סברא אז די יודען פון סאלוניקי האבען געדונגען א טערק, ער זאל איהם הרג'נען. עס איז געבליבען ביי פראנק'ן ער זאל זוכען זיין גליק ערגיץ אין דער פרעמד אונ ער האט אנגעהויבען זאגען, אז א בת קול האט איהם מגלה געוועהן, אז ער מוז פאהרען קיין פולין. קיין בת קול האט ער, פערשטעהט זיך, ניט געהערט, נאר ער איז געוואהר געווארען, אז אין פולין זענען דא זעהר פיעל שבתי צבי'ניקעס, אונ אז דארט וועט ער אים שטאנד זיין אויסצופיהרען דעם פלאן, וואס אין טירקיי האט ער איהם ניט געקאנט געראטהען. אים יאהר 1755, פונקט ווען אין די פולישע יודישע קהלות האט זיך רעכט צוברענט דאס מחלוקת וועגען ר' יהונתן אייבעשיץ, איז יעקב פראנק אראבגעקומען קיין פולין; ער האט שכל געהאט ניט צו קומען מיט קיין לעדיגע האנד, אונ אזוי ווי ער האט געשיט מיט געלד אונ געגעבען ברייטע נדבות, האט ער זיך באלד קונה שם געוועהן אומעדום. די פולישע שבתי צבי'ניקעס האבען שוין לאנג ארויסגעקוקט אויף א מענשען, וואס זאל האבען אין זיך א כח צו ווערען זייער מנהיג, אונ זיי זאלען פיהלען, אז זיי האבען אויף וועמען זיך אנצושפארען; אונ אז זיי האבען דערזעהען יעקב פראנק איז ביי קיינעם פון זיי קיין ספק ניט געוועהן אז דאס איז דער בעשערטער, וואס זיי האבען אויף איהם אזוי פיעל געווארט. פראנק האט זיי מאקי ניט געזשאלעוועט צו דערצעהלען גאנצע מעשות, ווי אין איהם איז אריין דער רוח הקדש, אונ דארט וואו עס האט איהם געפאסט צום רומעל האט ער געוויזען מופתים אויך. פאר די שבתי צבי'ניקעס איז שוין גענוג געוועהן, וואס פראנק האט געלעבט אין סאלוניקי אונ האט זיך ארומגעדרעהט אויף דער אייגענער הייליגער ערד, וואס אויף איהר איז אויסגעוואקסען שבתי צבי מיט זיין גאנצער משפחה, אונ אז זיי האבען נאך פון איהם געהערט, אז אין איהם ליעגט די נשמה פון משיח אונ ער האט זיי נאך אויסגעדרונגען, אז אויף איהם איז געפאלען דער גורל צו בעפרייהען די יודען אונ זיי אריינפיהרען אין זייער אייגען לאנד ווי יהושע בן נון, ווייל עס זענען אוועקגעגאנגען פיערציג יאהר זייט חיים מלאך האט זיך בעוויזען אים יאהר 1715, האבען אללע איהם געגלויבט אונ

וואוהין ער איז נאר געקומען זענען איהם טויזענדער נאכגעלאפען. אין רוהאטין, בויסק, נאדווארנא, לאסקארון און נאך אנדערע שטאדט פון פאדאליען און גאליציען האט מען איהם פשוט אויף די הענד געטראגען, און איהם צו ליעב האבען זיך די שבתי צבי'ניקעס אנגעהויבען רופען פראנקיסטען אדער זהריסטען, ווייל דער זהר איז ביי זיי געוואָרען דאס הייליגסטע. דעם נאהמען פון פראנק'ן האבען זיי אריינגעשטעלט אין די תפלות און פלעגען איהם ניט אנדערש רופען ווי „הייליגער הערר".

די רבנים האבען פריהער אויך געננג גערודפ'ט די שבתי צבי'ניקעס, האטש זיי פלעגען זיך בעהאלטען און ניט ארויסווייזען אפענטליך ווער זיי זענען. אז זיי האבען פלוצלונג בעקומען אזא פארשטעהער ווי יעקב פראנק, האבען זיי גאר אנדערש אויפגעהויבען די קאפ און האבען ניט נאר אויפגעהערט זיך צו היטען, נאר זיי זענען נאך פריי ארויסגעשפרונגען און געוויזען אז זיי האלטען ניט פונ'ם תלמוד. דערצו זענען נאך צו זיי צוגעשטאנען עטליכע רבנים און בכבודע בעלי בתים, ווי דער נאדווארנא'ר רב ר' יהודה ליב קריסא, דער בוסקער רב ר' נחמן בן שמואל הלוי, און בעזאנדערס דער אלטער גביר אלישע שור, וואס זיין טאכטער חוה האט געקאנט אויסווענדיג דעם גאנצען זהר און האט זיך גערעכענט פאר א נביאה. אודאי האבען די רבנים ניט געטארט שווייגען, און עס איז ביי זיי געבליבען מען זאל זעהען ווי ווייט מעגליך מאכען א תל פון די פראנקיסטען. דערווייל האט זיך געמאכט וואס יעקב פראנק איז געקומען קיין לאסקארון, ווען עס איז דארט געוועהן א יריד; זיך זעהען מיט זיינע חברה־לייט, און האט זיך מיט צוואנציג פראנקיסטען פערשלאסען אין א אכסניא, כדי קיינער זאל זיי ניט שטערען. די יודען האבען באלד צו וויסען געגעבען דער פאליציע, אז עס איז געקומען עפיס א טערק און רעדט צו יודען, זיי זאלען אננעהמען די מחמדנישע אמונה און אוועקפאהרען קיין טירקיי. אויסער דעם האבען זיי געשריגען, אז זיי האבען אריינגעקוקט דורך די שפארונגעס פון די לאדענס און האבען אליין געזעהען ווי פראנק מיט זיינע חסידים האבען געטאנצט ארום א נאקעטע פרוי און אז דאס איז עפיס א מין עבודה זרה. די פאליציע האט זיי אללע פערנומען, נאר אזוי ווי פראנק איז געוועהן איין אויסלענדער האט מען איהם תיכף אבגעלאזט, און די איבריגע האבען געמוזט כורע ומשתחוה זיין אז מען זאל זיי בעפרייהען. דעמאלט האבען די רבנים געמאכט די ערשטע אסיפה אין סאטאנוב, און טאקי באלד האט מען אין בראדי, פונקט אים כ' סיון פונ'ם יאהר 1756, ארויסגעלאזט א שארפען חרם

געגען די פראנקיסטען. מען האט בעשלאסען אז קיינער זאל זיך מיט זיי ניט משדך זיין, זייערע קינדער זאלען זיך רעכנען פאר ממזרים און אז יעדער יוד, וואס וועט געוואהר ווערען פון א פראנקיסט, איז מחויב באלד צו מעלדען דעם רב דערפון. צווישען די תקנות, וואס די רבנים האבען אין יענער צייט געמאכט, איז אויך געוועהן א בעפעהל: מען זאל ניט טארען לערנען דעם זהר פאר דרייסיג יאהר. צו שפעט האבען זיי זיך ארומגעקוקט צו וואס די קבלה קאן פיהרען. אויסער דעם האבען די רבנים אוועקגעשריבען צו ר' יעקב עמדען ער זאל זיי געבען איין עצה ווי אזוי זיי זאלען זיך נוהג זיין מיט די פראנקיסטען און פון איהם איז אנגעקומען באלד א קורצע תשובה, אז מען טאר גאר אויף זיי קיין רחמנות ניט האבען.

אז די יודען האבען בעקומען אזא היתר, האבען זיי זיך גענומען צו די פראנקיסטען גאר אויף איין אנדער אופן. נאך אין דעם אייגענעם יאהר האט מען זיי מחרים געוועהן אים ראש השנה אין שול, און מען האט בעזאנדערס געזעהען אז די ווייבער זאלען זיך אבזאגען פון די פראנקיסטען; און מען קאן זאגען, אז עס איז ניט געוועהן איין משפחה, וואו דאס פאמיליען-לעבען זאל ניט זיין פערפינסטערט און געשטערט. א חוץ דעם זענען די יודען געגאנגען מיט מסירה. און אזוי ווי פראנק אליין איז שוין אין יענע מקומות ניט געוועהן און זיי האבען פערשטאנען, אז אהן איהם קאן זיך זיין חברה ניט ריהרען, האבען זיי געלאזט זאגען ניקאלאי דעמבאווסקי, דעם עפיסקאפ פון קאמעניץ-פאדאלסק, אז עס האט זיך געמאכט זעהר א שעדליכע יודישע סעקטע, און זיי זענען געוועהן זיכער, אז ער וועט זיך מיט די פראנקיסטען אב-רעכענען. די פראנקיסטען זענען טאקי געוועהן אין א גרויסער סכנה, ווייל דעמבאווסקי איז געוועהן א הייסער קאטאליק, און ער האט זיי אללע געוואלט איבערגעבען דעם אינקוויזיציאנס-געריכט. פראנק האט אבער פון דער ווייטענס ניט געדרימעלט און האט זיינע לייט ניט געלאזט פאלען. אז מען האט איהם באלד נאך דער לאסקארונער מעשה ארויסגעשיקט איבער די גרעניץ, איז ער געבליבען זיצען אין האטין, וואס האט דעמאלט געהערט צו טירקיי, און האט פון דארט גוט אכטונג געגעבען אויף אללעמען, וואס עס געהט פאר אין פאדאליען. קוים איז ער געוואהר געווארען פון דער מסירה, האט ער באלד געשיקט א בריעף צו די פראנקיסטען, און האט זיי געראטהען זיי זאלען פשוט זאגען דעם עפיסקאפ, אז דער יסוד פון זייער אמונה איז דער אייגענער וואס ביי די קריסטען, און אז זיי האבען דעם תלמוד פיינד דערפאר, וואס ער איז

פיל מיט שקרים אונ מאוסע זאכען. פראנק האט אבער פערשטאנען, אז ווי וואהל אונ פראקטיש זיין עצה איז וועלען זיך די פראנקיסטען פארט ניט וועלען אויסגעבען פאר קריסטען, אונ דאריבער האט ער זיך בגנבה אליין אריבערגע־האפט קיין פולין, אונ האט זיי פערשטעהען געגעבען, אז דאס איז דער בעסטער, אונ דער גלייכסטער וועג פאר זיי אונ, אז נאך שאנער וואלט גע־וועהן ווען עס טויפען זיך טאקי א צוואנציג־דרייסיג מענשען פון זיי: דעמאלט וואלט דער עפיסקאפ געזעהען, אז זיי מיינען טאקי ערנסט איבערצוגעהען צום קריסטענטהום, אונ די יודען וואלטען געבליבען מיט זייער מסירה צום נארן. אויף איינצוטענה'ן מיט זיין חברה איז פראנק, דאכט זיך, קיין נארר ניט גע־וועהן, אונ דערצו האט מען איהם נאך פערגאטטערט אונ מען האט געקוקט אויף זיינע ווארטער ווי אויף א ווינק פון אויבען. פון דעסטוועגען איז איהם שווער געוועהן צו פועל'ן, ניט נאר אז עטליכע פון די פראנקיסטען זאלען זיך לאזען טויפען, נאר זיי זאלען אפילו מיט'ן מויל זאגען, אז זייער גלויבען גלייבט זיך אויס מיט'ן קריסטליכען; אונ אז ער איז צוריק אוועקגעפאהרען איז ער ניט געוועהן פעסט ביי זיך אז מען וועט איהם פאלגען, ווייל ער האט גוט בעמערקט, אז אפילו די בעסטע פראנקיסטען האבען זיך געשיבט אונ עס איז זיי זעהר שווער געוועהן אנצונעהמען פראנק'ס דעה. דערווייל האבען אבער די יודען זיך דערוואוסט אז פראנק דרעהט זיך ווייטער ארום אין פולין, האבען זיי געגעבען נאך א מסירה, אונ די פאליציע האט פערנומען א סך פראנקיסטען, אונ האט זיי איינגעזעצט אין תפיסה. דאס האט די פראנקיסטען ארויסגעבראכט פון דער העזה, אונ עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען טהון אזוי ווי יעקב פראנק האט זיי געהייסען. אז מען האט זיי געפיהרט צום עפיסקאפ, האבען אללע געשריגען, אז זיי זענען געגנער פונ'ם תלמוד אונ רעכנען זיך פאר קריס־טען אונ דערפאר טהון די יודען זיי אן אזעלכע צרות. דערביי האבען זיי שוין ניט געזשאלעוועט אויסצורעדען אויף די יודען וואס עס איז זיי נאר געקומען אין מויל אריין, אונ האבען אפילו געזאגט. אז יודען בענוצען טאקי בלוט צו די מצות. דעמאלט האט זיך טאקי גראד געמאכט א בלבול הדם אין יאמפאל אונ מען האט אין דעם בעשולדיגט עטליכע בעלי בתים. דעמבאווסקי האט באלד געזעהען אז דאס איז פאר איהם זעהר א גוט געשעפט, אז ער וועט בעקומען טויזענדער פרישע קאטאליקען, דערצו איז נאך ביי איהם אנגעלעגט געוועהן, וואס צום יאמפאלער פראצעס זענען איהם נאר אומגעערעכט צוגעקומען נייע עדות, אונ ער האט געהייסען בעפרייהען אללע פראנקיסטען אונ האט זיי

געגעבען דאס רעכט אומעדום צו וואהנען אונ פריי האנדלען ; ער האט זיי נאך צוגעזאגט צו שיצען , ווייל ער האט זיך איינגערעדט , אז די צאהל פון די פראנקיסטען וועט זיך פערגרעסערן אונ דערנאך וועלען זיי אללע צו־זאמען ווערן קריסטען .

די יודען זענען געגאנגען מיט'ן אלטען כלל , אז נצחון איז א גרויסע זאך , נאר דא האבען זיי דווקא א טעות געהאט , ווייל דער פון איז ארויס א גרויסער מכשול . די פראנקיסטען האבען אליין ניט געהאפט , זיי זאלען אזוי גיך אויפ־געריכט ווערען , אונ פלוצלונג זאל אויף זיי קומען אזא ישועה . ערשט עטליכע חדשים צוריק האבען זיי געמוזט זיך שטענדיג בעהאלטען , דאווענען אין פער־שלאסענע חדרים , מורא האבען פאר א ווייטיגען קוק , אונ דא האט מען זיי געגעבען פאלקאמענע פרייהייט , אונ ביים עפיסקאפ זענען זיי נאר געווארען תקיף. גרויס איז געוועזען זייער פרייד אונ , אז דעם מענשען איז גוט אויפ'ן הארצען דערמאנט ער זיך , אז מען דארף זיך נוקם זיין אין א שונא. ביי די פראנקיסטען איז געבליבען, זיי זאלען זיך אברעכענען מיט די יודען , אונ זיי האבען זיך געווענדעט צו דעמבאווסקי'ן מיט א בקשה , ער זאל זיי ערלויבען האבען א וכוח מיט די רבנים אונ זיי אויסווייזען פונ'ם זהר , אז דער יסוד פון דעם קריסטענ־טהום איז היילינ. דערביי האבען זיי צוגעשטעלט איין ארט , "אני מאמין" וואס אליישע שור האט אנגעשריבען אונ וואס איז בעשטאנען פון ניין פונקטען :
1) א אמת'ער יוד דארף ניט נאר ליעב האבען גאטט , נאר שטענדיג נאכקלאהרען אונ וועלען פערשטעהען זיין גרויסקייט אונ הויכקייט . 2) די תורה אונ די נביאים האבען אין זיך בעהאלטענע סודות , וואס ניט יעדער איז זוכה זיי צו וויסען אונ נאר מיט רוח הקודש קאן מען זיי משיג זיין . 3) דער בעסטער פירוש אויף דער תורה איז דער זהר , ווייל דער תלמוד פערדרעהט נאר דעם פשט , ער פארשפרייט נארישקייטען אין פאלק , ער הייסט פיינד האבען אנדערע אומות אונ איז אפילו מתיר בלוט צו פערגיסען פון ניט־יודען . 4) די פראנקיסטען גלויבען , אז עס איז דא א בורא עולם . וואס די גאנצע וועלט מיט אללע בריאים , פון גרויס ביז קליין , געפינען זיך אונטער זיין השגחה . 5) זיי גלויבען אבער אויך , אז דער איינציגער גאט האט דריי "פרצופים" (פנים'ער) , אונ דערפאר שטעהט אין חומש: "בראשית ברא אלהים" אונ ניט "אלה" , אז די וועלט איז בעשאפען געווארען דורך גאטטער אונ ניט דורך איין גאטט . 6) זיי גלויבען , אז גאט האט אנגענומען דאס געשטאלט פון א מענשען אונ האט אלדינג געטהון וואס א לעבעדיגער מענש בעדארף צו טהון , נאר ער איז געוועזען פריי פון זינד ,

וואס קלעבען זיך אן אין א בשר ודם. 7) ירושלים אונ דער בית המקדש וועלען מעהר קיין מאל ניט צוריק אויפגעבויעט ווערען. 8) משיח וועט ניט קומען בעפרייהען די יודען, נאר ער וועט זיך צום צווייטען מאל בעווייזען אונ מכפר זיין אויף די עונות פון אללע מענשען. 9) דער משיח וועט טאקי זיין גאטט אלליין, ער וועט אראהנעהמען די קללה פונ'ם פאלק ישראל אונ וועט זיי אנ-ווייזען דעם רעכטען וועג.

דעם עפיסקאפ איז די זאך זעהר געפאלען אונ חאטש די ניין עיקרים, וואס אלישע שור האט געשטעלט, זענען נאך געוועהן גאנץ ווייט פונ'ם קריס-טענטהום, האט ער געוואוסט אז דאס אלליין וועט אויך געניג פערשלאגען די יודען די קאפ, אונ ער האט געהייסען מען זאל באלד אבדרוקען די עיקרים אויף לשון קדש אונ פויליש אונ מען זאל זיי צושיקען אין אללע יודישע שטאדט. אויסער דעם האט ער דעם 20 יוני 1757, ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז פונקט אין צוויי חדשים ארום מוזען די רבנים ארויסשיקען שלוחים קיין קאמעניץ, וואס זאלען דארט מיט די פראנקיסטען א וכוח האבען; דערביי האט ער זיי מזהיר געוועהן, אז פאר יעדען טאג וואס זיי וועלען פערשפעטיגען וועלען זיי צאהלען שטראף, אונ ווי באלד זיי וועלען גאר ניט קומען וועט ער הייסען פער-ברענען דעם תלמוד אונ וועט רעכנען, אז מיט'ן שווייגען זענען זיי מודה אז די פראנקיסטען האבען רעכט.

אזא אויפטהוא פון די פראנקיסטען האט אנגעמאכט א געוואלד צווישען די פוילישע יודען. דער ענין פון וכוח אלליין איז ביי די יודען קיין נייעס ניט געוועהן, ניט איין מאל איז זיי שוין אויסגעקומען אפענטליך זיך ארויסצושטעלען בעגען די שונאים אונ האלטען מלחמה מיט דבורים; נאר דעמאלט זענען גע-וועהן אנדערע צייטען אונ אנדערע מענשען: יודישע לומדים זענען געוועהן בקי אין פערשיעדענע חכמות אונ לשונות' אונ האבען געוואוסט וואס צו ענ-פערן. אז מען האט די יודען גערופען צו א וכוח אים דרייצעהנטען יאהר-הונדערט, האט זיך געפונען א רמב"ן. וועלכער איז אים שטאנד געוועהן אין א פייערינע רעדע צושלאגען אללע בעשולדיגונגען געגען זיין פאלק; אז א גאנצע מחנה פון שונאי ישראל האבען אים פינפצעהנטען יאהרהונדערט געשלעפט די רבנים צו א וכוח, האבען זיך אבגעזוכט אזעלכע גרויסע לייט, ווי ר' יוסף אלבו, דון ווידאל פערער אונ ר' זרחיה סלדין, אונ מען האט די גיפטיגע פיילען ניט צוגעלאזט צום יודענטהום. אצונד איז אבער געלעגען א שרעקליך חשכות אויף די פוילישע יודען. זייערע רבנים האבען זיך, אויסער

ש"ס אונ פוסקים, מיט קיין זאך ניט בעשעפטיגט, קיין שום פרעמדע שפראכע האבען זיי ניט פערשטאנען, ווי אזוי זשע האבען זיי געקאנט זיך בעשליסען צו האבען א וכוח מיט די פראנקיסטען, וועלכע האבען גערעדט גוט פוליש אונ צווישען זיי זענען טאקי געוועהן רעכטע געלעהרטע. דערצו האבען זיך די רבנים נאך מעהר געשראקען דערפאר, וואס זיי האבען געהערט, אז די פראנקיסטען וועלען ברענגען אללע זייערע ראיות פונ'ם זהר, אונ דערמיט וועלען זיי זיין געבונדען, ווייל דעם זהר האבען זיי איך געהאלטען פאר הייליג. אודאי איז געווארען צווישען די פולישע רבנים א גרויסער רעש, זיי האבען צושיקט בריעף קיין אויסלאנד אונ געשריגען אז דאס איז „גזרת השמד", אז מען וויל זיי מיט געוואלד אויסטויפען; זיי האבען זיך אפילו געפרובט צו זוכען א וועג צום פאפסט אונ איהם בעטען ער זאל מבטל זיין דעמבאווסקי'ס בעפעהל, אונ האבען געשיקט קיין אמשטרדם. מען זאל זיי וועניגסטענס געבען א שפאנישען יודען, וועלכער זאל קאנען איבערזעצען אלדינג וואס מען וועט זיי פרעגען ביי דעם וכוח. פון די אללע זאכען איז מן הסתם גאר ניט געווארען; עס האט זיך אויסגעצאזט דערמיט, וואס זיי האבען נאר פערשפעטיגט עטליכע טאג אונ סוף כל סוף האבען זיי געמוזט ארויסשיקען קיין קאמעניץ פיער רבנים, פון סאטאנוב – ר' מענדיל, פון מעזיבוז – ר' ליב, פון יאזלאוויץ – ר' בער, אונ פון מאהילוב – ר' יוסף קרעמעניצער. פון די פראנקיסטענס זייט זענען געקומען ביז דרייסיג פערשטעהער, אונ בעזאנדערס האבען דעמאלט געשפיעלט א ראללע יהודה ליב קריסא פון נאדווארנא, שלמה בן אלישע שור פון רוהאטין אונ נחמן בוסקער. ביי אזא לאגע, וואו די רבנים האבען קיין מויל ניט געקאנט אפנען אונ האבען מיט גרויס מיה פערשטאנען די שאלות, וועלכע מען האט זיי פאר־געלעגט, איז קיין וואונדער ניט וואס די פראנקיסטען זענען געבליבען גערעכט. דעם 14 אקטאבער 1757 האט דער עפיסקאפ ארויסגעגעבען א פסק, אז דאס שעדליכקייט פונ'ם תלמוד איז בעוויזען געווארען, אז מען מוז פערברענען אללע גמרות וואס געפינען זיך אין גאנץ פאדאליען, אז די יודען מוזען בעצאהלען די פראנקיסטען 5000 גולדען פאר זייער טרחא אונ 154 רענדליך דארפען זיי מנדר זיין אויף צורעכטצומאכען די קאמעניצער קאטאלישער קירכע, אונ א חוץ דעם זענען זיי מחויב רוהיג אויסצוהערען די פראנקיסטען, ווען זיי וועלען זיי זאגען מוסר אונ צורעדען זיי זאלען זיך נעהמען אויף זייער וועג.

א פחד איז געפאלען אויף די פולישע יודען, ווען זיי האבען געזעהען אז דעמבאווסקי טרייבט טאקי קיין קאטאוועס ניט אונ ער האט שוין געגעבען

אַ בעפעהל מען זאל זוכען אין אללע יודישע הייזער און צונעהמען אללע גמרות, וואס מען וועט דארט געפינען. זיי האבען זיך געקלאגט פאר'ן קאניג אלליין און האבען געפונען אפילו אַ שטיקעל צד, ווייל דער ערשטער מיניסטער, דער גראף בריהל האט געהאלטען ביי זיך אַ יודישען פאקטאר ברוך יון, און ער האט זיי צוגעזאגט גאנצע גליקען; נאר זיי האבען אומזיסט אויסגעבראכט געלד און האבען גאר ניט געפועלט. פון אללע זייטען האבען זיך דערווייל געשלעפט וואגענס, פול מיט גמרות, קיין קאמעניץ און פונקט ערב ראש חודש כסלו האט מען דעם תלמוד פערברענט. די יודען האבען דעם טאג געפאסט און האבען דאס אומגליק גערופען „שרפת התורה". די פראנקיסטען האבען ווידער געטאנצט און זייער שמחה איז נאך גראבער געווארען, ווען דער עפיסקאפ האט געהייסען דער פאליציע זי זאל נייטהען די ווייבער, וועלכע האבען זיך פריהר אבגעזאגט פון זיי — וועגען דעם חרם וואס די רבנים האבען זיי פריהר מחרים געוועהן —, זיי זאלען זיך צוריק אומקעהרען צו זייערע מאננער. דעמאלט האבען עטליכע פרויען אלליין זיך דאס לעבען גענומען, ווייל זיי האבען גערעכענט פאר אַ גרויסען חטא צו בלייבען צווישען די פראנקיסטען.

באלד האט זיך אָבער דאס גליק אבגעטהון פון די פראנקיסטען און איז איבערגעגאנגען צו די יודען. קיין חודש איז ניט אבגעלאפען זייט מען האט דעם תלמוד פערברענט און דעמבאווסקי איז פלוצלונג געשטארבען. די וועלט זאגט אַ ווארטעל, אַז דער טויט איז קיין נקמה ניט, פון דעסטוועגען האבען די יודען געשריגען, אַז דאס האט דעמבאווסקי געהאט אַ מפלה פאר דעם גרויסען חלול השם וואס ער האט אנגעמאכט, און קוים האבען זיי דערפיהלט, אַז די פראנקיסטען האבען שוין מעהר קיין בעשיצער ניט, האבען זיי זיך גענומען מיט אללע כוחות זיי צובעצאהלען כפל כפלים פאר די צרות, וועלכע זיי האבען איבערגעטראגען. מסירות האט זיך ווייטער אנגעהויבען שיטען אויף די פראנקיסטען, און דערצו זענען נאך די יודען געפאלען אויף אַ שכל און צו יעדער מסירה האבען זיי צוגעלעגט אַ היבשע מטבע, און דאס איז געוועהן דער בעסטער בעוויז, אַז זיי זענען גערעכט. ביי אַזעלכע מיטעל איז קיין וואונדער ניט וואס אין אַ קורצער צייט האט מען די פראנקיסטען ניט געקאנט דערקענען: אַ סך פון זיי האט מען איינגעזעצט אין תפיסה; די דאזיגע וואס מען האט איבערגעלאזט האט מען אבגעגאלט אַ האלבען קאפ מיט אַ האלבען בארד, עס זאל הייסען, אַז דאס זענען ניט קיין יודען און ניט קיין קריסטען; פיעל זענען

זיך צולאפען קיין בעסאראביען, וואס איז דעמאלט געשטאנען אונטער דער מאכט פון טירקיי, נאר די פוילישע רבנים האבען זיי דארט אויך ניט געלאזט רוהען, זיי האבען אוועקגעשיקט בריעף צום חכם-באשי קיין קאנסטאנטינאפאל אונ ער האט זיי גערודפט נאך מיט מעהר כעס. עס פלעגט צו ליעב דעם אפט קומען צו געשלעג, אונ איין מאל ביי אזא געשלעג האט מען דערהרג'ט דעם אלטען אלישע שור.

אז דאס וואסער האט שוין דערגרייכט ביז צום האלז אונ די פראנקיסטען האבען מעהר ניט געקאנט אויסהאלטען, האבען זיי זיך געווענדעט צום קאניג אלליין, אונ האבען איהם דערצעהלט וואס פאר א חסד דעמבאווסקי האט מיט זיי געטהון, ווי עס איז זיי געראטהען צו דערוויזען דאס שאדליכקייט פונ'ם תלמוד, אונ ווי די יודען האבען זיך דערנאך מיט זיי דערפאר אבגערעכענט, אונ מען האט זיי פונ'ם הימעל אראבגעווארפען טיעף אין דער ערד אריין. דער 11 יוני 1758 האט דער קאניג אויגוסט דער דריטע ארויסגעגעבען א בעפעהל אז די מלוכה דארף שיצען די פראנקיסטען. אונ זיי האבען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אין גאנץ פוילען. די יודען האבען זיך אבער געטהון זייערס: זיי האבען ווייטער געשיסט מיט געלד אונ דעם קאניגס בעפעהל איז געבליבען נאר אויפ'ן פאפיער. ווי באלד די פראנקיסטען האבען א קוק געטהון, אז עס איז קיין תכלית ניט, אונ אז אהן א פארשטעהער וועט מען זיי טאקי צום איבריגען דערקוועטשען, האבען זיי אוועקגעשריבען צו פראנק'ן, וואס איז דעמאלט געזעסען אין טירקיי, ער זאל זיי געבען איין עצה. פראנק האט ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות אונ איז אים אנהויב פונ'ם יאהר 1759 אלליין געקומען קיין פוילען בעטראכטען וואס עס פעהלט זיין חברה, אונ מיט וואס מען קאן זיי העלפען. דעמאלט האבען זיי בעשלאסען, אז עס איז נאך וועניג וואס מען ווייזט די קאטאלישע גייסטליכע פון דער ווייטענס אז מען איז נוטה צום קאטאליציזים, נאר מען מוז זיי עס בעווייזען בפועל. פראנק האט פאר-געלעגט מען זאל פשוט ווערען קריסטען אונ אללע האבען מסכים געווען צו זיין דעה, ווייל עס איז ביי זיי קיין ספק ניט געווען אז די גייסטליכע וועלען זיך מיט זיי שטארק משמח זיין אונ זיי אויפנעהמען ווי א אבן טוב. זיי האבען באלד אנגעשריבען א פאפיער צום נייעם עפיסקאפ ווראטיסלאוו לובינסקי, אונ האבען איהם מודיע געווען, אז זיי וועלען אללע פערטיג אנצונעהמען דאס קריסטענטהום, אונ דערביי האבען זיי איהם געבעטען ער זאל פון זייערט-וועגען אפגען א פעלד, וואו זיי זאלען קאנען מלחמה האלטען מיט די שונאים

פונ'ם אמת, אונ ער זאל זיי ערלויבען נאך אמאל אוכוח צו האבען מיט די יודען. לובינסקי האט זיי אבער זעהר קאלט אויפגענומען; וועגען וכוח האט ער זיך גאר ניט וויסענדיג געמאכט, אונ וועגען זייער איבערגאנג צום קאטאליציזמוס האט ער זיי געזאגט, אז ווארטער האבען קיין ווערטה ניט, אז אזעלכע זאכען טהוט מען פריהר אונ דערנאך קאן מען דערפון רעדען. יעדענפאלס האט ער געהייסען זייער פאפיער אבדרוקען, כדי ער זאל זיי קאנען האלטען ביים ווארט.

לובינסקי'ס קאלטע תשובה האט אביסעל אבגעהאלטען די פראנקיסטען פון זייער פלאן אונ עס זענען אזוי אוועקגעגאנגען עטליכע חדשים ביז זיי האבען זיך געקאנט בערעכנען וואס זיי זאלען טהון. יעדענפאלס האט זיי פראנק אנגעזאגט זיי זאלען קיין שום שריט ניט מאכען ביז זיי וועלען ניט וויסען אז זייער לאגע איז געזיכערט, אונ ערשט דעם 16 מאי 1759 האבען זיי אוועקגעשיקט צוויי בקשות, איינע נאך אמאל צום עפיסקאפ לובינסקי, וועלכער האט דעמאלט בעקומען שוין א גראסערע שטעללע, אונ די אנדערע צום קאניג. ביידע בקשות האבען אונטערגעשריבען, אים נאהמען פון אללע פראנקיסטען, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור. אין דער בקשה צום קאניג איז געשטאנען אז זיי ערווארטען פון איהם טאקי ארעכטע הילף אונ האפען אז ער אליין וועט אכטונג געבען מען זאל זייערע ווארטען פינקטליך אויספאלגען, ווייל איך זיין בעפעהל פון פריהר האט מען זיך ניט אומגעקוקט, אונ די יודען, וואס האבען אפילו פאר גאטט קיין מורא ניט, האבען געמאכט פון זיי אתל, אונ דערביי האבען זיי געבעטען ער זאל לאזען אויסרופען אין גאנץ פוילין אונ ליטא, אז ווער פון די פראנקיסטען עס האט זיך בעהאלטען, מאג זיך ארויסווייזען אונ דארף פאר קיינעם קיין מורא ניט האבען, אז די מלוכה מוז זיי שיצען אונ זיי אומקעהרען זייערע ווייבער אונ קינדער. וועלכע האבען זיך געמוזט אין דער שלעכטער צייט אבטהיילען פון זיי, אונ אז זיי האבען דאס רעכט זיך בעשעפטיגען מיט עהרליכע פרנסות אין דער גאנצער מדינה. ביים עפיסקאפ לובינסקי האבען זיי געבעטען צוויי זאכען: ערשטענס, האבען זיי אנגעוויזען, אז עס איז זעהר נאטהיג מען זאל זיי ערלויבען צו האבען אוכוח מיט די רבנים, ווייל זיי ווייסען אז צווישען די יודען זענען דא זעהר פיעל, וואס פיהלען אין הארצען אז די פראנקיסטען האבען רעכט נאר זיי האבען נאך ניט אזוי פיעל כח זיי זאלען זיך אבטהיילען פון אנדערע, אונ אז זיי וועלען אבער זעהען, ווי די רבנים וועלען פערליערען זייער ווערטה ביים וכוח, וועלען

זיי ביי זיך שטארקער ווערען און וועלען אויך ארויסשפרינגען גלייך מיט זיי. אויסער דעם האבען זיי געדרונגען, אז צו ליעב דעם וכוח וועלען די איבריגע יודען אויך אפנען די אויגען און די קאטאלישע קירכע וועט בעקומען צעהנער טויזענדער נייע קאטאליקען. צווייטענס האבען זיי געבעטען, מען זאל זיי אבי זוכען עפיס א מעמד פרנסה, ווייל זיי זענען כמעט אללע זעהר פעראָרעמט געוואָרען און לעבען פון נדבות, וואס מען שיקט זיי צו פון אונגארן און וואלעכיא. און דערפאר מוז מען זעהען זיי זאלען זיך קאנען בעזעצען מעהר צווישען קריסטען און די פריצים אלליין זאלען זיי מקרב זיין, כדי זיי זאלען זיך פערדיענען עהרליך זייער שטיקעל ברויט און ניט דארפען אזוי ווי די יודען, האלטען שענקען און שינדען די הויט פון'ם פאלק. די פראנקיסטען האבען גערעכענט. אז דאס מאל וועט זיי געראטהען, ווייל דער קאניג האט שוין פריהער נאך ארויסגעוויזען אז ער האלט פון זיי און וועט זיי אצונד געוויס ניט אבזאגען, און לובינסקי וועט זיי אויך צו ליעב טהון, בעזאנדערס ביי דער גרויסער מאכט וואס ער האט דעמאלט געהאט. זיי האבען אבער א טעות געהאט: דעם קאניג איז די זאך נמאס געווארען, און ער האט זיי אפילו ניט געוואלט ענפערן; לובינסקי האט זיי אפילו יא געשיקט א תשובה, נאר קיין גרויסע הנאה האבען זיי דערפון ניט געהאט. ער האט זיי געגעבען אנצוהערען אז זיי דרעהען מיט דער צונג, אט זאגען זיי אז זיי גלויבען אין קריסטוס און אט שרייען זיי אז זיי ווארטען אויף משיח, און מען קאן צו זיי קיין צוטרויען ניט האבען, און ביז זיי וועלען זיך ניט טויפען טארען זיי ניט רעדען פון קיין הילף. די יודען ווידער האבען ניט אויפגעהערט מלחמה צו האלטען. זיי האבען געשריגען, אז די פראנקיסטען וועלען קיין מאל ניט ווערען קיין אמת'ע קריסטען, פונקט ווי פון די שבתי צבי'ניקעס זענען ניט געווארען קיין אמת'ע טירקען, און פון זיי וועט נאר ארויס א שעדליכע קריסטליכע סעקטע. ביי דער אייגענער מיינונג איז אויך געוועהן דער שליח פון'ם פאפסט אין פולין, דער גייסטליכער ניקאלאי סערא, וועלכער האט געשריבען קיין רום אז מען מוז די פראנקיסטען לאזען טויפען און אז דעמבאווסקי האט אומזיסט אנגעמאכט וועגען זיי אזא געוואלד.

אזוי האבען די פראנקיסטען זיך געמוטשעט און געליטען ביז דאס רעדעלע פון'ם מזל האט זיך ווייטער א דרעה געטהון צוריק, און עס האבען זיך אנגעהויבען פאר זיי עפיס ליכטיגערע טאג. לובינסקי האט געמוזט אוועקפאהרען און זיין שטעללע האט פערנומען מיקוליטש-מיקאלסקי. וואס האט געוואלט

אַז די וועלט זאָל נאָר ווערען קאַטאָליקען. די פראַנקיסטען האָבען באַלד פערשטאַנען, אַז ביי איהם וועלען זיי אַלדינג אויספיהרען אונ האָבען זיך צו איהם געווענדעט מיט אַ בקשה ער זאָל זיי העלפען אין דער נויט, אונ אויסער דעם זאָל ער זיי לאָזען אַ ווכוח האָבען מיט די רבנים. מיקאָלסקי האָט אָבער זיי געענטפערט, אַז קודם כל מוזען זיי בעווייזען אַז זיי גלויבען פעסט אין די יסודות פונ'ם קריסטענטהום אונ דערנאָך קאָן מען שוין רעדען וועגען אַ ווכוח. דעמאָלט האָבען ביידע פאָרשטעהער פון די פראַנקיסטען, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור אָנגעשריבען אַ גאַנצע מגלה אויפ'ן נאָהמען פון מיקאָלסקי אונ האָבען וועגען זייער אמונה אַריינגעשטעלט זיבען פונקטען: 1) אַז וואָס די נביאים האָבען געזאָגט איבער משיח'ן איז שוין מקוים געוואָרען; 2) אַז משיח איז געוועהן גאָטט אַלליין מיט זיין נאָהמען „אדני“, אונ ער האָט אָנגענומען דאָס געשטאַלט פון אַ בשר ודם, כדי ער זאָל קאָנען מכפר זיין די עונות פון אַלע; 3) אַז זייט משיח איז געקומען זענען בטל געוואָרען אַלע מנהגים אונ דינים פון קרבנות; 4) אַז יעדער איז מחויב צו דיענען דעם משיח, ווייל אין איהם ליעגט די גאַנצע ישועה; 5) אַז דער קרייץ איז משיח'ס חתימה אונ אַ זכר פונ'ם דרייאייניגען גאָטט; 6) אַז ביז מען טויפט זיך ניט קאָן מען ניט משיג זיין דאָס גרויסקייט פונ'ם מלך המשיח; 7) אַז דער תלמוד בעפעהלט מען זאָל נוצען קריסטליך בלוט, אונ אַז יעדער וואָס גלויבט אין איהם קאָן זיך אָהן דעם בלוט ניט בעגעהען. דעם לעצטען פונקט האָבען זיי געשטעלט מיט אַ בעזונדער כונה אונ האָבען בפירוש געשריבען, אַז זיי וועלען עס דערווייזען אונ די רבנים וועלען מוזען מודה זיין, ווען מען וועט זיי נאָר לאָזען זיך מיט זיי אויסטענה'ן. זיי האָבען געוואוסט גאַנץ גוט, אַז אויף אַלדינג קאָן מען זיי נאָך איבערפרעגען טויזענדער שאלות, אונ די הויפט-פראַגע מוז זיין: פאַר וואָס זיי טויפען זיך נאָך אַלליין ניט? דערפאַר איז ביי זיי געבליבען זיי זאָלען דעם בלבול פון בלוט אַריינגעבען פאַר אַ נדן אונ דאַ וועט מען זיי שוין לאָזען טהון וואָס זיי וועט געפאַלען. די פראַנקיסטען האָבען טאַקי קיין טעות ניט געהאַט: קוים האָט מיקאָלסקי דערהערט, אַז ביים ווכוח וועט מען רעדען וועגען עלילות הדם האָט ער זיך אין דעם אָנגעהאַפט מיט ביידע הענד, אונ אפילו ניקאַלאַי סערראַ, דער שליח פונ'ם פאַפסט, וואָס האָט איבערהויפט געקוקט קרום אויף די פראַנקיסטען, איז אויך געוועהן נייגעריג צו וויסען וואָס פאַר בעהאַלטענע סודות די איינגעזעסטע שונאים פון די יודען וועלען אַרויסגעבען. אין יענער צייט האָט גראָד דער פאַפסט קלעמענט דער דרייצעהנטער

ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז מען טראכט אומזיסט אויס אויף די יודען אז זיי דארפען בלוט אויף פסח, אונ אז מעהר זאלען אזעלכע זאכען אין די קאטאלישע לאנדער ניט פארקומען. דארויף האט איהם ארויפגעבראכט א געוויסער יעלעק, א יוד מיט א היים יודיש הארץ, וואס האט ניט געזשאלעוועט קיין מיה אונ קיין צייט אונ איז אליין געפאהרען קיין רום אונ האט ניט גערוהט ביז דער פאפסט האט איהם ניט אויסגעהערט אונ גוט איבערגעקוקט אללע בעווייזע, וועלכע ער האט געבראכט. אודאי האט ניקאלאי סערא וועהר געגארט אז דער וכוח זאל שוין זיין, די פראנקיסטען זאלען שוין ניכער אויסזאגען די אינוועניגסטע סודות, אונ ער זאל האבען וואס צו מעלדען קיין רום. אונ ער האט פון זיין זייט אויך צוגערעדט מיקאלסקי'ן ער זאל לאזען ביידע צדדים זיך אויסטענה'ן, ווייל סאי ווי סאי וועלען זיי איינע אויף די אנדערע ארויסזאגען דעם אמת, אונ מען וועט דערוייל געוואהר ווערען די חסרונות פון אללע.

פון דעסטוועגען איז מיקאלסקי'ן ניט אזוי גרינג אנגעקומען ביז ער האט געקאנט בעשטימען עס זאל ווערען א וכוח צווישען די יודען, אונ די פראנקיסטען. כמעט אללע גייסטליכע האבען ניט געקאנט ליידען די פראנקיסטען אונ האבען געשריגען, אז אפילו, ווען זיי וועלען זיך טויפען וועט מען פון זיי האבען שטאנדיג גרויסע צרות, עס וועט פון זיי נאר ארויס א שעדליכע סעקטע אונ קוים וועלען זיי נאר פערבעסערן זייער לאגע, וועלען זיי זיך נוהג זיין מיט'ן קריסטענטהום גלייך ווי אצונד מיט'ן יודענטהום, אונ וועלען זאגען דעות אז דאס איז ביי זיי הייליג אונ יענץ ניט. אז מיקאלסקי האט זיך וועגען דעם וכוח אנגעפראגט ביי לובינסקי'ן, האט ער געזאגט אז מען דארף זיך נאך גוט מישב זיין, אונ האט געהייסען זיך אנפראגען: ערשטענס, וואס פאר א חלוק עס איז צווישען די פראנקיסטען, וואס רעכנען זיך פאר געגנער פונ'ם תלמוד, אונ די קראימעס, וועלכע גלו'בען אויך ניט אין איהם? צווייטענס, צי האבען די פראנקיסטען פעסטע געזעצע אין זייער אמונה? דריטענס, צי מיינען זיי טאקי די זאך לשמה אדער זיי רעכנען פשוט, עס זאל זיי בעסער ווערען אין פרנסה, ווען זיי וועלען זיך טויפען? פיערטענס, צי וועט מען האבען א רעכטען מענשען, וואס זאל געטריי איבערזעצען אלדינג וואס עס וועט גערעדט ווערען ביים וכוח? אונ פינפטענס, ווער זענען די צוויי מענשען, וואס שרייבען שטאנדיג אים נאהמען פון אללע פראנקיסטען, צו זענען זיי ערליכע לייט אונ צו האבען זיי א כח הרשאה פון זייערע ברידער? אויף די אללע שאלות האט מיקאלסקי,

ווי עס שיינט, געגעבען א קלארע תשובה, אונ עס איז ענדליך בעשטימט געווארען, אז דעם 16 יולי 1759 זאל אין לעמבערג זיין דער ויכוח, אונ מען האט צו וויסען געגעבען אללע רבנים פון דער געגענד זיי זאלען אויסקלויבען דריי שלוחים אונ ווי באלד זיי וועלען פערשפעטיגען וועלען זיי מוזען בעצאהלען שטראף טויזענד טהאלער, א חוץ דעם וואס עס וועט שאדען דעם כלל ישראל.

מיקאלסקי האט אויף דעם ויכוח פיעל גערעכענט, אונ ער האט זיך טאקי איינגערעדט, אז ווי באלד די פראנקיסטען, אדער, ווי ער האט זיי גערופען, זהריסטען, וועלען גובר זיין די תלמודיסטען, האט ער שוין פערטיגע קאטאליקען פון אללע פוילישע יודען. ער האט געהייסען אויספוצען די הויפט-קירכע פון לעמבערג, וואו דער ויכוח האט בעדארפט פארקומען, אונ די גראסטע שררות האבען זיך אהין פערזאמעלט. מען האט געצאהלט פאר בילעטען זעהר גרויסע מקחים. אונ דאס געלד איז געגאנגען אויף די ארעמע פראנקיסטען. פון די יודען זיינען געקומען ביז פירציג רבנים, אונ בראשם זיינען געוועהן, דער לעמבערגער רב ר' חיים הכהן ראפאפארט, אונ דער יאזלאוויצער רב ר' בער, וואס איז שוין געוועהן ביים ערשטען ויכוח אין קאמעניץ אונ האט שוין געהאט א ביסעל געניטהשאפט; פון די פראנקיסטען'ס זייט זענען געקומען יעקב פראנק אלליין אונ זיינע ביידע מקורבים, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור. אודאי, אז די רבנים האבען פאר זיך דערזעהען דעם גרויסען עולם, די פוילישע מאגנאטען מיט זייערע אויסגעפוצטע דאמען, זענען זיי ביי זיך גאר אראבגעפאלען. די פראנקיסטען האבען ווידער גערעדט גאר מיט א אנדער שטארקהייט, זיי האבען געפיהלט, אז ביי אללע, וועלכע שטעהען ארום זיי, זענען זיי שוין פון פריהער גערעכט. דערצו זענען נאך די רבנים געוועהן גע-בונדען, ווייל ערשטענס, האבען זיי געמוזט אנקומען צו א איבערזעצער אונ ער האט ניט געקאנט אונ אפשר טאקי ניט געוואלט אקוראט איבערגעבען זייערע רעד; צווייטענס, האבען די פראנקיסטען זייערע אללע ראיות געבראכט פונ'ם זהר אונ עס איז זיי שווער געוועהן אבצוזאגען זיך פון דעם ספר, וואס איז ביי זיי אויך הייליג געוועהן; אונ דריטענס, האבען זיי פשוט מורא געהאט צו רעדען איבריגע ווארטער, די קריסטען זאלען ניט זאגען אז מען שאנדעט זייער גלויבען. אזוי האט מען זיך אבגעמוטשעט גאנצע דריי טאג, דעם 16, 23 אונ 30 יולי. די רבנים האבען כמעט קיין מויל ניט געעפענט, אפילו וועגען עלילות דם, האבען זיי זיך ניט געקאנט רעכט אויסטענה'ן, ווייל זיי האבען

קיין געשיכטע ניט געקאנט, פון די טויזענדער בעווייזע, וואס געלעהרטע יודען האבען שוין פריהר מיט הונדערטער יאהרען געבראכט, האבען זיי ניט אנגעהויבען וויסען, זיי האבען זיך נאר געקאנט שווארען אז זייער פאלק איז אומשולדיג; נאר אויפ'ן ווארט האט זיי קיינער ניט געוואלט גלויבען, האט'ש זייערע שונאים האבען אויך מעהר ניט געהאט ווי ווערטער, אונ, בעדעקט מיט שאנד אונ שפאט, האבען זיי געמוזט צוזעהען ווי דער גאנצער עולם איז זיך משמח מיט די פראנקיסטען אונ מען שרייעט, אז ביי זיי איז נאר דער גאנצער אמת.

פונקט ווי צוויי יאהר צוריק אין קאמעניץ, האבען די רבנים געהאט דעם איינענעם פסק אין לעמבערג, נאר די נאכוועהעניש'ען פונ'ם צווייטען ויכוח זענען שוין ניט געוועהן אזעלכע: מען האט זיך בעגנוגט מיט'ן בזיון, וואס מען האט אנגעטהון די יודען, מען האט פון זיי חוזק געמאכט, פון נייע גזירות אבער האט מען שוין ניט גערעדט, אונ די עטליכע גמרות, וואס האבען זיך נאך פערוואלגערט אין די ישיבות אונ בתי מדרשים, זענען געבליבען גאנץ. דערפאר איז די לאגע פון די פראנקיסטען דווקא געווארען שוואכער. נאך דעם וואס זיי האבען זיך אין אללע פאפירען ארויסגעשטעלט ווי אמת'ע קריסטען, נאך דעם וואס זיי האבען ביים ויכוח מיט פייערינע רעד בעוויזען אז זייער גלויבען איז דאס קריסטענטהום, האבען זיי די גייסטליכע אנגעהויבען דערקוטשען זיי זאלען זיך טאקי טויפען, אונ עס זאל ווערען איין ענדע. די פראנקיסטען איז אבער שווער געוועהן זיך דארויף צו ענטשליעסען, ווייל רעדען מיט'ן מויל, אדער אפילו שרייבען מיט דער האנד, האבען זיי זיך מתיר געוועהן אלדינג; אז עס איז אבער טאקי געקומען צום רעכטען עיקר, האבען זיי ניט געוואלט אבטרעטען פון זייערע יסודות, וואס זענען פארט געוועהן אנדערע, ווייל זיי האבען ניט געהאלטען פון קיין אנדער משיח, אויסער שבתי צבי אונ יעקב פראנק. וואס מעהר צייט עס איז אוועקגעגאנגען, האבען די גייסטליכע וועניגער זיי געלאזט רוהען אונ האבען געשריגען, אז אזוי בלייבען טארען זיי ניט אונ מוזען אננעהמען דעם קאטאליציזמוס. די פראנקיסטען האבען זיך בעטראכט אונ האבען געזעהען אז קיין אנדער וועג האבען זיי ניט, אונ ווי באלד זיי וועלען זיך טאקי ניט טויפען וועלען זיי מאוס אבשניידען פון ביידע זייטען, אונ סאי יודען, סאי קריסטען וועלען מאכען פון זיי אהל. דערצו האבען זיי זיך נאך בערעכענט אז קיינער קאן זיי ניט פארווערען צו בלייבען אין הארצען די איינענע וואס זיי זענען, האט'ש די וועלט וועט זיי האלטען

פאר קריסטען, אט איז דאך שבתי צבי געבליבען דער איינענער משיח, האטש ער איז געוואָרען א מחמד'נער, וואס זשע וועלען זיי פערליערען אז זיי וועלען איבערגעהען צום קריסטענטהום? אזא תירוץ האבען זיך די פראנקיסטען געפונען, פראנק אליין האט זיי שוין לאנג צוגערעדט דערצו, און עס איז ביי זיי געבליבען אז זיי זאלען אללע פון גרויס ביז קליין ווערען קאטאליקען.

דעם אמת מוז מען זאגען, אז א שטארקע נגיעה אין דעם, וואס די פראנקיסטען האבען זיך אויסגעטויפט, האבען אויך די יודען געהאט. באלד נאך דעם לעמבערגער ויכוח האבען די רבנים געמאכט אין קאנסטאנטינאוו, א גרויסע אסיפה און עס איז נגמר געוואָרען ביי זיי, מען זאל אנווענדען אללע מיטעל און זעהען אז די פראנקיסטען זאלען זיך אויפהאָרען צו רעכנען פאר יודען. זיי האבען פערשטאנען, אז כל זמן די פראנקיסטען וועלען ניט ארויס פון זייער כלל, וועט מען זיי נאך ניט איין מאל שלעפען צו א דין תורה, און דווקא צו אזעלכע דינים, וואס קאנען דעם כלל ישראל אריינווארפען אין גרויסע אומגליק; דאריבער איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען זיך לאזען קאסטען א היבשע מטבע און זיי צוטרייבען צו דער טויפע. דאס איז אויך געוועהן די אמת'ע סבה, וואס די קאטאלישע גייסטליכע האבען זיך אזוי גענומען צום הארצען, און האבען ניט געוואלט ליידען די פראנקיסטען זאלען בלייבען אין מיטען; צוויי טויזענד יודישע רענדליך האבען אונטערגעגעבען אזא הסכם, אז מען האט פשוט די פראנקיסטען געצוואונגען ביי די פאלעס און מען האט זיי געשלעפט צום טויפען. נאר איין געגנער האבען דערמאלט די רבנים געהאט, דאס איז געוועהן ר' ישראל בעל שם טוב. מען דערצעהלט נאך פון איהם, אז ווען ער איז געוואָרען געוואהר ווי די יודען שיטען נאך מיט געלד אבי זיי זאלען פטר'ן די פראנקיסטען, האט ער דארויף זעהר געקרעכצט און האט געזאגט, אז גאטט אליין ווייסט אויף אזעלכע זאכען, ווייל כל זמן א קראנקער אבר איז נאך צוגעהעפט צום גוף, קאן מען נאך האפען, אז ער וועט אמאל געזונד ווערען, ווי באלד מען שניידט איהם אבער אב, איז ער שוין אויף עביג פערלאָרען....

נאך אין דעם איינענעם יאהר 1759 האבען זיך די פראנקיסטען אנגעהויבען צו טויפען, און נאר אין איין לעמבערג האבען זיך אין א פאר חדשים אויסגעטויפט מעהר פון טויזענד. די ערשטע, וועלכע האבען אנגענומען דאס קריסטענטהום זענען געוועהן אלישע שור'ס ביידע זיהן; שלמה שור, וואס האט זיין נאהמען איבערגעביטען אויף לוקאס פראנציסקי וואלאווסקי

און נתן שור, וואס האט זיך דערנאך גערופען מיכאל וואלאוויסקי. יעקב פראנק אליין האט זיך געטויפט שפעטער פון אללע, ווייל ער האט געוואלט מאכען דערפון א גאנצע צערעמאניע. ער איז אריינגעפאהרען קיין ווארשא, און האט זיך דארט געפיהרט גאר גרויס; געלד האט ער געהאט גענוג, און אז ער פלעגט ארויספאהרען אין א טהייערע קארעטע מיט זעקס פערד, אנגעטהון אין די שאנסטע טירקישע קליידער און ארומגערינגעלט מיט פינפציג רייטער, איז מען איהם נאכגעלאפען און ער האט אנגעמאכט א שטארקען רעש. ער האט זיך פארגעשטעלט דעם קאניג, און האט איהם געבעטען ער זאל איהם דיענען ווי א פאטער ביי דער טויפע, און אויגוסט דער דריטע איז מרוצה געווארען צו זיין פראנק'ס טויף-פאטער. מיט גרויס פאראד איז פראנק איבערגעגאנגען צום קאטאליציזמוס, ביים טויפען האט ער זיך געגעבען א נייען נאהמען: יוסף, צוזאמען מיט איהם האבען זיך אויך געטויפט זיין פרוי חנה און זיין טאכטער חוה. איהם האבען שוין נאכגעטהון די איבריגע פראנקיסטען און קיין איינציגער פון זיי איז ניט געבליבען אין יודישקייט.

אצונד האבען שוין, דאכט זיך, די פראנקיסטען געקאנט רעכנען אז זייערע צרות האבען זיך שוין אויסגעלאזט, צום סוף האבען זיי זיך ערשט אנגעהויבען: דאס קריסטענטהום וואלט זיי באמת געוועהן געבראכט רוה, ווען זיי נעהמען עס מיט'ן גאנצען הארצען און מיינען דערביי קיין שום חכמות ניט, זיי האבען זיך אבער ארומגעטראגען מיט א מחשבה זרה, אז נאר לפנים וועלען זיי זיך רעכנען פאר קריסטען, און געטריי וועלען זיי טאקי בלייבען שבתי צבי'ס תורות, דערפאר האבען זיי ניט אויפגעהערט, אפילו נאך דעם טויפען, צו בעטען ביי דער מלוכה מען זאל זיי אבגעבען א בעזונדער ארט צו וואהנען. פריהר האט עס נאך געהאט א זין, ווייל זיי האבען געשריגען, אז זיי קאנען ניט זיצען צוזאמען מיט די יודען, וואס טשעפען זיך צו זיי אומזיסט און טהוען זיי אן צרות; אצונד אבער האט מען פערשטאנען אז זיי ווילען לעבען אבגעזונדערט נאר צו ליעב דעם, זיי זאלען זיך קאנען פיהרען פריי אויף זייער אלטען דרך. אודאי איז אויף זיי געפאלען א חשד און נאך מעהר וואס מען האט געוואוסט, אז אויף זייער פארשטעהער פראנק קאן מען זיך ניט פערלאזען, ווייל ער האט זעהר לייכט געביטען די אמונה: פריהר איז ער געוועהן א מחמדנער און דערנאך איז ער געווארען א קאטאליק. מען האט זיך אנגעהויבען מעהר צוצוקוקען צו זייערע הנהגות און ביסלעכווייז האט זיך אנגעהויבען א שטארקע בעשולדיגונג, אז זיי זענען פאלש דעם נייעם גלויבען. די

פראנקיסטען האבען אפילו פון זייער זייט אנגעגעבען דער מלוכה א פאפיער אונ בעשריבען אלדינג, וואס איז מיט זיי פארגעקומען די גאנצע צייט, נאר אין דעם פאפיער האבען זיי זיך נאך ערגער פערדרעהט, ווייל זיי האבען פון פראנק'ן דערצעהלט גאנצע מופתים, ווי ער האט זיי עטליכע מאל נביאו'ת געזאגט, אונ עס איז אללעס מקוים געווארען, אונ סוף כל סוף האבען זיי אויסגעדרונגען, אז זיי האלטען פראנק'ן פאר א פערבארגענעם משיח, אונ אז זיי האבען אויף זיין לייב אלליין געזעהען די וואונדען פון קריסטוס. דערמיט האבען זיי אויף זיך ארויפגעשלעפט גאר א גרויסע צרה, ווייל די גייסטליכע האבען טאקי אנגעהויבען שטארק מורא צו האבען, זיי זאלען ניט אנמאכען א נייע קריסטליכע סעקטע; זיי האבען זיך שוין גאר אנדערש גענומען צו זיי אונ זעכם פראנקיסטען, וואס מען האט זיי, ווי עס שיינט, שרעקליך גע־מוטשעט, האבען ארויסגעגעבען אללע סודות. עס איז נאך קיין יאהר ניט אוועקגעגאנגען זייט פראנק איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום, האט מען איהם אונ נאך פיעל פון זיין חברה, אים יאנוואר 1760, איינגעזעצט אונ מען האט איהם אנגעקלאגט, אז ער גיט זיך אויס פאר משיח'ן אונ אז ער האט מחלל געוועהן די קדושה פונ'ם קריסטענטהום דערמיט, וואס ער האט עס אימיסטען אנגענומען כדי ער זאל קאנען בעפעסטיגען זיין שאדליכען גאנג. צוויי חדשים האט געדויערט, אונ עס איז ארויס דער משפט מען זאל איהם אונ זיינע אללע מקורבים האלטען דאס גאנצע לעבען פערשלאסען אין א פעסטונג אונ אויסער דעם זאלען נאך זיינע צוהעלפערס, ווי קריסא, שור אונ אנ־דערע, נאטהען צו די שווערסטע ארבייט. לויט דעם געזעץ, איז פראנק'ן איינענטליך געקומען פערמישפט ווערען צום טויט, נאר מען האט געלעגט כבוד אויפ'ן קאניג, וואס איז געוועהן זיין טויף־פאטער, אונ מען האט איהם געשענקט דאס לעבען. די יודען האבען נאר אומגערעכט דערלעבט א נקמה, ווייל האטש זיי האבען ניט אויפגעהערט צו רודף'ן די פראנקיסטען, האבען זיי אויף אזא ביטערן סוף ניט געקאנט ארויסקוקען אונ, אז זיי האבען דערזעהען ווי מען האט פראנק'ן מיט זיינע לייט איינגעקאוועט אין קייטען, אונ מען האט זיי אוועקגעפיהרט קיין טשענסטאחאב אונ די איבריגע פראנקיסטען האט מען צושיקט אין די ערטער, וואו זיי זענען געבארען געווארען, אונ די מלוכה האט צוגעשריבען מען זאל אויף זיי גוט אכטונג געבען, זיי זאלען זיך מעהר ניט אבגעבען מיט אזעלכע שאדליכע זאכען, האבען זיי ניט געגלויבט די אייגענע אויגען.

נאך ווענינער האט זיך פראנק אליין געקאנט גלויבען, אז פלוצלונג וועט ער האבען אזא מפלה דארט וואו ער האט גערעכענט, אז עס איז נאר אויף זיין חברה געקומען די רעכטע ישועה, אונ אז ער דארף שוין מעהר פאר קיינעם ניט מורא האבען. ביי איהם איז דאס קריסטענטהום נאר געווען א מאסקע אונ מען האט דערנאך געפונען, אז ער שרייבט טאקי אין זיינע כתבים, אז מיט דעם שריט האט ער אבגענארט די קריסטען פונקט ווי יעקב אבינו האט אבגענארט יצחק'ן אונ האט זיך אנגעטהון אין א פעל מיט האר, כדי דער פאטער זאל איהם ניט דערקענען אונ איהם שענקען זיין ברכה. דערפאר האט ער זיך אפילו ניט געוואלט שטארק פערשטעלען אונ קוים האט ער זיך מיט אללע פראנקיסטען גערעכענט פאר קריסטען האט ער זיך ווייטער געטהון זיינס. ער האט אויסגעקליבען פון זיינע מקורבים צוועלף מענשען, פונקט געגען דער צאהל פון די שבטים אונ פון קריסטוס'ס שליחים (אפאסטאל), אונ האט זיך שוין געבראכען דעם קאפ איבער א פלאן, ווי אזוי ער זאל זיין מאכט צו-טהיילען צווישען די דאזיגע צוועלף תלמידים, אונ זיי זאלען זיך דערנאך פער-שפרייטען אויף דער גאנצער וועלט. ער האט אבער פערגעסען, אז קיין סודות זיינען ניט; איבינ: אודאי מען האט זיי גוט נאכגעקוקט אונ צו וויסען גע-געבען די גייסטליכע, אז ניט קיין פערבלאנזשעטע שאפעליך האבען זיי צונויפ-געזאמעלט אין דער קאטאלישער קירכע נאר באזע וועלף, וואס רייסען זיך נאך אלץ צוריק אין וואלד אריין. עטליכע האבען זיך מודה געווען אונ גאר גיך איז פראנק'ס האפנונג אין גאנצען צושטערט געווארען: ער האט געמיינט אז ער איז שוין נאר נאהענט צום ציעל אונ צום סוף האט מען איהם נאר פערשלאסען אין טשענסטאחובער פעסטונג, אונ זיין חברה האט מען צווארפען אין אללע עקען פונ'ם לאנד.

ביטער איז אודאי געווען די פראנקיסטען, וואס מען האט זיי פער-משפט צו תפיסה אדער צו שווערע ארבייט, נאר ניט פיעל בעסער איז גע-ווען די דאזיגע, וועלכע מען האט צושיקט אין פערשידענע שטאדט. זיי האבען געמוזט ארומגעהען אין די הייזער, אונ אזוי ווי יודען אונ קריסטען האבען זיי פיינד געהאט האט מען זיי אפילו קיין נדבות ניט געוואלט געבען, אונ א סך זענען פשוט אויסגעשטארבען פון הונגער. אזוי האבען זיי זיך אבגעמוטשעט מעהר פון א יאהר, ביז די גייסטליכע האבען אויף זיי פארט רחמנות בעקומען אונ האבען זיי אוועקגעשיקט קיין זאמושץ אויף ארבייט, די זאלען האטש זיך פערדיענען דאס טרוקענע שטיקעל ברויט. דאס קאן מען-

פערשטעהען, אז קיין גרויס ליעבשאפט צו די יודען האבען די פראנקיסטען ניט געקאנט האבען, אונ וואו עס פלעגט נאר אויסקומען האבען זיי זיך ניט געפוילט ארויפצולעגען אויף זיי כל הרעות. אין א קליין שטאדטעל וואילאוויין, ניט ווייט פון זאמושטץ, האבען די פראנקיסטען אבגעטהון די יודען אזא שפיצעל: זיי האבען גענומען זייערע א פרוי אונ זי אנגעטהון אין אזעלכע קליידער, וואס פאסען פאר אלטע פרומע יודישע ווייבער, כדי עס זאל הייסען אז זי איז די רביצין, אונ זי איז געקומען צום גייסטליכען אונ האט איהם איבערגעגעבען א סוד, אז איהר מאנן, דער רב מיט נאך עטליכע בעלי בתים האבען פאר פסח דערהרג'ט א קריסט אונ בענוצט זיין בלוט. פון דעם שפיצעל האט זיך אבער אויסגעלאזט זעהר א ביטערע זאך: מען האט דעם רב אונ נאך אנדערע איינוואהנער, וואס די פראנקיסטען האבען זיי געוואלט טרעפען אונ האבען געהייסען דער פערשטעלטער רבי'צין דערמאנען זייערע נאהמען פערמשפט צום טויט, אונ די אמת'ע רבי'צען, וואס פון איהר איז קלאמערשט געקומען די מסירה אונ זי האט נעביך פון קיין זאך ניט געוואוסט, האט מען אזוי לאנג געמוטשעט אונ אנגעטהון ענוים קשים ביז זי האט זיך געמוזט טויפען מיט פינף קינדער. די איבריגע יודען זענען זיך צולאפען אונ פונ'ם שטאדטעל איז געווארען א תל.

דרייצעהן יאהר איז פראנק געזעסען אין טשענסטוחוב. די ערשטע צייט איז איהם זעהר שלעכט געווען, ווייל מען האט איהם געהאלטען זעהר שטרענג אונ ער האט ניט געטארט ארויסגעהען פון דער פעסטונג. פון דעסטוועגען האט ער ניט אויפגעהערט צו שרייבען אונ שטארקען אללע זיינע חברה־לייט, זיי זאלען ביי זיך ניט אראבפאלען אונ אננעהמען דאס אומגליק פאר א נסיון, וואס גאטט פרייוט זיי דערמיט, כדי זייערע הערצער זאלען ווערען ריין אונ געלייטערט. אויף זיין ענ'ש אלליין האט ער געזאגט, אז ער האט עס פריהר געוואוסט אונ האט אויסגעוויזען פונ'ם זהר, אז דארט געפינט מען א רמז, אז ער וועט מוזען זיצען אין געפאנגעניש גלייך מיט שבתי צבי. ביסלעכווייז האבען זיך אנגעהויבען מעהר פראנקיסטען צו בעזעצען אין טשענסטוחוב, כדי זיי זאלען זיין נאהענטער צו זייער ראש, אונ דעמאלט האט אויך פראנק בעקומען איין ערלויבניש צו וואהנען אין שטאדט, נאר ניט ארויספאהרען פון דארט. זיינע אנהאנגער האבען געשמירט מיט געלד מען זאל זיך ניט אזוי שטארק צוקוקען צו פראנק'ס הנהגות, אונ באלד האט מען שוין געזעהען פון איהם מופתים. עס האט געהייסען, אז ער האט צוויי מתים לעבעדיג געמאכט. די פעסטונג

פלעגען די פראנקיסטען רופען „די טהויערן פון רום", אונ דאס האבען זיי דוקא אנגעהאנגען אין א גמרא, ווייל אין דער מסכתא סנהדרין שטעהט, אז ר' יהושע בן לוי האט אמאל געפונען זיצען אליהו הנביא ביי א הייל אונ האט איהם געפרעגט, ווען משיח וועט קומען? „געה פרעג איהם!" האט אליהו געענטפערט. דארויף האט איהם דער תנא נאך אמאל געפרעגט: וואו וועט ער איהם געפינען? האט אליהו איהם געזאגט, אז משיח זיצט ביי די טהויערן פון רום. נאר ר' יהושע האט זיך ניט בעגנוגט מיט דער תשובה אונ האט איבערגעפרעגט: ווי אזוי וועט ער דערקענען משיח'ן? דא האט איהם אליהו געגעבען א סימן, אז ער זיצט צווישען די קראנקע אונ מצורעים אונ היילט זיי. אט אין דער דאזיגער גמרא האבען זיך די פראנקיסטען אנגעהאפט אונ האבען גערדונגען, אז עס געהט אויף פראנק'ן אונ אז דארט וואו זיין תפיסה איז געפינען זיך די טהויערן פון רום.

אין דער צייט וואס פראנק האט זיך געפונען אין טשענסטאחאב אונ האט שוין ניט געהאט איינענטליך וואס אנצוווערען, ווייל אויף דער הילף פון די קאטאלישע גייסטליכע האט ער ניט געקאנט מעהר רעכנען, האט ער אויסגעארבייט עטליכע יסודות פון זיין אמונה, אונ האט שוין גאר ניט געוואלט קיינעם איינרעדען אז זיין גלויבען גלייכט זיך אוים מיט'ן קאטאליציזמוס. נאך זיין למוד, איז אויסגעקומען, אז גאטט בעשטעהט פון דריי חלקים, פון דעם עתיקא קדישא, פון דער שכינה אונ פון אלהי ישראל. אונ פראנק אליין מאג זיך רעכנען פאר אלהי ישראל, ווייל ער האט אין זיך אללע דריי מהייל פון דער גאטטליכער קראפט אונ דארף אבקומען פאר די זינד פון ישראל, אונ דער גלויבען פון די פראנקיסטען איז א מיטעל וועג אויף אויסצוגלייכען דאס קריסטענטהום מיט'ן יודענטהום. מיט אזעלכע יסודות האט ער אנגעפילט א גאנץ ספר, וואס זיינע תלמידים האבען דארט דערנאך צוגעשריבען א סך זאכען פון זיין נאהמען אונ האבען עס גערופען „פראנק'ס תורה"; נאר קיין בעזונדערע אויפמערקזאמקייט האט מען פון איהם ניט געזעהען, דאס זענען געוועהן פונקט אזוינע פערדרעהטע געדאנקען, וועלכע די פראנקיסטען האבען שוין ניט איין מאל ארויסגעגעבען אין זייערע פאפיערען צום פוילישען קעניג אונ צו די קאטאלישע גייסטליכע, עס איז אויסגעקומען, די אייגענע נארישקייטען נאר מיט אנדערע ווערטער, מיט מעהר עזות אונ אויסגעלאסענהייט.

ווי ווייט פראנק איז געוועהן איינגעבילדעט, אז די יודען מוזען צושטעהן צו זיין אמונה, וואס ער האט זיי גערופען אמונת אדום, זעהט מען ארוים

דֶערפוּן וָואס עֶר הָאט נָאךְ אִים יָאהר 1767, ווֶען עֶר אִיז גֶעזֶעסֶען אִין טשֶענְכּטוחובֶער פֶעסְטוּנג, גֶעשִׁיקְט אַבְּרִיעף צוּ דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָה אִין בְּרָאדִי אוּנ הָאט זֵיי גֶעווָארֶנְט זֵיי זָאלֶען זִיךְ גֶעהמֶען גָאטט אִין הַארְצֶען אוּנ נִיט בְּלַייבֶּען בַּיי דִי אַלְטֶע נַארִישְׁקַייטֶען. וַוייל דִי גְבוּרָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי פֶּאלְקֶער פוּן אֱדוֹם אוּנ דֶער רָצוֹן פוּנ׳ם אוֹיבֶּערְשְׁטֶען אִיז אַז דִי קִינְדֶער פוּן אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב זָאלֶען אָנְגֶעהמֶען מִיט לִיעבְּשַׁאפְט זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען. דֶערְבַּיי הָאט עֶר זֵיי גֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיךְ אַסִימָן אַז אִין גִיכֶע צַייטֶען ווֶעלֶען דִי יוּדֶען פוּן קְרַאקוֹיא הָאבֶּען אַ שְׁטַארְקֶען פְּסַק אוּנ גָאטט׳ס שְׁטְרָאף ווֶעט זֵיי טְרֶעפֶען. דִי בְּרָאדֶער יוּדֶען הָאבֶּען מִן הַסְתָּם זִיךְ אוֹיסְגֶעלַאכְט פוּן זַיין בְּרִיעף, נָאר שְׁפֶּעטֶער מִיט דְרַיי אוּנ דְרַייסִיג יָאהר הָאבֶּען פְרַאנְק׳ס תַּלְמִידִים נָאךְ אַמָאל אִיבֶּערְגֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם דָאזִיגֶען בְּרִיעף אוּנ צוּשִׁיקְט אִין אַנְדֶערֶע קְהִלוֹת, אוּנ דֶעמָאלְט הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין גֶעקָאנְט דֶערְוַוייזֶען, אַז זֵייעֶר רַבִּי׳נְס נְבִיאוֹת אִיז מְקוּיָם גֶעווָארֶען אוּנ אַז דִי קְרַאקוֹיעֶר יוּדֶען הָאבֶּען זֶעהר פִיעל גֶעלִיטֶען פוּן דֶער מִלְחָמָה וָואס רוּסְלַאנְד הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מִיט פּוֹלִין.

אִים יָאהר 1768 אִיז בַּיי פְרַאנְק׳ן גֶעבָּארֶען גֶעווָארֶען אַ נַייעֶר גֶעדַאנְק, וָואס הָאט אִיהם אוֹיף אַ קוּרְצֶער צַייט גֶעגֶעבֶּען זֶעהר גְרוֹיסֶע הָאפְנוּנְגֶען. עֶר אִיז גֶעווָאהר גֶעווָארֶען, אַז דָאס רוּסִישֶׁע חַיִל מִיט׳ן גֶענֶערַאל רֶעפְּנִין הָאט זִיךְ צוּגֶערוּקְט קַיין קְרַאקוֹיא, אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דֶער פּוֹלִישֶׁער מְלוּכָה אִיז גֶענוּג פֶערְדְרֶעהט דֶער קָאפּ, אוּנ מֶען ווֶעט אִיהם ווֶענִיג אִין זִין הָאבֶּען. דֶעמָאלְט הָאט עֶר אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען דְרַיי גֶעטְרַייעֶ שְׁלִיחִים פוּן זַיינֶע חֶבְרָה־לַייט אוּנ הָאט זֵיי שְׁטִילֶערְהֵייד אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט קַיין וַוארְשָׁא צוּם רוּסִישֶׁען אַרְכִימַאנְדְרִיט גָאר מִיט אַ נַייעֶם פְּלַאן. דֶער אַרְכִימַאנְדְרִיט הָאט אוֹיפְגֶענוּמֶען פְרַאנְק׳ס שְׁלִיחִים אוּנ אִיז גָאר נִבְהָל וּמִשְׁתּוֹמֵם גֶעווָארֶען, אַז עֶר הָאט דֶערְהֶערְט פוּן זֵיי ווִי פְרַאנְק לַיידְט נֶעבִּיךְ אוּמְזִיסְט, ווִי דִי קַאטָאלִיקֶען רוֹדֵף׳ן אִיהם נָאר דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען עַל פִּי קַבָּלָה, אַז דִי הֵיילִיגְסְטֶע פוּן אַלֶע אֱמוּנוֹת אִיז נָאר דִי גְרִיכִישֶׁע (פְּרַאוָואסְלַאוְויֶע), אוּנ עֶר הָאט גֶעווָאלְט דִי דָאזִיגֶע אֱמוּנָה בֶּעפֶעסְטִיגֶען צְווִישֶׁען זַיינֶע תַּלְמִידִים. ווֶער שְׁמִיעסְט אַז דִי שְׁלִיחִים הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען, אַז ווֶען פְרַאנְק ווֶערְד פְרַיי הָאט עֶר שׁוֹין פֶערְטִיגֶע צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד יוּדֶען וָואס ווֶעלֶען אָנְנֶעהמֶען פְּרַאוָואסְלַאוְויֶע, הָאט זִיךְ דֶער פְרוּמֶער אַרְכִימַאנְדְרִיט אָנְגֶעהַאפְּט אִין דֶעם מִיט בֵּיידֶע הֶאנְד, אוּנ הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען פָאהרֶען קַיין מָאסְקוֹיא צוּ עֶטְלִיכֶע גְרוֹיסֶע שְׂרָרוֹת, וָואס זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד גֶעווֶעהן זֵיי צוּ הֶעלְפֶען. מִיט גוּטֶע רֶעקָאמֶענְדַאצְיֶעס פוּנ׳ם אַרְכִימַאנְדְרִיט

און פון נאך אזעלכע געהויבענע מענשען, זענען די שליחים געקומען קיין מאסקויא, און האבען זיך דארט גענומען ארבייטען גאר אויף איין אנדער אופן. די פריהריגע פאפיערען, וואס קריסא און שור האבען ערשט ניט לאנג ארויסגעלאזט, און האבען זיך בעמיהט מיט פסוקים פון דער תורה און פשטליך פון דער קבלה צו בעווייזען דאס הייליגקייט פונ'ם קאטאליציזמוס, האבען די שליחים איבערגעדרעהט און די גאנצע קדושה ארייגעלעגט אין פראוואסלאוויע, און זיי האבען באלד אבגעזוכט אזעלכע מענשען, וואס האבען זיך געלאזט איינרעדען, אז פראנק קומט טאקי אב פאר זיין ליעבשאפט צו דער גריכישער קירכע און אז אונטער זיינע פלייצעס שטעהען טאקי צוואנציג טויזענד תלמידים, וואס זענען מוכן ומזומן צוזאמען מיט איהם צו ווערען פראוואסלאווניע. עס קאן זיין אז די שליחים וואלטען זיך געוועהן צו עפים צוגעשלאגען, נאר די יודען האבען זיך באלד דערוואוסט וואס דא געהט פאר און האבען אוועקגעשיקט זייער בעקאנטען שתדלן ברוך יון גליך קיין פעטערסבורג און ער האט זיי דארט גאר אין גאנצען מבטל געוועהן. ברוך יון האט זיך געטויגט אויף אזעלכע זאכען און האט געוואוסט וואו אטהיר אפענט זיך און ער האט אומגעווארפען דעם גאנצען בנין, וואס פראנק'ס שליחים האבען געקעבענט אז זיי זענען שוין מיט איהם פערטיג. ער האט מיט געבראכט בריעף צו די גראסטע רוסישע גייסטליכע און האט אומעדום אויפגעקלאהרט אז פראנק איז א פשוט'ער שווינדלער, אז אין תפיסה זיצט ער צו ליעב אבנארעריי, אז ער וויל שוין צום פינפטען מאל בייטען די אמונה, ווייל ער איז שוין געוועהן א יוד, א שבתי צבי'ניק, א טערק און א קאטאליק, און אז ער וועט מיט זיך ניט מיט ברענגען אפילו ניט קיין הונדערט-חלק פון דער צאהל, וואס זיינע שליחים בעריהמען זיך. אודאי האבען זיי גאר ניט געפועלט, און האבען געמוזט אוועקפאהרען פון רוסלאנד מיט חרפה און בושה: זיי האבען נאך געדאנקט גאט, וואס מען האט זיי אבגעלאזט, ווייל מיט קיין פאסער זענען זיי ניט געקומען און רוסיש האבען זיי קיין ווארט ניט גערעדט.

אזוי האט זיך גאר נישט אויסגעלאזט פון פראנק'ס האפנונגען, און ער האט געמוזט בלייבען אין טשענסטוכוב נאך פינף יאהר. מיט איין זאך האט ער זיך האטש געטראסט, וואס ער האט דערלעבט א שטיקעל נקמה אין פולין. פון אללע זייטען האט מען זיך גענומען שטארק צו צערייסען דאס לאנד און פראנק האט אין זיך געהאט אזוי פיעל העזה צו שרייען אז דאס רעכענט זיך גאטט אב מיט דער פולישער מלוכה דערפאר וואס זיי האבען איהם אנגעט[...]ן

אזוי פיעל צרות. א הוין דעם האט איהם זעהר געפראהט ווען ער האט פון ווייטענס געהערט, אז זיינע תלמידים שווייגען ניט אונ פערשפרייטען זיין תורה אין מאהרען אונ באהמען. עס איז טאקי אים יאהר 1769 געראטהען עטליכע פראנקיסטען זיך אריינצוכאפען קיין פראשניץ, אונ אזוי ווי דארט האט נאך געגליעט א פונק פונ'ם בעריהמטען מקובל לייבעלע פראשניץ, איז זיי ניט שווער געוועהן אבצוזוכען מאמינים, אונ באלד האט דאס שטאר־טעל אנגעהויבען זידען ווי א קעסעל. פון דארט האבען זיך די פראנקיסטען צו־לאזט איבער גאנץ באהמען ביז זיי האבען זיך צוגעשלאגען קיין פראג, נאר דא האט זיי דער בעריהמטער רב ר' יחזקאל לאנדויא ניט געלאזט קיין קאפ אויפהייבען, ער האט זיי באלד אריינגעלעגט אין חרם אונ האט נאך צושיקט בריעף אין אללע יודישע שטאדט מען זאל זיך היטען פאר זיי ווי פאר פייער.

ענדליך איז אויך געקומען אויף פראנקן א ישועה. אים יאהר 1772 האט דאס רוסישע חיל אבגענומען טשענסטאחוב, אונ פראנק האט אנגעהויבען אר־בייטען מיט אללע כוחות ער זאל נושא חן זיין ביי די רוסישע הויפט־לייט. וואס ער האט אזוינס אויפגעטהון, צו האט ער זיך פאר זיי אויסגעגעבען ווי א מענש וואס ליידט צו ליעב זייער רעליגיאן, אדער ער האט זיי פשוט גע־דיענט ווי א שפיאן, איז שווער צו וויסען, נאר אין עטליכע חדשים ארום האט איהם סובאראב געהייסען בעפרייען אונ ער האט זיך געמאגט פאהרען וואהין ער האט געוואלט. פראנק האט טאקי באלד, אים יאהר 1773, אוועק־געווארפען טשענסטאחוב, אונ האט ווייטער צושיקט א בריעף צו אללע יודישע קהלות. אין דעם בריעף האט ער שוין גערעדט שארפער אונ האט מודיע גע־וועהן די יודען, אז עס איז שוין צייט זיי זאלען זיך בעטראכטען וואו זיי האלטען אין דער וועלט, זיי זאלען זיך ניט איינרעדען אז מען וועט זיי לאזען צו רוה, עס וועלען קומען צייטען וואס מען וועט זיי ניט לאזען קיין גאס דורכגעהען, מען וועט אויף זיי שפייען אונ ווארפען שטיינער אונ קיינער וועט זיך פאר זיי ניט אננעהמען. דערפאר איז זיין עצה, אז די יודען זאלען אנ־נעהמען די אמונה פון אדום, אונ דעמאלט וועט דער שלאפער גובר זיין דעם שטארקען אונ זיי וועלען האבען דאס רעכט זיך צו רעכנען פאר דער ערשטער אמונה אונ פערנעהמען א בכבוד'ן פלאץ צווישען אללע פעלקער.

ווי עס שיינט, האט זיך פראנק די ערשטע צוויי יאהר נאך דער בעפרייהונג ארומגעדרעהט אין פערשיעדענע ארטער, אונ האט אלץ געווארט. אז זיין בריעף

צו די יודישע קהלות זאל האבען עפיס אפעולה, נאר אז ער האט געזעהען אז די יודען זענען פארט עקשנים, אונ לאנגער בלייבען אין פולין האט ער מורא געהאט. האט ער זיך אים יאהר 1775 בעזעצט אין ברינן, דיא הויפט-שטאדט פון מאהרען, אונ זיינע דריי תלמידים, ביידע ברידער וואלאווסקי אונ עמערדסקי-דעמבאווסקי, וועלכער האט אין יודישקייט געהייסען ירוחם בן ליפמאן פון טשארטקוב, האט ער איבערגעגעבען די קאמאנדע זיי זאלען ארבייטען אין בראדי, לעמבערג, לובלין אונ נאך אנדערע שטאדט פון פולין אונ באהמען. די תלמידים האבען טאקי גענוג געארבייט, אונ ווען די צאהל פון די פראנקיסטען איז ניט גרעסער געווארען, איז אבער דערפאר ביי פראנק'ן אין קעשענע פרעהליכער געווארען, ווייל צווישען די יסודות פון דער נייער אמונה האט זיך גערעכענט פאר'ן הייליגסטען הוב צו געבען נדבות פראנק'ן. עס איז געווארען אזא גרויסע מצוה ווי א מאל קרבנות אונ דערפאר האט אפילו דער ארמסטער פון די פראנקיסטען אבגעריסען ביי זיך פונ'ם מויל אונ האט איהם געשיקט א פדיון. אוודאי האט פראנק געקאנט לעבען גאר ברייט; געלד געהט צו געלד, פון אללע זייטען האט מען איהם אבגעשיקט מיט רענדליך, זיין הויף האט אנגעהויבען ווערען א מקום קדוש אונ איז שטאנ-דיג געוועהן פול מיט פראנקיסטען, וואס פלעגען געהן אהין עולה רגל זיין, אונ פראנק איז געוועהן ארומגערינגעלט מיט עשר אונ כבוד.

אים יאהר 1778 איז פראנק אויף א קורצער צייט אריינגעקומען קיין וויען אונ האט דארט געשפיעלט גאר די גרויסע ראללע. ער האט אבגענומען פאר זיך מיט זיין חברה איינס פון די גרעסטע הייזער, ער פלעגט ארויספאהרען מיט די טהייערסטע פערד אונ די שענסטע קארעטעס, אונ ביי אזא רייך לעבען האט ער צו זיך צוגעצויגען פיעל מענשען אונ די מלוכה האט זיך אויך אנ-געהויבען צוקוקען צו זיין הנהגה. צום אנהויב האט דער ערשטער מיניסטער גראף קוניץ איהם דוקא געשטיצט אונ אפילו ביי דער קייזערין מאריא טהערעזיא אלליין האט ער נושא חן געוועהן, ווייל מען האט איהם אונ זיינע מקורבים גערעכענט פאר פרומע קאטאליקען. וועלכע האבען זיך שטארק אנגעליטען צו ליעב דעם גלויבען. באלד זענען אבער אנגעלאפען מסירות פון יודען אונ פראנק איז געצוואונגען געוועהן אוועקצושארפען וויען אונ זיך צוריק אומקעהרען קיין ברינן, וואו קיינער האט איהם ניט געשטערט אונ ער האט זיך געקאנט פריי צופיהרען די האנד.

אין ברינן האט זיך פראנק געפיהרט פשוט ווי א מלך. ער האט געבען

זיך געהאט עטליכע הונדערט פראנקיסטען, וואס האבען אין פולין אוועקגעיארפען ווייבער אונ קינדער אונ זענען געקומען זיך וואלגערן ביים רבי'ן אין הויף ; פון זיי האט זיך פראנק אויסגעקליבען זיינע לייב-מענשען וואס פלעגען איהם אבהיטען אונ דיענען געטריי אזוי ווי סאלדאטען, אונ גאנץ אפט איז נאר געוועהן צו בעוואונדערן ווי גיך די פראסטע פולישע יודען האבען זיך אויסגעלערנט צו טראגען א פארמע, געהען מיט שווערדען אונ זיך פיהרען ווי אללע קריגס-לייט. פראנק האט מקרב געוועהן גראבע מענשען, אונ עס קאן זיין אז ער האט קיין אנדער ברירה ניט געהאט, ווייל קיין לומדים זענען צו איהם ניט געקומען ; נאר אין זיינע כתבים פערענטפערט ער די זאך גאר אנדערש : עס האלט גאר קיין קונץ ניט געוועהן, זאגט ער, ווען דער רבונו של עולם פיהרט זיין וועלט נאר דורך קלוגע מענשען ; דער אויבערשטער טהוט אבער פונקט פערקעהרט, אונ דוקא דורך קליינע אונ נארישע מענשעליך בעווייזט ער אונז זיין כח. פראנק האט אבער פערשטאנען צו האלטען אין מורא אללע זיינע לייט, וואס האבען ביי איהם געהייסען: „חברה" אדער „מחנה", אונ וואס פלעגען זיך צווישען זיך רופען איינער דעם אנדערן: שוועסטער אונ ברידער. דערצו האט ער זיי אזוי אויסגעמושטירט, אז זיי זאלען קאנען זיין בעלי סוד, אונ דארט וואו מען דארף זאלען זיי זיך אפילו אזוי פערשטעלען, אז זיי קאנען קלאמערשט פראנק'ן ניט אויפ'ן פנים. דריי זאכען, געפינט מען אין זיינע כתבים, האט ער זיי אנגעזאגט : ערשטענס, אז איהר וועט פאלגען ניין אונ ניינציג מאל אונ דאס הונדערטע מאל ניט, איז גלייך ווי איהר זענט קיין מאל ניט געטריי געוועהן ; צווייטענס, אז איך זאג אייך, אז די ערד איז פון גאלד דארפט איהר בלינד גלויבען אונ גאר ניט איבער פרעגען ; אונ דריטענס, אז איהר זעהט מיך אין גאס געהען צו פוס אדער רייטען אויף א פערד טאר קיינער מיר ניט נאכקוקען אונ דערנאך אפילו ניט דערצעהלען דער אייגענער פרוי מיט די קינדער, אז מען האט מיך בעגעגענט, ווייל פונ'ם איבעריגען פלוידערן קומט קיין גוטס ניט ארויס. גאנץ אפט פלעגט פראנק לערנען קבלה מיט זיין מחנה אונ האט זיי פערשטעהען געגעבען, אז אין אמונה זענען דא דריי מדרגות : די ערשטע איז דאס קריסטענטהום, וואס עס האט זיי דערצו צוגעפיהרט ; די צווייטע איז דת אונ דערביי האלטען זיי אצונד ; אונ די דריטע איז אדום, נאר דערצו קאן מען ערשט דערגרייכען, אז מען איז גוט אונ פרום, אונ מען האט א גרויסען זכות אין הימעל.

פראנק'ס גאנצע הנהגה איז געוועהן פול מיט סודות. פון אללע אורחים

וואס פלעגען קומען קיין בריגן האבען נאר עטליכע געצאהלטע געקאנט האבען די זכיה איהם אבגעבען שלום און מיט איהם רעדען א פאר ווערטער, די איבריגע האבען זיך געמוזט בעגניגען דערמיט, וואס זיי האבען זיך א צייט ארומגעדרעהט ביי איהם אין הויף און האבען איהם פון דער ווייטענס גע-זעהען פאהרען, האטש זיין פנים האבען זיי ניט געקאנט אנקוקען, ווייל די קארעטע איז געוועהן צוגעדעקט פון אללע זייטען. פראנק האט געהאלטען, א הויף נבאים, שרייבערס און משרתים, ביז זיבציג לייב-מענשען, און אז ער פלעגט ארויספאהרען איבער דער שטאדט איז דאס געוועהן א גאנצער פאראד: דער קוטשער איז געוועהן אנגעטהון אין א גרינעם רוסישען מונדיר, ארום דעם וואגען פלעגען פאהרען צוועלף רייטער מיט לאנגע שפיזען, ער אלליין האט שטאנדיג געטראגען א רויט זיידען היטעל, און אונטער דעם רויטען לאנגען זיידענעם מאנטעל טהייערע פולישע קליידער אזוי ווי די גרויסע מאגנאטען, אויפ'ן פנים אבער האט ער אויסגעזעהן ווי א פראסטער פולישער יוד, מיט א געדיכטער בארד און מיט לאנגע פאות, און נאר די שווארצע פינקעלדיגע אויגען האבען ארויסגעגעבען דעם סוד, אז דאס איז ניט קיין געוועהנליכער מענש. אין קירכע פלעגט ער זעהר זעלטען קומען, נאר אללע טאג איז ביי איהם געוועהן דער מנהג ארויספאהרען אין א וואלדעל און דארט דאוונען ביחידות; דעמאלט איז איהם געוועהנליך, אויסער זיינע מקורבים, נאכגע-פאהרען א בעזונדער רייטער, און האט מיטגעפיהרט וואסער אין א לעדער. פראנק האט יעדעס מאל אנגעוויזען א בעזונדער פלאץ, דארט האט מען אויפ-געשפרייט א טהייערן קאוויאר (טעפיך) און ער האט דארט איינער אלליין זיך געשטעלט אויף די קניע און געזאגט פערשיעדענע תפלות, דער עולם האט געמוזט שטעהען פון ווייטענס און האט ניט געטארט צוגעהען נאהענט, און אז דאס דאוונען האט זיך געענדיגט האט מען דעם פלאץ בעגאסען מיט וואסער.

פון זיין קדושה האט פראנק אבגעטהיילט דעם גרעסטען חלק זיין שאנער טאכטער חוה, וואס איז, נאך דער מוטטער'ס טויט, די גאנצע דרייצעהן יאהר, וועלכע דער פאטער האט פערבראכט אין דער טשענסטאחוב'ער פעס-טונג, אויפגעוואקסען געווארען אין ווארשא ביי איינעם פון די גרעסטע שררות און זי איז געווארען א זעלטענע יפת תאר, געלערנט און מיט אללע מעלות וואס פאסען פאר א עדעל קינד. פראנק האט פערשטאנען אז צו זיין שווינדעל וועט איהם די טאכטער שטארק צו נוטץ קומען, און ער האט אנגעהויבען

שרייען אז אין איהר ליעגט נאך מעהר רוח הקדש ווי אין איהם, אונ אז ניט ער אליין, ניט אפילו שבתי צבי אונ די היילינגע אבות האבען געהאט אזא געהויבענע נשמה ווי זי. ער האט זי אנגעהויבען רופען „אמונה" אונ זיינע אללע כתבים זענען פול געווארען מיט איהרע שבחים. „אז זי וועט אוועקגעהען פון אונז, פלעגט ער אפט זאגען, וועלען מיר אללע בלייבען ווי א גוף אהן א נשמה, אונ אז איהר זכות וועט אויף אונז מגין זיין וועלען מיר האבען ביידע וועלטען!". חוה האט גיך איבערגענומען דעם פאטערס דרך, אונ איז נאך געווארען מעהר בריה פון איהם, אונ א כח האט זי טאקי געהאט א גראסען, ווייל א שאנע פרוי איז דער בעסטער מאגנעט, אונ קאן צו זיך מעהר צו שלעפען ווי אללע אנדערע מיטעל. זי האט זיך נאך אנגעהויבען זעלטענער ארויסצווייזען ווי פראנק אונ איז שטאנדיג געוועהן ארומגערינגעלט מיט פיער צעהן מאדלעך; עס פלעגט זעהר שווער אנקומען זי צו זעהען, אונ דערפאר האט מען נאך מגזם געוועהן איהר שאנהייט אונ וואס וועניגער מען האט זיי אנ-געקוקט האט מען אלין מעהר גערעדט פון איהר אונ מען האט דערצעהלט גאנצע נסים ונפלאות. עס איז א סברא אז צו איהר האט זיך געשדכנ'ט איינער פון די רייכסטע פוילישע מאגנאטען, דער גראף לובאמירסקי, אונ צו ליעב דעם פלעגט ער אפט קומען קיין ברינן.

אים יאהר 1782 איז פראנק צוזאמען מיט זיין בעריהמטער טאכטער נאך א מאל אריבערגעפאהרען קיין וויען, אונ האט דארט מיט זיין גרויס רייכקייט אונ מיט'ן ברייטען פיהרונג נאך מעהר אויפגעריסען די אויגען ווי מיט פיער יאהר צוריק. הונדערטער פראנקיסטען האבען זיך ארומגעדרעהט ביי איהם אין הויף, אונ עס איז זיי געראטהען אריינצונארען ניט וועניג יודען אין זייער נעץ. אין עסטערייך האט דעמאלט געהערשט דער גוטער אונ מענשענפריינד-ליכער קייזער יאזעף דער צווייטע, וואס האט געגעבען פרייהייט אללע פעלקער אונ דאריבער האט אויך פראנק געקאנט טהון וואס ער האט גע-וואלט. די פאליציע האט זיך אפילו יא אומגעקוקט אויף זיין הנהגה אונ האט איהם געפרעגט פון וואנען עס קומט צו איהם אזא עשירות, נאר פראנק האט זיך אויסגעדרעהט מיט א תירוץ אז איהם שיצט די קייזערין פון רוסלאנד יעקאטערינא די צווייטע. די תשובה וואלט גענוג געוועהן ווען די יודען וואלט'ן איהם ניט מעהר זאטשעפעט, ער האט אבער געהאט שונאים, אי צווישען די פרומע, אי צווישען די אויפגעקלעהרטע, ביידע צדדים האבען איהם גערעבענט ניט אהין אונ ניט אהער אונ מען האט אנגעהויבען קלאגען דער

מלוכה אז ער איז פשוט א שאדליכער מענטש, ווייל ער שלעפט צו זיך צו יונגע לייט און קליינע קינדער און זיי בעגנב'נען די עלטערן און טראגען איהם אוועק דעם לעצטען גראשען. אודאי האט שוין די מלוכה ניט געקאנט שווייגען, מען האט איהם געהייסען פון וויען ארויספאהרען. און ער איז צוריק געפאהרען קיין ברינן, דארט האט ער שוין אבער אויך ניט געקאנט לאנג בלייבען. ווייל מען האט אויף איהם אכטונג געגעבען און ער האט געמוזט לעבען א ביסעל איינגעהאלטענער, און ער האט זיך ענטשלאסען צו זוכען פאר זיך מיט דער גאנצער „מחנה" א נייע היים און לחלוטין אוועקווארפען ברינן, וואו ער האט כמעט דרייצעהן יאהר כסדר געלעבט רוהיג און גליקליך.

נאך אין פולין האט פראנק און זיין גאנצע חברה זיך בעמיהט צו בעקומען א בעזונדער ארט, וואו זיי זאלען זיך קאנען זיצען אליין און קיינער זאל זיי ניט מיטשען אין זייערע ענינים, נאר עס איז זיי ניט געראטהען און דערפון האבען זיך נאך אנגעהויבען פאר זיי די גרויסע צרות; אצונד, אז מען האט פראנק'ן טאקי אהן צערעמאניעס ארויסגעשיקט פון עסטערייך, איז ביי איהם געבליבען אז מעהר וואהנען צווישען שכנים איז קיין תכלית ניט, און אז דאס בעסטע וואלט געוועהן ווען ער ווערד אליין א בעל הבית און דארף גאר ניט אנקומען צו קיין פרעמדע. ער האט אנגעהויבען נאכזוכען א פלאץ און האט אים יאהר 1778 געפונען א טהייערן שלאס, ניט ווייט פון דער שטאדט אפענבאך, וואס האט געהערט צום פירסט איזענבורג בירשטיין, און ווי ער איז געוועהן א גרויסער נצרך און פראנק האט איהם נאך געגעבען זעהר א וואהלען מקח, האט ער איהם פערקויפט דאס גאנצע שלאס מיט דיא ערד און מיט אללע רעכטע וואס ער האט געהאט, און פראנק האט בעקומען דעם טיטעל באראן פאן אפענבאך און, פונקט ווי אללע אנדערע פירסטען, האט ער שוין געהאט צו שאפען איבער אללע איינוואהנער פונ'ם שלאס, און די גאנצע מאכט איז איינגעשטאנען ביי איהם אין די האנד. מעהר האט טאקי פראנק ניט בעדארפט, ווייל ביי זיך אין שלאס האט ער געהאלטען נאר זיין „מחנה" און קיינער האט איהם שוין ניט געשטארט זאגען קיין דעה. מיט גרויס פאראד איז פראנק אריינגעפאהרען אין זיין שלאס צוזאמען מיט ביידע זיהן, יעקב און יוסף, און מיט זיין הייליגער טאכטער חוה און די איינוואהנער פון אללע שטאדט ארום האבען זיך אנגעהויבען ברעכען די קאפ, פון וואנען האט זיך צו זיי גענומען דער נייער פרין. פראנק האט אליין ארויסגעלאזט א קלאנג, אז ער איז איינער פון די גרויסע רוסישע שררות, אז ער שטעהט

אונטער דעם שוטץ פון דער קייזערין יעקאטערינא, אונ אז חוה איז א רוסישע פרינצעסין. באלד האט מען אנגעהויבען דערצעהלען גאנצע מעשות: א טהייל האבען געזאגט, אז פראנק איז א פולישער פירסט, אנדערע האבען געדרונגען אז ער איז א געוועזענער רוסישער מלך, אונ גאר די קלוגע האבען אויסגעוויזען, אז ער איז מעהר ניט ווי איין אלטער רוסישער גענעראל וואס איז צוגעשטעלט געווארען, ער זאל אכטונג געבען אויף חוה'ן, וועלכע בעהאלט איהר נאהמען אונ איז אייגענטליך די טאכטער פון דער רוסישער קייזערין עליזאבעטה פעטראוונא. קיין אנדערע געדאנקען האבען טאקי קיינעם ניט געקאנט קומען אויפ'ן מה, ווען מען האט בעטראכט פון דער ווייטענס דאס רייכקייט פון פראנק'ן, אונ ער אלליין האט טאקי געוואלט מען זאל אויסטראכטען וואס מען וויל, אבי ווייטער זיין פונ'ם אמת.

צום אנהויב האט פראנק מיט זיך אלליין מיט געבראכט אין שלאס אריין ביז זעכס הונדערט חברה־לייט. נאר דערנאך האט זיך די צאהל פערגרעסערט אונ אפט פלעגען זיך געפינען ביי איהם אין הויף מעהר פון טויזענד מענשען. די בשורה, אז פראנק האט זיך געמאכט א קליינע מלוכה אונ ביי איהם קאנען זיך די פראנקיסטען פיהרען נאך די ריינע יסודות פון זייער אמונה אונ פערשפארען זיך צו פערשטעלען, האט זייערע הערצער אנגעפילט מיט פרייד אונ יעדער פון זיי האט מיט פערגניגען אוועקגעשיקט אהין די שאנסטע מתנות אונ אפילו דער ארמסטער האט גערעכענט פאר א חוב האטש איין מאל זיין אלליין ביים רבי'ן, איהם איבערלאזען א רעכטען פדיון אונ אנקוקען מיט אייגענע אויגען זיין גדולה. פראנק האט זיך אויפ'ן נייעם ארט געפיהרט נאך מיט מעהר גדלות אונ זעהר זעלטען האט ער זיך געוויזען פאר די הונדערטער פרעמדע וואס האבען זיך מיט גרויס מיה קוים פערשלעפט צו איהם אין שלאס אריין אונ גענוג בעצאהלט נאר דערפאר זיי זאלען בעטראכטען האטש די פיער וואנד פון זיין וואהנונג. חוה האט זיך אויך אזוי נוהג געוועהן אונ נאר איין מאל אין וואך האט מען זי געקאנט זעהען, ווען זי פלעגט ארויסגעהען פאר'ן טויער פונ'ם שלאס אויסטהיילען נדבות די ארעמע לייט. פראנק'ס הכנסה איז געוועהן אזוי גרויס, אז ער איז אים שטאנד געוועהן אויסצוהאלטען אויף זיין רעכנונג עטליכע הונדערט איינוואהנער פונ'ם שלאס אונ אחו'ן דעם נאך צוטהיילען טויזענדער רענדליך פרעמדע קבצנים, אונ דאס אלדינג האבען געגעבען די פראנקיסטען אונ גרעסטענטהיילס מעהר ווי פיעל די כוחות זייערע האבען געטראגען.

די הנהגה פון די פראנקיסטען ביי זייער משיח׳ס אין שלאס איז געוועהן אקוראט לויט פראנק׳ס תורה, ווי ער האט אנגעשריבען אין טשענסטאחוב, נאר פראנק אליין פלעגט זעהר זעלטען דאווענען בצבור. זיי האבען געהאט זייער אייגענע קירכע ביים טייך מאין און אז פראנק פלעגט אמאל קומען אהין, האט מען איהם געשטעלט אונטער א טהייערע חופה, און דארט האט ער מתפלל געוועהן ביחידות. דאס פלעגט אבער געשעהן נאר עטליכע גע־צאהלטע מאל אין יאהר; זיין געוואהנליך דאווענען איז געוועהן ווי פריהר אין א וואלד, וואו ער פלעגט פאלען כורעים, און דערנאך האט מען דאס ארט בעגאסען מיט וואסער. געטראגען האט ער שטאנדיג זיין רויטען מאנטעל, ווייל זיין אמונה האט ער גערופען אדום און אדום הייסט אויך רויטה אויף לשון קודש, נאר אפט פלעגט ער זיך אנטהון ווייסע קליידער פון א כהן גדול, און מען דערצעהלט, אז ווען ער איז אמאל געפאהרען קיין פראנקפורט דורך אפענבאך און דער ווינד האט גראד צובלאזען דאס גרינע פארטוכעל פון דער קארעטע האט מען איהם דערזעהען זיצען אין א ווייסען קיטעל מיט א אורים ותומים אויפ׳ן הארץ און מיט קליינע גלאקלעך ארום די זוימען פון די מלבושים.

דריי יאהר זענען אזוי אוועקגעגאנגען און פראנק האט דערפיהלט אז ער ווערט אלט און די כוחות לאזען זיך איהם אויס, דערצו האט ער בע־מערקט אז אין זיין קאססע ווערט אלץ ווייניגער, און ער איז נאך ארייג־געקראכען אין חובות, ווייל ווי די פדיונות האבען זיך ניט געשיט פון אללע זייטען האט עס פארט ניט געקאנט טראגען אויף אזא ברייטען לעבען. פראנק האט געוואלט בעווארנען די קינדער און זיי איבערלאזען א פעטע ירושה, און דאריבער האט ער אים יאהר 1781 מודיע געוועהן אללע פראנקיסטען זיי זאלען קומען צו איהם, ווייל ער זעהט אז לאנג ציהען וועט ער שוין ניט, און ער וויל זיך מיט זיי געזעגענען פאר׳ן טויט. א שטארקען רעש האט די ידיעה אנגעמאכט אומעדום, וואו די פראנקיסטען האבען געוואהנט, און בעזאנדערס אין ווארשא, ווייל דארט האבען זיך געפונען די רייכסטע און די פערמאגליכסטע פון זיי, און עס איז ביי זיי אללע געבליבען, אז עס מאג זיי קאסטען זייער גאנץ עשירות און זיי מוזען נאך בעקומען פראנק׳ס ברכה עהדער ער וועט צומאכען די אויגען. זיי האבען אבער מורא געהאט די מלוכה זאל זיך ניט אומקוקען אז צופיעל מענשען פאהרען ארויס און זאל זיך ניט שטויסען וואוהין די נסיעה איז, דערפאר האבען זיי פריהר ארויסגעשיקט די ווייבער מיט די

קינדער קיין דייטשלאנד און דערנאך האבען זיי ביסלעכווייז צונויפגענומען אללע זייערע קאפּיטאלען און זענען אויך אריבער די גרעניץ. צו שפּאט האט זיך די פוילישע מלוכה געהאפּט און האט אין גאנצען פעהאלטען אין וועג עטליכע מענשען מיט פיערציג טויזענד רענדליך. דאס איז אבער ניט געוועהן אפילו קיין צוואנציגסטעל פון דעם וואס די פראנקיסטען האבען איבערגעפיהרט פראנקין און געבראכט זיינע קינדער א פערטיגע ירושה.

טאקי נאך אין ד'ים יאהר, דעם 10 דעצעמבער איז פראנק געשטארבען און מעהר פון אכט הונדערט פראנקיסטען זענען געוועהן ביי זיין לויה. מיט גרויס פאראד האט מען איהם מקבר געוועהן אין אפפענבאך, נאר קיין גייסטליכער איז ניט געוועהן דערביי, ווייל האטש דער טויט האט ביי זיי צוגענומען זייער מנהיג איז זיי געבליבען הייליג „פראנק'ס תורה", און זיי האבען אללע גוט געוואוסט, אז מיט די קאטאליקען געהערען זיי זיך גאר ניט אן, און אז אצונד דארפען זיי נאך איינווענדען מעהר כח צו בעפעסטיגען די אמונה פון אדום.

א קיילעכדיגען יאהר האבען די פראנקיסטען בעוויינט זייער משיח'ן און געטראגען טרויער נאך איהם, נאר קיין יתומים זענען זיי פארט ניט געבליבען: חוה האט איבערגענומען די גאנצע ארבייט פונ'ם פאטער, און עס איז איהר אויך ניט שווער געוועהן, ווייל פראנק האט שטאנדיג געשריגען, אז קיין הייליגערע פון איהר איז גאר ניטא, און דער עולם האט זיך שוין פון לאנג געוואהנט מיט דעם געדאנק, אז זי מוז נאך זיין טויט ארויף אויף זיין ארט. חוה האט טאקי פערשטאנען ווי אזוי צו דרעהען דאס רעדעל: ביידע ברידער זענען ביי איהר געוועהן געטרייע נביאים, און אחוץ דעם האבען איהר געהאלפען די אלטע פראנקיסטען וואלאווסקי, דעמבאווסקי און נאך אנדערע, וואס זענען שוין געבליבען וואהנען אין שלאס און האבען דארט איינגעפיהרט א קליינע נאר א זעלבסטשטענדיגע מלוכה מיט חיל און כלי זין. אויף אזעלכע זאכען דארף מען אבער האבען א סך געלד, און די פדיונות, וואס מען פלעגט ברענגען, האבען ניט געקלעקט אויף אזא הוצאה; ווער שמועסט אז עס זענען נאך אוועקגעגאנגען עטליכע יאהר, און דער עולם האט אנגעהויבען ווייניגער פאהרען צו איהר, האט חוה אנגעהויבען פיהלען א מאנגעל, און איז געצוואונגען גע-וועהן צו מאכען הובות. געטרויעט האט מען איהר אומעדום, ווייל קיינער איז ניט מסופק געוועהן, אז זי איז טאקי א רוסישע פרינצעסין, און דערפאר איז זי אים יאהר 1798 שוין שולדיג געוועהן דריי מיללייאן גולדען. אז עס איז איהר

געוואָרען שטאַרק ענג האָט זי צולאָזט פיעל פון איהרע דיענער, אונ אַסך פראַנקיסטען, וואָס האָבען בּיי איהר אין הויף געלעבט, האָבען געמוזט זיך אומקעהרען קיין פולין אָדער זוכען זיך אַרבּייט ערגיץ אין די פאַבּריקען פון דייטשלאַנד. די בּעלי חובות האָבען מן הסתם אויך ניט געשוויגען, נאָר זי האָט זיי אָנגעהויבען פיהרען מיט הבטחות אַז אָט אָט דאַרף איהר אָנקומען געלד פון רוסלאַנד אונ זי וועט זיך מיט אַללע אָברעכנען. דערווייל האָבען איהרע גבּאים צושיקט בּריעף אין אַללע שטעדט, וואו די פראַנקיסטען געפינען זיך, אונ האָבען מודיע געוועהן, אַז הוה איז אין אַ גרויסער נויטה, אונ זיי האָבען בּאלד ווייטער אויסגעלעדיגט די קעשענעס; בּעזאָנדערס האָט מען איהר אַריינגעשיקט פיעל געלד פון פּראָג. עס איז שוין אָבער אַלץ וועניג געוועהן, זעהר וועניג מיילער האָט זי דערמיט געקאָנט פערשטאָפּען אונ, ווי עס שיינט, האָט מען איהר אָנגעהויבען שטאַרק דערקוטשען. הוה האָט נאָך אַמאָל געמוזט מאַכען אַ שווינדעל, אונ האָט אים יאָהר 1800 צוקלעבּט אין אַללע גאַסען פון אָפּענבּאַך מודעות, אַז זי שיקט אַרויס איהר בּרודער קיין פּעטערסבּורג אונ פון דאָרט וועט ער אין זעכּס חדשים אַרום צוריק קומען מיט היל אונ געלד, אונ דעמאָלט וועט זי די דאָזיגע, וואָס וועלען רוהיג וואַרטען, בּעצאָהלען פּינקטליך זייער קאַפּיטאַל מיט פּראָצענט, אונ די, וועלכע וועלען זיין עזות-פנים'ער, וועלען זיי האָבען וואָס צו געדענקען. ווי נאַריש אַזאַ מודעה וואָלט זיך בּעדאַרפט אויסוויזען, האָבען זיך געפונען גענוג נאַראָנים, וואָס האָבען איהר געגלויבּט, אונ אַז מען האָט געזעהען אַז הוה אַלליין איז אויף אַ צייט אוועקגעפאָהרען קיין ווענעדיג אונ איהר בּרודער יעקב האָט זיך אַוועקגעלאָזט קיין רוסלאַנד האָבען זיי זיך געקוויקט מיט דער האָפנונג אַז גאָר גיך וועט זיך אַנוס טהון אַ רעגען פון רוסישע רענדלעך, אונ זיי וועלען בּעקומען אַ מנה יפה. קוים האָט זיי אָבער הוה איינגעשטילט, האָט זי זיי שוין אַללעמען פערגעסען. וואָס זי האָט געטהון אין ווענעדיג — איז ניט בּעקאַנט, נאָר אַז איהר בּרודער איז געפאָהרען קיין פּעטערסבּורג נאָר ניט זוכען געלד, זעהט מען אַרויס דערפון, וואָס שפּעטער מיט פיערצעהן יאָהר האָט ער שוין געדיענט ווי איין אָפּפיציער אין דער רוסישער אַרמעע.

מיט אַ וועטהיג אין האַרצען האָבען דעמבּאָווסקי אונ וואָלאָווסקי, די גרויסע זיילען וואָס אויף זיי האָט זיך נאָך אין גאַנצען געהאַלטען דער בּנין פון אמונת אדום, בּעטראַכט ווי פראַנק'ס אַרבּייט געהט לאָבוד, אונ זיי האָבען זיך ענטשלאָסען צו מאַכען די לעצטע פּרווו אונ שיקען אַ בּריעף צו

דער יודישער קהלה אין פראג, טאמער וועט זיך אויפבלאזען דער פערלאשענער פונק, אונ עס וועט ווערען א נייע שרפה. אין דעם בריעף, וואס איז געוועהן געשריבען מיט רויטהען טינט פאר א זכר פון אדום, האבען זיי דערמאנט די יודען דעם מאמר פון דער גמרא: „יעקב אבינו לא מת" אונ איהם אנגעווענדט אויף פראנק׳ן אונ געוויזען, אז יעקב פראנק איז ניט געשטארבען, ווייל זיין תורה לעבט אונ וועט עביג לעבען; זיי האבען מזהיר געוועהן די עקשנים, וואס פערמאכען די אויגען פאר׳ן ליכט פונ׳ם אמת, אז אין גיכע צייטען וועלען זיי חרטה האבען דארויף וואס זיי פערלירען ביידע וועלטען, נאר עס וועט זיי ניט העלפען אונ צוריקהאפען דאס גליק, וואס זיי האבען אליין פון זיך אוועקגעשטופט, וועלען זיי ניט קאנען. דער דאזיגער בריעף האט אבער ניט געהאט די אייגענע פעולה ווי אללע פריהריגע בריעף, וואס פראנק אליין האט געשיקט: עס איז ניט נאר ניט צוגעקומען קיין נייע פראנקיסטען, נאר די צאהל פון די אלטע האט זיך אנגעהויבען פערקלייגערן, די דאגות פרנסה האבען יעדען פערשלאגען דעם קאפ אונ זעהר זעלטען האט זיך עמיצער דערמאנט צו שיקען א פדיון דער רבי׳צין, וואס האט דערווייל געמוזט אויסשטעהן גענוג צרות; וואו זי האט דערטאפט א גראשען האט זי אלץ אריינגעשטופט די בעלי חובות, אזוי האט זי זיך אבגעמוטשעט נאך פיער יאהר ביז עס איז איינעם פון איהרע קרעדיטארען נמאס געווארען, אונ ער האט זיך געווענדט צום געריכט. עס איז שוין געוועהן בעשטימט דער טאג פונ׳ם משפט, נאר פלוצלונג איז אין אפענבאך ארויס א קלאנג אז חוה איז געשטארבען, אונ מען האט זי שוין בעגראבען. דער טויט מיט דער קבורה איז אזוי שטיל אונ גיך צוגעגאנגען אז קיינער האט זיך ניט געוואלט גלויבען, אונ עד היום רעכענט מען, אז זי איז דעמאלט נאר פאר בושה אנטלאפען קיין פולין אונ ערשט שפעטער מיט עטליכע יאהר האט זי דארט געפונען איהר עביגע רוה.

אזוי האט זיך אויסגעלאזט די גאנצע מאכט פון יעקב פראנק אונ זיין טאכטער חוה, אונ ווען עס קומט אייגענטליך פאר ווי א וואונדער, וואס מען האט כמעט דרייסיג יאהר געלאזט עקסיסטירען א קליינע יודישע מלוכה, קאן מען עס נאר פערענטפערן דערמיט, וואס גראד אין יענע צייט זענען אללע לאנדער פון אייראפא געוועהן פערדרעהט מיט מלחמות אונ האבען זיך גאר ניט געקאנט אומקוקען ווי איינער פון די דייטשע באראנען מאכט זיך משוגע אונ פיהרט זיך עפיס משונה, האלב ווי א יוד אונ האלב ווי א קריסט. קוים זענען

אונטערגעוואקסען א פאר דורות, זענען שוין די קינדער פון די פראנקיסטען געווארען ריינע קאטאליקען און האבען מעהר ניט געדענקט די יודישע מנהגים, וואס זייערע עלטערן האבען נאך אבגעהיט, האטש גאנץ לאנג פלעגען זיי זיך נאך משדך זיין איינער מיט'ן אנדערן און צו ליעב דעם איז ביי זיי געבליבען א זכר, אז זיי קומען ארויס פון די פראנקיסטען. נאך אצונד געפינען זיך אין ווארשוי א סך משפחות, ווי ברזשעזינסקי, יאסינסקי, קראסינסקי, מאיעווסקי, פיאטראווסקי, וואלאווסקי, זאוואדסקי, זעלינסקי און נאך אנדערע, וואס רעכענען זייער יחוס פון יהודה ליב קריסא און אלישע שור. א סך פון זיי שאהמען זיך ניט מיט זייער יודישען שורש, און דער בעריהמטער פולישער אדוואקאט דאמיניק זעלינסקי האט זיך אפט ליעב געהאט צו בעריהמען אז זיין באבע פלעגט איהם אים שבת מכבד זיין מיט „קוגעל", ווען ער איז געוועהן א קליין קינד. איבערהויפט איז דער יודישער כבוד געבליבען איינגעבאקען ביי אללע עניקלעך פון די פראנקיסטען און, אז עס האט זיך אמאל געמאכט וואס איינער פון די שונאי ישראל האט אויפגעווארפען דעם אבער-פראקוראר קאנטי וואלאווסקי, אז זיין עלטער זיידע איז געוועהן א יוד, האט ער מיט גאוה געענטפערט דארויף, אז ער נעהמט זיך אדרבא איבער דערמיט וואס ער שטאמט ארויס פון לומדים און האט געקאנט פון זיי ירשנען א סך שאנערע מעלות און מדות ווי דער ווילדער כח וואס איז איבערגעגאנגען צו פיעל פריצים פון זייערע אבות און אין דעם בעשטעהט אין גאנצען זייער הכמה.

עס איז נאר צו בעוואונדערן וואס די גאנצע צייט, ווען אין פולין האבען די שבתי צבי'ניקעס געפיהרט אזיינע וועלטען און פון זיי איז ארויס אזא מענש ווי יעקב פראנק, האבען זיי פון דעסטוועגען געהאט פאר זיך פארט אזא גרויסען צד ווי ר' יהונתן אייבשיץ, וואס האט געוויס די זאך געמיינט ערנסט און אלדינג האט ער געטהון לשם שמים. האטש ר' יהונתן אייבשיץ האט זיך שוין גוט אבגעבריהט מיט די קמיעות און האט זיך געמוזט ארייןלאזען אין אזא מהלוקת, וואס נאר זיין כבוד התורה האט איהם ארויסגעראטעוועט פון דער סכנה, האט ער ביז צום טויט ניט אויפגעהערט שטילערהייד צו שטיצען די שבתי צביניקעס, ווייל ער האט שטארק געגלויבט אז זיי וועלען אויסארבייטען עפיס א נייעם דרך, וואס וועט פארט בעסער זיין פונ'ם אלטען. עס איז איהם אבער נעביך בעשערט געוועהן צו זעהען ווי אללע זיינע האפנונגען ווערען צושטערט, ווייל זיין אייגענער יונגסטער זוהן וואלף אייבשיץ

איז געוואָרען אַ פייערינער פראַנקיסט , ער האָט געמאַכט יד אַחת מיט וואָלאָווסקי'ן , נאָר ער האָט זיך נאָך דערצו אַריינגעלאָזט פּשוט אין שווינדעל, ער האָט אויסגעבראַכט פיעל געלד , און איז אַריינגעקראָכען אין גרויסע חובות און אַז די בעלי חובות האָבען איהם אָנגעהויבען רודפ'ן, האָט איהם די עסטערייכישער מלוכה געשיצט , ווייל ער האָט זי פערזיכערט אַז ער וועט זיך טויפען , און צו ליעב דעם האָט ער נאָך ביי איהר אויסגענאַרט דעם טיטעל באַראָן פאָן אַדלערסטהאַל. אוודאי האָט דער אַלטער ר' יהונתן אייבעשיץ דערפון קיין נחת ניט געקאָנט האָבען און זיינע געגנער האָבען געדרונגען אַז דאָס שטראָף איהם גאָט דערפאַר וואָס ער האָט געוואָלט זיין קליגער פון אַנדערע און האָט זיך אַריינגעלאָזט אין אַזעלכע דרכים וואָס האָבען געקאָנט מאַכען אַ תל פונ'ם גאַנצען יודישקייט.

כמעט אין דער אייגענער צייט וואָס דאָס קליינע יודיש וועלטעל אין פולין האָט געקאָכט ווי אַ קעסעל צו ליעב דער גרויסער מלחמה וואָס האָט זיך אָנגעהויבען צווישען ר' יהונתן אייבעשיץ און די איבריגע רבנים וועגען קמיעות און צווישען די יודען און די פראַנקיסטען , איז אין איין אַנדער עק פון דער מדינה געקומען אויף זיי אַ נייע צרה , וואָס מען האָט זיך גאָר אויף איהר ניט גערעכנט. הונדערט יאָהר זענען שוין אַוועקגעגאַנגען זייט באָגדאַן חמעלניצקי האָט אָנגעמאַכט זיין גרויסע שחיטה , דער גאַנצער דור , וואָס האָט נאָך געקאָנט געדענקען די שרעקליכע צייט , איז שוין לאַנג אויסגעשטאָרבען און נאָר איין טרויעריגער זכר איז געבליבען - דאָס זענען געוועהן די תעניתים , וואָס פרומע יודען האָבען אָבגעהיט און די טרערען וואָס זיי האָבען פערגאָסען אויף די קברים פון טויזענדער הרוגים - פלוצלונג האָבען זיך די קאָזאַקען , אים יאָהר 1768 , ווייטער צו בונטעוועט אַקעגען פולין און זייער פיהרער גאָנטאַ , אַ שרעקליכער רוצח , איז געפאַלען אויפ'ן שכל אַז מען דאַרף מאַכען דעם אָנהייב פון יודען. דער דאָזיגער אָנהויב האָט די פולישע יודען אָבגעקאָסט געגוג בלוט , ווייל די קאָזאַקען האָבען ניט געוואָלט זיין בעסער פון זייערע עלטער-זיידעס די היידעמאַקעס און זענען אַזוי ווי ווילדע חיות אָנגעפאַלען אויף אַללע יודישע שטאָדט. אין סמילאַ האָבען זיי אַ סך יודען אויפגעהאַנגען און אָבגעראַבעוועט זייער פערמעגען , אַזוי האָבען זיי זיך אויך נוהג געוועהן מיט די יודען פון באַר און באַללאַ און בעזאָנדערס האָבען זיי אַרויסגעוויזען זייערע אכזריות אין אומאַן , - דאָרט האָבען זיי אויסגעקוילעט מעהר פון אַכט טויזענד יודען און דאָס איז געשעהען אים כ' סיון , פינקט אין דעם טאָג ווען צוריק מיט

הונדערט יאהר איז אין געמירוב אויך געפאלען אזוי פיעל קרבנות. דער דאזיגער קלאפ איז די יודען לאנג געלעגען אין טעם, ווייל כמעט אין גאנץ איירופא איז זייער לאגע געוועהן זעהר טרויעריג, ריהרען זיך האבען זיי ניט געהאט וואוהין אונ ניט מיט וואס, ווייל מען האט זיי געמאכט פאר אביונים. דערצו האט זיך שוין זייער צאהל שטארק פערגרעסערט, אונ זיי האבען געמוזט בלייבען ביי דער אלטער האפנונג, אז די צייט וועט פערהיילען אויך די פרישע וואונדען אונ האבען זיך געטרעסט דערמיט וואס מען מוז גאטט'ס משפט אננעהמען פאר ליעב.

אין פראנקרייך איז אין יענע יאהרען דער מעמד פון די יודען געוועהן גאר ניט קיין פראהליכער: גראסטענטהיילס האבען יודען געוואהנט אין עלזאס אונ לאטרינגען, אונ אזוי ווי זיי זענען ארויסגעקומען פון די אנטלאפענע מאראנען, וואס די קריסטען האבען זיי שטאנדיג געראדפ'ט, איז די שנאה איבערגעגאנגען אויך צו די נייע דורות, אונ די יודען האבען דארט קיין נחת ניט געהאט. איינעם פון די עלזאסער יודען, ר' הירץ לוי, זעהר א ארענטליכען מענשען אונ דעם שאנסטען בעל הבית פון וויטאלסהיים, איז בעשערט געוועהן צו פאללען פאר א קרבן פון דעם שרעקליכען האס, וואס די קריסטען האבען אין הארץ געטראגען אונ וואס צו ליעב איהם זענען זיי פערטיג געוועהן יעדען יודען דערטרענקען אין א לעפעל וואסער. אים יאהר 1754, פונקט צום ערשטען חנוכה-ליכטעל, זענען גנבים אין א דארף הוסען אנגעפאלען שפעט ביי נאכט אויף א קריסטליכער פרוי, איין אלמנה, אונ אזוי ווי אין שטוב האט זיך מעהר ניט געפונען ווי די בעל הבית'טע מיט א דיענסט האט מען זיי געבונדען, אונ מען האט זיי אזוי לאנג געשלאגען אונ געמוטשעט ביז זיי האבען געמוזט אנווייזען וואו זייער געלד איז בעהאלטען. אז די גנבים האבען אבגעטהון זייערס האבען די אומגליקליכע געמאכט א געוואלד, דאס גאנצע דארף איז זיך צונויפגעלאפען, נאר געהאפט האט מען קיינעם ניט, ווייל די גנבים זענען געוועהן אין מאסקעס אונ אהוץ דעם האבען זיי זייערע פנים'ער אויסגעשמירט מיט סאזשע. דעמאלט איז געבליבען מען זאל מאכען א בלבול אויף די יודען, אונ די דיענסט האט עדות געזאגט. אז זי האט דערקענט פיער יודען, וואס פלעגען אפט קומען אהין: ר' הירץ לוי, ר' מנחם דער שוחט, ר' משה לאנג, אונ ר' שמעון פיים. די קריסטען האבען שוין לאנג ארויסגעקוקט אויף אזא מעשה, מען האט דערפון באלד מודיע געוועהן דעם געריכט אונ מען האט אללע בעשולדיגטע יודען איינגעזעצט, אויסער ר' הירץ לוי, וואס איז נאר

אין דערהיים ניט געוועהן, וויל ער איז נאך פריהר מיט א פאר טאג אוועק־געפאהרען קיין סירענץ אויף חנוכה צו זיינע א שוועסטער, דער אויבער־שטער האט אזוי געפיהרט, אז דעם גאנצען וועג זאל ער זיך בעגעגענען מיט בעקאנטע מענשען אונ זיי זאלען דערנאך קאנען בעווייזען וואו ר׳ הירין לוי האט זיך געפונען די נאכט ווען די גנבה איז געשעהען. דערפאר איז ער ביי זיך געוועהן פעסט, ווען מען האט איהם געשיקט זאגען וואס פאר איין אומגליק עס האט זיך געמאכט, אונ האטש זיינע גוטע פריינד האבען איהם געראטהען ער זאל שוין גאר ניט צוריקפאהרען אונ זאל בעסער אריבער די גרעניץ קיין שווייץ, האט ער בשום אופן ניט געוואלט דארויף בעשטעהען: ער האט געשריגען, אז ערשטענס, דארף ער גאר קיין מורא ניט האבען, וויל ער פיהלט זיך אין קיין זאך ניט שולדיג, אונ דער אמת מוז ארויס ווי בוימ־אהל אויפ׳ן וואסער, אונ צווייטענס, טאר ער עס ניט טהון די יודען, וואס מען האט שוין איינגעזעצט, וויל ווי באלד ער וועט אנטלויפען וועט שוין אויף זיי געווים פאלען א השד אונ דער פלעק וועט טאקי בלייבען אויפ׳ן גאנצען כלל ישראל. אזוי האט זיך ר׳ הירין לוי אומגעקעהרט צוריק קיין וויטאלסהיים, אונ מען האט איהם באלד ארעסטירט, נאר ער איז ביי זיך ניט אראבגעפאלען, וויל ער האט נוט געוואוסט, אז זיינע יסורים וועלען נאר לפי שעה אונ אז עס וועט איהם ניט שווער זיין אויסצווייזען דורך בעגלויבטע מענשען, אז ער איז אין דער גנבה ניט שולדיג. ר׳ הירין לוי האט אבער, אפנים, ניט געקענט דאס שלעכטקייט פון די שופטים, זיינע עדות האט מען ניט געוואלט אננעהמען, מען האט זיי אללע געהרג׳ט געשלאגען זיי זאלען זיך מודה זיין אונ דערנאך האט מען זיי פערמשפט צום טויט. די אומגליקליכע יודען האבען שוין ארויסגעזעהען אין וואס פאר א צרה זיי זענען אריינגעפאלען, נאר זיי האבען נאך פארט געהאפט, אז דאס העכערע געריכט אין קאלמאר, וואוהין זיי האבען זיך געווענדט מיט איין אפעלאציע, וועט ניט דערלאזען אזא רציחה, אז מען זאל מענשען אומברענגען אומזיסט אונ מען זאל נאר ניט וועלען אויסהערען זייערע בעווייזע. זייער לעצטער האפנונג איז אבער אויך פערשוואונדען געווארען: די שופטים פון קאלמאר האבען אויך ניט געהאט גאטט אין הארצען, זיי האבען זיך ניט געוואלט אומקוקען דארויף, וואס די רעד פון די עדות האבען זיך ניט אויסגעגלייכט אונ מען האט לייכט זיך געקאנט איבערצייגען אז זיי האבען פאלש געשווארען, זיי האבען זיך ניט געשטעלט דארויף, וואס מען האט אויסגעוויזען אז אללע בעשולדיגטע זענען גאנץ רייכע בעלי בתים, וואס בעשעפטיגען זיך שטאנדיג מיט ערהליכע פרנסות

אונ זענען ניט פעהיג אויף גנבה אונ גזלה; עס איז גאר ניט אנגענאנגען וואס אללע עדות זענען געוועהן פערברעכער, וואס זענען נאר וואס ארויס פון געפאנגעניש אונ וואס זענען פערטיג געוועהן צו קוילען א אייגענעם פאטער; זיי האבען אפילו ניט געלעגט קיין כבוד אויף זייער א בעקאנטען פריץ. איינער פון די בכבודסטע עלזאסער קריסטען, וואס האט ניט געקאנט צו זעהען דאס רחמנות פון אומשולדיגע אונ האט געשיקט דעם געריכט א בריעף, אז ער האט אלליין אין דער נאכט פון דער גנבה בעגעגענט פאהרען ר' הירץ לוי קיין סירענץ. נאר אהן יושר האבען זיי געפסקט, אז מען זאל דערוויל טיידטען נאר איין ר' הירץ לוי, נאר פאר'ן טויט זאל מען איהם אנטהון ענוים קשים, כדי ער זאל זאגען אויף די איבריגע, אונ דעמאלט וועלען זיי זיך שוין מעהר ניט קאנען פעראנפערן. ר' הירץ לוי איז אויך איבערגעשטאנען דעם נסיון: מען האט איהם אנגעטהון אויפ'ן קאפ א אייזערנע רייף אונ דורך א בעזונדער שרויף האט מען אזוי לאנג געדרעהט ביז די רייף האט שטארק איינגעקלעמט דעם קאפ אונ עס האט זיך געלאזט דאס בלוט פון די אויגען אונ פון די אויערן. מען האט איהם אודאי צוגענומען פון דארט האלב א טויטען, נאר פון דעסטוועגען האבען די תליינים ניט געקאנט ציהען ביי איהם ווערטער. אויפ'ן אנדערן טאג איז געוועהן בעשטימט דער טויט, אדער בעסער געזאגט, די מיתה משונה, וואס מען האט איהם בעדארפט אנטהון. ביי נאכט האט מען אנגעהויבען בויען דעם עשאפאט אונ די יודען זענען באלד געוואהר געווארען דערפון. גאנץ פריה האבען זיי זיך מיט גרויס מיה אריינגעבעטען אין געפאנגניש כדי זיי זאלען זיך תאטש געזעגנען מיט ר' הירץ לוי. ער האט נאך ניט געוואוסט אז זיין סוף איז שוין נאהענט. נאר אז ער האט דערזעהען פאר זיך א מנין יודען האט ער שוין פערשטאנען וואס איהם ערווארטעט אונ ער האט זיך גאנץ רוהיג אבגעזעצט אויפ'ן בעט אונ האט מיט זיי געזאגט ודוי. אללע האבען זיך גוט אויסגעוויינט אונ די יללה איז געווארען נאך גרעסער, אז ער האט זיך געהייסען ברענגען זיין זוהן אברהם, א קינד פון פינפצעהן יאהר, אונ האט איהם מוסר געוועהן אונ געבעטען; עס זאל איהם ניט אבשרעקען דער שרעקליכער טויט פונ'ם פאטער, אונ ער זאל טאקי בלייבען גוט אונ פרום, צו גאטט אונ צו לייט, זאגען קדיש נאך איהם, אונ ווי ווייט זיינע כוחות וועלען טראגען זאל ער זיך בעמיהען ביי דער מלוכה צו דערווייזען, אז זיין פאטער איז געשטארבען אונשולדיג, ווייל ער איז פעסט איבערצייגט, אז דער אמת וועט זיך ריין ארויסווייזען אונ דער שקר וועט אומפאלען. אין דער ריהרענדער מינוט, ווען

דער אַלטער פאַטער האָט צוגעפּרעסט זיין קינד צום קראַנקען האַרץ און איהם געגעבען די לעצטע ברכה פאַר'ן טויט. האָבען זיך נאָך געפּרוּווט די גייסטליכע פאַרצוּלעגען ר' הירץ לוי, ער זאָל אַוועקוואַרפען זיין אמונה און בעקומען אַ כפרת עון, נאָר ער האָט זיי גאָר ניט געלאָזט רעדען, און האָט זיי נאָר געבעטען זיי זאָלען איבערגעבען זיין משפחה, אַז מען זאָל בעצאָהלען אַ פרוי פון קאָלמער צוועלף טהאַלער, ווייל דער ה"ב איז גראָד ניט פערשריבען ביי איהם אין בוך, און דערנאָך וועט מען ניט וויסען צו עס קומט איהר צו גיין. פונקט דריי אַ זייגער ביי טאָג האָט מען געבראַכט ר' הירץ לוי צום עשאַפאָט אויפ'ן מאַרק-פּלאַץ, וואָס איז געוועהן בעלאַגערט פון טויזענדער קריסטען, וועלכע זענען זיך אימיסטען צונויפגעפאָהרען פון פערשידענע אָרטער שעפּען תענוג און צוקוקען ווי מען איז זיך נוקם אין אַ יודען. אין אַ שטיבעל ניט ווייט פונ'ם עשאַפאָט האָט זיך צונויפגעקליבען ווייטער אַ מנין יודען און צוזאַמען מיט'ן יונגען יתום האָבען זיי געזאָגט תהלים און גאָט געבעטען ער זאָל שטאַרקען דעם קדוש אין דער לעצטער רגע און ניט אַהן יסורים איהם גיכער צונעהמען אין אַ בעסערער וועלט. ר' הירץ לוי איז טאַקי בעהאַרצט און אָהן מורא אַרויפגעגאַנגען אויפ'ן עשאַפאָט, האָטש ער איז געוועהן שטאַרק פערמוטשעט פון די ענוים קשים וואָס מען האָט איהם פריהר מיט אַ טאָג אָנגעטהון. דער תלין האָט איהם באַלד אויסגעבראָכען אַללע ביינער און האָט איהם אַרומגעבונדען אַרום אַ ראַד, און כדי דאָס אכזריות זאָל זיין נאָך גרעסער, האָט ער די ראַד קלענער געמאַכט און צו ליעב דעם האָט דער קאָפּ געמוזט אַראָבהאַנגען. ביי אַזאַ טויט איז דער דין געוועהן, אַז דער בעשולדיגטער האָט בעדאַרפט בלייבען אויפ'ן ראַד אַכטצעהן שעה כסדר, און אַז ער האָט עס אויסגעהאַלטען האָט איהם שוין דער תלין געמוזט דערהרג'נען. אוודאי האָבען די אַללע, וואָס האָבען זיך געשטופּט אויפ'ן מאַרק-פּלאַץ און געוואָלט שטעהען נאָהנטער צום ראַד געמוזט האָבען שטיינערנע הערצער, ווען זיי האָבען געקאָנט אויסהערען און אויסהאַלטען דאָס געשריי פון אַ מענשען, וואָס מען האָט איהם נאָר ניט דערקוילעט און וואָס האָט געבעטען מען זאָל איהם גיכער מאַכען אַ טויט... ניין אַ זייגער ביי נאַכט האָט ר' הירץ לוי געשריגען, מען זאָל איהם דערקוויקען מיט אַ טרונק וואַסער, נאָר דער תלין האָט איהם צוגעטראָגען וויין, ווייל ער האָט געוואוסט אַז ער וועט ניט טרינקען קיין יין נסך. ערשט אין דער פריה צעהן אַ זייגער, האָט איהם דער תלין געגעבען דעם לעצטען קלאַפּ און ער האָט אויסגעהויכט זיין כשר'ע נשמה. די ראַד מיט'ן טויטען קערפּער האָט מען אויפגעהאַנגען

אויף אַ הויכער תְּלִיָה, כְּדֵי עס זאָל בלײַבען פאַר אַ זֵכֶר אויף דור הדורות, און דעם עשאַפאט האָט מען געלאָזט שטעהען, ווײַל מען האָט זיך גערעכט אַז ניט הײַנט־מאָרגען וועט מען דאַרפען טוידטען די איבריגע. מען קאָן זיך פאָרשטעלען די אֵימָה וואָס איז געפאַלען אויף אַללע עלזאַסער יודען; די דרײַ בעשולדיגטע, וואָס האָבען זיך נאָך געמוטשעט אין תְּפִיסָה האָבען זיך געוויס גערעכענט פאַר פערלאָרען, נאָר זײַ האָבען געציטערט מען זאָל ניט אויסגיסען דעם כַּעַס אויף אַללע יודען. אין אַזאַ לאַגע האָבען זײַ זיך געהאַפט צו די אַלטע מיטעל: מען האָט גוזר תַּעֲנִית געוועהן און מען איז ניט אַרויסגעקראָכען פון די שולען, וואו גרויס און קליין האָבען געיאָמערט און געקלאָגט; מען האָט געזאָגט סְלִיחוֹת און מען האָט גאָטט געבעטען, אַז ער אַללײן טאַקי זאָל זיך דאָ אַרײַנמישען און שיקען זײַן יְשׁוּעָה. זײַער געוויין האָט טאַקי דערגרייכט צו די שַׁעֲרֵי רַחֲמִים און גאָר גיך האָט זיך געוויזען אַ קלײַנע שײַן פון הילף. אײַנער פון די שׁוֹפְטִים, וואָס האָט פערמשפט ר׳ הירץ לוי און וואָס אויף זײַן יֹשֶׁר האָבען בעדאַרפט איבערקומען די איבריגע בעשולדיגטע, האָט געמוזט אַוועקפאָהרען פון קאָלמאַר און דער אַנדערער מִשְׁפָּט איז אָבגעלעגט געוואָרען אויף עטליכע חֳדָשִׁים. אין דעם האָבען די יודען שוין דערזעהען אַ אֶצְבַּע אֱלֹהִים, און מען האָט זיך באַלד דערמאָנט אין ר׳ הירץ לוי׳ס צַוָאָה, ווי ער האָט געבעטען פאַר׳ן טויט מען זאָל ניט לאָזען זײַן נאָמען בלײַבען פערפלעקט אויף עביג און מען זאָל איהם אָבוואַשען פון דעם חֵטְא, וואָס מען האָט אויף איהם אומזיסט אַרויפגעלעגט. ווי שווער עס האָט זיך לְכַתְּחִלָה אויסגעוויזען מען זאָל עפּיס פועל׳ן, ווײַל עס איז זיך פָּשׁוּט ניט געוועהן וואָהין צו קלאָגען אויפ׳ן האָבערן געריכט פון קאָלמאַר, האָבען די יודען פאָרט זיך ענטשלאָסען אַוועקצושיקען עטליכע מענשען קיין פאַריז, און פיער פאָרשטעהער פון די יודישע קְהִלוֹת אין נאַנסי און שטראַסבורג זענען אַהין אַרויסגעפאָהרען. גרינג אָנגעקומען איז עס זײַ אַוַדאי ניט; עס האָט גענוג געדויערט ביז זײַ האָבען געפונען אַ וועג גלײַך צום קעניג. מען האָט אַרויסגעפאָדערט אַללע פאַפּיערען פון קאָלמאַר, און מען האָט דעם גאַנצען פּראָצעס איבערגעגעבען דעם פאַרלאַמענט פון מעץ. דעם ערשטען סִימָן האָבען די עלזאַסער יודען געהאַט אַז די סַכָּנָה איז שוין ניט אַזוי גרויס, ווען מען האָט פּלוצלונג אין אַ פְּרִיָה מאָרגען צונעמען דעם עשאַפאט, וואָס איז נאָך אַלײן געשטאַנען ביז אַהער אין מיטען שטאָדט און געוואַרט אויף יודישע קָרְבָּנוֹת. אין מעץ האָט מען די זאַך בעטראַכט מיט יִשּׁוּב הַדַעַת, מען האָט אַראָבגעשיקט

אַ גאַנצע קאָמיסיע מען זאָל אויפ'ן אָרט אויספּראַגען אַללע עדות, אונ עס האָט זיך מן הסתם אַקוראַט אַרויסגעוויזען אַז קיין איינציגער פון די יודען איז ניט שולדיג אין דער גנבה. ניין חדשים זענען אַוועקגעגאַנגען ביז מען האָט אין מעין אַרויסגעגעבען אַ משפט, אַז די דריי יודען, וואָס מען האָט נאָך גע־האַלטען אין געפענגניש, זאָלען באַלד בעפרייהט ווערען, אַז דער טויט פונ'ם אומשולדיגען ר' הירץ לוי מוז בעטראַכט ווערען ווי אַ רציחה, אַז זיין טויטען קערפּער דאַרף מען אָבגעבען זיין משפּחה, כדי מען זאָל איהם ברענגען צו קבר ישראל, אונ אַז זיינע קינדער האָבען דאָס רעכט צו מאָנען היזק ביי די שופטים וואָס האָבען איהם אומזיסט פערמשפּט צום טויט. פּונקט אים שמחת תורה איז אָנגעקומען די טהייערע בשורה פון דעם נייעם משפט, אונ דער טאָג איז פאַר די יודען געווען אַ דאָפּעלטער יום טוב. אסרו חג האָט מען באַלד אַראָבגענומען די ראָד פון דער תליה, אונ מען האָט דעם גוף פון ר' הירץ לוי מקבר געווען מיט גרויס כבוד. די מלוכה פון איהר זייט האָט די שופטים פון קאָלמאַר אָבגעזאָגט פון זייערע שטעלען, אונ דעמאָלט איז געוואָרען שטיל, ווייל דאָס פאָלק האָט אַקוק געטהון אַז מען שפּיעלט זיך ניט מיט זיי, אונ זיי האָבען פערשטאַנען, אַז ווי באַלד זיי וועלען נאָך מאַכען אַזעלכע בלבולים וועט עס זיי טהייער קאָסטען.

די בלבולים האָבען טאַקי אויפגעהערט, נאָר די שנאה צו די יודען האָט זיך נאָך אַ צייט שטאַרק געהאַלטען אין פראַנקרייך, ווייל זיי האָבען איינענטליך דאָרט ניט געטאָרט וואָהנען אונ, אויסער עלזאַס אונ לאָטרינגען, זענען זיי אין עטליכע פראַנצאָזישע שטאָדט געזעסען ווי איינגעבעטענע אונ האָבען זיך בעדאַרפט שרעקען פאַר'ן מינדסטען ווינטעלע. עס איז קיין וואונדער ניט וואָס דער בעריהמטער פראַנצאָזישער שרייבער פראַנסואַ מאַריע דע־וואָלטער, וואָס ווי גרויס זיין חכמה איז געווען אַזוי נידריג אונ פערדאָר־בען זענען געווען זיינע מדות, האָט זיין גאַנצע גאַל אויסגעגאָסען אויף די יודען, ווייל ער איז געגאַנגען מיט דעם כלל, אַז אַ געשלאָגענעם מאג מען צום איבריגען דערשלאָגען. וואָלטער'ן איז שטאַנדיג בעשערט געווען האָבען צו טהון מיט יודען: נאָך אַז ער האָט געוואָהנט אין לאָנדאָן האָט איהם אַ יודישע קאַנטאָר דע־מעדינאַ אָנגעזעצט אַ סך געלד; דערנאָך, אַז ער האָט זיך אויפגעהאַלטען אין בערלין אונ פּאָטסדאַם, אונ איז געוואָרען אַ בן בית ביים קעניג פרידריך דעם צווייטען, האָט ער עפּיס געפיהרט ניט קיין ריינע געשעפטען מיט אַ יובעליר הירש אונ אַ קאַפּיטאַליסט אפרים פייטעל,

ער האט זיי געוואלט אבנארען, אונ האט זיי אונטערגערוקט פאלשע דימאנטען אונ פאלשע התימות, זיי האבען זיך אבער ניט געלאזט; עס איז געווארען אפראצעס, די זאך איז אנגעקומען צום קאניג, אונ וואלטער האט געהאט בזיונות. אט די דאזיגע מפלה האט ער ניט געקאנט מוחל זיין די יודען, אונ האט שפעטער זיין גאנצן ביטער הארץ אויסגעלאזט צום גאנצען יודישען פאלק. דערצו האט וואלטער זעהר וועניג געהאלטען פון רעליגיאן איבערהויפט אונ אזוי ווי מיטן קריסטענטהום האט ער מורא געהאט צו זאטשעפען האט ער זיך נוהג געוועהן ווי די באזע שווינגער, וואס זאגט דער טאכטער אונ מיינט די שנור. וואס ער האט געהאט אין דער לונג אויף אללע אמונות איז ביי איהם ארויס אויף דער צונג נאר געגען יודען אונ יודישקייט אליין. אונ ער האט געשריגען אז אללע אומגליקען נעהמען זיך נאר פון זיי.

פאר וואס וואלטער קלינגט אזוי אויף אללע גלאקער, אונ האלט יודען אין מויל מעהר ווי אנדערע – איז דוקא קיין סוד ניט געוועהן, די וועלט האט איהם געגנוג געקענט, אונ מען האט געוואוסט אז ער נעהמט זיך ניט אן קיינעמס קריוודע, נאר ער וויל זיך פשוט אברעכנען מיט אייגענע שונאים, אונ צו ליעב זיין נקמה מאכט ביי איהם נאר ניט אויס וואס ער פאלט אן אויף א גאנצן פאלק. עס האט זיך אבער קיינעם ניט געגלוסט ארויסצושפרינגען געגען איהם, ווייל זיין פעדער איז געוועהן צו שארף, אונ ער האט געקאנט זיינע געגנער פערשיטען מיט פייער. פון דעסטוועגען האט זיך אבגעזוכט אין באָרדאָ א געבילדעטער יוד ר׳ יצחק פינטא, וואס איז ארויסגעקומען פון מאראנען; איהם האט א שטארקען ברען געטהון וואלטער׳ס שקרים האבען איהם אונטערגעצונדען, אונ ער האט ניט געקאנט איינרוהען ביז ער האט איהם ניט געענטפערט אונ דערוויזען אז ער איז נאר א אומזיסטער שונא. זיין תשובה וואלט געוועהן אנגעמאכט גאר א שטארקען רושם. נאר צום אומגליק, איז ר׳ יצחק פינטא געוועהן פון די שפאנישע יודען, אונ די ספרדים האבען שטאנדיג אראבגעקוקט מיט גאוה אויף די אשכנזים, גלייך ווי זיי וואלטען ניט געטראגען דאס אייגענע פעקעל צרות ווי זייערע איבריגע ברידער. די ספרדים האבען זיך געהאלטען פאר גרויסע מיוחסים אונ האבען אפט זיך בעריהמט, אז זיי קומען ארויס גלייך פונ׳ם שבט יהודה, דערביי איז זייער צאהל געוועהן ניט גרויס, זיי האבען זיך אומעדום געקאנט אריינגנארען אונ אפילו אין פראנקרייך, וואו עס האט ניט געטארט זיין קיין זכר פון א יודען, האבען זייערע געצאהלטע גבירים געשפיעלט א גרויסע ראללע, אונ דאס בעריהמטע

האנדעלס-הויז גראדיס האט בעלעבט דעם מסחר און פלעגט מיט אייגענע שיפען אריינברענגען סחורה פון גאנץ וייט. אז עס האבען זיך אנגעהויבען לאזען קיין באָרדאָ דייטשע און פוילישע יודען, האבען די ספרדים מורא געהאט פאר זיך, מען זאל זיך ניט ארומקוקען, און צו ליעב די גאסט זאל מען זיי אויך ניט הייסען ארויס, און דערפאר האבען זיי אללע געארבייט ביי דער מלוכה, מען זאל ארויסגעבען א בעזונדער געזעץ געגען די אשכנזים, און מען זאל זיי הייסען אין דריי טאג ארויס פאהרען פונ'ם לאנד. מילא ביי דער מלוכה איז זיי געראטהען דאס צו פועל'ן, האטש עס איז זיי אנגעקומען מיט גרויס מיה, און זייער שתדלן אין פאריז ראדריג פערייראַ, וואס איז צוזאמען מיט זיין מוטטער אנטלאפען פון דער שפאנישער אינקוויזיציאן און האט זיך בערימט געמאכט מיט איין ערפינדונג פון צייכענס וואס טויב-שטומע זאלען זיך קאנען פערשטעהען איינע די אנדערע, האט געמוזט בענוצען זכות אבות ביז מען האט זיך געהאפט טרייבען די אשכנזים. די קריסטען האבען אבער ניט געקאנט פערשטעהען וואס דא טהוט זיך; געוואוסט האבען זיי גאנץ גוט, אז יודען איז פערוועהרט זיך צו בעזעצען אין פראנקרייך און אז לויט דעם געזעץ דארפען די ספרדים אויך זיך דארט ניט געפינען; האבען זיי פשוט ניט פערשטאנען פון וואנען עס האט זיך פלוצלונג גענומען, אז א טהייל זענען כשר, און די איבריגע זענען טרף · די ספרדים האבען געפיהלט. אז מען מוז די קריסטען אנפערן א תירוץ אויף דער שאלה, האט זיך ר' יצחק פינטא בענוצט מיט דער געלעגענהייט וואס ער האט אנגעהויבען א מלחמה מיט וואלטער'ן און האט אין די תשובה אריינגעלאזט א שטארקען ניפט געגען די אשכנזים, ער האט געדרונגען, אז זיי זענען טאקי שאדליכע מענשען, אז זיי ווילען זיך ניט בעשעפטיגען מיט קיין ארבייט און אז זיי זענען כמעט אללע בעטלערס און שנארערס, האטש ער האט ניט פערלייגענט, אז שולדיג אין דעם זענען זיי אויך ניט אונ, אז נאר די שרעקליכע רדיפות און צרות האבען זיי געבראכט דערצו. זיין תשובה האט אזוי אויסגעזעהען, אז ער איז מודה אויף א סך חסרונות, וועלכע וואלטער ווייזט אן, נאר דערביי האט ער געגעבען אנצוהערען, אז אזעלכע חסרונות געפינט מען נאר ביי די דייטשע און פוילישע יודען, און דערפאר פערדריסט איהם וואס וואלטער האט די ספרדים אויך ארונטערגענומען אונטער איין טלית. פאר וואלטער'ן איז אזא תשובה געוועהן ווי געוואונשען; ער האט באלד צו ליעב געטהון פינטאן און האט איהם געאנטפערט, אז ער האט טאקי א טעות געהאט וואס ער האט די ספרדים ניט

ארויסגענומען פונ'ם כלל, אונ דערפאר איז ער נאך מיט מעהר שנאה אנגע־פאלען אויף די איבריגע יודען. די אשכנזים האבען אבער אויך ניט געשוויגען אונ עס האט זיך אנגעהויבען א קריעג געגען איין שנאה פון צוויי צדדים, וואס האטש זיי שלאגען זיך צווישען זיך פיהלען זיי פון דעסטוועגען, אז זיי מוזען זיך ווערען צוזאמען אונ אז די פיינד פונ'ם פיילען פאלען אויף זייערע אללע קאפ גלייך. די ציימונגען האבען געהאלטען דווקא פאר יודען, נאר דער רעש, וואס מען האט אנגעמאכט, האט געעפענט די אויגען פון די קריסטען, אונ זיי האבען זיך דערוויל בעטראכט, אז פאר זיי וואלט גלייכער געווען, אז אין לאנד זאלען זיך ניט געפינען ניט קיין ספרדים אונ ניט קיין אשכנזים אונ, אז דער גאנצער מסחר זאל בעסער איינשטעהען ביי זיי אין די האנד. אודאי האבען די קריסטען אנגעהויבען אויסווייזען, אז מען דארף די ספרדים אויך ארויסטרייבען, וויל ווען מען האט זיי אריינגעלאזט קיין באָרדאָ האט מען זיי גערעכענט פאר ניי־קריסטען, אונ אצונד, אז עס לאזט זיך אויס, אז זיי זענען נאר יודען דארף מען זיי טהון זייער רעכט אונ ארויסווארפען גלייך מיט אנ־דערע. דעמאלט האט ראדריג פערייראַ געמוזט אנשרייבען א גאנץ בוך אונ אויסווייזען ווי האללאנד אונ ענגלאנד זענען גליקליך געווארען דורך די יודען, אונ וואס פאר א צרה פראנקרייך קאן זיך אנארבייטען ווען זי וועט פערלירען אזעלכע פעהיגע סוחרים ווי די ספרדים, אונ עס האט געקאסט געלד אונ בלוט ביז מען האט די זאך פערריבען, אונ די יודען זענען ווייטער געבליבען אין פראנקרייך.

אין דער אייגענער צייט האט זיך אויך אין ענגלאנד אנגעהויבען א קאכעניש מיט די יודען, וואס מען האט געוואלט פערבעסערן זייער צושטאנד, אונ מאכען אז זיי זאלען זיך קאנען רעכנען פאר אמת'ע קינדער פונ'ם לאנד. שוין גאנצע הונדערט יאהר זענען אייגענטליך אוועקגעגאנגען זייט די יודען האבען זיך נאך אמאל בעזעצט אין ענגלאנד, אונ האבען אין די גרויסע האנדעלס־שטאדט, בעזאנדערס אין לאנדאן, געהאט ארענטליכע קהלות; דאס געזעץ האט אבער אויף זיי געקוקט ווי אויף פרעמדע, זיי האבען נאך אלץ געהייסען נאך די לאנדער, פון וואנען זייערע עלטערן זענען אראבגעקומען, מען האט זיי גערופען, שפאנער, פארטוגעזען, האללאנדער אדער דייטשען אונ זיי האבען געמוזט צאהלען א בעזונדער מס גלייך מיט די דאזיגע מענשען, וועלכע געפינען זיך אין ענגלאנד נאר לפי שעה, אונ גלייך ווי זיי זענען דארט ניט געבארען געווארען. נאך עטליכע געצאהלטע נבירים איז געראטהען וואס די מלוכה האט

זיי געגעבען די רעכטע פון אללע היימישע איינוואהנער. דערפאר איז זעהר שלעכט געוועהן דער צושטאנד פון די איבריגע וואס האבען אזעלכע רעכטע ניט געהאט אונ וואס די מלוכה האט גאר ניט געוואלט וויסען פון זייער אמונה. ניט איין מאל פלעגט מען זיי בעשטראפען פאר דעם וואס זיי קומען ניט אין קירכע, ווייל מען האט זיי נאך געהאלטען פאר האלבע קריסטען. נאך ערגער איז געוועהן די עטליכע יודען, וואס זענען אהין געקומען פון דייטשלאנד אונ פולין: זיי האבען געהייסען אשכנזים, אונ אפילו די ספרדים, וועלכע האבען זיך אויך גערעכענט פאר איינגעבעטענע, פלעגען אויף זיי קוקען קרום אונ זיי האבען געהאט צרות פון צוויי זייטען, אי פון אייגענע, אי פון פרעמדע. ביסלעכווייז האט זיי אפילו די מלוכה אנגעהויבען פריינדליכער בעהאנדלען, זי האט זיי שוין בעטראכט ווי יודען, אונ די ריכטער האבען אזוי פיעל כבוד געלעגט אויף זייער אמונה אז זיי פלעגען קיין יודישע עדות ניט ארויסרופען אים שבת. דערווייל האט זיך די מאכט פון ענגלאנד פערשפרייט אויף פערשיעדענע ערטער, וואו עס האבען זיך געפונען יודען פון פריהער. די דאזיגע יודען זענען, מן הסתם, געבליבען ביי זייערע רעכטע, אונ דאס האט איינגעגעבען אחשק אויך די ענגלישע יודען זיי זאלען בעטען די מלוכה מען זאל זיי אויך שענקען די אייגענע רעכטע אונ זיי זאלען ניט שטעהען נידריגער פון זייערע ברידער אין אנדערע ערטער. וואס געפינען זיך אויך אונטער ענגלאנד'ס שוץ. זיי האבען געהאט נוטע פריינד, וואס האבען זיי צוגעהאלפען, דער מיניסטער פעלהאם איז אויך געוועהן א אוהב ישראל אונ האט פארגעשטעלט דער מלוכה, אז די יודען זענען זעהר פעהיגע אונ נוצליכע מענשען. אונ האט'ש די שונאים האבען אנגעמאכט א געוואלד אז די יודען וועלען אויסזייגען דאס גאנצע עשירות פון דער מדינה אונ די קריסטען וועלען ווערען ביי זיי קנעכט, האט דער קאניג געארג דער צווייטע אונטערגעשריבען, אים יאהר 1753, א געזעץ וועגען יודען אונ האט זיי געשטעלט גלייך מיט אללע. דאס געזעץ האט אבער מעהר ניט געדויערט ווי א יאהר, ווייל צווישען דאס פאלק איז געווארען אזא שרעקליכער רעש, אז די מלוכה האט פשוט מורא געהאט עס זאל דערפון ניט ארויס א מרידה. עס האט זיך ארויסגעוויזען אזא שרעקליכע שנאה געגען די יודען, וואס מען האט זיך גאר ניט געקאנט ריכטען דארויף. ווער עס האט געוואלט רעדען עפיס א גוט ווארט פאר זיי איז מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן, אללע צייטונגען זענען פול געווארען מיט שרעקליכע מעשות

וועגען יודען און איין ליגען איז געוועהן גרעסער פון'ם אנדערן; אין בריסטאל האט מען פערברענט אפענטליך דאס בילד פון'ם גייסטליכען טורקער, וואס האט זיך אנגענומען פאר זיי און האט ניט געוואלט מסכים זיין צו דער דעה פון די דאזיגע פרומע קריסטען, וועלכע האבען געדרונגען אז מען טאר גאר די יודען קיין רעכטע ניט געבען דערפאר וואס, וועדלינג אין דער תורה שטעהט, מוזען זיי בלייבען צוזאמט און צושפרייט צווישען די פעלקער ביז גאטט וועט זיי ניט צונויפזאמלען אויף זייער אייגענער ערד. אוודאי איז די מלוכה גע-צוואונגען געוועהן מבטל צו זיין דאס געזעץ, נאר די יודען האבען זיך אזוי גוט אויפגעפיהרט און בעוויזען זייער נוצליכקייט, אז אפילו זייערע שונאים האבען געמוזט שווייגען, און בישלעכווייז האט זיי דאס לעבען אליין געגעבען אללע רעכטע, האטש אויף פאפיער האבען זיי זיך נאך א היבשע צייט אלין גערעכענט פאר פרעמדע.

נאר ווען אין גאנץ איירופא האט זיך עפיס געטהון און גערודערט מיט די יודען, איז זייער אינווענייג לעבען אין פולין און דייטשלאנד — דווקא אין די לענדער וואו זייער צאהל איז געוועהן גרעסער ווי אומעדום — געבליבען אזוי ווי פערפרוירען, בעדעקט מיט א שרעקליך פינסטערניש און פערקאוועט כמעט ביז צום גרונד מיט אייז, כדי דאס וואסער זאל זיי אין ערגיץ ניט פערטראגען און די הוואלעס זאלען ניט האבען קיין שום שייכות צום גרויסען ברייטען לעבענס-ים, וואוהין עס ניסען זיך אריין אזוי פיעל טייכען... דאס ארעמע פאלק, וואס האט נעבעך געהארעוועט מיט'ן ביטערן שווייס אויפ'ן שטיקעל ברויט, האט געדאנקט גאטט אז עס האט איבערגעשטופט די זינדיגע וועלט און האט זיך ניט געקאנט אבגעבען מיט הויכע שאלות, און די רבנים האבען נאר אין זין געהאט צו בעפעסטיגען דעם שלחן ערוך מיט נייע חומרות, און דער מצב פון זייערע אומגליקליכע בלינדע ברידער איז זיי גאר ניט אנגעגאנ-גען. דאס איז אבער געוועהן דאס פינסטערניש, וואס ווערד שטארקער דווקא עהדער עס הייבט אן טאג צו ווערן: באלד האט זיך געוויזען א שוואכע שיין און בישלעכווייז האט אללע מאל אנגעהויבען מעהר ליכטיגער ווערען. צוויי גרויסע מענשען זענען אויפגעשטאנען, איינער אין פולין און דער אנדערער אין דייטשלאנד. דאס זענען געוועהן, ר' ישראל בעל שם טוב און ר' משה מענדעלסאהן. איינער האט אויפגעריסען דאס פענסטער פון'ם איינגעהוקערטען יודישען שטיבעל, עס זאל א ביסעל ארויס די אונרייניגע פער-דומפענע לופט, און דער אנדערער האט אויסגעדרעהט דעם גאנצען בנין צו

דער מזרח־זייט און האט די פערשלאפענע אנגעוויזען דעם גלאנץ פונ׳ם מארגענשטערן; איינער האט זיך ניט אזוי פיעל מתכוון געוועהן, דער אנדערער האט צו פיעל געמיינט, נאר ביידע האבען אנגעמאכט א שטארקע בעוועגונג, און מיט רעכט קאן מען זאגען אז פון זיי הויבט זיך אן פאר יודען א נייע צייט.

די נייע צייט.

ערסטעס קאפיטעל.

ר׳ ישראל בעל שם טוב און זיין דרך.

(1698—1760 נאך קריסטוס געבורט).

אז מען קוקט זיך צו צו דער ביטערער לאגע פון די פוילישע יודען פון חמעלניצקעס צייט ביז איניגע דורות שפעטער, וואו זייער פרידליך לעבען פון א מאל איז פערשטערט געווארען, די טייכען פון יודיש פערגאסען בלוט זענען נאך ניט אויסגעטריקענט געוועהן, וואו פרנסה האט געפעהלט, און אויסער שרעק און דאגות האט דער יוד נישט געהאט, איז גאר קיין חדוש ניט, וואס אזעלכע שווינדלער ווי א שבתי צבי און א יעקב פראנק האבען זיך געקאנט אויסגעבען פאר משיח׳ן און איינרעדען דעם עולם, אז גאטט האט זיי געשיקט אויסצולייזען זיין ארעם ליידענד פאלק פון זיינע פיין און צרות. דער מענש וואס גלויבט מיט׳ן גאנצען הארצען אין בורא עולם, אין זיין יושר און רחמים און וואס פיהלט אין זיינע איינענע מעשים און מדות קיין אונרעכט ניט, ער זאלל קאנען אננעהמען פאר פערדינט די שטראף וואס קומט אויף איהם, גלויבט, אז גאטט שיקט די פיין אויף איהם ניט אלס שטראף אלליין אבער אויך אלס נסיון, איהם צו פרובען ווי שטארק זיין אמונה און בטחון איז; און אז ער שטעהט אויס דעם נסיון און טרעט פון זיין גאטט ניט אב, האפפט ער, ווערט גאטט באלד זיך מרחם זיין און וועט איהם די ישועה צושיקען, ער זאלל אללע זיינע איבערליטענע פיין און ליידען דערצאהלען אין פריידען. אזוי איז אויך א גאנץ פאלק. די איבערליטענע צרות זענען דענמאלט אזוי פיעל און אזוי גרויס געוועהן, אז דער יוד האט

זיי ניט געקאנט אננעהמען אלס שטראף פאר זיינע זינד אליין, דאריבער האט
ער אין זיי געזעהן אויך דעם לעצטען נסיון אונ געגלויבט, אז דאס זענען די
„חבלי משיח", דאס שטאק פינסטערנים וואס עס ווערט עהדער דער העללער
טאג דארף אויפשיינען. די חבלי משיח האבען זיי שוין געזעהן, וואו איז דען
דער משיח אליין? האט געווים יעדער ביי זיך געפרעגט. די שאלה צו פער-
אנטפערן האבען זיך גענומען שווינדלער, אונ עס איז קיין חדוש ניט וואס מען
האט זיי געגלויבט. דער עולם האט מיט אונגעדולד משיח'ן דערווארט, מיט די
אויגען איהם געזוכט, איהם געוואלט געפינען, געוואלט זוכה זיין איהם צו זעהן,
אונ אז עס האט זיך געפונען א מענש וואס האט אויסגעשריען אליין, אדער
ער האט אנגעשטעלט שרייער, וואס האבען געשריען: אט איז ער! האט מען
געגלויבט אונ מען האט משיח'ן געזעהן. אונ וויפיעל האט דער שווינדעל
יודען אבגעקאסט! וויפיעל צרות אונ פיין איז מען אויסגעשטאנען אונ וויפיעל
ברידער האט מען דורך דעם פערלארען!... נאר א דאנק גאטט, מען איז די
קרענק אויסגעשטאנען, דער שווינדעל איז ארויס אונ ניט די שבתי צביניקעס
ניט די פראנקיסטען, וואס זענען פון טאג צו טאג ווייניגער אונ שפעלער געווארן,
האבען מעהר ניט געקאנט קיינעם פערפיהרען. צו אזא צייט, דאכט זיך, האבען
די רבנים, אלס פארשטעהער אונ לעהרער פון זייער אמונה אונ געפייניגט
פאלק, געברויכט זיך צוקוקען צו דעם מאראלישען לעבען פון זייערע נידריגערע
ברידער, אונ איינזעהן, אז דער מכשול פון פאלשע משיחים וואס האט פונ'ם
המון אזוי פיעל פערפיהרט, האט געקאנט געשעהן נאר-דאנק, ווען דער המון
האט ניט געקאנט זיין צופריעדען מיט דער הנהגה אין אמונה וואס זיי, די רבנים,
האבען זיך מיט איהם נוהג געוועהן, אונ זיי האבען געברויכט אנהייבען מקרב
צו זיין דעם פראסטען עולם, מיט טראסט אונ גוטע האפנונג איהם כח געבען
צו קאנען אריבער טראגען די שלעכטע צייטען, ביז גאטט וועט צושיקען די
אמת'ע ישועה וואס מיר אללע האפען, אזוי ווי עס האבען שטאנדיג געטהון
אונזערע חכמים אונ גרויסע לייט ביי יעדער גזרה רעה, ביי יעדען אונגליק פון
זייערע ברידער; איז אבער דא ניט אזוי געוועהן: די רבנים פון יענער צייט
זענען טיף פערזונקען געוועהן אין זייער פלפול אין תלמוד אונ זייערע מפרשים,
פון קיין אנדער וויסענשאפט, אויסער תלמודישע אונ קבלה, ניט געוואוסט אונ
ניט געוואלט וויסען, בעטראכט דעם גאנצען תכלית פון יודישען לעבען נאר
אין קאנען זיין קלאר, לכל הפחות, גאנץ ש"ס, אונ האבען פערלאנגט, אז אללע
יודען פון אללע קלאסען זאללען זיין לומדים אזוי ווי זיי אליין. די רבנים

האבען ניט פערשטאנען אז א גאנץ פאלק קאן ניט בעשטעהען פון לומדים אונ רבנים אליין, ניט דערמאנט אז זעלבסט ווען יודען זענען אין זייער אייגען לאנד געזעסען, יעדער אין זיין אייגענעם ווייגארטען, צווישען אייגענע ברידער זענען אויך געוועהן, אי לומדים אי עמי הארץ, בפרט ווען יודען זענען אזוי פערוואגעלט, אזוי געיאגט אונ געפלאגט, וואו ער איז קיינמאל ניט נאר מיט זיין פרנסה ניט זיכער, אבער אויך פאר זיין איינגעבעטען ביטער היים ברויך ער ציטערן מען זאלל איהם ניט ארויס טרייבען, אונ וואו זעלבסט זיין לעבען הענגט אויף א האר, – ווי די לאגע פון די פוילישע יודען איז דאמאלט געוועהן, – ווי קאנן מען פערלאנגען פון אזא פאלק, אז אללע זאלען לערנען תורה טאג אונ נאכט, אדער פאר שפל האלטען דעם המון פונ'ם פאלק וואס קאן עס ניט אזוי זיין ווי די רבנים ווילען? זיי, די לומדים אונ די רבנים האבען עס ניט פערשטאנען אונ האבען דאריבער אויף דעם עם הארץ געקוקט וויא אויפ'ן גראסטען שפל, וואס איז גאר ניט כדאי וועגען איהם צו רעדען. זיי האבען געשריבען ספרים פאר נאך אזעלכע לומדים ווי זיי, געזאגט דרשות אונ פלפולים אין די בתי מדרש אונ שולען, וואס זענען צום לעבען אונ לעבענספראגען ניט נוגע, אונ עס איז גאר זייער דאגה ניט געוועהן, וואס עס זענען דא אמענגע יודען וואס פערשטעהען ניט אונ קאנן ניט פערשטעהן זייערע ספרים אונ ניט זייערע דרשות. נאר א למדן, נאר א מופלג איז אלייט, אין עם הארץ איז גלייך ווי גאר נישט, נאר זיי די לומדים זענען געווארען דער גאנצער יחוס פונ'ם פאלק, די גאנצע דעה אין אללע ענינים, דער קאפ פון דער אומה, אבער וועה צו דעם גוף וואו דער קאפ מיינט, אז אללע אנדערע אברים זענען נאר איבריג אונ ער וויל אויף זיי ניט קוקען אונ פאר זיי ניט זארגען, זיי זאלען אויך געזונד זיין, אונ זאללען אויך האבען דאס וואס זיי פעהלט...

אזוי האבען זיי פערוואהרלאזט דעם המון עם, אין אללע ענינים איהם נידריג געשטעלט, צו קיין זאך איהם ניט צוגעלאזט, זעלבסט זיך אנטהון אפיינערן בגד האט ער ניט געטארט. אומעדום איז ער געוועהן א שפל, א נחות דרגא, אונ האט ניט נאר אין לעבען קיין האבערס ניט געקאנט דערגרייכען אבער זעלבסט אויף נאכ'ן טויט האט ער פיעל ניט געקאנט האפען. עס איז גענוג אריינצוקוקען אין די פיעל מוסר-אונ קבלה-ספרים וואס זענען געשריבען ביז יענער צייט, אום איינצוזעהן ווי שווער זייערע מחברים האבען געמאכט פאר'ן המון, דעם וועג וואס פיהרט דעם מאמין צו עולם הבא. וויפיעל דינים, גדרים אונ גזרות האבען זיי אין דעם וועג אנגעשטעלט פאר דעם צוברעכענעם

געפלאנטען יודען, וואס זיין קאפ איז איהם פערשלאגען מיט שווערע דאגות, דער רוקען איינגעבויגען פון דעם שווערן יאך פון זיין ביטערע פרנסה, דאס הארץ, פול מיט וואונדען פון אלין וואס ער קאנן נאר געדענקען פון זיין היסטאריע, ער זאלל ניט קאנגען צוקומען צו זיין לעצטער טראסט, צו עולם הבא האטש נאכ'ן טוידט! אונ עס איז קיין וואונדער ניט, וואס דער המון עם האט זיך אנגעהייבען דערווייטערן פון די לומדים אונ לעבען פאר זיך אין זיין פינסטערן וועלטעל נאך זיין אייגענעם שכל. אונ ביסלעכווייז האט מען אין דעם וועלטעל אנגעהייבען הערן א נייען מוסר, מיט א נייע תורה, אז ניט דווקא דורך א סך גמרא לערנען קאנן מען זיין א ערהליכער יוד אבער אויך דורך מעשים טובים, אונ ניט נאר די מעשים טובים, אבער די גוטע כונה, וואס מען האט דערביי, איז דער עיקר, אונ מען מאג גאר קיין למדן ניט זיין נאר אז מען גלויבט מיט'ן גאנצען הארצען אין בורא עולם אונ מען היט אב זיין געבאט חאטש וויפיעל איינער איז ביכולת, האט מען שוין עולם הבא גלייך מיט די וואס זיצען טאג אונ נאכט איבער דער גמרא. ביסלעכווייז האבען דיזע ווארטער אנגעהייבען נאכצורעדען פיעל פון די ביז אהער פערשטויסענע קלאסען אין יעדער יודישער קהלה, אונ מען האט דעם נייעם גאנג אין אמונה אנגענומען געגעבען חסידות. דאס הייסט: אמת'ע פרומקייט. צו קיין בעזונדער סעקטע איז דאס אבער נאך ניט געקומען, ווייל די כללים זענען נאך ניט אויסגעארבייט געוועהן, אונ דער עולם האט עס נאר נאכגערעדט אלס פראטעסט געגען יענע וואס האבען זיך געגרייסט מיט זייער תורה אונ חריפות, עס האט נאך געפעהלט דער מענש וואס זאלל אין זיך דעם כח האבען צוזאמענצונעהמען אט די אללע פראטעסטירענדע קולות, זיי צו ארדנען אונ מאכען פון זיי כללים וויא דער עולם זאלל זיך נאך זיי פיהרען אין לעבען. עס האט געפעהלט דער מענש, וואס זאלל מיט א ריינער איבערצייגונג אונ אמת'ר ליעבשאפט צו זיינע ארעמע פערוואהרלאזטע ברידער, אפען פאר דער גאנצער וועלט ערקלערן, אז דער המון עם אונ דער עם הארץ זענען אויך יודען בני אברהם יצחק ויעקב פונקט ווי די לומדים, אונ זיי האבען אויך אחלק ניט נאר אין עולם הבא, נאכ'ן טוידט, אבער אויך דא אויף דער ערד לעבעדיגערהייר האבען זיי אחלק אין זייערע שולען אונ בתי מדרשים אונ אין אלין וואס געהער צו דער אומה אזוי ווי לומדים אונ ווי אללע מיוחסים אונ זיי ברויכען גאר ניט צו זיין אזוי אראבגעפאללען ביי זיך ווי די רבנים האבען זיי ביז אהער אראבגעווארפען...

אַזאַ מֶענְשׁ הָאט זִיךְ טַאקִי בַאלְד גֶעפוּנֶען אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועזֶען ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב פוּן מֶעזִיבוּז, וָואס אִיהם אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועזֶען אָט דִי אַלֶע אוּנְצוּפְרִידֶענֶע פֶערְזַאמְלֶען אַרוּם זִיךְ, זֵיי צוּ גֶעבֶּען כְּלָלִים אִין אֱמוּנָה אוּנ לֶעבֶּען, זֵיי נִיט לָאזֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען מַרְחִיק זַיין פוּן דִי רַבָּנִים אוּנ זֵיי נִיט לָאזֶען וַוייט אַרָאבְּקְרִיכֶען פוּן יוּדִישֶׁען וֶועג אוּנ פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ אִיבֶּערְהוֹיפְּט, נִיט לָאזֶען זֵיי פֶערְפִיהְרְט וֶוערְן, וִוי עֶס זֶענֶען פֶערְפִיהְרְט גֶעוָוארֶען אַלֶע אַנְדֶערֶע יוּדִישֶׁע סֶעקְטֶען.

אִין יֶענֶע יָאהְרֶען הָאט מֶען אִין דִי פּוֹלִישֶׁע שְׁטֶעדְטְלֶעךְ זֶעלְטֶען פֶערְשְׁרִיבֶּען וֶוען אַ קִינְד קוּמְט אוֹיף דֶער וֶועלְט, דַארִיבֶּער אִיז שְׁוֶוער צוּ בֶּעשְׁטִימֶען אַקוּרַאט וֶוען ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעבָּאהְרֶען גֶעוָוארֶן; נָאר וִוי פוּן יֶעדֶען גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען, וָואס הָאט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע גֶעשְׁפִּיעלְט אִין עִנְיָנֵי אֱמוּנָה פוּן זַיין פָאלְק, וֶוערְט דֶערְצֶעהלְט וואוּנְדֶערְלִיכֶע אוּנ אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע מַעֲשׂוֹת, אַזוֹי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעאַרְבֵּייט אַ גַאנְצֶע גֶעשִׁיכְטֶע פוּלֶל מִיט וואוּנְדֶער־גֶעשִׁיכְטֶען, וֶועלְכֶע דֶערְצֶעהלֶען נִסִּים וְנִפְלָאוֹת וִוי אַזוֹי ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אִיז אוֹיף דֶער וֶועלְט גֶעקוּמֶען, וִוי אַזוֹי עֶר אִיז פוּן קְלֵיין גְרוֹיס גֶעוָוארְן, אַלְץ נִיט כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע וִוי אַבִּי וֶוער. לוֹיט נָאךְ דִיזֶע גֶעשִׁיכְטֶען אִיז עֶר גֶעבָּאהְרֶען אִים יָאהר 1698 אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל אָקוֹפּ בַּיי דֶער גְרֶענִיץ צְווִישֶׁען פּוֹלֶען אוּנ וָואלַאכַיי.

מֶען דֶערְצֶעהלְט, אַז דֶער פָאטֶער ר׳ אֱלִיעֶזֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ יוּד אַ לַמְדָן אוּנ אִיז שְׁטֶאנְדִיג גֶעזֶעסֶען אוּנ גֶעלֶערְנְט. אוּנ דִי גַאנְצֶע בְּרוֹיטְגֶעבֶּערִין אִיז גֶעוֶועהן דִי מוּטֶער, וָואס פְלֶעגְט צִיהֶען אִיהר פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס זִי אִיז גֶעוֶועהן אַ אַקוּשֶׁערִין. נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט זִי זִיךְ בֶּעוַואשֶׁען מִיט טְרֶערֶען פַאר וָואס גָאטט גִיט אִיהר נִיט קֵיין אֵייגֶענֶע קִינְדֶער אוּנ הָאט אַלְץ גֶעהָאפְט, אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אוֹיף אִיהר פָארְט רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוּנ אִיהר שִׁיקֶען אַ קַדִּישׁ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער. פְּלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיס אוּמְגְלִיק אוּנ זִי הָאט שׁוֹין כִּמְעַט אִין גַאנְצֶען פֶערְלָארֶען אִיהר הָאפְנוּנְג: טַאטַארֶען פְלֶעגֶען אָפְט אָנְפַאלֶען אוֹיף׳ן שְׁטֶעדְטֶעל, אָבְּרַאבֶּעוֶוען דִי אַיינְוואוֹהנֶער אוּנ אַ מָאל טַאקִי אַוֶועקְפִיהְרֶען עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי גֶעפַאנְגֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זֵיי אִין דֶער פְרֶעמְד פֶערְקוֹיפֶען פַאר קְנֶעכְט, אוּנ גָאר אוּמְגֶערֶעכְט הָאבֶּען זֵיי אוֹיפְגֶעחַאפְּט ר׳ אֱלִיעֶזֶר׳ן אוּנ הָאבֶּען אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט עֶרְגִיץ וַוייט. דָארְט הָאט עֶר זֶעהר עֶהְרְלִיךְ אוּנ גֶעטְרֵיי גֶעדִינְט דֶעם בַּעַל הַבַּיִת, וָואס הָאט אִיהם גֶעקוֹיפְט אוּנ אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען אַזַא חָשׁוּב, אַז מֶען הָאט אִיהם עֶרְלוֹיבְּט אִים שַׁבָּת נִיט צוּ אַרְבֵּייטֶען. דֶער בַּעַל הַבַּיִת אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער בְּרוּדֶער מִיט׳ן

ערשטען מיניסטער אונ האט איהם געוואלט שענקען א טהייערע מתנה, האט ער ניט געפונען קיין בעסער געשאנק ווי אוועקצוגעבען איהם זיין געליעבטען קנעכט. ביים מיניסטער האט ר׳ אליעזר אויך נושא חן געווען אונ ער איז ביי איהם פריהר געוואָרען א ליב-מענש אונ דערנאך — זיין גאנצער יועץ. עס האט זיך אזוי געפיהרט, אז ר׳ אליעזר האט אמאל געגעבען א וויכטיגע עצה, וואס דערפון איז ארויסגעקומען דער מדינה א גרויסע טובה, אונ דער סולטאן אלליין האט איהם געוואלט זעהען. דא איז שוין זיין מזל נאר געהויבט געוואָרען, ווייל ער איז דעם סולטאן שטארק געפאלען אונ ער האט איהם חתונה געמאכט מיט א טאכטער פון א גרויסען שררה. ר׳ אליעזר האט לפנים געמוזט צו ליעב טהון, נאר ער האט זיך צו זיין פרוי ניט צוגערירט אונ האט איהר נאר מגלה סוד געווען אז ער איז א יוד אונ דאריבער טאר ער מיט איהר ניט וואהנען. די פרוי האט אויף איהם רחמנות געקריגען אונ האט איהם פון איהר פערמעגען געגעבען א סך געלד, כדי ער זאל אנטלויפען אונ זיך צושלאגען אהיים. ר׳ אליעזר האט טאקי אזוי געטהון, נאר אויפ׳ן וועג זענען איהם גזלנים בעפאלען, מען האט ביי איהם אלדינג צוגענומען, אונ ער איז נאך אלאנגער צייט, צוריקגעקומען א קבצן ווי ער איז געווען פריהר, אונ געבליבען אזוי כל ימיו. אוודאי איז די שמחה פון זיין ווייב, וואס האט זיך שוין לאנג גערעכענט פאר איין עגונה, געווען זעהר גרויס, נאר נאך גרעסער איז געוואָרען איהר פרייד, אז גאט האט איהר געשאנקט א קינד אונ זי האט מיט מזל געהאט א יונגעלע. דאס איז געווען ר׳ ישראל בעל שם טוב, נאר זייפצוהעהן איהם איז זיי ביידע ניט בעשערט געווען. גיך איז ר׳ אליעזר געשטארבען אונ באלד נאך איהם איז אויך דאס ווייב נאכגעגאנגען אין קבר אריין אונ דער קליינער ישראל איז געבליבען א יתום. נאר איין ירושה האבען איהם די ארעמע עלטערן איבערגעלאזט, — דאס איז געווען א פעסטע האפנונג אז דער איבערשטער וועט איהם ניט פערלאזען, האטש ער בלייבט איינער אלליין. פארן טויט, דערצאהלט די לעגענדע, האט איהם דער פאטער געגומטע אויף די האנד אונ האט איהם געזאגט, אז ער זאל זיך ניט שרעקען פאר קיינעם אונ נאר האפען אויפ׳ן אבי יתומים וואס וועט איהם געוויס ניט פערלאזען, אונ ניט איין מאל פלעגט דער בעל שם דערמאנען דעם פאטערס לעצטע דבורים אונ האט פערזיכערט, אז די דאזיגע רעד זענען ביי איהם געוואָרען דער פונדאמענט פון א ריינער אמונה אין בורא עולם. דאס שטאדטעל האט געדענקט וואס פאר א פרומער יוד ר׳ אליעזר איז געווען אונ מען האט

מְגַדֵל געוועהן דעם קליינעם יָתוֹם גְלייך מיט אַללע אַנדערע קינדער. אַז ער איז אַלט געוואָרען פינף יאָהר האָט מען איהם אַוועקגעגעבען אין אַ חֶדֶר, וואו ער האָט געליטען ווי יעדעס שְׁוַאךְ קינד, וואָס האָט ניט ווער עס זאָלל זיך פאַר איהם אַננעהמען. דערצו האָט מען נאָך בעמערקט אַז ער איז גאָר קיין מַתְמִיד ניט, אַז ער האָט ליעב אַוועקצוקוקען פון'ם סֵפֶר און איז שטאַנדיג פאַרטראַכט; גאַנץ אָפט פלעגט ער גאָר פערפאַלען ווערען אויף גאַנצע טאָג און מען פלעגט איהם געפינען אין וואַלד שטעהען פערשמאַכט, אָהן עסען און אָהן טרינקען און ניט וויסען וואָס מיט איהם טהוט זיך. די עטליכע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וואָס פלעגען נאָך אַ מאָל אַכטונג געבען אויף'ן יָתוֹם איז נִמְאָס געוואָרען זיך מיט איהם אַרומפיהרען, מען האָט געזעהען אַז שלאָגען העלפט איהם ניט האָט מען אַראָב גענומען פון איהם די הַשְׁגָחָה אין גאַנצען. עלף יאָהר איז ער אַלט געוועהן, ווען ער האָט שוין בעדאַרפט אַראָב אויף זיין אייגענער קאָסט, און ער איז געוואָרען אַ בעהעלפעריל אין אַ חֶדֶר. דאָ האָט זיך שוין אַרויסגעוויזען זיין עדעל הַאַרְץ, ווייל ער האָט זעהר אָבגעהיט די קליינע קינדער, וואָס מען האָט איהם איבערגעגעבען, און וואָס זענען אייגענטליך ניט געוועהן אַ סך יונגער פון איהם. שפעטער האָט ער ניט איין מאָל איבער געחזרט, אַז דאָס זענען בייא איהם געוועהן די גליקליכסטע יאָהרען, ווען ער פלעגט זאָגען מיט די קינדער „מוֹדֶה אֲנִי“, און דאַווענען מיט זיי אין שול אויף אַ הויך קול...

אַז ער איז געוואָרען בַּר מִצְוָה, האָט ער בעקומען אַ העכערע שטעלע, און מען האָט איהב געמאַכט פאַר אַ אונטער-שַׁמָּש אין שול. דאָ איז איהם שוין בעסער געוואָרען, ווייל אַרבייט האָט ער געהאַט זעהר ווייניג, קיינער האָט איהם ניט נאָכגעקוקט און ער האָט געהאַט גענוג צייט זיך צו בעשעפטיגען מיט אַלץ, וואָס ער האָט געוואָלט, און האָט גאַנץ רוהיג געלעבט אין דער צייט, דערצעהלט די לעגענדע. האָט ער געשמאַק געלערנט קַבָּלָה און האָט געהאַט גאַנצע פאַק מיט געשריבענע סְפָרִים. ווי אַרום די דאָזיגע סְפָרִים זענען געקומען צו איהם, האָט מען שפעטער דערצעהלט אַ גאַנצע מַעֲשֶׂה: ערגיץ אין אַ ווייטער מְדִינָה האָט געלעבט אַ גרויסער צַדִּיק וואָס האָט געהאַט די זְכִיָּה צו געפינען אין אַ הייל אַ סך כְּתָבִים. פאַר'ן טויט האָט ער אָנגעזאָגט זיין זוהן, אַז ער זאָל זיך אַוועקלאָזען קיין פולין און דאָרט אין אַ שטעדטעל אָקופּ זאָל ער אָבזוכען אַ בָּחוּר'ל פון פיערצעהן יאָהר, וואָס הייסט מיט'ן נאָמען „יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר“, און איהם זאָל ער אָבגעבען די

כְּתָבִים, וַוייל עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אִין חָלוֹם אַז נָאר עֶר דַארְף זֵיי בֶּעקוּמֶען. דֶער זוּהן הָאט פִּינְקְטְלִיךְ אוֹיסְגֶעפִילְט דִי צַוָאָה פוּן זַיין פָאטֶער אוּנ אִיז אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען ־קַיין אָקוּפּ, דָארְט הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט בַּיי אֵיינֶעם פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, אוּנ אַזוֹי וִוי דִי זַאךְ הָאט גֶעמוּזְט צוּגֶעהֶען בְּסוֹד אוּנ עֶס הָאט בֶּעדַארְפְט אַ בִּיסֶעלֶע גֶעדוֹיעֶרְן בִּיז עֶר וֶועט גֶעפִינֶען דֶעם רֶעכְטֶען מֶענְשֶׁען, הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז עֶר וִויל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין אָקוּפּ אוּנ קוֹיפֶען דָארְט אַ שְׁטוּב. אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל, אַז עֶס קוּמְט פְּלוֹצְלוּנְג אָרָאבּ אַ רַייכֶער יוֹרֵשׁ, בֶּעפַאלֶען אִיהם בַּאלְד דִי שַׁדְכָנִים: ־קַיין וָואךְ אִיז נָאךְ נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען, הָאט מֶען דֶעם יוּנְגֶען מַאנְן טַאקִי דָא חֲתוּנָה גֶעמַאכְט מִיט אַ טָאכְטֶער פוּן דִי אָקוּפֶּער גְבִירִים. נָאךְ דֶער חֲתוּנָה הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוּמְקוּקֶען אוּנ אִיז וֶועהר עֶרְשְׁטוֹינְט גֶעוָוארֶען, אַז עֶר הָאט אִין גַאנְץ שְׁטָאדְט נִיט גֶעפוּנֶען ־קַיין אַנְדֶער־יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר״ וִוי נָאר דָאס קְלֵיינֶע שַׁמָשׁ׳ל. דֶער גְבִירִישֶׁער אֵיידֶעם הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט אִיבֶּערְצַייגֶען צוּ הָאט עֶר ־קַיין טָעוּת נִיט אוּנ אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל: עֶר הָאט גֶעבֶּעטֶען דֶעם שְׁוֶוער עֶר זָאל אִיהם לָאזֶען לֶערְנֶען אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיבֶּעל נֶעבֶּען דֶער שׁוּל אוּנ זָאל דִינְגֶען דֶעם קְלֵיינֶעם שַׁמָשׁ עֶר זָאל אִיהם בֶּעדִינֶען. עֶר הָאט בַּאלְד בֶּעמֶערְקְט וִוי דֶער יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר פֶערְבְּרֶענְגְט גַאנְצֶע נֶאכְט מִיט לֶערְנֶען אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אִין אִיהם לִיעגְט טַאקִי עֶפִּיס אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער כֹּחַ, אוּנ נָאר פַאר דֶער וֶועלְט פֶערְשְׁטֶעלְט עֶר זִיךְ אוּנ מַאכְט זִיךְ אַז עֶר אִיז קְלָאמֶערְשְׁט אַ עַם הָאָרֶץ, אוּנ עֶר הָאט אִיהם דֶעמָאלְט אוֹיסְגֶעזָאגְט דֶעם סוֹד אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַלֶע כְּתָבִים. דֶער יוּנְגֶער מַאנְן הָאט אָבֶּער אוֹיךְ גֶעוָואלְט לֶערְנֶען קַבָּלָה אוּנ ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט עֶס אִיהם גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן. פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר חֲבֵרִים, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין שׁוּל הָאט מֶען זֵיי גֶעקָאנְט שְׁטֶערֶען, הָאט דֶער רַייכֶער אֵיידֶעם גֶעדוּנְגֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיבֶּעל אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט אוּנ דָארְט זֶענֶען זֵיי שׁוֹין עֶטְלִיכֶע יָאהר כְּסֵדֶר גֶעזֶעסֶען יוֹמָם וָלַיְלָה אוּנ הָאבֶּען גֶעלֶערְנְט.

ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז דֶערְוַוייל אַלְט גֶעוָוארֶען אַכְטְצֶעהן יָאהר אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אוֹיף אִיהם אוֹיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַ כַּלָּה, וָואס הָאט אִיהם זַיין טָאכְטֶער גֶעגֶעבֶּען פַאר אַ וַוייבּ. זִי אִיז אָבֶּער בַּאלְד נָאךְ דֶער חֲתוּנָה גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ טַאקִי תֵּיכֶף הָאט עֶר פֶערְלָארֶען אוֹיךְ דֶעם רַייכֶען חָבֵר אוּנ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אֵיינֶער אַלֵיין. זַיין גַאנְצֶע פַּרְנָסָה אִיז אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט גֶעוֶועהן פוּנ׳ם חָבֵר אוּנ אַז דֶער טוֹיט הָאט אָבֶּער דֶעם אוֹיךְ פְּלוֹצְלוּנְג צוּגֶעכַאפְּט, הָאט זִיךְ ר׳ יִשְׂרָאֵל

געמוזט אנהויבען זוכען עפּיס א אנדער פרנסה. דעמאלט איז ער אוועקגעפאהרען קיין בראדי אונ איז דארט ערגיץ אין א אונטער-גאסעל, וואו די קבצנים וואהנען, געווארען א דרדקי-מלמד. דער עולם האט זיך אבער באלד אומגעקוקט אז דאס איז עפּיס ניט קיין פּראסט מלמד׳ל, זיין פרומקייט אונ נאך מעהר זיין ליעבשאפט צו מענשען האבען זיך געווארפען אין אויג, אונ מען האט אנגעהויבען איהם אפּט געהמען פאר א בורר, מען פלעגט זיך אויף איהם פערלאזען. אמאל האט זיך געמאכט אז איין צד האט איהם בענוטצט צו א דין תורה וואס דער אנדערער צד איז געוועהן איינער פון די שאנסטע בראדער בעלי בתים, ר׳ אברהם קוטאווער, דער פאטער פונ׳ם בעריהמטען בראדי׳ר רב ר׳ גרשון קוטאווער. ר׳ ישראל האט ביי דעם דין תורה ארויסגעוויזען אזוי פיעל געניטהשאפט אין וועלט-זאכען אונ דערצו נאך טאקי ניט וועניג חריפות אין לערנען, אז דער אלטער ר׳ אברהם האט גאר ניט געקאנט פערשטעהען ווי קומט עס צו אזא געוועהנליכען מענשען. ער האט זיך מיט איהם א ביסעל מעהר צורעדט, אונ אז ער איז געוואהר געווארען, אז ער איז איין אלמן האט ער איהם פארגעלעגט ער זאל חתונה האבען מיט זיינע א טאכטער א גרושה. ר׳ ישראל איז דארויף מרוצה געווארען, נאר איין תנאי האט ער מיט איהם אויסגענומען, אז קיינער זאל דערווייל דערפון ניט וויסען. ר׳ אברהם איז אין עטליכע טאג ארום געשטארבען, די זאך איז געבליבען בסוד. אז ר׳ גרשון קוטאווער האט זיך גענומען, נאך שבעה, איבערקוקען דעם פאטערס פאפּיערען, איז ער נִבְהָל וּמִשְׁתּוֹמֵם געווארען ווען ער האט געפונען „תנאים״ וואס דארט איז בפירוש געשטאנען, אז ר׳ אברהם האט פערקנס׳ט זיין טאכטער פאר א אונבעקאנטען יודען ישראל בן אליעזר. ער האט געפרעגט די שוועסטער צו וויסט זי ניט עפּיס דערפון, נאר פאר איהר איז דאס אויך געוועהן א נייעס, אונ עס איז ביי זיי ביידע געבליבען, מען זאל ווארטען אונ זעהען וואס די צייט וועט ווייזען. אין עטליכע חדשים ארום איז טאקי געקומען צו ר׳ גרשון קוטאווער, וואס האט שוין דעמאלט געשפּיעלט די גרויסע ראללע, א יוד אנגעטהון אין א גראב קורץ פעלצעל אונ האט ארויס גענומען פון דער קעשענע „תנאים״ אונ געוויזען אז דאס האט ער געגעבען זיין ווארט ר׳ אברהם׳ן אונ אצונד איז ער געקומען עס מקיים זיין. ר׳ גרשון קוטאווער האט געשיקט רופען די שוועסטער, אונ עס איז זיי אודאי ביידע גוט פינסטער געווארען אין די אויגען אז זיי האבען בעטראכט דעם „חתן״: ר׳ ישראל האט אויסגעזעהען ווי א פערגראבטער רענדאר, וואס ווייס קיין צורה פון קיין אלף ניט,

און זיי האבען נאר ניט געקאנט פערשטעהען וואס דער פאטער האט אזיינס דערזעהען אין דעם „פראסטאק“. נאר ווי שווער עס איז ניט געווען ר׳ גרשון קוטאווער זיך משדך זיין מיט א ווילד פרעמדען גראבען מענשען, און דער שוועסטער — זיך צו פערבינדען אויף עביג מיט אזא מין מאנן, האבען זיי פארט ניט געקאנט געהען נעגען רצון פונ׳ם פאטער און מען האט בעשטימט דעם טאג פון דער חתונה. די לעגענדע דערצעהלט, אז פאר דער חופה האט ר׳ ישראל אויסגעזאגט דער כלה ווער ער איז און האט זי געבעטען זי זאל זיך גוט בעטראכטען צו וועט זי קאנען מיט איהם גלייך פערשווארצט ווערען און טראגען די צרות פונ׳ם לעבען, און אז זי האט איהם געגעבען דאס ווארט דארויף און האט צוגעשווארען, אז דער סוד וועט ניט ארויס פון איהרע ליפען, איז געווארען א חתונה, און די גאנצע שטאדט האט צו טהון געהאט מיט דעם שוואגער, וואס דער בראד׳ר רב האט פלוצלונג בעקומען און מען האט עס ניט געוואוסט ווי עס אויסצודייטען.

פאר ר׳ גרשון קוטאווער איז דאס געווען א גרויסע בושה און עס איז ביי איהם געבליבען ער זאל אליין לערנען מיט׳ן שוואגער און איהם מאכען פאר א מענשען. ר׳ ישראל האט אבער, דערצעהלט די לעגענדע, געפיהלט אז עס איז נאך ניט געקומען די צייט וואס ער זאל קאנען ענטדעקען ווער ער איז, און ארויסווייזען זיין דרך, דאריבער האט ער זיך געמאכט אז עס איד איהם זעהר שווער צו פערשטעהען וואס מען לערנט מיט איהם, און עס איז אזוי ווייט געקומען, אז ר׳ גרשון האט די געדולד פערלארען און האט געזאגט דער שוועסטער, אז זי מוז איין מאל פאר אללע מאל: אדער גטן זיך מיט׳ן מאנן אדער אוועק פאהרען פון בראדי, כדי ער זאל ניט דארפען ליידען קיין חרפות־בושות. דער שוועסטער איז אודאי געווען א גרויסער ווערטהיג וואס זי האט ניט געטארט רעדען און זי האט געמוזט בעשטעהען, ר׳ גרשון זאל איהר קויפען א פערד און וואגעלע און געבען א ביסעל געלד, און אזוי האט זי זיך מיט איהר מאן אוועקגעלאזט זוכען א נייע היים.

לאנג האבען זיי אומגעוואנדערט ביז זיי האבען געפונען איין ארט ערגיץ אין א דארף, צווישען קוטאוו און קאסאוו און האבען זיך דארט בעזעצט און אנגעהויבען ציהען די פרנסה דערפון, וואס ר׳ ישראל פלעגט די גאנצע וואך פערברענגען אין וואלד צווישען די בערג און דארט גראבען לעהם, און די פרוי פלעגט דריי מאל אין וואך ארויספאהרען צו איהם מיט׳ן פערד און וואגעלע, פערנעהמען די לעהם און זי פערקויפען אין שטאדט. פון אזא מין

פרנסה פלעגען זיי מן הסתם גענוג ליידען הונגער. נאר ר' ישראל'ן האט עס ווענינ געאהרט, די פרוי האט אויף איהם קיין תרעומות ניט געהאט, ווייל ער האט איהר פריהער געזאגט, אז זי וועט דארפען גענוג אויסשטעהען, ביז עס וועט קומען די גוטע שעה, וואס ער וועט קאנען נתגלה ווערען פאר דער וועלט, אונ זי איז דארויף בעשטאנען. ער אליין ווידער פאר זיך האט כמעט גאר ניט בעדארפט. ער פלעגט שטאנדיג פאסטען אונ זיין גאנץ מאכל איז בעשטאנען אין א טרוקען שטיקעל ברויט, וואס ער אליין פלעגט דאס מעהל אויסמישען מיט וואסער אונ עס באקען ביי דער זונן. ר' ישראל האט זיך גליקליך געפיהלט ווען ער פלעגט איינער אליין ארומבלאנזשען צווישען די געדיכטע וואלדער אויף די בערג קארפאטען -- די גאנצע געגענד האט ביי איהם אויסגעזעהען ווי א גן עדן אונ זיינע פרייע געדאנקען, וואס זענען געווען תמיד פערטיעפט אין דער גרויסקייט פון דעם, וואס האט דיזעלבע בערג אונ וואלדער בעשאפען, האבען איהם כח געגעבען אללע זיינע נויטהען אריבערצוטראגען. פון קינדוויז אן האט ר' ישראל'ן געצויגען אין וואלד אריין, דארט האט ער ניט איין מאל אויסגעגאסען זיין הארץ ניט אין קיין בעשטימטער תפלה פ'נ'ם סדור'יל, נאר אין א היים געבעט, וואס פליסט ווי א קוואל פון פרומען הארצען. אזוי האט ער אבגעלעבט גאנצע זיבען יאהר.

א פרוי איז אבער פארט שוואכער פון א מאנס-פערשוין. ר' ישראל'ס פרוי איז מיעד געווארען צו ליידען; דעם תענוג, וואס ער האט געשעפט אין וואלד, האט זי ניט געקאנט פיהלען, זי האט נאר געוואוסט, אז לעהם פיהרען איז זעהר שווער, אונ אז נאך שווערער איז, ווען מען הארעוועט זיך גוט אן אונ מען האט נאך דעם ניט מיט וואס דאס חיות צו דערהאלטען. זעהר זעלטען פלעגט ר' ישראל אריינקומען צו איהר אין דארף, אונ אז ער האט געזעהען איהר איינגעשרומפען פנים, איהר אויסגעדארטקייט פון הונגער אונ נויטה, האט איהם דאס הארץ גוט וועה געטהון, דערפאר האט ער איהר צו ליעב געטהון, אז זי האט זיך איין מאל צוגעזעצט צו איהם אונ האט איהם אנגעהויבען בעטען, ער זאל רחמנות האבען אויף זיך אונ אויף איהר אונ זאל מיט איהר פאהרען קיין בראדי צום ברודער בעטען ביי איהם הילף. ביי ר' גרשון קוטאווער זענען זיי, צום אנהויב, ניט געוועהן אזיינע בעליבטע גאסט, נאר דערנאך האט ער געמוזט בעסער ווערען אונ האט זיי אבגעגעבען ביי זיך א וואנונג. ער האט זיך אפילו געפריוועט מאכען ביי זיך ר' ישראל'ן פאר א שמש, נאר עס האט זיך גיך ארויסגעוויזען אז ער טויג דערצו אויך ניט. ר' גרשון האט גע-

זעהען, אז עס איז קיין תכלית ניט. אונ האלטען ביי זיך א עם הארץ א שוואגער האט איהם ניט געפאסט, האט ער גענומען ארויסנעהמען עטליכע רענדליך אונ דינגען דער שוועסטער א קרעטשמע אויף דעם וועג פון קוטאוו, ניט ווייט פון טייך פרוט.

דעמאלט האט זיי שוין אנגעהויבען בעסער צו געהען, ווייל די קרעטשמע איז געשטאנען אויף א וואהלען טראקט אונ פיעל מענשען פלעגען זיך דארט אבשטעלען. ר׳ ישראל האט נאך אלץ געלעבט אבגעזאנדערט: ער האט זיך אימיסטען אויסגעבויעט א קליין שטיבעלע ביים טייך, אונ דארט איז ער געזעסען אונ האט געלערנט. א היים פלעגט ער קומען נאר פון איין שבת צום אנדערן אונ נאר אז עס איז געוועהן א סך ארבייט, בעת עס פלעגען זיך צונויפפאהרען פיעל אורחים אונ די פרוי אליין האט זיך ניט געקאנט אבפערטיגען, פלעגט זי איהם אברייסען פון דעם לערנען אונ ער האט איהר גענומען העלפען. קיינעם האט נאר ניט געקאנט איינפאלען, אז דער פראסטער רענדאר מיט די גראבע מלבושים, וואס טראגט האלץ אונ דערלאנגט יעדען עסען, איז א בן תורה. זיי האבען געהאט פרנסה בשפע, נאר ר׳ ישראל האט נאר ווייניג דערפון נהנה געוועהן; פאר איהם איז גענוג געוועהן א ברויט, וואס ער פלעגט מיט זיך מיט נעהמען אויף א גאנצער וואך. נאר שבת האט ער געהייסען מאכען א ברייטען; דעמאלט פלעגט ער ארויסווארפען פון זיך די וואכענדיגע קליידער אונ אנטהון ווייסע מלבושים, אונ דעם גאנצען טאג פערברענגען פרעהליך אונ אויפגערעגט. אויף ימים נוראים פלעגען זיי אריינפאהרען קיין קוטאוו אונ דארט בלייבען א גאנצען חודש; נאר ר׳ ישראל האט זיך איין שטארק אבגעהיט מען זאל ניט וויסען ווער ער איז אונ מען זאל איהם האלטען נישט מעהר ווי פאר א פשוט׳ן רענדאר.

עס איז זיך אבער פארט שווער שטאנדיג צו בעהאלטען. א מאל האט זיך געמאכט, אז עס איז פערפאהרען אין דער קרעטשמע א רב אונ האט דארט גענומען שבת האלטען, אונ אז ער האט בעמערקט דאס דאווענען אונ די גאנצע הנהגה פון ר׳ ישראל׳ן, האט ער זיך אנגעשטויסען, אז דאס איז א פערבארגענער צדיק. דער רב האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען אונ האט געגעבען ר׳ ישראל׳ן אנצוהערן, אז ער האט איהם דערקענט. ר׳ ישראל האט זיך לכתחלה געוואלט אויסדרעהען אונ איינרעדען דעם רב, אז ער איז מעהר ניט ווי א רענדאר, נאר עס האט ניט געהאלפען, ער איז געצוואונגען געוועהן איהם אויסצוזאגען דעם אמת אונ האט איהם געבעטען ער זאל די זאך האלטען

בסוד, ווייל עס איז נאך ניט געקומען די צייט אז די וועלט זאל פון איהם געוואהר ווערען. דערווייל האט זיך געמאכט, מען האט ביי איהם אויסגעדונגען די קרעטשמע אונ ער איז ווייטער געבליבען אהן פרנסה. היבשע עטליכע יאהר האט ער זיך אבגעמוטשעט; פאר'ן עסען אלליין האט ער זיך פערדונגען צו איין אנדער רענדאר אונ האט געלערנט מיט זיינע קינדער גמרא. דערנאך איז ער אין טלוסט. געווארען נאך אמאל אדרדקי מלמד אונ האט פונ'ם קנעלען אזוי פיעל געהאט אז ער איז שטאנדיג געגאנגען אין צוריסענע שיך. אזוי האט ר' ישראל געלעבט אין דחקות, ביז דער עולם האט זיך ניט אנגעהויבען צוקוקען צו זיין פאסטען, צו זיין פייעריג דאווענען, צו זיין טובל'ן זיך אין א קאלטער מקוה אפילו אים ווינטער, אונ איבערהויפט צו אללע זיינע פרומע מדות, אונ עס איז ארויס א קלאנג, אז ר' ישראל דער ארעמער מלמד, דער אבגעקומענער רענדאר, איז א בעהאלטענער צדיק, א בעל שם. בעקאנט געווארען פאר דער וועלט איז ר' ישראל אים יאהר 1735 אונ פון דעמאלט אן איז שוין זיין נאהמען ארומגערינגעלט געווארען מיט אזוי פיעל וואונדערבארע ערצעהלונגען, אז עס איז אונמעגליך צו דערגעהען א ווארט אמת. איינס קאן מען זיכער זאגען, אז ווען מען קוקט זיך צו מיט אפענע אויגען צו דער צייט, ווען ר' ישראל האט אנגעהויבען ארבייטען אפענטליך צווישען פאלק, צום ארט, וואו ער האט זיין גאנצ'ן לעבען פערבראכט אונ צו די מענשען, וועלכע האבען זיך אנגעהאפט אין איהם, מוז מען מודה זיין, אז פון איהם האט קיין אנדערער זיך ניט געקאנט ארויס, נאר א בעל שם, א צדיק, וואס איז פול מיט סודות אונ מען זעהט פון איהם נאר נסים. מען דארף ניט פערגעסען אין וואס פאר אלאגע עס האבען זיך דעמאלט געפונען די יודען פון פאדאליען, גאליציען אונ בוקאווינא: די פאלישע מלוכה האט זיי וועניג געקאנט שיצען פאר אויסווענינגסטע שונאים, אונ ווער שמיעסט נאך פאר אינווענינגסטע. יעדער פריץ האט פון זיי געשונדען די הויט אונ האט אויף זיי געקוקט ווי אויף א מעלקעדיגער קוה, וואס קוים האט ער אבגענומען די מילך האט איהם ניט געאהרט אז אויף דער בהמה זאל זיך נ"ר האלטען די פעל מיט די ביינער. א חוץ דעם האבען זיך אללע מאל, זייט דעם יאהר 1730 אנגעהויבען צו זיי ארייננהאפען די היידאמאקעס אונ האבען זיי פריהר שטילערהייד גע־דאבעוועט, ביז דער השק האט זיך אין זיי ניט צובראכען אונ זיי האבען אים יאהר 1768 אנגעמאכט די גרויסע שחיטה. ביי אזא ביטערן מעמד, ווען די פרנסה איז געשלאגען, פון אללע זייטען פרעסט מען צו, די רבנים וויללען זיך

נאר ניט אנקערען מיט די עמי הארץ, מוז דאס פראסטע פאלק אראפפאלען גאנץ נידריג, ווערען פערגראבט און פול מיט נארישקייטען און אבערגלויבען; דערצו איז נאך די טבע פונ'ם מענשען אזוי, אז גראד ווען עס איז איהם שטארק שלעכט גלויבט ער גיכער אין יעדער ישועה, נאר די פערגראסערטע האפנונג, דאס וועלען זיך אנהאפען אין א שארף פון א שווערד, נעהמט ביי זיי צו דעם שכל, ער הערט אויף צו דענקען און קלערען, ער פערגעסט אז די וועלט פיהרט זיך נאך בעשטימטע כללים, און יעדער זאך, זי מאג געשעהן גאנץ נאטירליך, קומט ביי איהם אויס ווי א מופת. דערפון נעהמט זיך וואס טאקי באלד, נאך די ערשטע קלאפ, וואס די פוילישע יודען האבען געהאפט פון חמעלניצקי'ן, האבען זיך אנגעהויבען צווישען זיי ארויסווייזען בעלי שמות, און דער עולם האט זיך ניט געפוילט אנצודערצעהלען פון זיי די נסים ונפלאות. אים יאהר 1648 האט שוין געשם'ט ר' יואל בעל שם. מען האט דערצעהלט פון איהם אז ער האט אין פאזען ארויסגעטריבען די קליפה פון א משוגענעם יודען; וועלכער איז נאך דעם באלד געזונד געווארן. און אז חמעלניצקי'ס חברה זענען אנגעפאלען אויף א קליין יודיש שטעדטעל, און די עטליכע יודען וואס זענען נאך דארט געוועהן, האבען זיך געמוזט ראטעווען מיט א שיפעל, האט ר' יואל זיי אללע מציל געוועהן פון דער גרעסטער סכנה, ווייל די קאזאקען זענען זיי נאכגעשוואומען אין וואסער, נאר ער האט געזאגט אזא שפראך, אז זיי האבען בשום אופן ניט געקאנט דערזעהען די יודען. אזעלכע זאכען האט מען נאך דעם דערצעהלט אויך פון אנדערע מקובלים, ווי ר' משה פראגער, ר' בנימין כהן און ר' אליהו בעל שם, און עס האבען זיך געפונען אזעלכע, וואס האבען מיט זייערע אויגען געזעהען ווי די דאזיגע „הימעל-מענשען" האבען זיך געראנגעלט מיט שדים און זיי גובר געוועהן. דאס איז גאנץ לייכט צו פערשטעהען, ווייל דאס פאלק זעהט שטאנדיג דאס וואס עס וויל זעהען. אוודאי אז ר' ישראל האט זיך צוגעלאזט צום געמיינעם עולם, אליין האט ער זיך געפיהלט פראסט, און די ארעמע לייט און דער אונצופריעדענער המון עם האבען דערפיהלט, אז זיי האבען פלוצלונג בעקומען א פארשטעהער, וואס מאכט פון זיך ניט אזא פרוש ווי די רבנים און לומדים און האלט זיך ניט פאר א גרויסען מיוחס, האבען זיי איהם געמוזט אנטהון די איינציגע קרוין וואס זיי האבען געהאט, און האבען איהם אנגעהויבען בעטראכטען ווי א בעל שם. זיין דרך אין פרומקייט האט דאס פאלק ניט געקאנט פערשטעהען; ערשט א סך יאהרען שפעטער האבען זיינע תלמידים

אונ מקורבים דער וועלט בעקאנט געמאכט אין וואס זיין רעכטע כונה איז בעשטאנען; די ערשטע צייט אבער האט דער עולם מעהר ניט געוואוסט, אז עס איז נתגלה געווארען א נייער צדיק, וואס קאן דערווייזען מופתים, אונ מען האט טאקי געזעהען די מופתים, ווייל מען האט זיי געוואלט זעהען...

אנגעהויבען האט ר' ישראל בעל שם טוב פון היילען קראנקע. ער פלעגט ארומפאהרען איבער פערשיעדענע שטאדט. אין דער צייט, וואס ער האט זיך אויפגעהאלטען אין די וועלדער אונ אויף די הויכע קארפאטען-בערג, איז ער געוואהר געווארען פון א סך גראזען, וואס זענען איהם דערנאך צו נוטץ גע-קומען ווי רפואות. אזוי ווי ער האט אבער געגלויבט אין דעם כח פון דער קבלה, וואס ער האט געלערנט, פלעגט ער געוויס זאגען פערשיעדענע שפריכע אונ לחשים, ווען ער האט בעדארפט דעם קראנקען איינגעבען עפיס אינוועניג אדער צולעגען א פלאסטער, אונ דערפאר איז ביים עולם איינגערעדט געווען, אז טאקי נאר אין דעם ליעגט דער גאנצער כח זיינער. זעהר אפט פלעגט פארקומען, אז ער האט זיך ניט געקאנט אויסגלייכען מיט די דאקטוירים אונ דערפאר האט ער ניט ליעב געהאט צו היילען אזא קראנקען וואס איהם האט שוין בעהאנדעלט א דאקטאר, אונ דעסטגלייכען האט ער ניט געוואלט געהען אויף אזעלכע ארטער, וואו מען האט שוין פריהר גערופען א טאטער אדער א כשוף-מאכער. ניט איין מאל האבען איהם די דאקטוירים גערודפט, ווייל ער האט זיי פשוט געשאדט צו די פרנסה, אונ אז ער פלעגט אריינפאהרען אין א שטאדט אריין איז מען איהם נאכגעלאפען אין די גאסען אונ ביז שפעט אין דער נאכט האט ער געמוזט אויפנעהמען קראנקע, געבען סגולות אונ טהיילען קמיעות. די דאקטוירים פלעגען פון איהם חוזק מאכען אונ אפט האבען זיי איהם געפראגט מיט א געלעכטער: ווער האט עס איהם אויסגעלערנט מעדיצין? נאר ר' ישראל פלעגט אנטפערן גאנץ קאלט, אז זיין חכמה האט ער געלערנט ביי א גרויסען פראפעסאר – ביי גאט אליין. ניט שטענדיג איז ער אבער אב-געקומען מיט דעם וואס די דאקטוירים פלעגען מאכען חוזק פון איהם; אין אוסטראה האט איהם א דאקטאר געוואלט שיסען, אונ דער עולם האט ווייטער געהאט די מעגליכקייט צו דערצעהלען מופתים, ווי אזוי ער איז ניצל געווארען אונ די קויל איז צו איהם ניט צוגעשטאנען. ר' ישראל איז געוועהן א גרויסער עניו אונ דערצו האט ער טאקי געגלויבט אז אלדינג איז פון גאט, אונ אז מען פלעגט איהם קומען דאנקען, ווען א קראנקער איז פון זיינע רפואות

געזונד געווארען, פלעגט ער זאגען, אז אין איהם איז גאר ניט געווענדט, אונ אז די ישועה קומט פונ'ם הימעל. דאס איז לייכט צו פערשטעהען אז א מענש איז ניט־קיין בעריסער, אונ ער פלעגט נאר צונעהמען דאס וואס מען האט איהם געבראכט אונ וואס יעדער איז געוועהן ביכולת איהם צו געבען. דערפאר האט מען איהם וועהר ליעב געהאט אונ אפילו קריסטען האבען פאר איהם געהאט גרויס דרך ארץ. א מאל האט זיך אויף איהם געקלאגט איינער פון די פריצים, וואס שונאים האבען איהם אנגעשטעלט, אונ ער האט זיך געוואלט לאזען קאסטען א סך געלד אבי מען זאל איהם ארויסשיקען פון מעזיבוז. נאר די פאליציע האט דערפון ניט געוואלט הערען, אונ האט בפירוש געזאגט דעם פריץ, אז ר' ישראל איז א הייליגער מענש אונ ניט קיין אבנארער, אז ניט אומזיסט איז ער אזוי בעליעבט ביים פאלק, אונ עס קומט איהם ניט מען זאל געגען איהם טהון איין עולה.

די הויפט־ראללע צווישען אללע סגולות, וואס דער בעל שם פלעגט ארויסגעבען, האבען געשפיעלט די קמעות. אונ דאס קליינע שטיקעל פארמעט מיט עטליכע אונפערשטאנדליכע ווערטער אהן א שום געדאנקען, האט בעדארפט אבהיטען קליינע קינדער אונ דערוואקסענע פון אלדעם באז. אויף די קמיעות האט זיך געווארפען דער גאנצער עולם, ווייל מען האט זיי גענוצט שטענדיג אונ ניט נאר צו קראנקהייט אללײן; ביי יעדען איז געוועהן איינגערעדט אז זיי זענען די גרעסטע שמירה וואס לאזען ניט צו־קיין שום הולאת. אז מען האט ערגיץ אין א שטוב געזעהען ווי איינער ווערד אפילו פערשלאפט אונ די קמיע האט איהם ניט געהאלפען, האבען אללע איבריגע געזינדע געדרונגען, אז טאקי נאר די קמיעות האבען זיי דערהאלטען ביים לעבען. דערפאר איז דער כח פון דער קמיע יעדעס מאל מעהר חשוב'ר געווארען, אונ ר' ישראל האט געמוזט האלטען ביי זיך עטליכע שרייבערס, וועלכע האבען אויך קוים געקאנט צושטעלען אזוי פיעל קמיעות ווי פיעל דער עולם האט פערלאנגט. בעזאנדערס האט זיך אבער ר' ישראל אויסגעצייכענט מיט די מופתים, וואס מען האט געזעהען פון איהם, ווי עס ווערט דערצאהלט אין דעם ספר „שבחי בעל שם טוב". וואס מען האט אבגעדרוקט נאך ר' ישראל'ס טויט. דארט ווערען דערצעהלט שטארקע גוזמאות, וואס מען קאן זיי גאר מיט'ן שכל ניט משיג זיין, ווי, למשל, אז ער האט געהאט „קפיצת הדרך" אונ האט געקאנט אין איין רגע איבערפליהען טויזענדער מייל אונ איבערשווימען די גרעסטע ימים, אדער אז ער האט אין מעזיבוז געזעהען וואס אין אמסטרדם טהוט זיך

און נאָך פון דעם מין איבערנאַטירליכע זאַכען וועלכע ווערן נאָך איצט דערצעהלט צווישען חסידים.

די ערשטע צייט איז ר׳ ישראל אַרומגעפאָהרען אין פערשיעדענע שטעדט פון פאָדאָליען און וואָלין, ווי זאַסלאַב, נעמירוב, באַר, פולנאה, טולטשין, קאַמינקע, חמעלניק, שאַרגאָראַד און נאָך אַנדערע שטעדט, און דערנאָך האָט ער זיך בעזעצט אין מעזיבוז, און האָט דאָרט פערבראַכט די לעצטע צוואַנציג יאָהר פון זיין לעבען. זיין דאַווענען איז געוועהן אָהן אַ סדר און ניט אין קיין בעשטימטער צייט, און אפילו ווען ער איז געוועהן אין שול האָט ער ניט געקוקט אויפ׳ן עולם, און ווען אַללע זענען שוין לאַנג אַהיים געגאַנגען האָט ער נאָך געקאַנט שטעהען פערטראַכט אַ גאַנצע שעה און זיך ניט רירען פונ׳ם אָרט. פריהר פלעגט ער מאַכען גרויסע הכנות צום דאַווענען ביז ער האָט בעקומען דאָס פייער, דעם ברען, וואָס אָהן דעם האָט ביי איהם קיין איינציגע תפלה ניט געקאַנט אַראָב פון די ליפען מיט אַ רעכטער כונה; דעמאָלט פלעגט ער שרייען און ברומען, ציטערן מיט אַללע אברים, מאַכען מיט די הענד, און עס איז גאָר ניט מעגליך געוועהן איינצושטעהען נעבען איהם. אָפט פלעגט ער פלוצלונג, אין מיטען דער שטילער שמונה עשרה, אַ געשריי טהון, און דאָס אַלדינג איז ביי איהם געוועהן אָהן קונצען און נאָר ווייל ער האָט געברענט. אַז אָבהאַפען גלאַט אַזוי דאָס דאַווענען האָט קיין שום ווערטה ניט און, אַז יעדער איז מחויב גוט איבערצוטראַכטען איבער יעדען וואָרט פון די תפלות און אפילו איבער יעדען אות. אין זיינע דרשות האָט ער זיך נוהג געוועהן צו זאָגען אַ געדאַנקען און דעם געדאַנקען סומך זיין אויף אַ פסוק, און האָטש אין פסוק איז גאָר דער געדאַנק ניט געלעגען, האָט ער אָבער דעם פסוק אַזוי פערטייטשט ווי עס האָט געפאַסט צו זיין געדאַנקען. דאָס אָבגעזונדערט לעבען, וואָס ער האָט אין דער יוגענד געפיהרט, האָט געבראַכט דערצו אַז עס איז איהם שווער געוועהן זיינע געדאַנקען אַרויסצוגעבען ווי עס דאַרף צו זיין. און דורך דעם האָט דער עולם אין זיינע תורות טויזענדער סודות געפונען. ר׳ ישראל האָט אפילו ניט געוואָלט ליידען מען זאָל פון זיין נאָהמען אַרויסגעבען ספרים און קיינער האָט זיך טאַקי ניט איינגעשטעלט צו געהען געגען זיין רצון. ווי עס ווייזט אויס, האָט ער מורא געהאַט, אַז די שרייבערס וועט ניט געראָטהען איבערצוגעבען אויף פאַפיער דעם אמת׳ן זין פון זיינע רעד און דערנאָך וועט מען אויף איהם אַרויפלעגען אַזעלכע זאַכען וואָס ער האָט קיין מאָל אין דער מחשבה ניט געהאַט.

פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען הָאבֶּען ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ס תַּלְמִידִים ר׳ יַעֲקֹב יוֹסֵף כֹּהֵן, דֶער פּוֹלְנָאה׳עֶר רַב, אוּנ ר׳ בֶּער מֶעזֶערִיטְשֶׁער, וָואס הָאט שְׁפֶּעטֶער פֶּערְנוּמֶען דֶעם בַּעַל שֵׁם׳ס אָרְט, גֶעזַאמֶעלְט דִי תּוֹרוֹת פוּן זֵייעֶר רַבִּי׳ן, אוּנ אִים יָאהר 1784 הָאט דֶער אַפְּטֶער רַב, ר׳ אַהֲרֹן כֹּהֵן, אַרוֹיסְגֶעלָאזֶען אַ סֵפֶר מִיט דֶעם נָאהמֶען, „כֶּתֶר שֵׁם טוֹב״ אוּם בֶּעקַאנְט צוּ מַאכֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט דֶעם בַּעַל שֵׁם׳ס גֶע־דַאנְקֶען. אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט הָאט מֶען אוֹיךְ גֶעפוּנֶען צְווִישֶׁען דִי פַּאפִּיעֶרֶען פוּנ׳ם יַאנָאוֶוער רַב, ר׳ יְשַׁעְיָה, אַקְלֵיין סֵפֶר׳ל וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „צַוָּאַת ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב״ אוּנ מֶען הָאט עֶס אוֹיךְ אָבְּגֶעדְרוּקְט. פוּן דִי דָאזִיגֶע צְווֵיי סְפָרִים אִיז לַייכְט אַרוֹיסצוּזֶעהֶען אִין וָואס דֶער דֶרֶךְ פוּן ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אוּנ מִיר קֶאנֶען דָא אִין קוּרְצֶען בֶּעשְׁרַייבֶּען דִי עֶלְף יְסוֹדוֹת, אִין וֶועלְכֶע עֶר הָאט זִיךְ פֶּעסְט גֶעהַאלְטֶען:

1) אוּמֶעדוּם אִיז גָאטט! זַיין כֹּחַ לִיעגְט אִין דֶער גְרֶעסְטֶער אוּנ אוֹיךְ אִין דֶער קְלֵיינְסְטֶער זַאךְ, וָואס דֶער זִינְדִיגֶער מֶענְשׁ קֶאן זֶעהֶען מִיט דִי אוֹיגֶען אוּנ וָואס עֶר אִיז נִיט וֶוערְטְה צוּ זֶעהֶען. אַ מֶענְשׁ דַארְף שְׁטֶאנְדִיג גֶע־דֶענְקֶען, אַז גָאטט אִיז מִיט אִיהם אוֹיף יֶעדֶען אָרְט אוּנ צוּ יֶעדֶער צַייט. אַז אָהן זַיין הֵיילִיגֶען ווִילֶען קֶאן גָאר גִישְׁט גֶעשֶׁעהֶען, אוּנ אַז וֶוען אַ מֶענְשׁ הָאט נוּט אִין זִין דֶעם הִימְלִישֶׁען בֶּעשֶׁעפֶער אוּנ פֶערְגֶעסְט נִיט אַז אִין אַלְדִינְג, וָואס עֶס קוּמְט אִיהם פַאר דִי אוֹיגֶען זֶעהט עֶר זַיין חָכְמָה אוּנ גְבוּרָה, אִיז עֶר שׁוֹין דֶערְמִיט אַלֵיין יוֹצֵא אִין פְרוּמְקַייט אוּנ דִיעֶנְט גָאטט מִיט׳ן גַאנְצֶען הַארְצֶען.

2) צְווִישֶׁען דִי הֶאכֶערֶע וֶועלְטֶען, וָואס מִיר זֶעהֶען נִיט, אוּנ דֶער עֶרְד, אוֹיף וֶועלְכֶער מִיר גֶעפִינֶען זִיךְ, אִיז דָא אַ פֶערְבִּינְדוּנְג. אוּנ פוּנְקְט ווִי דָאס מַזָל פוּנ׳ם מֶענְשֶׁען וֶוערְד בֶּעשְׁטִימְט אִין הִימֶעל, אַזוֹי מַאכֶען דָארְט אַרוֹשָׁם דִי מַעֲשִׂים פוּן יֶעדֶען: טְהוּט עֶמִיצֶער גוּטְס – הָאט מֶען אוֹיבֶען דֶערְפוּן הֲנָאָה אוּנ דֶער יֵצֶר טוֹב וֶוערְד בַּיי זִיךְ פֶעסְטֶער, טְהוּט מֶען אָבֶער שְׁלֶעכְטְס – וֶוערְד דֶערְפוּן אַ גַאנְצֶע אוּנְאָרְדְנוּנְג אוּנ דֶער יֵצֶר הָרָע בֶּעקוּמְט גְבוּרָה אַ סַךְ שְׁלֶעכְטֶס אָנְצוּטְהוּן.

3) דֶער מֶענְשׁ דַארְף זִיךְ בֶּעהֶעפְטֶען אִין רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, זִיךְ אִיבֶּערְגֶעבֶּען אִיהם מִיט אַללֶע אֵבָרִים, מִיט אַללֶע מַחֲשָׁבוֹת, מִיט אַללֶע גֶעפִיהלֶע. פַאר׳ן מֶענְשֶׁען אִיז גֶעווִים בֶּעסֶער צוּ ווִיסֶען, אַז עֶס אִיז דָא אַ בּוֹרֵא עוֹלָם, וָואס פִיהְרְט דִי וֶועלְט נָאךְ זַיינֶע גֶעזֶעצֶע, אוּנ אַז עֶר הָאט זִיךְ אוֹיף וֶועמֶען צוּ פֶערְלָאזֶען. אוּנ אַזוֹי ווִי עֶס אִיז נִיט נִתְפָּעֵל צוּ וֶוערְן פוּן גוּטְס אַזוֹי בְּרוּךְ קֶען נִיט אַרָאבְּפַאללֶען פוּן שְׁלֶעכְטְס.

4) דער עיקר אמונה ליעגט אין דעם אינווענינסטען געפיהל. דער מענש דארף זיך ניט האלטען פאר קיין גרויסען חכם, ער טאר ניט וועלען אלדינג מיט'ן שכל משיג זיין און טראכטען, אז אין אללעמען וואס ער פערשטעהט ניט מאג ער שוין ניט גלויבען. דעם מענשענס אויגען זענען צוגעדעקט ווי מיט א שטאר, און זעהר וועלטען האט ער די זכיה צו זעהען דאס וואס איז טאקי אמת. דער וואס מיינט, אז גלויבען קאן מען נאר אין דעם וואס מען ווייסט געוויס, פערגעסט, אז דער שוואכער מענש איז פול מיט חסרונות און קאן גאר קיין זאך ניט וויסען געוויס. ווייל ער איז ניט זיכער צי זיינע אויגען קוקען גלייך און צי זיינע אויערן הערען ריכטיג. אז עמיצער לאכט פון אמת'ע מאמינים, וואס פרעגען גאר קיין קשיות ניט און גלויבען, ווייל דאס הארץ הייסט זיי אזוי טהון — איז ער געגליכען צו א טויבען, וואס מאכט הוזק ווען ער זעהט ווי כלי זמר שפיעלען און דער עולם טאנצט: איהם קומט אויס פשוט א געלעכטער וואס איינער מאכט עפיס מיט'ן שמיטשעק אראב און ארויף און דער אנדערער טאנצט און עס איז א שמחה אויף ביידע, ער קאן ניט פערשטעהען פון וואנען עס נעהמט זיך אזא פרייד. וואס הייבט דעם בעל שמחה אין דער לופט, זיי האבען ביי איהם אללע אפנים ווי משוגעים, און ער פערגעסט גאר, אז ניבער דארף מען איהם אננעהמען פאר א חסר דעה דערפאר וואס ער וויל ניט וויסען פון זיין אייגענעם חסרון, ווייל ווען ער זאל ניט זיין טויב וואלט ער געהערט די שאנע קולות און וואלט פערשטאנען, אז מען טאנצט ווי מען שפיעלט און אז א וועלט איז ניט משוגע.

5) דאס דאווענען מוז שפיעלען איין הויפט־ראללע ביים מענשען, נאר זיין געבעט דארף זיין ריין, הייס. מיט כונה, עס מוז זיך ארויסגיסען פון די טיעפסטע ווינקעלעך פונ'ם הארצען. מיט דער תפלה קאן דער מענש דערגרייכען ביז צום כסא הכבוד און אויסבעטען גוטס ניט נאר פאר זיך אליין, נאר פאר אללע וואס ער האט דעמאלט אין זין. ווען דער מענש דאווענט טאר ער זיך אויף איין רגע אפילו ניט פערגעסען פאר וועמען ער שטעהט; ער דארף אין גאנצען זיך אויסטהון פון דער וועלט, אראבוואורפען פון זיך דעם זינדיגען גוף מיט אללע זיינע בעדארפעניסען, וואס פיהרען איהם ניט איין מאל אראב פונ'ם וועג, און מוז נאר טראכטען ווערטה צו זיין, אז די געדאנקען זאלען איהם אוועקטראגען גאנץ ווייט פון דער ערד אויף די הויכע הייליגע עולמות. ניט איטליכען קאן אבער געראטהען זיך צושלאגען צו אזא מדרגה ביים דאווענען, און דערפאר מוז מען פריהר א ביסעל צו ארבייטען

ביז די תפלה קומט ארויס אזוי לויטער אז זי זאל קאנען מאכען א ריים דארט אין די שערי רחמים. יעדער פרומער יוד מוז מאכען בעוועגונגען מיט אללע אברים, זיך שאקלען אהין אונ אהער, גוט איבערהזר'ן יעדעס ווארט אונ וועלען פערשטעהען דעם טעם דערפון, אונ עס זאל איהם גאר ניט אנגעהען וואס אנדערע וועלען אפשר לאכען פון זיינע תנועות, ווייל מאכען א געלעכטער פון אזעלכע זאכען קאנען נאר די אייגענע שוטים, וואס וועלען אויך לאכען ווען זיי וועלען זעהען ווי איינער שווימט אין טייך אונ מאכט מיט די הענד; מען דארף זיך אבער ניט אומקוקען אויף אזעלכע נאראנים וואס ווילען ניט פערשטעהען, אז פונקט ווי דער שווימער מוז פון זיך מיט די הענד אוועקטרייבען די חוואליעס כדי ער זאל קאנען צושווימען צו א ברעג, אזוי מוז דער פרומער מיט זיינע תנועות צוטרייבען אללע זייטיגע זאכען, וואס קאנען איהם אברייסען פון דער ערנסטער מחשבה, אונ ער איז געצוואונגען ארומצולויפען, שרייען אונ גוואלדעווען ביז ער בעקומט דעם אמת'ן ברען, אונ דעמאלט איז ער זיכער אז זיין תפלה וועט אנגענומען ווערען.

6) דאס לערנען איז ניט אזא עיקר אונ עס איז אסך גלייבער צו זיצען איבער א מוסר ספר אונ שעפען פון דארט מדות טובות עהדער פערברענגען די צייט מיט קנייטשען די גמרא אונ ברעכען זיך דעם מח איבער א שאלה, וואס מען דארף זי ניט האבען ניט צום פרומקייט אונ ניט צום פראקטישען לעבען. ר' ישראל האט געזעהען וואס פאר א מין דערהויטערטקייט עס ווערט צווישען די מיוחסים, די לומדים, וואס מיינען אז נאר זיי וועט קומען דער גאנצער עולם הבא – אונ דעם פאלק, וואס הייבט שוין אן ביי זיך אראבצופאלען אונ רעכנען, אז איין עם־הארץ איז טאקי די אומגליקליכסטע בריאה אויף דער וועלט. עס האט איהם נאך מעהר פערדראסען, ווען ער האט בערעכענט אז צווישען יודען איז גאר ניטא כמעט איינער וואס זאל להלוטין אונוויסענד זיין, אונ דער גראבסטער פון זיי קאן נאך מעביר סדרה זיין אונ חאפען א קוק אין א ספר. דערפאר פלעגט ער אנפאלען אויף די לומדים וואס האבען צופיעל געהאלטען פון זיך, אונ האט געדרונגען אז זיי זענען צבועצ'קעס, אז זיי ווילען זייער תורה נאר מאכען פאר א מיטעל צו האבען כבוד אויף דער וועלט, אונ אז דוקא דער פראסטאק, וואס נעהמט א מאל א מוסר־ספר אין די הענד אריין אונ וויל טאקי פערשטעהען וואס מען טרייבט דארט, כדי די גוטע מדות זאלען זיך אין איהם אנקלעבען, איז אסך נאהענטער צו גאטט ווי די וואס גרויסען זיך מיט זייער פלפול אונ חריפות. „מיר זעהען אין

לעבען, – פלעגט דער בעל שם אפט זאגען – צוויי ערליי מענשען, אזעלכע וואס זינדיגען אפענטליך און אללע האלטען זיי טאקי פאר בעלי עבירה, און אזעלכע וואס טהוען כל הפסלנות און ווילען נאך מען זאל פאר זיי דרך ארץ האבען, ווייל דער יצר הרע האט נאך פערגראסערט זייער שאדליכקייט און האט זיי געמאכט פאר לומדים; די ערשטע קאנען נאך האבען א תקנה, ווייל זיי דארפען נאר תשובה טהון איז שוין פאר זיי אפען דער וועג צו פרומקייט. די אנדערע אבער – זענען אויף עביג פערלארען, ווייל ביי זיי איז איינגערעדט, אז זיי זענען נאר די צדיקים, און עס קאן זיי גאר ניט איינפאלען חרטה צו האבען אויף זייערע שלעכטע מעשים.

7) צו פיעל פאסטען און פייניגען דעם גוף איז איין עבירה, ווייל ביים אויבערשטען איז אנגעלעגט, ווען דער מענש איז געזונד און קאן איהם דיענען מיט אללע כוחות. דערמיט האט זיך ר' ישראל אבגעזאגט פון דעם דרך, וואס ער איז אין דער יוגענד געגאנגען, ווען ער האט זיך געפונען אויף די בערג אין די וואלדער און האט גאנצע וואכען כסדר ניט געגעסען. ער האט אבער פערשטאנען, אז דאס, וואס ער אלליין איז אים שטאנד געוועהן איבערצוטראגען, איז נאך ניט קיין ראיה פאר אנדערע, און ער האט אנגעזאגט, אז יעדער איז מחויב צו דערווייטערן פונ'ם הארץ דאס טרויעריגקייט און, פארקעהרט, שטאנדיג זיין ביי זיך פריהליך, מונטער, אויפגעלעגט. סאי ביים לערנען, סאי ביים דאווענען האט ער געהייסען אוועקטרייבען פון זיך עצבות. גאטט האט ליעב דעם מענשען וואס קומט צו איהם מיט א פעסטען בטחון און וואס לאזט א טרער נאר פאר פרייד. אפילו ביים לערנען איז אויך בעסער ווען דער מענש לייענט הויך מיט שמחה יעדעסווארט. פון אזא לערנען האט גאטט הנאה, ווייל אזא לערנען, גאר אהן הכנות, קאן יעדער בעל הבית, און ווי באלד מען לערנט נאר מוז זיך עפיס אנקלעבען, און אפילו ווען איינער פערשטעהט ניט אמאל וואס ער לייענט איז דאס אויך גוט, ווייל דער אויבערשטער האט דערפון דעם אייגענעם תענוג, וואס א פאטער, ווען ער הארט זיין קליין קינד פלאפלען און ווייסט אז עס קאן נאך ניט שארף רעדען, אבער עס ווענדט זיך צום פאטער מיט ליעבע און האפנונג. אז די פרומע האבען אמאל איבערגעפרעגט דעם בעל שם: צו עס איז פארט ניט גלייכער צו האלטען תעניתים, האט ער זיי געענטפערט: שטעלט אייך פאר אז עס זענען דא צוויי דאקטורים. איינער היילט די קראנקהייט מיט א ביטערן רעצעפט און דער אנדערער גיט דוקא א זיסע רפואה, נאר ביידע ווילען דעם חולה געזונד

מאכען, וועט איהר דען ניט פאלגען בעסער דעם לעצטען דאקטאר, וואס זיין רעצעפט איז אסך גרינגער איינצונעהמען? דאס איינענע איז אויך אין אמונה־זאכען: צו וואס דארפען מיר מוטשען די מענשען און פארדערן פון זיי אזעלכעס, וואס ניט יעדער קאן דארויף בעשטעהען, אז מיר קאנען דאס איינענע אויספיהרען אויף איין אנדער אופן און זעהען פאר זיך שטאנדיג פרעהליכע פנים׳ער און געטראסטע הארצער, וואס קומען מיט שמחה צו זייער פאטער אין הימעל און דיענען איהם מיט פרייד און מיט געזאנג.

8) מען דארף אבהיטען א מצוה, נאר ניט צו פיעל מדקדק זיין און זיך אריינלאזען אין קלייניגקייטען, ווייל די דאזיגע קלייניגקייטען פערדרעהען אפט דעם קאפ און מען פערגעסט דעם תכלית פון א נאטהיגע הויפט־זאך. דעם אמת׳ן מאמין דארף גאר ניט אהרען ווען ער איז אמאל אומגערן עובר אויף א דין אדער ער טהוט הלילה איין עברה; ער דארף נאר חרטה האבען אין הארצען, טהון תשובה, און גלויבען אז דער אויבערשטער וועט איהם אודאי מוחל זיין. דעסטגלייכען זאל דעם מענשען ניט פערדריסען ווען עס געראטה איהם ניט מקים צו זיין אזא מצוה וואס ער האט דווקא געוואלט טהון, און ער זאל ניט רעכנען אז דירך דעם האט ער עפיס פערלארען, ווייל גאטט זעהט אז ער האט דעם רצון געהאט, נאר ער האט עס ניט געקאנט אויספיהרען, און מיט דער כונה אליין איז ער שוין יוצא געווען.

9) אללע מענשען דארפען זיין ביי זיך גלייך און זיך ליעב האבען ווי ברידער, ווייל ביי גאטט זענען אללע פארעבענט פאר קינדער נאר אהן א שום אונטערשיעד, און אפילו ביים גראסטען זינדיגען אין הארצען געפינען זיך הייליגע פונקען, וואס קאנען זיך נאך צו ברענען ווען ער וויל זיך נאר איין קנייטש טהון און בעטען רחמים ביי זיין בארמהארציגען פאטער. דערפאר טאר קיינער זיך ניט אננעהמען נאטטס קריוודע, און יעדער מאמין מוז שטאנדיג געדענקען אז אללע בריאים פערדיענען רחמנות און ליעבע.

10) א מענש קאן דערגרייכען די גראסטע מדרגה פון נביאות, ווען ער האט שטאנדיג נאר גאטט אין זין און שיידט זיך אב פון אזעלכע וואס בינדען איהם צו צו נארישע תאוות. אודאי קאנען עס אויספיהרען נאר געצאהלטע, און ווען זיי זענען פערטיעפט אין זייערע געדאנקען און עס קומט זיי פלוצלונג ארויף א מחשבה אדער עס ווייזט זיך זיי אויס, אז אין די אויערן קלינגען אזוי ווי קולות, איז א סימן אז זיי האבען טאקי ארומגעשוועבט אין

Библиотека ... еврейской истории и литера... академическ...

אין די הויכע וועלטען און גאטט האט זיי מזכה געוועהן צו זאלען זעהען און הערען אזעלכעס וואס בלייבט פאר א אנדער בשר ודם אין עביגקייט סוד.

11) דער צדיק איז דער יסוד פון דער וועלט, און ווען יעדער מענש קאן דורך זיין פרומקייט בעקומען די גראסטע זכיה אין הימעל איז דער צדיק פשוט א הימעל-מענש, ער רעכענט זיך ביי גאטט פאר א פערמיטלער צווישען איהם און זיינע בעשאפעני'שען, און אזוי ווי א געליעבט קינד פיהרט ער אלדינג אויס ביים הימעלישען פאטער. די נשמה פונ'ם צדיק פליהט שטענדיג ארום אין די הויכע וועלטען און יעדער וואס ריהרט זיך צו איהם צו מוז אויך געהויבען ווערען. דערפאר איז נוט צו זיין פונ'ם צדיק'ס מקורבים, ווייל ער קאן מגין זיין מיט זיין זכות אפילו אויף שטארק זינדיגע מענשען און אויסבעטען פון זייערטוועגען א אמת'ע כפרת עון. דער בעל שם האט אויך אנגעזאגט אז אויף א צדיק טאר מען גאר קיין שאלות ניט פרעגען און וואס מען זעהט פון איהם דארף ניט קשה זיין, ווייל ער ווייסט וואס ער טהוט און אפילו ווען ער קריכט בפירוש אראב פונ'ם רעכטען וועג איז פאר איהם גענוג נאר איין בייג זיך צו טהון און פונ'ם פערלאשענעם פונק ווערט שוין ווידער א פלאם פייער.

דאס גאנצע לעבען פון ר' ישראל בעל שם טוב בעווייזט, אז מעהר ווי געגען אנדערע איז ער געוועהן שטרענג געגען זיך אליין און די אללע מדות וואס ער האט געלערנט זיינע מאמינים האט ער אליין זיך שטארק אין זיי געהאלטען. עס איז קיין וואונדער ניט, וואס פון יאהר צו יאהר איז ער מעהר אנגענומען געווארען און האטש די רבנים האבען אויף איהם קרום געקוקט איז די צאהל פון זיינע חסידים געווארען אללע מאל גרעסער. דאס פאלק האט איהם פערגאטטערט פאר זיינע מופתים און האט אין איהם געשאצט דעם בעריהמטען בעל שם, וואס קאן פון טויט לעבעדיג מאכען; די עדלערע ווידער, וועלכע האבען שוין געהאט א שטיקעל בעגריף אין ר' ישראל'ס דרך און האבען פערשטאנען צו וואס אזא חסידות קאן פיהרען, האבען איהם גאר פשוט בעטראכט ווי א נביא, וואס איז געקומען אויפטהון נייעס, כדי צו בעפעסטיגען דעם אלטען אמת. צום אנהויב האבען זיך צו איהם צוגעשארט אללע מקובלים און די בעהאלטענע שבתי צבי'ניקעס, וואס זענען נאך איבערגעבליבען פון יהודה חסיד, נאר שפעטער זענען צוגעשטאנען אויך לייטישע יודען און צווישען זיינע מקורבים האט מען שוין געקאנט געפינען גרויסע

לומדים אונ מורי הוראה. אין דער לעצטער צייט איז ר׳ ישראל׳ס נאהמען גע-װארען אזוי היילינ, אז אין א סך שטאדט פון פאדאליען, װאלין אונ גאליציען האט מען אהן זיין סמיכה ניט געװאלט אויפנעהמען קיין רבנים, שוחטים אונ חזנים.

די רבנים פון די גרויסע שטאדט האבען פון דעסטװעגען ניט אויפגעהערט צו זיין מתנגדים פונ׳ם בעל שם, חאטש אפענטליך ארויסצושפרינגען געגען איהם האבען זיי ניט געקאנט אונ האבען אויך ניט געהאט פאר װאס זיך צו טשעפען צו אזא פרומען יודען. איין מאל האבען זיי זיך יא געװאלט פרובירען צו בעריהרען זיין כבוד אונ דערװייזען דער װעלט, אז ער שטעהט נידריגער פון זיי אונ קאן זיך מיט זיי ניט פערגלייכען אין לומדות. נאר עס איז זיי ניט געראטהען, װייל ר׳ ישראל האט זיך גאר מיט זיי ניט געװאלט אריינלאזען אין קיין ויכוח. דעמאלט האט נאך געהאט צו שאפען איבער אללע יודישע עסקים אין פולין דער „ועד ארבע ארצות" אונ ביי איין אסיפה האט דער זאמושטשער רב, ר׳ אברהם אבא, פארגעלעגט: מען זאל ר׳ ישראל׳ן שיקען רופען אונ מיט איהם רעדען פון תורה, כדי מען זאל ארויס-זעהען אז ער איז נאר אקנאפער למדן. זיי האבען גערעכענט אז דער בעל שם װעט מורא האבען אונ װעט זיך אבזאגען, נאר ער איז דווקא געקומען. מיט גאוה האט איהם איינער פון די רבנים געזאגט, אז װעדליג ער פיהרט זיך װייזט אויס, אז ער איז פול מיט רוח הקדש אונ צום סוף האלט מען איהם פאר איין עם הארץ, דערפאר װיל ער. אז דער בעל שם זאל איהם פארענטפערן א שאלה, װי אזוי א יוד דארף זיך נוהג זיין, װען ער האט פערגעסען צו זאגען „יעלה ויבא". עס איז א סברא אז ר׳ ישראל האט זיי געענטפערט קורץ אונ שארף, אז ער פערשפארט זיך גאר צו ברעכען דעם קאפ איבער אזא דין, װייל ער האט פיינד צו פערגעסען. דעמאלט זענען ארויס צװיי דעות: די שונאים האבען געשריגען אז די רבנים האבען הוזק געמאכט פון ר׳ ישראל׳ן אונ האבען געזאגט אז ער האט זיך אימיסטען אויסגעדרעהט מיט א גלייך-װארטעל, װייל ער האט פשוט ניט געװאוסט דעם דין, אונ די חסידים האבען געדרונגען אז די רבנים זענען בטל געװארען פאר׳ן בעל שם. װייל ער האט זיי באלד אויפ׳ן פלאץ געװיזען א מופת אונ זיי האבען געזעהען אז מען טאר זיך מיט איהם ניט טשעפען.

דער בעל שם איז געװעהן גאר פראסט ביי זיך; אין שטוב מיט׳ן עסען אונ טרינקען האט ער זיך געפיהלט װי א געװעהנליכער בעל הבית. מיט

אַ לאַנגען לילקע־ציבעך פלעגט ער זיך אפט ארומדרעהען אין מארק און רעדען מיט'ן קליינסטען האטש ער האט שוין דעמאלט געהאט מעהר פון צעהן טויזענד חסידים. זיין הכנסה איז געוועהן גרויס, ווייל מען פלעגט איהם ברענגען זעהר פיעל געלד פון אללע קראנקע, וועלכע האבען דורך איהם בעקומען א רפואה שלמה; נאר פון דעסטוועגען האט ער געלעבט אין דחקות, אי דאס איז נאך גוט געוועהן וואס די משפחה איז קליין געוועהן. די פרוי איז געשטארבען נאך אין די ערשטע יאהרען ווען ער איז נאר וואס נתגלה געווארען און זי האט איהם איבערגעלאזט אין גאנצען צוויי קינדער, א זוהן צבי הירש און א טאכטער האדעל. דאס גאנצע געלד פלעגט אוועקגעהען אויף צדקה און ניט זעלטען פלעגט ר' ישראל'ן אויסקומען צו געבען גרויסע סוממען, ווייל ער האט זעהר געהאלטען פון פדיון שבוים און דעמאלט האבען די פריצים ליעב געהאט איינצוזעצען אין תפיסה די רענדארעס וואס האבען ניט געקאנט צו דער צייט בעצאהלען די ראטע, און ניט איין רענדאר האט איהם געהאט צו פערדאנקען וואס ער איז ניט פערפוילט געווארען אין געפאנגעניש. ווער שמיעסט אז עס פלעגט זיך מאכען עפיס א בלבול אויף יודען און מען האט אויסגעטראכט אויף יודישע קהלות, ווי זאסלאב און פאוולימש, אז זיי הרגנען קריסטליכע קינדער און בעניצען זייער בלוט אויף פסח, דא האט זיך דער בעל שם גאר מוסר נפש געוועהן: פון געלד קאסטען האט מען גאר ניט וואס צו רעדען, נאר ער פלעגט נאך אַליין ארומלויפען צו די גראסטע שררות, בעטען און וויינען, פערזאנפערן און בעווייזען, און האט ניט גערוהט ביז דער אמת איז ניט ארויס און הונדערטער אומשולדיגע זענען ניצל געווארען.

פונקט ווי ער האט ניט געקאנט ליידען די שטאלצע לומדים און רבנים, אזוי איז ער צו געלאזט געוועהן צו איינפאכע יודען, וועלכע ער האט בעמערקט אז זיי האבען אין זיך גוטע מדות, אמאל האט דער בעל שם זיך צוגעקוקט אין שול ווי א בעל מלאכה, וואס פלעגט ארבייטען זאקען, שטעהט און דאווענט ערנסט, איז ער צוגעגאנגען צו איהם און האט זיך מיט איהם צורעדט און איהם אבגעגעבען גרויס כבוד. ר' ישראל האט גוט געזעהען ווי דער עולם וואונדערט זיך און קאן ניט פערשטעהען ווי קומט עס אז דער בעל שם זאל גאר האבען דרך ארץ פאר אזא פראסטאק, דאריבער האט ער באלד געזאגט: „עס זאל אייך גאר קיין חדוש ניט זיין, דאס תמימות פון דעם יודען האב איך דערקענט אין זיין שטיל דאווענען, און וויסען זאלט איהר אז

אויף איהם האלט זיך אונזער שול". ער האט אויך פיינד געהאט די מגידים, וועלכע פלעגען ארומפאהרען פון שטאדט צו שטאדט שטראפען דאס פאלק פאר וואס מען איז ניט גענוג פרום, אונ שרעקען מיט יענער וועלט אונ מיט'ן פייערדיגען גיהנם. אמאל האט זיך געמאכט דאס דער בעל שם האט גראד שבת געהאלטען אין א שטעדטעל אונ דארט איז אויך געוועזען א מגיד, וואס האט זיך געשטעלט זאגען א דרשה, ווי דער שטייגער איז געוועהן, אונ האט אנגעהויבען דעם עולם מאכען א מורא אונ לעגען שטיינער אויפ'ן הארצען. אז דער בעל שם איז דערפון געוואהר געווארען איז ער גאר ניט צופרידען געוועהן; זיינע מקורבים האבען עס פערשטאנען אונ האבען צו וויסען געטהון די בעלי בתים פון דער שול אונ זיי זענען זיך אלע, כן הסתם, באלד צוגאנגען. אויפ'ן אנדערען טאג איז זיך דער מגיד דורכגעגאנגען צום בעל שם אונ האט איהם געפרעגט וואס ער האט צו איהם אונ פאר וואס האט ער איהם אנגעטהון אזא בושה, אז ער האט געמוזט די דרשה ענדיגען פאר די פיער ווענד. דא איז ר' ישראל אויפגעשפרונגען פונ'ם פלאץ, טרערען האבען זיך איהם אנגעהויבען גיסען פון די אויגען אונ מיט א וויינענדיג קול האט ער געשריגען: „אומזיסט פאלט איהר אן אויף אונזערע יודען, ניט שרעקען דארף מען זיי, נאר טרעסטען! בעטראכט ווי דער יוד הארעוועט זיך געביך אן אגאנצען טאג, ווי שווער איהם קומט אן דאס טרוקען שטיקעל ברויט, אונ פון דעסטוועגען האט ער פארט אין זין צו דיענען דעם אויבערשטען ווי וויט ער קאן נאר, אונ אז עס קומט די צייט פון מנחה ווארפט ער אוועק די ארבייט אונ דאוועט גיך אב. אונ עס זאל אייך גאר ניט אהרען וואס ער האפט אונ לאזט אריבער אמאל א ווארט, ווייל דוקא אט די דאזיגע קורצע תפלה מאכט אן דעם גרעסטען רעש אין הימעל". פון די עטליכע ווערטער קאן מען ארויסזעהען וואס פאר א חלוק עס איז צווישען דעם בעל שם, וואס ווערט נתפעל פון א ריינער תפלה אהן קונצען – אונ די רבנים, וואס מאכען אן טויזענדער שאלות וועגען א פערפעהלטען „יעלה ויבא"!

אויף דער עלטער איז ר' ישראל'ן בעשערט געוועהן צו האבען גרויס צער איבער די פראנקיסטען, אונ די גאנצע זאך האט איהם פערביטערט דאס לעבען. נאך פריהר האט ער אנגעזאגט זיינע חסידים זיי זאלען זיך ניט אנקעהרען מיט די שבתי צבי'ניקעס אונ האט זיי פערווערט אפילו צו קוקען אין זייערע ספרים. מען דערצאהלט נאך, אז דער בעל שם פלעגט אפט זאגען, אז ער האט אלאנגע צייט צו טהון געהאט מיט דער נשמה פון שבתי צבי אונ האט

זי געוואלט אבריינגען, נאר עס איז איהם ניט געראטהען: דערמיט האט ער געגעבען צו פערשטעהען אז ער האט זיך גענוג געמיהט אויסצולייטערן שבתי צבי'ס דרך אונ זוכען א וועג, וואס זאל זיין חברה אויך צופיהרען צוריק צו יודישקייט, נאר עס איז איהם אונמעגליך געוועהן. אז דא זענען נאך אויפגעשטאנען די פראנקיסטען, אונ עס האט זיך אנגעהויבען אזא שרעקליכע שנאה צווישען זיי אונ די פוילישע יודען, איז דאס פאר ר' ישראל'ן געוועהן א וועהטיג פון ביידע זייטען: פון איין זייט האט ער געפיהלט אז עס קאן ניט בלייבען אזוי ווי די איינגעשפארטע רבנים ווילען אונ אז די דאזיגע, וואס פארדערן אז דאס יודישע לעבען זאל זיך א ביסעל דערפרישען אונ בעניהען, זענען ניט אזוי שטארק אומגערעכט; פון דער אנדערער זייט אבער האט ער געמוזט מודה זיין, אז די פראנקיסטען זענען צו ווייט פערקראכען אונ אז זיי ווילען אזוי פיעל איבערמאכען אונ איבערבויען, אז עס קאן חלילה דער גאנצער בנין פונ'ם יודישקייט איינפאלען. מען קאן זיך פארשטעלען ווי אזוי די מלחמה צווישען די פראנקיסטען אונ זייערע געגנער האט געמוזט ווארפען פון די פיס אזא מענשען ווי דער בעל שם, וואס שלום אונ ברידערליכע ליעבע זענען ביי איהם געוועהן דאס הייליגסטע.

אים יאהר 1759 האט ר' ישראל געמוזט פאהרען קיין לעמבערג צום וכוח מיט די פראנקיסטען אונ איז פון דארט צוריקגעקומען גאר א דערשלאגענער. זיין עדלע נאטור האט ניט געקאנט איבערטראגען די שרעקליכע שנאה וואס ער האט דערזעהען פון ביידע צדדים; זיין גוט הארץ האט שיער ניט געפלאצט ווען ער האט זיך דערמאנט, אז די יודען אלליין שטופען פון זיך אוועק זייערע אייגענע ברידער. אונ מען מאג באמת זאגען, אז ווען ער האט די פראנ־קיסטען פערגלייכט צו „אבגעשניטענע אברים", איז דאס ניט געוועהן גלאט אזוי דבורים, ווייל ער האט טאקי געליטען גליך ווי מען שניידט ביי איהם אללייו אויס גליעדער פון זיין קערפער. דאס גאנצע יאהר איז ער געוועהן זעהר שוואך, נאר ליעגען אין בעט האט ער ניט געוואלט; געפיהלט האט ער אז די כוחות לאזען זיך איהם אויס אונ פון דעסטוועגען האט ער זיך געהאלטען אויף די פיס ביז צו דער לעצטער מינוט. דעם ערשטען טאג שבועות פונ'ם יאהר 1760 איז דער עולם נאך געקומען צו איהם בעגריסען מיט'ן יום טוב, ער האט זיי געזאגט תורה אונ קיינער האט זיך גאר ניט גערעכט אז זיי זעהען איהם צום לעצטען מאל. ר' ישראל האט זיך מיט אללע געזעגענט אונ געזאגט ווען די זונן וועט פערגעהען וועט זיך אויך זיין לעבען ענדיגען. אזוי איז

טאקי געשעהען און נאך אין דער לעצטער מינוט פאר'ן טויט האט ער אלע געבעטען מען זאל ניט וויינען. „מיך דארפט איהר ניט בעוויינען, האט דער בעל שם געזאגט, ווייל איך געה אוועק אין א סך א בעסערע וועלט, נאר פאר זיך בעט גאטט, ער זאל אייך שיקען אויף מיין ארט א מנהיג, וואס זאל ענדיגען מיין ארבייט מיט אזא אמתע כוונה ווי איך האב זיי אנגעהייבען". נאכ'ן בעל שם'ס טויט האט די וועלט אנגענומען זיין תלמיד ר' בער מעזעריטשער און איהם צו ליעב איז די צאהל פון די חסידים אין ליטא זעהר גרויס געווארען. ער איז דער ערשטער, וואס האט איינגעפיהרט צווישען זיינע חסידים צו דאווענען נאך דעם נוסח אר"י אנשטאט דעם נוסח אשכנז, וואס האבען ביז אהער געדאווענט אלע יודען אין פולין און אפילו דער בעל שם אליין אויך. מיט דעם געבען א טהייל יודען א נייען נוסח אין די שוהלען, האט ער, קאן מען זאגען, צוריסען דעם יודישען גוף אין צוויי שטיקער און נאר אנגעמאכט שנאה און קנאה צווישען ברידער, רדיפות און מסירות, וועלכע האבען נישט מעהר ווי שאדען און חלול השם אנגעמאכט פון אנהייב אן ביז א פאר דורות נאך איהם. די רבנים פון יענער צייט וואלטען געווים איהם ניט געשוויגען פאר אזא אויפטהועכץ, צום אונגליק איז שוין אבער זייער מאכט געבראכען געוועהן: סטאניסלאוו אויגוסט פאניאטאווסקי, וואס איז צו יענער צייט קאניג געוועהן אין פולין, האט תיכף ווי ער איז קאניג געווארן, אים יאהר 1764 מבטל געוועהן דעם „ועד ארבע ארצות" און דער־מיט אבגענומען די מאכט פון די רבנים ארויסצוגעבען א פסק, אחרם, אדער אזוי צו פיהרען מיט תקיפות ווי זיי האבען דאס רעכט געהאט ביז אהער; דאריבער האבען זיי גאר נישט געקאנט טהון געגען די נייע איינפיהרונגען צווישען חסידים, און וואו עס האט זיך גאר צוזאמענגעקליבען א מנין פון זיי, האבען זיי זיך באלד געמאכט זייער אייגענע שוהל, וועלכע זיי האבען א נאמען געגעבען „שטיבעל". דאס שטיבעל איז געוועהן פאר זיי א מקום צו דאווענען נאך דעם נייעם נוסח, אויך צו פערבריינגען די צייט פרעהליך אין דערצאהלען וואונדערליכע מעשות פון'ם בעל שם אדער פון די נייע צדיקים זייערע און בעזאנדערס צו ווערבאווען נייע חסידים, כדי צו מעהרן זייער צאהל און דערמיט פערגרעסערען די הכנסה פון זייער חברה. די ליטווישע חסידים האבען זיך אויך באלד צוטהיילט אין צוויי פארטהייען: „מעזעריטשער" און „קארלינער". פונדעסטוועגען איז דאס נאך אלין צוגעגאנגען בשתיקה, זיי האבען נאך קיין העזה געהאט אפען זיך ארויסצוווייזען, אבער אז איינער

פון זיי אַגעוויסער ר׳ איסר האָט געפּריוט שטעלן אַפּוס אין ווילנאַ, אונ האָט דאָרט אָנגעהויבן צו ציהען עטליכע פונ׳ם פּראָסטען עולם זיי צו מאַכען פאר חסידים, איז געוואָרען אַזאַ רעש, אז מען האט געקאָנט מיינען, אַז דער שטורם וועט עוקר מן השורש זיין אלץ וואס איז ביז אַהער געפלאַנצט אונ געזייעט געוואָרען אין דעם פעלד, וואס מען האט עס אָנגערופען „חסידות״.

אין דער צייט האָט אין ווילנא געלעבט ר׳ אליהו גאון, אָדער ווי די וועלט דערמאָנט נאָך איצט זיין הייליגען נאָמען מיט ליעבע אונ כבוד: „דער ווילנאר גאון״. געבאָהרען איז ער אים יאהר ת״פ (1720) דעם ערשטען טאָג פּסח. דער פאָטער זיינער ר׳ שלמה זלמן פון ווילנא איז אַרויסגעקומען פונ׳ם בעריהמטע גאונים. נאָך אַז ער איז אַקינד געוועהן, האט מען אַרויסגעזעהן, אַז עס וואַקסט אַגרויסער מאַנן צווישען יודען וואס וועט צו איהם קיין גלייכען ניט זיין, אַז ער איז אַלט געוואָרען זעקס אונ אַהאַלב יאָהר האט ער אין ווילנא׳ר שוהל געזאָגט אַחלוק, וואס זיין פאָטער האָט איהם אויסגעלערנט, אונ אַז דער בעריהמטער גאון ר׳ העשיל, וואס איז דעמאָלט אין ווילנא רב געוועהן, האט איהם שבת צו שלש סעודות געפּריוט צו וועט ער קאָנען זאָגען אַזאַ חלוק, ניט אַאויסגעלערנטען, נאָר טאַקי אַליין פרעגען קשיות אין גמרא אונ אַליין פּערענטפערן, האט דאס זיבעניאהריגע קינד אַרויסגעוויזען אַזאַ שאַרפען אונ טיפען גלייכען שכל אין לערנען, אַז דער גאון ר׳ העשעל אונ אַלע גדולים וואס זיינען דעמאָלט ביים טיש געוועהן, זענען אויפגעשטאַנען, איהם געהאַלזט אונ געקושט, אונ האבען בפה אחד געזאָגט, אַז דאס וואַקסט אַגרויסע ליכט פאר יודען, אַצירונג פאר זיין פאָלק אויף אייביגע דורות. זייערע נביאות איז טאַקי אמת געוועהן. גאַנץ גיך האט די וועלט געקלונגען מיט דעם גאון׳ס נאָמען, פון דער גאַנצער וועלט האט מען זיך צו איהם געווענדעט וועגען שווערע שאלות, אונ ווער עס איז זוכה געוועהן איהם צו זעהן אונ מיט איהם צו רעדען, האט זיינע שבחים ניט געקאָנט אויסדערצעהלען. זיין גראַדער שכל אין לערנען, זיין קלאָרען בליק אין אַלע שאלות פונ׳ם לעבען אונ זיין טיפקייט אין יעדען ענין פון תורה אונ חכמה האבען יעדען איינציגען איבער־ראַשט, אונ מען האט איינגעזעהן, אַז נאָך אַזאַ ווי ער איז טאַקי ניטאַ, אונ די גאַנצע יודישע וועלט האט איהם דערקענט פאר דעם גאון הדור. אונ ער איז באמת געוועהן אַגאון אין אַלץ, סיי אין דער הייליגער תורה, סיי אין טהייערע מדות הנפש האט ער צו זיך קיין גלייכען געהאט; זיין ליעבשאַפט צו אַלע מענשען בכלל אונ צו יודען בפרט, זיין אמתע אהבה צו שלום

אונ צו אַלין וואס איז ליכטיג אונ אֱמֶת, זעהט מען אַרויס פון אַלין וואס איז פון איהם אונ פון זיינע בעריהמטע תַּלְמִידִים געשריבענע געוואָרען. נאָך אַז ער איז גאַנץ יונג געוועהן האט זיך אָנגעהויבען די גרויסע מַחֲלוֹקֶה צווישען ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן אונ ר׳ יְהוֹנָתָן אייבעשיץ, אונ אַז די ביידע גְאוֹנִים, וואס זענען פיעל עלטער געוועהן פאר איהם, האבען זיך געווענדעט צו איהם, ער זאלל זיין מיינונג אַרויסזאָגען ווער עס איז גערעכט, האט ער, ניט אַריינצופאללען אין דער מַחֲלוֹקֶה, געאַנטוואָרט: „איך בין נאָך צו יונג זיך אַריינצומישען צווישען אַזעלכע צוויי גרויסע לייט אין אַזא וויכטיגען ענין, נאר איך בעט ביי גאָטט אונ איך האף, אַז ער וועט בעלייכטען מיט דער ליכט פונ׳ם אֱמֶת זיי ביידען, זיי זאָללען אַללײן געפינען דעם אֱמֶת אונ זאָללען אויפהערען צו צושטערען דאס אָרעם פאלק יִשְׂרָאֵל מיט מַחֲלוֹקֶת אונ שִׂנְאַת חִנָם, וואס איז געוויס די גרעסטע זינד אונ דער גרעסטער שאַדען פאר יודען.

זיין דרך אין תַּלְמִיד איז געוועהן, נאר דער ריינער פְּשַׁט אונ די קלאָרקייט פון דעם ענין. איהם דאַרף מען פערדאַנקען וואס ער האט אָבגעשאַפט דעם פִּלְפּוּל אונ איבריגע חֲרִיפוּת, וואס די לוֹמְדִים ביז איהם האבען שטאנדיג דער־מיט זיך בעשעפטיגט זייער גאַנצען לעבען. אויך האט ער אין תנ״ך נאר דעם ריינעם פְּשַׁט געזוכט, פיינט געהאט איבריגע אונ ווייטלויפיגע דְרָשׁוֹת אויף די פְּסוּקִים ווי עס האבען זיך נוֹהֵג געוועהן די דַרְשָׁנִים אין פוילין ביז איהם. הוץ דעם איז ער געוועהן אַ אוֹהֵב חָכְמָה אונ האט מְקָרֵב געוועהן יעדען גע־בילדעטען יודען וואס האט אַ יְדִיעָה געהאט אין וועלטליכע וויססענשאַפטען הוץ תַּלְמוּדִישע, אונ האט יעדען וואס קאן, געבעטען, איבערזעטצען די חָכְמוֹת פון פרעמדע לְשׁוֹנוֹת אין לְשׁוֹן הַקֹדֶשׁ, כְּדֵי יודען זאָללען אויך קאָנען לערנען חָכְמָה אונ וויססענשאַפט, אונ האט נאר קיין מוֹרָא געהאט די חָכְמָה זאלל קיין סְתִירָה ניט זיין צו דער אֱמוּנָה, ווי עס האבען שטאנדיג מוֹרָא געהאט אַללע פוילישע רַבָּנִים ביז איהם אונ נאָך איהם. פון דער קַבָּלָה האט ער געהאַלטען אונ האט פיעל געלערנט אונ געשריבען קַבָּלָה, אָבער די תּוֹרָה אונ דער תַּלְמוּד איז ביי איהם דער עִיקָר געוועהן, ער האט נאר אַזא קַבָּלָה פאר הייליג געהאַלטען, וואס איהר יְסוֹד איז אין דער תּוֹרָה אונ תַּלְמוּד; דאַריבער איז ער שטאַרק געקרענקט געוועהן וואס די קַבָּלָה איז געוויס די סִבָּה געוועהן עס זאל דורך איהר פערפיהרט ווערן שַׁבְּתַי צְבִי אונ אַנדערע אונ האבען דורך זייער פאלשען פערשטעהן די קַבָּלָה אַזוי פיעל יודען אַראָבגעפיהרט פון יודישקייט אונ אַזוי פיעל אונגליקען אָנגעמאַכט צווישען יודען. מען קאן

פערשטעהן ווי שטארק איז זיין עגמת נפש געוועהן, אז ער האט דערהערט, אז נאך די פאלשע „קבלה־משיחים", איז געווארען א נייע כתה יודען, וואס נעהמען ווידער אן די קבלה פאר'ן עיקר. אונ נאך מעהר, זיי לערנען זי ווי זיי ווילען אונ מיט וועמען זיי ווילען, אפילו מיט אזעלכע וואס קאנען אלליין ניט א פסוק אין דער תורה פערטייטשען, אדער א פרק משניות אבלערנען; אונ נאך מעהר, וואס געפינען זיך אזעלכע קבלה לערנער וואס מאכען שוין חוזק פונ'ם פשט פון פסוק, אונ לאכען פון תלמוד אונ פוסקים, אונ די דאזיגע לייט רופען זיך נאך „חסידים", אמת'ע פרומע, וואס נאר זיי האבען געפונען דעם אמת'ן וועג צו גאטט אונ צו זיין הייליגען רצון. מען האט דעם גאון חסידישע ספרים געבראכט אונ כתבים אין וועלכע ער האט געזעהן, אז עס איז דא שטארק מורא צו האבען, עס זאלל פון דער נייער כתה ניט ארויס א נייער מכשול פאר יודען; דאריבער, האטש ער איז זיין גאנצען לעבען ווייט געוועהן פון קריג אונ פון אריינמישען זיך מיט אדעה ערגעץ אין א מחלקת, האט ער דא ניט געקאנט שווייגען, אונ בפרט אז פון פיעל רבנים אונ חשובים זיינען איהם בריף אנגעקומען, וואו עס. זענען בעשריבען געוועהן די הנהגות פון די חסידים אין זייערע „שטיבלעך" זייער אבשפאטען פון תלמוד אונ פון די לומדים. דעמאלט האט דער גאון אין אנהייב מיט תחנונים רחמים געבעטען, אז זיי זאללען זיך אומקעהרען צום אלטען דרך, ניט מאכען קיין נייעס אין יודישקייט, זיך ניט צוטהיילען אין בעזונדערע כתות אין עניני אמונה, וואס קאן קיין גוטס דערפון געוויס ניט ארויסקומען. זיינע גוטע קלוגע רייד אונ תחנונים האבען ניט געהאלפען. פערקעהרט, עס האבען זיך צווישען חסידים געפונען אזעלכע, וואס האבען פערברייטערט ליגען אונ שקרים, אז דער גאון אלליין האט מודה געוועהן, אז זיי זענען גערעכט, אונ דאס האט געפיהרט דערצו, אז דער שטילער פריעדליכער מענש האט געמוזט ארויס מיט א פייעריגען בריעף געגען זיי אונ האט זיי מחרים געוועהן. דער חרם האט אנגעמאכט א גרויסען רשם, אונ אז באלד נאך דעם איז נאך ר' בער מעזעריטשער געשטארבען האט עס אויסגעוויזען, אז דאס חסידות איז אין גאנצען בטל געווארען, עס איז טאקי א צייט שטיל געווארען אונ מען האט כמעט פון די חסידים ניט גערעדט אונ ניט געהערט; דאס איז אבער א טעות געוועהן, דער חרם האט נאר אזוי פיעל געווירקט, אז די חסידים אונ זייערע צדיקים זאללען זיך בעהאלטען, אונ בעהאלטענערהייט האבען זיי זיך געקליגט ווי צו בעפעסטיגען זייער מעמד. אזוי האבען זיי שטילערהייט געארבייט אונ געווערבאוועט נייע

חסידים, ביז דער סוד איז ווידער ארויס, און שוין מיט מעהר הוצפה און עזות. דער גאון איז שוין אלט און קראנק געוועהן, און האטש ער האט זיך שוין שוואך געפיהלט אנצוהייבען פון דאס נײַי די אלטע מלחמה געגען דער נייער כתה, האט ער קיין מיה ניט געזשאלעוועט און האט ווייטער ארויסגעלאזט אבריעף, וואו ער בעט יעדען יודען וואס זיין אמונה און זיין פאלק איז איהם ליעב און טהייער, ער זאלל טהון וואס ער קאנן, ניט צודערלאזען די נייע כתה אקאפ אויפהייבען, און ער האט די עקשנים נאך אמאל מחרים געוועהן. דאס אלין בעווייזט, ווי גיך די נייע כתה איז אוועק ווייט פון דעם דרך, וואס דער בעל שם האט געמיינט אין איהם יודען צופיהרען אין אמת'ר אמונה. עס האבען דעמאלט צווישען די חסידים פאסירט אזעלכע מעשים וועלכע עס האבען בכח געהאט ארויסצוברייגגען פון זיין גדר זעלבסט אזא רוהיגען פרידליכען גענייאלען מענשען ווי רבנו אליהו גאון, און די מעשים, די מסירות און אינטריגעס וואס האבען זיך צו ליעב דעם אנגעהייבען צווישען יודען האבען אזא גאון — וואס איז אליכט געוועהן פאר זיין פאלק — פערפינסטערט זיינע לעצטע טאג און דעם צער, וואס ער האט דערפון געהאט, איהם געלאזט מיטנעהמען אין קבר. דעם דריטען טאג חול המועד סכות אים יאהר תקנ"ח איז ער נסתלק געווארען, אכט און זיבציג יאהר אלט. איהם האבען מספיד געוועהן אללע גאונים און גדולים פון דער וועלט און נאך איהם איז שוין צווישען יודען אזא גאון ניט מעהר געוועהן, און גאטט ווייס אויב אזא וועט נאך ביי יודען אמאל זיין. האטש די חסידים האבען זיך געטהון זייער'ס און זענען פון יאהר צו יאהר מעהר געווארן, מוז מען מודה זיין, אז דורך דעם, וואס דער גאון איז אזוי שטארק ארויס געגען זיי, האבען זיי זיך אלליין ארומגעקוקט, אז זיי הייבען אן באמת צופערקריכען צו ווייט פון יודישען וועג און האבען אנגעהייבען צוריק זיך צוגעהמען צו תורה און תלמוד.

צוויי גרויסע מענשען האבען גענומען זייער עולם אין די האנד איהם ניט צו לאזען פערבלאנזען צו ווייט, דאס זענען געוועהן: ר' ישראל דער קאזיניצער מגיד, וועלכער איז אלליין געוועהן אגרויסער למדן און ר' זלמן לאדיער. וואס האט זיך גערעכענט צווישען די גאונים פון יענער צייט; נאר בעת דער קאזיניצער האט זיינע חסידים פונ'ם פראסטען המון צוגעצויגען צו זיך דורך איבריגע פרומקייט און דורך דעם וואס מען האט איהם געהאלטען פאר א בעל מופת, האט ר' זלמן לאדיער צו זיך צוגעצויגען די עדעלערע קלאסע דורך זיין

שַׁארְפְזִינִיגְעןְ קָאפּ אִין תּוֹרָה אוּנ דוּרךְ גוּטֶע מִדוֹת. עֶר הָאט רֵאשִׁית, אַרוֹיס־
גֶעגֶעבֶּען אַ נַייעֶן „שֻׁלְחָן עָרוּךְ" אִין וֶועלְכֶען עֶר הַאלְט זִיךְ פֶּעסְט אִין אַללֶע
דִינִים פוּנ׳ם אַלְטֶען שֻׁלְחָן עָרוּךְ, אוּנ לָאזְט זַיינֶע חֲסִידִים נִיט אָבְּטְרֶעטֶען פוּן
דֶעם קְלֶענְסְטֶען דִין אִין יוּדִישְׁקַייט; אוֹיךְ זַיין קַבָּלָה לֶערְנֶען מִיט זַיינֶע מְקוֹרָבִים
אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אִין אַ הֶעכֶערְן אוּנ פַיינֶערְן עֶרךְ, וָואס קָאנְן נָאר פֶערְשְׁטֶעהן
אַזַא מֶענְשׁ, וָואס הָאט פְרִיהֶער אַ סַך תַּלְמוּד אוּנ מְפָרְשִׁים גֶעלֶערְנְט, אוּנ דֶערְ־
מִיט הָאט עֶר דֶעם עוֹלָם צוּרִיק גֶעצוֹיגֶען צוּם תַּלְמוּד, אוּנ הָאט זַיין דֶרֶךְ אִין
זַיין לִמּוּד אֱמוּנָה אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „חַבַּ"ד" דָאס זֶענֶען דִי רָאשֵׁי תֵּיבוֹת פוּן
„חָכְמָה", „בִּינָה", „דַעַת", אוּנ צְווִישֶׁען זַיינֶע חֲסִידִים אִיז כִּמְעַט זֶעלְטֶען גֶע־
וֶועהן אַ פְּרָאסְטַאק אוּנ אַ עַם הָאָרֶץ. פוּן אִיהם שְׁטַאמֶען אַרוֹיס דִי לְיוּבַּאווִיטְשֶער
גוּטֶע יוּדֶען מִיט דֶער פַאמִילְיֶע שְׁנֵיאוּרְסָאן. אִין פוֹילִין אָבֶּער, ווָאוּ דֶעם גָאוֹנ׳ס
חֵרֶם הָאט נִיט אָנְגֶעמַאכְט אַזַא רֹשֶׁם ווִי אִין דֶער לִיטָא, זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען דִי
גוּטֶע יוּדֶען אוּנ חֲסִידִים כִּמְעַט אוֹיף דֶעם זֶעלְבֶען מַצָּב פוּן אַמָאל, אוּנ מֶען
קָאן זָאגֶען, אַז דָארְט אִיז דוּרךְ דֶעם דִי תּוֹרָה אוּנ דֶער תַּלְמוּד אַ צַייט
יָאהרֶען כִּמְעַט פֶערְגֶעסֶען גֶעווָארֶען. נָאךְ דֶעם בַּעַל שֵׁם הָאט דֶעם עוֹלָם
גֶעפִירְט זַיין טָאכְטֶער הָאדֶעל׳ ווִי עֶס פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, נִיט מִיט אִיהר תּוֹרָה, נָאר
מִיט דֶעם זְכוּת פוּן אִיהר פָאטֶער. נָאךְ אִיהר הָאט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דָאס רַבָּנוּת
אִיהר זוּהן ר׳ בָּרוּךְ׳ל, שְׁפֶּעטֶער הָאבֶּען אַ גְרוֹיסֶע רָאללֶע אָנְגֶעהֵייבֶּען שְׁפִּילֶען אִיהר
צְווייטֶער זוּהן, ר׳ אֶפְרַיִם, דֶער סוּדִילְקָאבֶער רָבִּי, אִיהר עֶנִיקֶעל פוּן אַ טָאכְטֶער
פֵייגֶעלֶע, ר׳ נַחְמָן, ר׳ לֵיבּ שָׂרָה׳ס, ר׳ יְהוֹשֻׁעַ הֶעשִׁיל, דֶער אַפְּטֶער
רַבִּי, ר׳ מֹשֶׁה דֶער סַאווְרַאנִיֶער רַבִּי אוּנ ר׳ לֵוִי יִצְחָק דֶער בֶּערְדִיטְשׁוֹבֶער
רַבִּי, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט דוּרךְ זַיין אֱמֶת׳ע מֶענְטְשֶׁענְלִיכֶע
אוּנ זַיין דַן זַיין דֶעם גְרֶעסְטֶען חוֹטֵא לְכַף זְכוּת.

אַזוֹי זֶעהֶען מִיר ווִי דִי הָאפְנוּנְג פוּן ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אִיז הַאלְבּ
עֶרְפִיהלְט גֶעוָוארֶען: פִינְפְצִיג יָאהר נָאךְ זַיין טוֹיט הָאבֶּען אִיהם צְוֵויי מִילְלְיָאן
יוּדֶען פֶערְגֶעטֶעטֶערְט, אוּנ דִי עֶרְסְטֶע חֲסִידִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעפִיהְרְט נָאךְ זַיינֶע
כְּלָלִים.... נָאר צוּם אוּמְגְלִיק אִיז מִיט זַיין דֶרךְ גֶעשֶׁעהֶען דָאס אֵייגֶענֶע
וָואס וֶוערְט פוּן פִיעל הוֹיכֶע גֶעדַאנְקֶען, וָואס פֶערְלִיעֶרֶען מִיט דֶער צַייט דֶעם
אֱמֶת׳ן וֶוערְטְה. וָואס מֶעהר דִי צָאהל פוּן דִי חֲסִידִים הָאט זִיךְ פֶערְגְרֶעסֶערְט,
הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר אַוֶועקְצוּגֶעהֶען פוּנ׳ם בַּעַל שֵׁם׳ס ווֶעג, אוּנ בִּיסְ־
לֶעכְוַויז הָאט מֶען כִּמְעַט אִין גַאנְצֶען פֶערְגֶעסֶען דֶעם עִיקָר, וָואס עֶר הָאט
גֶעוָואלְט דֶעם אֱמֶת, שָׁלוֹם אוּנ אַהֲבַת אַחִים צְווִישֶׁען יוּדֶען, אוּנ מֶען הָאט

אָנגענומען דעם תּפל: די „אמונת צדיקים", און ניט צדיקים, וועלכע ער האָט געמיינט, נאָר צדיקים פון פּראָפעסיאָן... און זיינע אַללע אַנדערע כּללים זענען כּמעט פערגעסען געוואָרען.

---

2 ר׳ משה מענדעלסאָהן און זיין צייט.

(1760—1789 נאָך קריסטוס געבורט).

די איינענע ראַטהעניישען, וועלכע מיר בעגעגענען שטאַנדיג אין דעם יודישען לעבען און פיהרען אונז אָפּט אַרויף אויף דעם געדאַנק, אַז דאָס יודישע פאָלק לעבט פּשוט מיט נסים, זעהט מען אויך אין דער נייער צייט, און עס איז שווער מיט'ן שכל צו פערשטעהען ווי אַזוי האָט פּלוצלונג געקאָנט ליכטיג ווערען דאָרט וואו עס איז געוועהן אַזוי פינסטער? פּונקט ווי די ישועה אין אַ נויטה קומט צו די יודען כּמעט תּמיד אומגעריכט, וועניגסטענס, ווייזט זיך עס אַזוי אויס פונ'ם ערשטען קוק, אַזוי איז אויך דאָס מאָל פּאַר זיי אויפגעגאַנגען די זונן פון בילדונג און אויפקלאָהרונג און דוקא אין בערלין, וואו דאָס פינסטערניס איז געוועהן שרעקליך גרויס, וואו עס האָבען געמאַנט וואָהנען נאָר געצאהלטע יודען, און די זעלבע האָבען נאָר געהערט וואָס זייערע רבנים זאָגען און האָבען זיך פעסט געהאַלטען אין זייערע דרכים. אַוודאי קומט עס פּאָר ווי אַ וואונדער, וואָס אין דעם איינענעם בערלין, וואו מען האָט דעם אַלטערזיידען פון דעם איצטיגען באַנקיר בלייכרעדער אַריינגעלעגט אין הרם דערפאַר, וואָס עס האָט זיך נאָר אויסגעוויזען אַז ער וויל אַריינקוקען אין דייטשע ביכלעך, האָט פּלוצלונג איין קליין הארבאַטע יודעל געקאָנט אָנ־מאַכען אַזאַ איבערקעהרעניש! אַז מען בעטראַכט אָבער גוט די זאַך זעהט מען, אַז האָטש איין שוואַלב, ווי די וועלט זאָגט, קאָן קיין זומער ניט מאַכען, נאָר אַז די שוואַלב לאָזט זיך אַראָב ערגעץ איז פּאָרט אַ סימן, אַז עס דאַרף דאָרט וואַרם ווערען און אַז געוויסע כּוחות פון דער נאַטור וועלען שוין באַלד די קעלט פערטרייבען. קיין בערלין האָבען זיך געלאָזט עטליכע שוואַלבען, וואָס האָבען זיך מיט גרויס מיה קוים אַרויסגעריסען פון זייער נעסט. און דאָס האָט שוין געפיהרט דערצו, וואָס ר׳ משה מענדעלסאָהן איז אים שטאַנד געוועהן אויסצופיהרען זיין גרויס שליחות.

אין דעסוי, אקליין שטאדטעל אין דייטשלאנד, איז דעם 17 אויגוסט 1728 ביי איין ארעמען יודען אסופר, ר׳ מנחם מענדעל, געבארען געווארען א זוהן משה, וואס האט זיך שפעטער אנגערופען נאך דעם פאטערס נאהמען, „מענדעלס־זאהן" אונ דאס איז געוועהן ר׳ משה מענדעלסזאהן. די גרעסטע השגה פון איין ארעמען סופר איז, מן הסתם, אז זיין זוהן זאל ווערען ארב. אונ אז דער קליינער משה האט זיך נאך ארויסגעוויזען פאר א גוט קאפעל האט מען איהם געגוג געמוטשעט מיט גמרא אונ פוסקים, אונ פון די פריהעסטע קינדערשע יאהרען איז ער געזעסען יומם ולילה אונ האט געלערנט. זיין גרויסע התמדה, דאס זיצען שטאנדיג איינגעהויקערט איבער א ספר אונ ניט וויסען פון קיין רוה, דאס אלדינג האט צום איבריגען אבגעשוואכט דאס קראנקליכע קינד, ביסלעכווייז איז דער רוקען איהם געווארען איינגעבויגען אונ שפעטער האט ער טאקי בעקומען א הארב, וואס האט איהם פון דעסט־וועגען ניט מאוס געמאכט, ווייל פון זיין פנים האט ארויסגעלייכט די חכמה אונ אין זיינע צוויי פייערינע שווארצע אויגען האט געברענט א געטטליכער פייער. געלערנט האט מיט איהם דער דעסויער, ר׳ דוד פרענקעל, אונ אז מען האט איהם דערנאך ארויסגענומען קיין בערלין, האט אויך מענדעלסזאהן בעשלאסען אהין ארויסצופאהרען, חאטש ער איז דעמאלט אין גאנצען אלט געוועהן פירצעהן יאהר. תורה האט ער אודאי ביי זיין אלטען רבי׳ן געפונען גענוג, נאר ניט איין מאל האט ער געליטען הונגער אונ האט זיך געטריי געהאלטען אין די ווערטער פונ׳ם פרק: „ווער עס וויל לערנען מוז עסען ברויט מיט זאלץ, אפילו וואסער זיך זשאלעווען אונ אויף דער ערד שלאפען". דאס אלדינג האט ער גוט מקיים געוועהן, ווייל האטש זיין רבי האט איהם בעשטעלט „טאג" ביי בעלי בתים אונ האט איהם נאך געצאהלט דערפאר וואס ער האט איבער געשריבען זיין פירוש אויף תלמוד ירושלמי, האט ער פון דעם געהאט אזוי פיעל הכנסה אז ניט איין מאל פלעגט ער זיך לעגען שלאפען הונגעריג. אין בערלין איז מענדעלסזאהן בעקאנט געווארען מיט איינעם פון די בעריהמטע פולישע לומדים ר׳ ישראל זאמושטץ, פון וועלכען מיר וועלען שפעטער רעדען בעזונדער. ער האט איהם געוויזען א וועג אין הקירה־ספרים אונ האט מיט איהם אנגעהויבען לערנען דעם „מורה נבוכים", וואס האט מענדעלסזאהן געעפענט די אויגען. א חוץ דעם האט איהם ר׳ ישראל זאמושטץ צונויפגעפיהרט מיט זיינעם א תלמיד ר׳ אהרן גומפערץ, וואס איז דערנאך געווארען דאקטאר, אונ ער האט מיט איהם געלערנט לאטיין. אונ אז מענדעלסזאהן

איז אונטערגעוואקסען האט ער איהם אריינגעגעבען פאר א הויז-לעהרער צו א רייכען פאבריקאנט ר' יצחק בערנארד. דעמאלט האט מענדעלסזאהן אראבגעווארפען פון זיך צום ערשטען מאל דעם ביטערן מאנגעל, ער איז געווען זאט, ער האט געהאט א מקום מנוחה און האט זיך ערנסט גענומען צום לערנען.

מענדעלסזאהן האט ליעב געהאט אין א זעלטענער פרייהער שעה. צווישען טאג און נאכט, ווען מען מוז שוין אוועקלעגען דאס לערנען, זיך צו בע-שעפטיגען מיט שאך-שפיעלען, און צו ליעב דעם איז ער בעקאנט געווארען מיט'ן בעריהמטען דייטשען שרייבער גאטטהאלד אפרים לעססינג, וואס איז נאך דעמאלט אויך געווען א יונגער מאנן און איז נאר וואס ארויס אויף דער וועלט. לעסינג איז אויסגעוואקסען אין א שטוב, וואו מען האט ניט געוואוסט קיין האס צו מענשען פון א פרעמדען גלויבען: זיין פאטער וואס איז געווען א פרומער גייסטליכער, האט איהם פון קינדהייט אן געלערנט, אז מען דארף אללע גלייך ליעב האבען, און דאריבער איז קיין וואונדער ניט, וואס האטש אין יענע יאהרען האט מען גוט פיינד געהאט די יודען, האט זיך לעסינג ניט געשעמט אנצושרייבען א קליין טהעאטער שטיק „די יודען" און אויסצווייזען, אז דאס יודישע פאלק האט אויך מעלות, און א יוד קאנן אויך האבען די שענע מדות וואס אנדערע האבען. ביי לעסינג'ן איז געווען דער גרעסטער תענוג צו שפיעלען שאך מיט א בר שכל, און אז מען האט איהם געזאגט, אז אין בערלין געפינט זיך א יודישער יונגער מאנן, וואס שפילט גוט שאך, האט ער איהם באלד אויפגעזוכט, און פון דעמאלט אן האבען זיי ביידע פערבונדען א עביגע פריינדשאפט. יעדער פון זיי איז געווען א מבין אויף די גרויסע כוחות וואס גאט האט זיי געגעבען, און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען ארבייטען פאר דער מענשהייט. צום אנהייב האט מענדעלסזאהן זעהר שלעכט גערעדט דייטש און נאך ערגער געשריבען, נאר לעסינג האט איהם א סך געהאלפען און פלעגט איהם געבען די בעסטע עצות. ער האט איהם אויך צוגערעדט, ער זאל זיך פרובירען שרייבען, און אזוי ווי מענדעלסזאהן האט מורא געהאט צו שטעלען אויף זיך און איז דערצו געווען א גרויסער ענו, האט ער ביי איהם פשוט געמוזט אויסנארען זיין ערשט ספר: „פילאזאפישע געשפרעכע", ער האט איהם פערזיכערט, אז ער וועט עס נאר איבערקוקען און אויסבעסערן די פעהלער, און צום סוף האט ער עס אהן זיין וויסען אבגעדרוקט, און האט דורך דעם זיין נאמען בעקאנט געמאכט.

אין דייטשלאנד. אזוי זענען אוועקגעגאנגען היבשע עטליכע יאהר און מענדעלסזאהן'ס מזל האט זיך גאר אין גאנצען פערריכט. דער פאבריקאנט בערנארד האט איהם ביי זיך געגעבען א שטעללע פון בוכהאלטער און ער האט שוין געהאט שאן פרנסה. דעמאלט האט ער אויך חתונה געהאט מיט פרומע גוגע נהיים פון האמבורג, און דאס גליק האט איהם דא אויך געשפיעלט, ווייל ער האט בעקימען זעהר א גוטע פרוי וואס האט איהם זעהר געשאצט און ליעב געהאט. די פרייע צייט וואס איז איהם געבליבען פון דער ארבייט, האט ער אלץ פערבראכט מיט לערנען און מיט שרייבען. לעסינג האט איהם צונויפגעפיהרט מיט אללע בעסטע דייטשע געלעהרטע פון בערלין, און אז דער געלעהרטער ניקאלאי האט אנגעהייבען ארויסצוגעבען א צייטונג איז מענדעלסזאהן געוועהן ביי איהם דער ערשטער מיטארבייטער. דעמאלט האט איהם אויך די בערלינער אקאדעמיע געשענקט א מתנה פון פינפציג רענדליך דערפאר וואס ער האט פערענפערט א וויכטיגע פילאזאפישע שאלה. זיין ליעבשאפט צום אמת און דאס וואס ער האט בעטראכט דייטשלאנד ווי זיין איינציג פאטערלאנד, האט געפיהרט דערצו, וואס מענדעלסזאהן האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען און איז ארויסגעשפרונגען מיט עטליכע פרייע ווארטער נעגען דעם קאניג פרידריך דעם גרויסען, וואס האט אויך ליעב געהאט אמאל צו שרייבען און דריגנען, אז אללע מוזען לערנען ביי די פראנצאזען, און האט איהם געמאכט פארווירפע דערפאר, וואס דאס פראנצאזישע שפיעלט ביי איהם א גרעסערע ראללע ווי דאס איינענע דייטשע. אין הויף האט עס שטארק פערדראסען, וואס א יוד זאגט גאר פלוצלונג א דעה, און מען האט אזוי לאנג געארבייט ביז דער קאניג האט מענדעלסזאהן געשיקט רופען. ניט אהן מורא איז מענדעלסזאהן געקומען צום קאניג, נאר פאראנפערן זיך אדער אבזאגען זיך פון זיינע געדאנקען האט ער ניט געוואלט. פריי און בעהארצט האט ער בעוויזען, אז דעם אמת מאג מען זאגען אויפ'ן איינענעם פאטער און אפילו א קאניג, ווען ער שרייבט איז נעצוואונגען אויסצוהערען די מיינונגען פון אנדערע. מען האט גערעכענט אז מענדעלסזאהן וועט האבען א פסק, נאר דער קאניג האט איהם דווקא פריינדליך בעהאנדעלט און האט איהם געהייסען פערשרייבען צווישען די שוטץ-יודען, דאס הייסט: דעמאלט האט ער בעקומען דאס רעכט צו וואהנען אין בערלין ווי א תושב, ניט ווי קיין איינגעבעטענער. א שטיקעל שנאה, ווי עס ווייזט אויס, האט פרידריך פארט געטראגען אין הארצען: אז די בערלינער אקאדעמיע האט שפעטער געוואלט מענדעלסזאהן

אָנְטְהוּן כָּבוֹד אוּנ אִיהם אַרַיינְרֶעכֶענֶען צְווִישֶׁען אִיהרֶע מִיטְגְלִידֶער, הָאט אִיהם פְרִידְרִיךְ אוֹיסְגֶעמֶעקְט פוּנ׳ם צֶעטֶעל, אוּנ זֶעהר אָפְט פְלֶעגְט מֶענְדֶעלְסָזָאהן זָאגֶען, אַז עֶס טְהוּט אִיהם אַסַךְ מֶעהר הֲנָאָה וָואס דֶער קֶאנִיג הָאט אִיהם נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט עֶהדֶער דִי אַקאדֶעמִיֶע אַלֵיין זָאל אִיהם הָאבֶּען אָבְּגֶעזָאגְט.

זַיין סֵפֶר „פֶעדָאן", וֶועגֶען דֶער אוּנְשְׁטֶערְבְּלִיכְקַייט פוּן דֶער מֶענְשְׁלִיכֶער נְשָׁמָה, הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט נָאךְ מֶעהר כָּבוֹד. וַוייל עֶר הָאט מִיט דֶעם בּוּךְ עֶרְפְרֶייעט טוֹיזֶענְדֶער הֶארְצֶער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְרֶאכְט גֶעפוּנֶען צוּ זֶעהֶען בֶּעוֵויזֶען מִיט אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים דָאס, וָואס זֵיי הָאבֶּען נָאר פְרִיהֶר גֶעפִיהלְט אוּנ גֶעגְלוֹיבְּט. דֶער „פֶעדָאן" אִיז אִין אַ קוּרְצֶער צַייט אִיבֶּערְזֶעצְט גֶעוָוארֶען כִּמְעַט אִין אַלֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע לְשׁוֹנוֹת אוּנ נִיט נָאר דִי גְרֶאסְטֶע גֶעלֶעהְרְטֶע הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ זְכִיָה זִיךְ צוּ בֶּעקֶענֶען מִיט מֶענְדֶעלְסָזָאהן, נָאר אֲפִילוּ פִירְסְטֶען אוּנ פְּרִינְצֶען פוּן קֶאנִיגְלִיכֶער פַאמִילְיֶע הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ חוֹב אִיהם מְקָרֵב צוּ זַיין אוּנ דֶערְמִיט אוֹיסְדְרִיקֶען זֵייעֶר דַאנְק דֶעם בֶּערִיהְמְטֶען יוּדִישֶׁען פִילָאזָאף. בִּיז דֶעמָאלְט הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעאַרְבַּייט סְתַּם פַאר דֶער וִויסֶענְשַׁאפְט אוּנ צוּ לִיעבּ יוּדֶען אַלֵיין הָאט עֶר נָאךְ קֵיין אֵיינְצִיגֶע שׁוּרָה נִיט גֶעשְׁרִיבֶּען, דָאס הָאט אַרוֹיסְגֶעפִיהְרְט דֶעם גַייסְטְלִיכֶען יָאהַאן קַאסְפֶּער לַאוַואטֶער אוֹיף דֶעם גֶעדַאנְק, אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז נָאר פְרֶעמְד פוּן זַיין פָאלְק, אוּנ אַז עֶר הָאט מִיט אִיהם אָפְט גֶעמַאכְט אַ רֶעדֶע וֶועגֶען קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט גֶעזֶעהֶען מִיט וָואס פַאר אַ יִרְאָה אוּנ דֶרֶךְ אֶרֶץ עֶר דֶערְמָאנְט דֶעם נָאהמֶען פוּן קְרִיסְטוּס, הָאט עֶר נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אַזַא גְרוֹיסֶער מַאנְן וִוי מֶענְדֶעלְסָזָאהן שֶׁאצְט דָאס גוּטֶע וָואס גֶעפִינְט זִיךְ אִין יֶעדֶער רֶעלִיגְיָאן, אוּנ עֶר הָאט עֶס אָנְגֶעהַאנְגֶען אִין דֶעם וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהן שְׁטֶעהט גַאנְץ וַוייט פוּן זַיין אֱמוּנָה. אַוַדַאי הָאט זִיךְ לַאוַואטֶער אַיינְגֶערֶעדְט, אַז עֶס וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען אָבְּצוּרַייסֶען מֶענְדֶעלְסָזָאהן פוּנ׳ם יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעוואוּסְט, אַז עֶר אִיז אַ גְרוֹיסֶער אוֹהֵב אֱמֶת אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אִיהם אַרַיינְצִיהֶען אִין אַ וִכּוּחַ, אוּנ קוֹים וֶועט עֶר אַרוֹיסְזֶעהֶען אַז לַאוַואטֶער הָאט רֶעכְט, וֶועט עֶר זִיךְ נִיט שֶׁעמֶען מוֹדֶה צוּ זַיין, אַז עֶר הָאט בִּיז אַהֶער גֶעלֶעבְּט אִין טָעוּת אוּנ וֶועט צוּשְׁטֶעהֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דֶעמָאלְט הָאט גְרָאד אַ זְשֶׁענֶעוֶוער פְּרָאפֶעסָאר קַאסְפַּאר בָּאנֶע אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בּוּךְ אִיבֶּער דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוֹיף פְרַאנְצֶאזִישׁ. לַאוַואטֶער הָאט עֶס בַּאלְד אִיבֶּערְזֶעצְט אוֹיף דַייטְשׁ אוּנ הָאט עֶס גֶעשִׁיקְט מֶענְדֶעלְסָזָאהן פַאר אַ מַתָּנָה אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל מִיט זַיין חָכְמָה, עֶהְרְלִיכְקַייט אוּנ לִיעבֶּע צוּם

אמת גוט בעטראכטען אללע בעווייזע, וואס באנגע בּרענגט, אונ אפענטליך איהם געבּען זיין הסכּמה דארויף, ווייל ער איז זיכער אז מענדעלסזאהן וועט דאס טהון מיט תּמימות גלייך ווי סאקראטעס אללייז וואללט דאס געטהון, ווען מען קומט צו איהם מיט אזא שאלה. לאוואטער האט מענדעלסזאהן געשטעלט אין א זעהר שלעכטע לאגע: פון איין זייט האט ער געזעהען אז אין דרויסען איז נאך ניט אזוי ליכטיג, אז ער זאל מאגען פריי זיין מיינונג ארויסזאגען אין אזא וויכטיגער זאך, אונ פון דער אנדערער זייט האט ער עס געהאלטען פאר א שטארקען חלול השם מען זאל נאר דיספוטירען וועגען דעם, וואס פאר א רעליגיאן איז בעסער, ווען אללע אמונות זענען גוט אונ נוצליך, ווייל זיי ווייזען אללע דעם מענשען דעם רעכטען וועג. אנפערן האט ער שוין אבער געמוזט; ער האט קיין אנדער ברירה ניט געהאט, ווארעם ווי באלד ער שווייגט, וואלט מען איהם געקאנט חושד זיין, אז ער איז ווי האלב מודה אונ האט נאר קיין דבּורים ניט. מענדעלסזאהן איז ארוים מיט דער פעדער, נאר ער האט געטהון ווי א אמת׳ער חכם: ערהדער אויכזוכען פרעמדע חסרונות, האט ער בעסער אנגעוויזען אייגענע מעלות, אונ דעמאלט האט מען טאקי ארויסגעזעהען וואס פאר א הייס יודיש הארץ ער האט. „איך לייגען ניט — האט מענדעלסזאהן געשריבען — אז ווען איך האב מיך אנגעהויבען בעשעפטיגען מיט וויסענשאפט איז מיין ערשטע כוונה געוועהן נאכצופארשען צו גלייכט זיך די יודישע אמונה אוים מיט חכמה, אונ ווען איך זאל געוועהן געפונען אז צווישען זיי איז א שטארקער אונטערשיעד וואלט איך מיר באלד געזוכט איין אנדער וועג; אונ באמת וואס וואלט מיך טאקי געקאנט צובינדען צו אזא גלויבען, וואס מען האט פון איהם נאר צרות, אונ דערצו איז ער נאך נעגען דעם געזונדען מענשענפערשטאנד? אמת, איך האב בעמערקט אין מיין גלויבען אסך איבּריגע זאכען, וואס זייטיגע מענשען האבען זיי צוגעזעצט, נאר וואס פאר א רעליגיאן איז פריי פון אזעלכע מותרות? דער עיקר איז אבער פארט ריין אונ הייליג, אונ כל זמן איך ליעב אונ דענק קאן איך מיך ניט איבערמאכען אונ זיך אבזאגען פון דעם וואס איז ביי מיר אזוי טהייער! פאר די קריסטען איז געוויס גלייכער זיי זאלען איבערבייטען זייער מיינונג וועגען יודען, ניט צו ליעב א איבערגעבּיטענע אמונה, נאר צו ליעב די מעשים טובים וואס זייער אלטע רעליגיאן הייסט זיי טהון". מענדעלסזאהן׳ס תּשובה האט אנגעמאכט א שטארקען רעש אונ אפילו די שונאים האבען ניט געהאט וואס צו זאגען. ער האט דעמאלט אזוי נושא חן געוועהן ביים הערצאג פון בראנשווייג, אז ער

האט געלאזט בעטען מענדעלסזאהן ער זאל זיך בעזעצען אין זיין הויפט=שטאדט. אויסער דעם האט איהם דער קראנפרינץ פון בראנשווייג אפענטליך געדאנקט, פאר דער מענשענליעבע וואס ליעגט אין יעדער שורה פון זיין תשובה, און דער פירסט פון ליפע=שיימבורג האט איהם ביי זיך פעררעכענט פאר א בן בית. אפילו באנע אלליין האט געשריבען לאוואטער'ן, אז ער איז ניט צופרידען דערפון וואס מען האט מענדעלסזאהן געמוטשעט מיט א רעליגיאנס=פראגע, און לאוואטער איז געצוואונגען געוועהן איינצובויגען דעם קאפ און איהם שיקען א דאנק=בריעף פאר זיינע קלוגע רעד.

ווי בלינד די לומדים און די רבנים זענען דעמאלט געוועהן אין דייטשלאנד – קאן מען ארויסזעהען דערפון, וואס זיי איז דוקא ניט געפאלען די תשובה, וואס מענדעלסזאהן האט מיט איהם מקדש השם געוועהן, נאר דערפאר וואס ער האט דארט דערמאנט, אז אין יודישקייט געפינט ער „אסך איבריגע זאכען וואס זייטיגע מענשען האבען זיי צוגעזעצט". זיי האבען זיך באלד גענומען לערנען פרושים און זוכען בעהאלטענע סודות אין די דאזיגע ווערטער, און עס האט מענדעלסזאהן געקאסט נענוג מיה ביז ער האט איבערצייגט דעם פרומען רב ר' הירשעל לעווין, אז ער האט דערמיט חלילה קיין שלעכטס ניט געמיינט. פון דעסטוועגען האבען די רבנים אנגעהויבען קוקען אויף איהם קרום, און אזוי ווי אין יענער צייט איז אויף איהם אנגעפאלען אויך א קריסטליכער שרייבער פון פראנקפורט אם מאין, יאהאן באלטהאזאר קעלבעלע, פלעגט זיי מענדעלסזאהן רופען „די יודישע קאלבעלעך".

מילא אז פריהר האבען די פרומע יודען געהאט נאר א שנאת חנם צו מענדעלסזאהן, האבען זיי באלד בעקומען א געלעגענהייט זיך נאך מעהר טשעפען צו איהם און האבען שוין געהאט פאר וואס צו שרייען. אים יאהר 1772 האט דער הערצאג פון מעקלענבורג=שווערין ארויסגעלאזט א בעפעהל אז יודען זאלען גלייך מיט קריסטען ניט טארען מקבר זיין זייערע מתים פאר דריי טאג, ווייל עס האט זיך שוין עטליכע מאל געטראפען וואס מען האט מקבר געוועהן לעבעדיגע מענשען, וואס האט זיך נאר אויסגעוויזען אז זיי זענען טויט. די יודען האבען עס אנגענומען פאר א גזרה און האבען אוועקגעשיקט שליחים קיין אלטונא צו ר' יעקב עמדן ער זאל זיי העלפען. ר' יעקב עמדן האט געוואוסט אז מענדעלסזאהן איז א גרויסער חשוב ביים הערצאג און דערפאר האט ער די שליחים אבגעשיקט צו איהם און איז געוועהן זיכער אז ער וועט עס פועל'ן. מענדעלסזאהן האט אבער געאנטפערט

אז ער רעכענט עס פאר דער גרעסטער עבירה זיך אקעגענשטעלען געגען אזא תקנה, וואס דערפון הענגט אב דאס לעבען פון מענשען, אונ האט נאך, פארקערהרט, אויסגעוויזען פון דער גמרא, אז נא, אין די אלטע צייטען האט מען זיך ניט געאיילט דעם מת ברענגען צו קבר ישראל ביז מען האט ניט געוואוסט אקוראט אז לעבעדיג קאן ער שוין ניט ווערען. אזא תשובה האט אונטערגעצונדען ר' יעקב עמדן מיט אללע איבריגע רבנים, אונ מענדעלסזאהן איז ביי זיי אין די אויגען געווארען א געפעהרליכער אפיקורוס.

מענדעלסזאהן'ס בלינדע שונאים האבען ניט פערשטאנען, אז ער איז א צירונג פאר'ן גאנצען יודישען פאלק אונ אז די קריסטען זעהען ־ן איהם א לעבעדיגען בעווייז, אז מען קאן זיין א יוד צו גאטט אונ צו לייט, אבהיטען יודישקייט אונ פארט זיין נוטצליך דעם לאנד. נאר דאס וואס מענדעלסזאהן'ס אייגענע ברידער איז שווער געוועהן צו פערשטעהען, דאס האט דווקא פערשטאנען זיין גוטער פריינד לעסינג, האטש ער איז געוועהן א קריסט, האטש אויך פיעל זאכען פונ'ם יודישען לעבען האט ער ניט געקאנט זיין אזא מבין. ווי הויך לעסינג האט געשעטצט מענדעלסזאהן -- קאן מען ארויסזעהען פון זיין בעריהמטען טהעאטער־שטיק „נאטהאן דער ווייזע", וואס ער האט אנגעשריבען אין דעם לעצטען יאהר פון זיין לעבען, אונ וואס האט איהם טאקי מקצר ימים געוועהן, ווייל אין דעם טהעאטער־שטיק האט ער אויפגעדעקט אזא אמת, וואס גאטט ווייסט אויב אפילו שפעטער מיט עטליכע הונדערט יאהר וועט מען וועלען הערען דערפון. אין זיין הויפט־העלד, נתן דעם חכם, א יוד איין עושר, וואס אללע האבען איהם ליעב אונ דערמאנען זיין נאהמען מיט דרך ארץ, האט לעסינג אויסגעמאלט מענדעלסזאהן מיט זיין גאנצען כאראקטער, אונ עס איז גענוג נאר איבערצולעזען עטליכע שורות זעהט מען, אז דאס איז דער יודישער פילאזאף מיט אללע זיינע מדות. לעסינג שטעלט פאר, אז נתן האט געוואהנט אין ירושלים אין דער צייט פון די קרייצציגע, אונ אז די קריסטען זענען בעפאלען די היילינגע שטאדט האבען זיי אבגעראבעוועט זיין פערמעגען, פערברענט זיין הויז אונ אומגעבראכט זיין ווייב מיט זיינע קינדער. מיט דעם יודישען „גם זו לטובה", וואס האט דעם יודען ניט איין מאל גע־געבען כח איבערצוטראגען גאנצע בארג צרות, האט נתן אנגענומען פאר ליעב זיין ביטער מזל, אונ אז שפעטער האט מען איהם גראד געבראכט א קריסטליך קינד, א קליין ארעם יתומה'לע האט ער עס אנגענומען פאר

א מתנה פון גאטט. ער האט בערעכענט אז דאס שיקט איהם גאטט א טראסט אויף דער עלטער, אז ער איז ממלא אויף אזא אופן זיין חסרון, אונ ער האט דאס קינד ערצויגען מיט ליעבע אונ צארטליכקייט פון א אייגענעם פאטער. דאס שאנע ריינע, גוטע אונ ערהאבענע, וואס איז ביי איהם אליין געוועהן היילינ — דאס אלדינג האט נתן איבערגעגעבען זיין טאכטער, אונ זי איז אויפגעוואקסען געווארען אין א גלויבען וואס האט זי גליקליך געמאכט אונ וואס האט ביי איהר אין קאפ איינגעווארצעלט דעם געדאנק, אז אללע מענשען זענען גלייך אונ אז ליעבע דארף זיי עביג פערבינדען. אין וואס נתן'ס אמונה בעשטעהט — זעהט מען ארויס אין דעם משל, וואס לעסינג האט איהם אין מויל אריינגעלעגט: אז דער סולטאן סאלאדין פרעגט ביי נתן, וועלכע פון די רעליגיאנען איז די בעסטע; דערצעהלט ער איהם א מעשה ווי א פאטער, וואס האט געהאט דריי זיהן אונ האט זיי גלייך ליעב געהאט, האט זיי געוואלט בעווארנען, אז נאך זיין טויט זאל קיינער פון זיי זיך ניט איבערנעהמען אונ ניט שרייען אז ער איז דער מיוחס אונ איהם קומט דער גרעסטער חלק פון דער ירושה; דערפאר האט ער אין דער צואה אריינגעשטעלט, אז ווער עס וועט ברענגען אזא אונ אזא רינג מיט אללע סימנים וואס ער האט פינקטליך בעשריבען, מוז בעקומען די גאנצע ירושה אונ יעדען פון די דריי ברידער האט ער שטילערהייד איבערגעגעבען פונקט די אייגענע רינג. אוודאי האט זיך ערשט נאך דעם פאטער'ס טויט אנגעהויבען א קריעג צווישען די יורשים. יעדער האט געשריגען אז נאר זיין רינג איז דער אמת'ער אונ די אנדערע זענען פאלש, אונ די מלחמה קאן נאר דעמאלט אויפהערען ווען די ברידער וועלען קומען צום שכל, אז ביי א פאטער קאן ניט זיין קיין חלוק צווישען זיינע קינדער, אונ אז דאס האט ער אימיסטען געטהון כדי זיי זאלען זעהען, אז ער האט קיינעם ניט געוואלט געבען די בכורה אונ זאלען זיך גלייך איינטהיילען מיט דער ירושה. אזא בילד פון א יודען גיט אונז לעסינג אונ טאקי נעבען איהם שטעלט ער פאר א גייסטליכען אונ ווייזט אונז שוין פונקט דעם הפך: דער פאטריארך פון ירושלים געפינט, אז אזא יודען ווי נתן, וואס האט געטהון אזא גרויסע עבירה אונ האט ערצויגען ביי זיך א קריסטליך מאדכען, קומט צו ברענגען אויפ'ן פייער, אונ אז מען ווייזט איהם, אז פון דעם קינד וואלט געווארען א תל ווען דער יוד וואלט אויף דעם קיין רחמנות ניט געהאט, אנטפערט ער קורץ אונ שארף: „דאס איז קיין תירוץ ניט. דעם יודען מוז מען פארט

פערברענען!״... מען קאן זיך פארשטעלען וואס פאר א רעש לעסינג'ס טהעאטערשטיק האט אנגעמאכט אין דייטשלאנד; די שונאים האבען איהם קיין נאס ניט געלאזט דורכגעהען, און מען מאג זאגען, אז ער איז דערפון פון דער וועלט געגאנגען פאר דער צייט. נאר צום אומגליק, האבען די יודען אפילו ניט געוואוסט וואס פאר א מליץ יושר זיי האבען פלוצלונג פאר זיך בעקומען, און דעם, וואס האט לעסינג'ן ארויפגעבראכט דארויף, האבען די רבנים פערווארפען מיט שטיינער.

מענדעלסזאהן האט אבער ניט געקוקט אויף דעם געשריי פון די פרומע און האט זיך געטהון זיינס. די יודען האבען דעמאלט ניט געהאט קיין רעכטע דייטשע איבערזעצונג פון דער תורה און ער האט זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען אזא איבערזעצונג, וואס ער האט פריהר געמאכט פאר זיינע אייגענע קינדער, ווען ער האט מיט זיי אנגעהויבען לערנען חומש. צוזאמען מיט דער איבערזעצונג איז ביי איהם אויך געבליבען ער זאל אנשרייבען א פירוש אויף גאנץ תנ"ך מיט'ן נאהמען „באור" און צו דער ארבייט האט ער צוגעצויגען אללע יודישע געלעהרטע, וואס זענען דעמאלט געוועהן אין בערלין, ווי ר' שלמה מדובנא, וואס איז געוועהן דער בעל מגיה ביים דרוקען, ר' נפתלי הירץ וויזעל, ר' אהרן יאראסלוי און ר' הירץ האמבערג. קוים זענען דערפון געוואהר געווארען די רבנים, איז געווארען א געוואלד, אז מענדעלסזאהן וויל איבערקעהרען דעם גאנצען יודענטהום. מען האט אנגעהויבען זיינע ביכער צו ברענען און עס האט ניט געהאלפען אפילו וואס דער בערלינער רב ר' הירש לעווין האט געגעבען זיין הסכמה און האט געשריבען בפירוש, אז ער געפינט מענדעלסזאהן'ס ארבייט פאר זעהר נאטהיג און נוטצליך. מענדעלסזאהן איז זיך פון גאנצען געשריי און רעש ניט אראבגעפאלען, איהם האט געשטארקט, דאס וואס די קריסטען האבען איהם דווקא געשטיצט און עס האט איהם וועניגסטענס געפרעהט וואס, ווען די יודען ווילען דערווייל נאך ניט פערשטעהען וואס ער טהוט פון זייערטוועגען, אפענט ער חאטש א וועג פאר די קריסטען זיי זאלען דורך זיין איבערזעצונג זיך קאנען איבערצייגען וואס עס שטעהט אין דער יודישער תורה. מענדעלזאהן'ס איבערזעצונג איז טאקי פריינדליך אויפגענומען געווארען ביי די גרעסטע שררות, און דער קעניג כריסטיאן פון דענעמארק מיט'ן קראנפרינץ האבען די ערשטע זיך פערשריבען צווישען זיינע אבאנענטען. נאר דאס אלדינג האט פון דעסטוועגען ניט אבגעהאלטען אזעלכע גרויסע רבנים, ווי

ר'יחזקאל לאנדא פון פראג, ר'רפאל כהן פון אלטונא אונ ר' הירש יאנוב פון פורטה, אונ זיי האבען געפסקנט אז מענדעלסזאהן'ס ספרים זענען אפיקורסישע ספרים, אונ דער איינציגער חסר איז געוועהן, וואס איהם אליין האבען זיי ניט געטשעפעט, האטש עס האט זיך זיי שטארק געגלוסט איהם אריינצולעגען אין חרם. טאקי נאר דאס גוטסקייט אונ דער קאלטער ישוב הדעת פון מענדעלסזאהן האט פון זיין הארץ דערווייטערט יעדעס געפיהל פון פערדרוס אדער נקמה! ער פלעגט נאר אפט זאגען מיט א געלאכטער, אז ער האט גאר זיך ניט גערעכט, אז זיין איבערזעצונג זאל נאך זיין נאטהיגער פאר די רבנים ווי פאר'ן פראסטען פאלק. אודאי האט דאס, וואס מענדעלסזאהן האט זיך ניט אריינגעלאזט אין קיין מחלוקת מיט די רבנים, געפיהרט דערצו וואס זיינע שונאים האבען געמוזט מיער ווערען אונ דער נייער דור, וואס איז דערווייל אונטערגעוואקסען האט דורך זיינע ספרים בעקומען א שטארקען חשק צו לערנען תורה אונ חכמה, אונ נאר גיך האט ר' משה מענדעלסזאהן זוכה געוועהן צו זעהען ארום זיך הונדערטער חברים אונ תלמידים, וואס האבען זיך גענומען אויף זיין דרך אונ האבען זייער גאנ'ן לעבען ניט אויפגעהארט זיך צו בעשעפטיגען מיט זיין גרויסער ארבייט;

די צרות, וואס מענדעלסזאהן האט איבערגעטראגען פון די רבנים, אונ פרומע לומדים, האבען אויף קיין האר ניט פערקלייגערט זיין ליעבע צו די יודען אונ אז זיי האבען בעדארפט אנקומען צו זיינער א טובה האבען זיי שטאנדיג ניט נאר אין איהם אליין געפונען א געטרייען איבערגעגעבענעם ברודער, נאר אפילו די קריסטען, וואס זענען געוועהן נעבען איהם, האבען אויך ליעב געהאט זיין נאציאן אונ עס איז ביי זיי געוועהן אנגעלעגט ווען זיי האבען מיט עפיס געקאנט אבדיענען זייער עדלען יודישען פריינד. אזא כח האט אין זיך מענדעלסזאהן געהאט אונ ווער עס איז מיט איהם בעקאנט געווארען האט ער שוין געמוזט זיין מיט איהם נפש אחת אונ האט, איהם צו ליעב, געשאצט אויך אללע יודען. אז לעסינג איז געשטארבען, האבען די יודען בעקומען אלין נאר דורך מענדעלסזאהן, איין אנדער בעשיצער, אונ דאס איז געוועהן איינער פון מענדעלסזאהן'ס קריסטליבע חברים כריסטיאן ווילהעלם דאהם, וואס דורך איהם זענען געהאלפען געווארען אסך יודען אין פראנקרייך, אסטערייך אונ שפעטער אויך אין דייטשלאנד.

אין יענע יאהרען איז די לאגע פון די יודען אין עלזאס אונ מעטץ,

וואָס זענען שוין דעמאָלט געשטאַנען אונטער דער מאַכט פון דער פראַנצאָזישער מלוכה, געוועהן זעהר טרויעריג. אין אַנדערע אָרטער האָבען זיי אַפילו אויך גענוג געליטען, נאָר דאָס איז נאָך אַלץ געוועהן אַ גאָר ניט געגען דעם וואָס זיי האָבען זיך דאָרט געמוזט אָנליידען. יעדער פּריץ האָט געטהון מיט זיי וואָס ער האָט נאָר געוואָלט: היינט האָט ער זיי ערלויבט זיך צו בעזעצען בײַ זיך אין דאָרף אָדער אין שטעדטעל אונ מאָרגען האָט ער זיי אַרויסגעוואָרפען נאָר אָהן אַ פאַרוואָס. אומעדום האָבען זיי דאָרט געמוזט וואָהנען אין בעזונדערע אָבגעשלאָססענע גאַססען אונ קיינער פון זיי האָט זיך ניט געטאָרט אַרויסװײַזען ערגיץ אין איין אַנדער גאַס. אין מעטץ האָט מען ניט געלאָזט וואָהנען מעהר פון 180 יודישע משפּחות, אונ דערפאַר האָבען דאָרט געמוזט די בחורים אונ בתולות פערזיצען. סך האָבען זיי אָבער געצאָהלט מעהר פון אַללע איינוואָהנער. מען האָט בײַ זיי גערײַסען אויף אַלדינג, אַפילו קירכען האָבען זיי געמוזט אויסהאַלטען. די הכנסה פון זיי איז געוועהן אַזוי גרויס, אַז ווי באַלד דער קעניג האָט געוואָלט איינעם געבען אַ רעכטע מתנה, האָט ער איהם אויף אַ צײַט אָבגעגעבען די יודען אין די האַנד אַרײַן. מען פלעגט זיי אַזוי אויסלעדיגען, אַז אַפילו דער עלטסטער זוהן בײַ אַ פאָטער האָט אַנדערש ניט געקאָנט בלײַבען אין מעטץ ביז ער האָט ניט בעצאָהלט אַ מנה יפה. אונ בײַ די אַללע נתינות האָבען די יודען געמוזט ציהען די פּרנסה נאָר פון געלד־אַרבײַט אונ מסחר פון בהמות, חאָטש דער מסחר איז זיי אויך שווער אָנגעקומען, ווײַל אַרומפאָהרען האָבען זיי ניט געהאַט דאָס רעכט, אָדער זיי האָבען געמוזט דערפאַר בעצאָהלען אַ סך מעהר ווי פיעל זיי וואָלטען געקאָנט פערדיענען. אונ אין פיעל מקומות, ווי אין שטראַסבורג אונ נאָך אַנדערע שטעדט, האָבען זיי אַפילו ניט געטאָרט איבערנאַכטיגען. אַוודאי האָבען זיי ניט געהאַט פון וואָס צו לעבען אונ זענען געצוואונגען געוועהן זיך האַפען צום פּראָצענט, אונ אַזוי ווי קיין גרויסע עשירים זענען זיי ניט געוועהן האָבען זיי געקאָנט נאָר מאַכען קליינע געשעפטלעך, זיי האָבען געגעבען דאָס ביסעל געלד אויף וואָכערס געמיינע לײַט אונ בעלי מלאכות. די נויטה האָט זיי, פערשטעהט זיך, געטריבען זיי זאָלען רײַסען ווי ווײַט עס האָט זיך נאָר געלאָזט, אונ דורך דעם זענען זיי פערהאַסט געוואָרען בײַם פּראָסטען פאָלק, וואָס האָט נאָר געהאַלטען דעם יודען פאַר אַ בלוט־צאַפּער אונ האָט גאָר ניט געוואָלט בערעכנען, אַז ער האָט נעביך קיין אַנדער ברירה ניט אונ אַז ער מוטשעט אַנדערע נאָר דערפאַר וואָס מען ווערגט איהם.

מִיט דֶעם אוּמְגְלִיקְלִיכֶען מַעֲמָד פוּן דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען הָאט זִיךְ בֶּענוּצְט זֶעהר אַ שְׁלֶעכְטֶער מֶענְשׁ הֶעלְל, וָואס אִיז פְרִיהֶר גֶעוֶועהן אַ פְּרָאסְטֶער שְׁרַייבֶּער אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט עֶר זִיךְ אַזוֹי וַוייט אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען, אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר שׁוֹפֵט. אַזַא מֶענְשׁ הָאט גֶערִיסֶען פוּן טוֹיט אוּנ פוּן לֶעבֶּעדִיג, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אִימִיסְטֶען אוֹיסְגֶעלֶערְנְט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ יוּדִישׁ-דַייטְשׁ, כְּדֵי עֶר זָאל פֶערְשְׁטֶעהֶען אַלְדִינְג וָואס קוּמְט פָאר צְוִוישֶׁען דִי יוּדֶען אוּנ זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט קָאנֶען בֶּעהַאלְטֶען פַאר אִיהם. דָאס אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעשֶׁעהֶען וָואס עֶר הָאט גֶעהַאט צוּ בְּרֵייטֶע קֶעשֶׁענֶעס אוּנ וִוי פִיעל מֶען הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אִיז נָאךְ אַלְץ וֶועניג גֶעוֶועהן; אַוַדַאי אַז עֶר הָאט שׁוֹין גוּט אוֹיסְגֶעזוֹגֶען דִי יוּדֶען אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מֶעהר וֶועט עֶר שׁוֹין בַּיי זֵיי גָאר נִיט מוֹצִיא זַיין, אִיז עֶר גֶעוָוארֶען קְלָאמֶערְשְׁט אַ בַּעַל טוֹבָה. עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז עֶר נֶעהמְט זִיךְ אָן פַאר דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע וָואס לַייֶען גֶעלְד בַּיי יוּדֶען, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דִי יוּדִישֶׁע פְּרָאצֶענְטְנִיקֶעס. קוֹדֶם כָּל הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּרֶעדֶען מֶען זָאל מַאכֶען פַאלְשֶׁע קְוִויטְלֶעךְ אוּנ יֶעדֶער בַּעַל חוֹב זָאל צוּשְׁטֶעלֶען דֶעם גֶערִיכְט אַ צֶעטֶעל אַז עֶר הָאט שׁוֹין אִין גַאנְצֶען זַיין חוֹב בֶּעצָאהלְט. זַיין רִשְׁעוּת אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי גְרוֹיס אַז וֶוען עֶס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אֵיין אָרֶענְטְלִיכֶער קְרִיסְט, וָואס הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט בֶּענוּצֶען מִיט אַ פַאלְשׁ קְוִויטֶעל, הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁטֶעלְט דִי גַייסְטְלִיכֶע זֵיי זָאלֶען עֶס נִיט דֶערְלָאזֶען אוּנ זֵיי זָאלֶען שְׁרַייֶען, אַז נָאכְמַאכֶען דִי חֲתִימָה פוּן אַ יוּדֶען, כְּדֵי זַיין גֶעלְד זָאל פֶערְפַאלֶען וֶוערֶען, אִיז גָאר דִי גְרֶעסְטֶע מִצְוָה. דֶערְנָאךְ הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ וֶועגֶען דִי יוּדֶען אוּנ הָאט מוֹדֶה גֶעוֶועהן, אַז פַאלְשֶׁע קְוִויטְלֶעךְ קוּמֶען טַאקֶי פָאר. נָאר דָאס פָאלְק הָאט קֵיין אַנְדֶער מִיטֶעל נִיט זִיךְ צוּ רַאטֶעוֶוען פוּן דִי יוּדֶען. צוּם גְלִיק הָאט זִיךְ דִי מְלוּכָה נָאךְ צַייטְלִיךְ אוּמְגֶעקוּקְט, מֶען הָאט הֶעלְלִין פְרִיהֶער אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט מֶען אִיהם אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן עֶלְזַאס.

אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעפְּטֶרְט דֶעם רָשָׁע, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ טְרַאכְטֶען אַז עֶס אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט וַוייטֶער צוּ בְּלַייבֶּען אִין אַזַא שְׁרֶעקְלִיכֶער לַאגֶע, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען דֶעם קֶענִיג לוּדְוִויג דֶעם זֶעכְצֶעהנְטֶען אַיינְגֶעבֶּען אַ בַּקָשָׁה אוּנ בֶּעטֶען בַּיי אִיהם רַחֲמִים. אַזַא פַּאפִּיֶער הָאט מֶען אָבֶּער בֶּעדַארְפְט שְׁרַייבֶּען מִיט שֵׂכֶל; צְוִוישֶׁען זֵייעֶרֶע פָארְשְׁטֶעהֶער הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט אַזֶעלְכֶען וָואס זָאל זַיין פֶעהִיג אַזֶעלְכֶעס אָנְצוּשְׁרַייבֶּען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעוֶוענְדְט צוּ מֶענְדֶעלְסָזָאהן, וָואס הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעשֵׁם'ט

אויף דער וועלט, אונ האבען איהם פארגעלעגט ער זאל אויף זיך נעהמען די מצוה. מענדעלסזאהן איז אבער געוועהן אויך א פראקטישער מענש, ער האט זיך איבערלעגט, אז אזא פאפיער איז גלייבער ווען א קריסט ארבייט עס אויס. אונ ער האט מיט דער מצוה מכבד געוועהן זיין יונגען פריינד דאהם, וואס האט דעמאלט נאר וואס ארויסגעלאזט א בוך וועגען געשיכטע אונ איז צו ליעב דעם געווארען א חשוב ביי דער מלוכה. דאהם איז געוועהן א בן בית ביי מענדעלסזאהן אונ איז מן הסתם געווארען איין אוהב ישראל. מיט שמחה האט ער אויף זיך גענומען די ארבייט אונ אזוי ווי ער האט געזעהען אז כמעט אין גאנץ אייראפא איז די לאגע פון די יודען זעהר געדריקט, האט ער זיך מיישב געוועהן, אז עס איז בעסער ער זאל שרייבען וועגען כלל יודען אין אללע לאנדער אונ האט געשריבען א בעזונדער ספר מיט דעם נאהמען „דאס פארבעסערן פונ׳ם יודישען מעמד”.

דאהם האט זיך געשטעלט אויף דער אלף אונ האט אויסגעוויזען, אז געגען די יודען טהוט מען די גרעסטע עולה, וואס דוקא זייערע גרויסע מעלות מאכט מען פאר חסרונות: דעם שארפען שכל אונ דעם חשק עפיס צו טהון אונ ניט לעדיג זיצען נעהמט מען אן פאר שווינדעל אונ בערייסעריי, די גוטע מדות רעכענט מען פאר נארעשקייטען אונ אויף זיין אלטען יחוס קוקט מען ווי אויף איין עקשנות. אמת, צווישען יודען געפינען זיך אויך שלעכטע מענשען פונקט ווי ביי אללע פאלקער, נאר ווי קאן מען גאר פון זיי פאדערן, אז זיי זאלען זיין בעסער פון אנדערע, ווען מען טהוט זיי אן אזעלכע צרות אונ מען טרייבט זיי מיט געוואלד זיי זאלען טהון שלעכטס. דאריבער האט דאהם גע־וויזען, אז עס איז א חוב אויף אללע וואס פערשטעהען, אז מען טאר ניט לאזען עטליכע מיליאן מענשען זיך ארומדרעהען אויף דער וועלט נאקעט אונ בלויז, הונגעריג אונ דארשטיג, זיי זאלען גלייך מיט איהם אויפהייבען זייער קול אונ בעטען די מלוכות, וואס ווילען זעהען זייערע לאנדער גליקליך, זיי זאלען געבען יודען פרייהייט אונ זיי בעטראכטען ווי גלייכע קינדער, אונ וואהל וועט זיין דער מדינה, וואס וועט זיך אזוי נוהג זיין, ווי עס פאדערן די געזעצע פון מענשענליעבע. נאר דיענען ביי דער קרוין אונ פערנעהמען הויכע שטעללען דארויף איז דאהם אלליין אויך ניט מרוצה געוועהן. פאר וואס – איז שווער צו וויסען: עס קאן זיין, אז ער האט מורא געהאט צו פיעל צופערלאנגען מען זאל איהם אין גאנצען ניט אבזאגען, נאר גיכער איז צו גלויבען, אז מענדעלסזאהן,

וואס האט איהם צוגעהאלפען ביים שרייבען, האט אזוי געוואלט, כדי עס זאל זיך באלד ניט אנהייבען קיין נייע קנאה אונ שנאה.

דאהם׳ס בוך האט אנגעמאכט א גרויסען רעש; מען האט איהם חושד געווען, אז די יודען האבען איהם איבערגעקויפט, אונ דוקא אין דייטשלאנד, וואו ער האט געלעבענט, אז מען וועט מעהר שטעלען אויף זיינע רעד ווי ערגיץ אנדערש, האט מען שלעכט געקוקט אויף איהם. אפילו אזא גרויסער מאנן ווי דער פראפעסאר יאהאן דוד מיכאליש, וואס האט גוט געקאנט העבראיש, האט געשריבען געגען איהם אונ האט געדרונגען, אז פון יודען קאן נאר קיין לייט ניט ווערען. די מלוכה מן הסתם האט זיך צוגעהערט גיכער וואס די שונאים זאגען, אונ האט ניט געוואלט פערבעסערן די לאגע פון די דייטשע יודען. דערפאר האט דאהם׳ס בוך זעהר פיעל געהאלפען די יודען אין פראנקרייך. אויך דער קייזער יאזעף האט זיך גענומען ארויסצוגעבען נייע געזעצע וועגען די אסטערדייכישע יודען: ער האט געהייסען אפנען פאר זייערע קינדער אללע אקאדעמיעס אונ אוניווערזיטעטען, מאכען פון זייערטוועגען בעזונדערע שולען אונ זיי בעפרייהען פון דעם „יודישען מס" וואס זיי האבען געמוזט צאהלען אויסער אללע אנדערע נתינות. דאס איז נאר געוועהן אין התחלה, ווייל פיעל געזעצע זענען נאך אבער געבליבען! אין א סך ערטער האבען זיי זיך ניט געטארט געפינען, אפילו אין וויען האט מען זיי ניט ערלויבט צו האבען א שול, נאר עס איז שוין גוט געוועהן וואס מען האט אנגעהויבען צו טראכטען וועגען זיי, אונ דאס האבען זיי געהאט דאהם׳ן צו פערדאנקען.

פון זיין זייט האט מענדעלסזאהן געוואלט, אז אויסער דאהם׳ס גוטע רייד זאל מען נאך פאראנפערן אללע אנדערע שאלות וועגען יודען, כדי די שונאים זאלען קיין פתחון פה ניט האבען. אונ דאריבער האט ער געהייסען זיין תלמיד, דעם דאקטאר מארקוס הערץ, ער זאל פון ענגליש איבערזעצען ר׳ מנשה בן ישראל׳ס ספר, אין וועלכען ער האט אזוי ליכטיג צושלאגען אללע בעשולדיגונגען אויף יודען, אונ אליין האט מענדעלזאהן אנגעשריבען א פארערעדע מיט דעם נאמען „רעטונג דער יודען" אונ האט אויסגעוויזען, אז מיט געוואלד קאן מען קיינעם ניט אנווארפען קיין אמונה אונ פון גענאטהע זאכען קאן קיין נוטס ניט ארויס. מענדעלסזאהן׳ס פארערעדע איז דער וועלט זעהר געפאלען, האטש ער האט ארויסגעזאגט זעהר א ביטערן אמת, נאר עס האבען זיך געפונען אזעלכע קריסטען, וואס האבען זיך דערמיט אויך געוואלט בענוצען אונ האבען אנגעהויבען שרייען, אז מענדעלסזאהן איז נאר קיין יוד ניט,

ווייל ביי איהם שטעהט די מענשענליעבע האבער פון אלדינג, אונ דאס איז דאך דער פונדאמענט פון דער קריסטליכער רעליגיאן. איינער פון די קריסטליכע שרייבערס האט זאגאר ארויסגעלאזט א בעזונדער בוך אונ האט געשריבען, אז עס פרעהט איהם זעהר וואס מענדעלסזאהן האט סוף כל סוף ארויסגעגעבען די מאסקע פונ'ם פנים אונ מען מאג איהם בפירוש רעכנען פאר א קינד פון דער קריסטליכער קירכע, וואס איז פול מיט יושר אונ רחמנות, אונ ניט פאר א קנעכט פון דעם יודישען גלויבען, וואס בעלאסטעט אויף אללע מיט קללות אונ חרמות. ביי אזא זאך האט מענדעלסזאהן ניט געטארט שווייגען, אונ ווי עס איז איהם זעהר ניט ליעב געוועהן אנצוהייבען א ויכוח וועגען אמונה, האט ער פארט געמוזט ארויס מיט דער פעדער. דעמאלט האט ער אנגעשריבען זיין בעריהמטען ספר „ירושלים" אונ האט בעקאנט געמאכט ווי אזוי ער קוקט אויפ'ן יודענטהום, נאך מענדעלסזאהן'ס מיינונג קאן מען גאר ניט פערגלייכען די יודישע אמונה מיט אנדערע רעליגיאנען, ווייל יענע רעליגיאנען האבען געוויסע יסודות, וואס מען מוז אין זיי גלויבען, אונ די יודישע אמונה בעשטעהט פון דינים, וואס מען מוז זיי פאלגען; די תורה איז א געזעץ־בוך, וואס ווייזט דעם יודען כללים ווי אזוי ער דארף זיך פיהרען אונ לעבען צופרידען אונ גליקליך, אונ דערפאר טאר מען זיך ניט ערלויבען אפילו אויף איין האר אבצוטרעטען פון איהר. פונקט ווי יעדער איינוואהנער האט קיין רעכט ניט עובר צו זיין אויף די חקים פון זיין מדינה, מען מאג נאכקלאהרען דעם טעם פון יעדער מצוה, גאנץ אפט קאן מען פערשטעהען אז עס זענען דא פיעלע זאכען וואס האבען א ווערטה אין געוויסע צייטען אונ נאר אויף בעשטימטע ערטער. נאר קיין שום איינציגער מענש טאר זיך אלליין ניט שאפען זיינע אייגענע דינים. ווייל ווען דעם איבערשטענס רצון וועט זיין, אז עס זאל עפּיס פעראנדערט ווערען וועט ער אונז זיין היילינען ווילען מגלה זיין פונקט אויף אזא וואונדערבארען אופן ווי ער האט אונז געגעבען די תורה אויף דעם בארג סיני. מיט דעם דאזיגען ספר האט מענדעלסזאהן פשוט מרעיש עולם געוועהן, די גרעסטע געלעהרטע האבען איהם געלויבט, אפילו דער פראפעסאר מיכאליס, וואס איז געוועהן א שונא ישראל, האט געמוזט מודה זיין אז ער האט רעכט, אונ דער בעריהמטער פילאזאף קאנט האט איהם געשריבען אז ער בעוואונדערט דאס חריפות, וואס ער האט בעמערקט אין זיין ספר, אונ ער האפט אז זיינע אמת'ע געדאנקען וועלען מאכען א גרויסען רושם ביי אללע פעלקער, וועלכע וועלען זיך איבערצייגען אז די יודישע אמונה איז

פריי אהן קעטען, אהן צוואנגען, אהן א דעה זאגען דעם בארץ אדער דער מחשבה.

מיט וואס פאר א חשיבות מענדעלסזאהן׳ס ספרים האבען זיך אויסגעצייכענט זעהט מען ארויס דערפון וואס, ווען שפעטער איז געקומען קיין בערלין דער בעריהמטער פראנצאזישער שרייבער, גראף מיראבא אונ האט געזעהען ווי מענדעלזאהן׳ס נאהמען איז דארט גרויס נאכ׳ן טויט, האט ער אנגעשריבען א בעזונדער בוך אונ האט דער פרייסישער מלוכה געגעבען רעכטע עצות וועגען די ארדנונגען, וואס מען דארף איינפיהרען אין לאנד; אונ דערביי האט ער אויך ניט פערגעסען די יודען אונ ער האט זיי ניט קיין קליינע טובה געטהון.

נאר ווען מענדעלסזאהן האט געהאט גענוג ארבייט מיט די אויסווענינגסטע שונאים, האט ער געמוזט פיהרען מלחמה מיט זיינע פערנארטע ברידער אליין, וועלכע האבען ניט אויפגעהערט צו שרייען אז ער מאכט א תל פון דער יודישער אמונה. מיט שמחה האט מענדעלסזאהן בעגריסט דעם קייזער יאזעף׳ס בעפעהל, ווען ער האט געהייסען עפנען אין עסטערייך יודישע שולען, אונ האט דערמיט בעוויזען אז די מלוכה הייבט אן ביסלעכווייז זארגען פאר די יודען אונ זיי בעווארנען זיי זאלען אויסוואקסען נוצליכע מענשען; צום סוף האבען די יודען אנגעמאכט א געוואלד, אז דאס איז א ביטערע גזרה אונ האבען זיך געוואלט אפילו לאזען קאסטען געלד אבי מען זאל זיי בעפרייען פון די שולען. דעמאלט האט מענדעלסזאהן א קוק געטהון, אז עס איז קיין תכלית ניט אונ אז מען מוז דעם פאלק עפנען די אויגען, אונ ער האט זיך ענטשלאסען אנצופאלען אויף די רבנים. וואס ווילען האלטען די יודען אין פינסטערניש. איינער פון זיינע תלמידים אונ גוטע פריינד, ר׳ נפתלי הירץ וויזל האט אנגעשריבען א ספר „דברי שלום ואמת“ אונ האט פערשטעהען געגעבען דעם עולם, אז די דאזיגע, וואס האלטען זיי אב פון בילדונג, טהוען זיי א גרויסע רעה, ווייל אנדערש וועלען זיך די יודען קיין מאל ניט קאנען אויפהייבען. די פרומע רבנים האבען אבער ניט געקוקט אויף די ראיות, וואס ר׳ נפתלי הירץ וויזל האט געבראכט פון אללע היילינע ספרים אונ האט אויסגעוויזען, אז אפילו די גמרא קאן ניט ליידען קיין תלמיד חכם וואס איז פרעמד פון וויסענשאפט. זיי האבען זיך געהאלטען איינס, אונ קעגענדיג אויף זיי, האט דאס בלינדע פאלק ניט געוואלט פון קיין זאך הערען אונ האט געברענט אללע ספרים פון מענדעלסזאהן אונ זיינע לייט. ווער ווייסט צו

עֶס וָואלְט גֶעקָאנְט קוּמֶען, וֶוען דִי רַבָּנִים פִיהלֶען בַּיי זִיךְ אַ בִּיסֶעל מֶעהר תְּקִיפוּת אוּנ הָאבֶּען קֵיין מוֹרָא נִיט פַאר דֶער מְלוּכָה. בִּיטֶער אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן מֶענְדֶעלְסָזָאהן צוּצוּזֶעהֶען וִוי יוּדֶען אַלֵיין שְׁטוּפֶּען פוּן זִיךְ אַוֶועק זֵייעֶר גְלִיק, אוּנ אַ קְלֵיינֶער טְרֶאסְט אִיז פַאר אִיהם וֶוענִיגְסְטֶענְס גֶעוֶועהן דָאס, וָואס דִי יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת פוּן וֶוענֶעדִיג, פֶערַארַא אוּנ טְרִיעֶסְט הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען מַאכֶען שׁוּלֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ צוּ אִיהם גֶעוֶוענְדֶעט מִיט אַ בַּקָשָׁה, עֶר זָאל זֵיי פֶערְזָארְגֶען מִיט שׁוּל-בִּיכֶער. דֶער גֶעדַאנְק, אַז זַיין אַרְבֵּייט אִיז פָארְט נִיט גֶעוֶועהן אוּמְזִיסְט הָאט אִיהם דֶערְקְוִויקְט אוּנ זִים גֶעמַאכְט זַיינֶע לֶעצְטֶע לֶעבֶּענְס-טֶאג.

אִים יָאהר 1786 אִיז מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעשְׁטָארְבֶּען. אוּנ דִי גֶעלֶעהְרְטֶע וֶועלְט, סַאי יוּדֶען, סַאי קְרִיסְטֶען, הָאט שְׁטַארְק דֶערְפִיהלְט דִי גְרוֹיסֶע אֲבֵדָה. גַאנְצֶע הוּנְדֶערְט יָאהר הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אַוֶועקְגֶעהֶען בִּיז מֶען הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלֶערְנְט שֶׁאטְצֶען זַיין וֶוערְטָה: אַז זַיינֶע עֶדְלֶע קְרִיסְטְלִיכֶע חֲבֵרִים הָאבֶּען גֶעוָואלְט בַּאלְד נָאךְ זַיין טוֹיט שְׁטֶעלֶען זַיין בִּילְד פוּן אַ שְׁטֵיין אוֹיף דֶעם בֶּערְלִינֶער אָפֶּערְן-פְּלַאץ, הָאט מֶען עֶס נִיט דֶערְלָאזְט, אוּנ עֶרְשְׁט אִים יָאהר 1887 הָאט מֶען אִיהם אִין זַיין גֶעבּוּרְטְס-שְׁטָאדְט דֶעסוֹיא גֶעשְׁטֶעלְט אַ מָאנוּמֶענְט, אוּנ גַאנְץ דַייטְשְׁ-לַאנְד הָאט זִיךְ דֶערְמִיט מְשַׂמֵחַ גֶעוֶועהן. נָאר דִי דָאזִיגֶע מַצֵבָה אִיז גֶעוִויס אַ גָאר נִיט גֶעגֶען דֶעם זִכָּרוֹן וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט בַּיי זַיין פָאלְק, אוּנ זַיין נָאהמֶען וֶועט בְּלַייבֶּען עֶבִּיג, כָּל זְמַן תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה וֶועלֶען נָאךְ גִילְטֶען פַאר דֶעם יוּדֶען וִוי כָּבוֹד אוּנ גְדוּלָה.

צְווִישֶׁען דִי יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים אוּנ גֶעלֶעהְרְטֶע, וָואס הָאבֶּען אוּמְגֶערִינְגֶעלְט ר׳ מֹשֶׁה מֶענְדֶעלְסָזָאהן אוּנ אִיהם מִיטְגֶעהָאלְפֶען, יֶעדֶער נָאךְ זַיינֶע קְרֶאפְטֶע, צוּ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען לִיכְטִיגְקֵייט אִין יוּדִישֶׁען פָאלְק, מוּז מֶען קוֹדֶם כָּל דֶערְמָאנֶען ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן מֶענְדֶעלְסָזָאהן׳ס רַבִּי אוּנ הָאט אִיהם דֶער עֶרְשְׁטֶער גֶעוִויזֶען אַ וֶועג צוּ וִויסֶענְשַׁאפְט. ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ הָאט גֶעהֵייסֶען נָאךְ דֶער שְׁטָאדְט זַאמוֹשְׁטְץ, וואוּ עֶר אִיז אִים יָאהר 1700 גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען. זַיין יוּגֶענְד אִיז וֶוענִיג בֶּעקַאנְט, נָאר דָאס וֵוייסְט מֶען, אַז פוּן קְלֵיינֶערְהֵייד אָן הָאט עֶר זִיךְ גֶערֶעכֶענְט צְווִישֶׁען דִי מוּפְלָגִים אוּנ וָואלְט גֶעוִויס עֶרְנִיץ גֶעוָוארֶען רַב, וֶוען דֶער הֵשֶׁק זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט וִויסֶענְשַׁאפְטֶען טְרַייבְּט אִיהם נִיט אַוֶועק פוּנ׳ם רַבָּנוּת אוּנ הֵייסְט אִיהם נִיט אָנְהֵייבֶּען אַרוּמְ-וַואנְדֶערְן אוֹיף דֶער וֶועלְט. עֶר אִיז אוֹיךְ גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַוֶועקְצוּפָאהרֶען פוּן דֶער הֵיים, וַוייל חָאטְשׁ עֶר הָאט נָאר גֶעקוּקְט אִין יוּדִישֶׁע חֲקִירָה-סְפָרִים

אוּנ הָאט קַיין פְּרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת נִיט גֶעקֶאנְט, הָאבֶּען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען דִי פְּרוּמֶע אָנְגֶעשְׁטֶעקְט, אַז עֶר נֶעהמְט זִיךְ עֶפֶּיס אוֹיף אַ נַייעֶם דֶּרֶךְ אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִיהם אָנְגֶעהֵייבֶּען אַזוֹי שְׁטַארְק רוֹדֵף׳ן, אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט זוּכֶען אַיין אַנְדֶער הֵיים. עֶר הָאט זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט קַיין דַייטְשְׁלַאנְד, נָאר אַזוֹי וִוי דָארְט אִיז נִיט גֶעוֶועהן בֶּעסֶער וִוי אִין פּוֹלִין, פוּן מְלַמְּדוּת הָאט עֶר גֶעקֶאנְט הָאבֶּען נָאר וֶוענִיג פַּרְנָסָה אוּנ הָאט זִיךְ נָאךְ בֶּעדַארְפְט הִיטֶען פַאר דִי פְּרוּמֶע, הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט צְוַואנְצִיג יָאהר אוּנ הָאט זִיךְ קוֹים דָאס טְרוּקֶענֶע שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט פֶּערְדִיעֶנְט. עֶרְשְׁט אִים יָאהר 1741 אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען אָבְּצוּדְרוּקֶען אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַן דֶער אָדֶער זַיין סֵפֶר „נֵצַח יִשְׂרָאֵל", וָואס הָאט אִיהם גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען נָאהמֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט. מִיט דֶעם דָאזִיגֶען סֵפֶר הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַיין הַתְחָלָה צוּ לֶערְנֶען יוּדֶען וִויסֶענְשַׁאפְטֶען, נָאר אַזוֹי וִוי גְלַאט אַזוֹי רֶעדֶען וֶוענֶען חָכְמָה הָאט עֶר מוֹרָא גֶעהַאט טָאמֶער וֶועט קֵיינֶער נָאר נִיט וֶועלֶען נֶעהמֶען זַיין סֵפֶר אִין דִי הֶענְד אַרַיין, הָאט עֶר אַיינְגֶעוִויקֶעלְט זַיין הוֹיפְּט-כַּוָּנָה אִין יוּדִישׁ לִימּוּדוֹת, אוּנ עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז עֶר וִויל נָאר פַארֶאנְפֶערְן אוּנ עֶרְקְלֶעהרֶען דִי דָאזִיגֶע עֶרְטֶער אִין דֶער גְּמָרָא, וָואס הָאבֶּען אַ שַׁייכוּת צוּ גֶעאָמֶעטְרִיֶע אוּנ אַסְטְרָאנָאמִיֶע. דֶעמָאלְט אִיז מֶען פוּן אִיהם גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אִין בֶּערְלִין, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי בֶּערְלִינֶער גְבִירִים, ר׳ דָנִיאֵל אִיטְצִיג הָאט אִיהם אַהִין אַרוֹיסְגֶענוּמֶען אוּנ הָאט אִיהם בַּיי זִיךְ גֶעהַאלְטֶען כִּמְעַט בִּיז זַיין טוֹיט. אִין בֶּערְלִין אִיז אִיהם שׁוֹין בֶּעסֶער גֶעוֶועהן, בֶּעזָאנְדֶערְס אַז זַיין תַּלְמִיד ר׳ משֶׁה מֶענְדֶעלְסָאהן אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי גְרוֹיס, אוּנ עֶר הָאט אִיהם צוּנוֹיפְגֶעפִיהְרְט מִיט קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהרְטֶע. נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען אִיהם דִי צָרוֹת, וֶועלְכֶע עֶר הָאט בִּיז אַהֶער אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען, מִיעד אוּנ אַלְט גֶעמַאכְט אוּנ עֶר אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן וַוייטֶער צוּ דְרוּקֶען זַיינֶע סְפָרִים, חָאטְשׁ עֶר הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שְׁרַייבֶּען אוּנ הָאט זִיךְ אֲפִילוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט עֶרְפִינְדוּנְגֶען. וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס, הָאט עֶס אִיהם גֶעצוֹיגֶען אַהֵיים קַיין פּוֹלִין, אוּנ אוֹיף דֶער עֶלְטֶער הָאט עֶר זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין בְּרָאדִי, ווּאוּ עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִים יָאהר 1772. בַּיים אַרוּמְפָאהרֶען זֶענֶען בַּיי אִיהם פִיעל כְּתָבִים פֶערְפַאלֶען גֶעוָוארֶען אוּנ עֶס הָאט אִיהם בֶּעזָאנְדֶערְס בַּאנְג גֶעטְהוּן, וָואס עֶר הָאט פֶערְלָארֶען אַ גְרוֹיס סֵפֶר וֶוענֶען אַסְטְרָאנָאמִיֶע „אַרְבּוֹת הַשָּׁמַיִם", וָואס עֶר הָאט דַארוֹיף גֶעאַרְבַּייט אַסַךְ יָאהרֶען. עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט פִינְף אוּנ צְוַואנְצִיג יָאהר הָאט מֶען אָבְּגֶעדְרוּקְט זַיין סֵפֶר „אוֹצָר נֶחְמָד" — אַ פֵּירוּשׁ אוֹיף׳ן „כּוּזָרִי", אוּנ נָאךְ אַ פֵּירוּשׁ פוּן אִיהם אוֹיף ר׳ יְהוּדָה אִבְּן תִּבּוֹן׳ס סֵפֶר

רוה חן״. ניט לאנג, א יאהר צעהן צוריק. האט מען אין בערלין געפונען אזונן-זייגער, וואס ר׳ ישראל זאמושטץ האט איהם אלליין געמאכט אונ וואס מען רעכענט איהם פאר זיין אייגענע ערפינדונג.

נאך ביטערער איז געוועהן דער גורל פון ר׳ שלמה מימון, וואס האט אויך געלעבט אין בערלין אין מענדעלסזאהן׳ס צייטען אונ וואס מען קאן זאגען, אז ער איז כמעט בעשאפען געווארען ער זאל דאס גאנצע לעבען ליידען דחקות אונ ניט האבען אפילו איין גוטע שעה. ר׳ שלמה מימון איז געבארען געווארען אין נעשוויז, א קליין שטאדטעל אין ליטא, ביי ארעמע עלטערן אונ אז ער איז נאך געוועהן א קליין קינד האט ער שוין געשם׳ט פאר א עלוי אונ מען האט געזעהען אז ער וואקסט א גרויסער למדן. עלף יאהר איז ער אלט געוועהן ווען מען האט איהם חתונה געמאכט, אונ צוויי מחותנים האבען זיך געשלאגען איבער איהם, יעדער האט געוואלט חאפען די מציאה אונ מען האט דעם פאטער צוגעצאהלט פאר איהם א מנה יפה. דער קליינער שלמה האט זיך ניט געוואלט בעגנוגען נאר מיט גמרא-לערנען, אונ אזוי ווי אין יענע יאהרען האבען זיך אין ליטא אנגעהויבען ארויסווייזען חסידים, האט ער זיך צו זיי צוגעלאזט אונ האט ביי זיי געשנאפט פיעל זאכען פון קבלה. זיין שארפער מח האט נאר בעדארפט האבען מען זאל איהם ווייזען עפיס א שיין פון חכמה, אונ ער האט שוין ניט געקאנט איינרוהען, ער האט זיך געהאפט צום „מורה נבוכים״ ביסלעכווייז האט ער איבערגעקוקט אללע יודישע חקירה-ספרים, ביז ער איז געקומען צום שכל, אז ער מוז האבען ביכער אין פרעמדע לשונות. דא האט ער אבער געמוזט בלייבען שטעהען איבער צוויי סבות: ערשטענס, וואו האט ער געקאנט בעקומען די נאטהיגע ביכער אין דעם קליינעם שטאדטעל, וואו ער האט זיך געפונען אונ וואו ער אלליין איז טאקי געוועהן דער איינציגער הקרן? אונ צווייטענס, וואס וואלט ער מיט זיי געטהון ווען ער האט זיי שוין אפילו, אז ער קאן קיין אות ניט לעזען? דא איז ער אבער געוואהר געווארען אז אין סלוצק איז דא א רב, וואס איז אמאל אין דער יוגענד געוועהן אין דייטשלאנד. אונ מען זאגט אז ער האט מיט זיך מיט געבראכט דייטשע ביכער. מימון האט ניט לאנג געטראכט, אונ האטש עס איז געוועהן ווינטער, האט ער ניט געקוקט אויפ׳ן שנעע מיט׳ן פראסט אונ איז צו פוס אוועקגעגאנגען קיין סלוצק, א מרחק פון היבשע עטליכע מייל, בעטען ביים רב ביכער. דער רב איז נאר נבהל ומשתומם געווארען אז ער האט דערזעהען פאר זיך א יונגען מאנן, וואס צו ליעב לערנען שלעפט ער זיך אין דער קאלט אזוי ווייט, נאר

אַז ער האָט זיך מיט איהם אַ ביסעל צורעדט האָט ער פערשטאַנען, אַז פון איהם קאָן אויסוואַקסען אַ רעכטע כּלי אונ ער האָט איהם באַלד אָוועקגעגעבען אַללע ביכער, וואָס האָבען זיך שוין ביי איהם דרייסיג יאָהר געוואַלגערט אויפ'ן בוידעם. מיט שמחה איז מימון אַהיים געקומען, אונ חאָטש עס איז איהם זעהר שווער אָנגעקומען, ווייל ער האָט זיך פריהר גענוג אָנגעמוטשעט ביז ער האָט זיך אויסגעלערנט פּשוט לעזען, אונ דערנאָך האָט ער זיך ערשט בעדאַרפט בעהאַלטען מען זאָל איהם חאַפּען מיט אַ טרף־פּסול, פון דעסטוועגען האָט ער געשמאַק געלערנט אונ די ביכער האָבען איהם די אויגען געעפענט. אַוודאי האָט ער שוין ניט געקאָנט בלייבען מעהר ביי דער שווינגער אויף קאָסט אונ עס האָט איהם אָנגעהויבען ציהען קיין דייטשלאַנד, וואו ער האָט געהאָפט זיך צו עפּיס צוצושלאָגען. מיט גרויס מיה האָט ער געפועלט ביי אַ סוחר ער זאָל איהם מיט נעהמען קיין קאָניגסבערג; דאָרט האָט ער גערעכענט, אַז ער דאַרף נאָר אַרויסגעהען אויף דער גאַס אונ שרייען אַז ער איז אַ חכם, וועט מען איהם אויפחאַפּען ווי אַ אבן טוב. ווי ערשטוינט איז ער אָבער געוואָרען אַז מען האָט איהם אַריינגעפיהרט אין קאָניגסבערג צו אַ יודישען דאָקטאָר, אונ אַז ער האָט געזאָגט אַז ער וויל לערנען מעדיצין, האָט מען פון איהם געמאַכט דאָס גרעסטע געלעכטער: די אָבגעריסענע קליידער פון איין זייט אונ דאָס פערדאָרבענע ליטוויש רעדען פון דער אַנדערער זייט, האָבען אויף אַללע געמאַכט אַזאַ איינדרוק אַז מען האָט זיך ניט געקאָנט איינהאַלטען פון לאַכען. אויפ'ן טיש איז אָבער געלעגען גראָד מענדעלזאָהן'ס ספר „פעדאָן" אונ מימון האָט דערווייל אַ ביסעל אַריינגעקוקט. דער דאָקטאָר איז אַ בעלן געווען איהם צו פרעגען אויב ער פערשטעהט עפּיס, אונ איז מיט איהם צו ליעב דעם איינגעגאַנגען אין אַ טיעפען שמועס. מימון האָט מן הסתם אַרויסגעוויזען זיין שאַרפען שכל אונ דער דאָקטאָר האָט איהם געראַטהען ער זאָל נאָר ניט מאַכען קיין לאַנגע שיהות אונ זאָל שוין אָוועקפאָהרען קיין בערלין, ווייל נאָר מענדעלזאָהן מיט זיינע לייט וועלען זיין מבינים אויף אַזאַ יונגען מאַן אונ וועלען איהם העלפען צו דערגרייכען זיין ציעל. איין אַנדערער וואָלט זיך אפילו בערעכענט, אַז עס איז גאָר קיין מאָגליכקייט ניט ער זאָל קאָנען זיך מיט לעדיגע האַנד צושלאָגען קיין בערלין, נאָר מימון האָט גאָר ניט געוואָלט טראַכטען, קוים האָט מען איהם אָנגעוויזען אַ וועג אונ ער האָט פערשטאַנען, אַז דאָרטען אַרום קאָן ער קומען צו אַ תכלית, איז פאַר איהם קיין זאַך ניט שווער געווען אונ

ער האט זיך געלאזט אויף גאטט'ס בעראטה. אין זיין „לעבענס בעשרייבונג" וואס ער האט אויף דער עלטער אליין ארויסגעגעבען, דערצעהלט ער וואס ער האט זיך אנגעליטען די גאנצע צייט ביז ער איז געקומען קיין בערלין, אונ די האר שטעלען זיך קאפויר. ער איז מעהר צו פוס געגאנגען ווי געפאהרען, דעם טאג פלעגט ער אבקומען מיט א דאר שטיקעל ברויט, זעקס חדשים כסדר איז ער צוזאמען מיט נאך איין ארעם-מאנן ארומגעגאנגען אין די הייזער, דערנאך איז ער געווען א מלמד, א מקבל, אונ פון די אללע נוטע פרנסות איז ער צעהן מאל אין טאג געשטארבען פאר הונגער. אז גאטט האט איהם שוין געהאלפען אונ ער האט זיך צוגעשלאגען קיין בערלין, איז איהם שוין געווען גוט: מענדעלסזאהן האט איהם שטארק מקרב געווען אונ ער האט געקאנט זיצען אונ לערנען אונ ניט וויסען פון קיין נויטה. לאנג האט דאס אבער ניט געקאנט דויערן, עס איז איהם נמאס געווארען זיך אזוי ארומצושלעפען. אונ עס איז ביי איהם געבליבען ער זאל זיך נעהמען עפיס צו א פאך. ער האט נאך אלץ געדענקט צו לערנען מעדיצין אונ דערפאר האט ער זיך ענטשלאסען אוועקצופאהרען ערגיץ אין א קלענערע שטאדט, וואו ער זאל קאנען רוהיג לערנען. דער מאנגעל האט איהם אבער ווייטער אנגעהויבען טרייבען פון איין ארט צום אנדערן, ער האט זיך א צייט אויפגעהאלטען אין האמבורג, פון דארט איז ער אריבער קיין האללאנד, צוויי יאהר האט ער געלערנט אין א גימנאזיום אין אלטונא, א פאר מאל איז ער צוריקגעקומען קיין בערלין, אונ אזוי האט ער זיך ארומגעדרעהט אהן א פעסטען מעמד, ביז ער איז ניט געקומען קיין ברעסלויא אונ איז ניט געווארען א לעהרער ביים בעריהמטען דיכטער אפרים קוה, וועלכער האט איהם אויסגעהאלטען שוין ביז צום לעצטען טאג פון זיין אומגליקליך אונרוהיג לעבען. געשטארבען איז ער אים יאהר 1800; ער איז אין גאנצען אלט געווען 47 יאהר, אונ פון איהם איז געבליבען א פירוש אויף'ן „מורה נבוכים" אונ צוויי ספרים וועגען מאטהעמאטיק אונ אנדערע וויסענשאפטען „תעלומות חכמה" אונ „חשק שלמה". חאטש ער האט געלעבט זעהר ארעם אונ אבגעזאנדערט, קיין כבוד האט ער געוויס ניט געזוכט, פון דעסטוועגען איז זיין נאהמען געווען בעקאנט, אונ די צוויי גרויסע דייטשע דיכטער שיללער אונ געטהע האבען פון איהם געהאלטען אונ האבען זיך געוואלט מיט איהם פערזאנליך בעקענען.

ניט ווייניגער שלים-מזל'דיגע בריאה איז אויך געווען ר' אברהם אבא גלוסק, איינער פון די פוילישע לומדים, וואס האבען פאר זייער פריי דענקען

געמוזט אנטלויפען פון דער היים אונ זוכען זיך א מקום מנוחה אין דער פרעמד. ר׳ אברהם אבא גלוסק איז געבארען געווארען אין לובלין, אונ צוזאמען מיט׳ן תלמוד האט ער זיך אויך אנגעהויבען בעשעפטיגען מיט פילאזאפיע אונ האט אנגעשריבען פיעל חבורים אויף לשון קדש. די פרומע האבען אבער געווארפען איין אויג אויף איהם אונ, ווי דער שטייגער איז, האבען זיי זיך גענומען איהם רודפ׳ן ער זאל ניט זיין צו קלוג. ער האט זיך ארומגעדרעהט אין עטליכע שטאדט פון פולין אונ ליטא, נאר מען האט איהם אומעדום אנגעטהון אזעלכע צרות אז סוף כל סוף איז ער געצוואונגען געווען זיך אוועקצולאזען קיין דייטשלאנד. דעמאלט האט שוין מענדעלסזאהן׳ס נאמען געקלונגען אויף דער וועלט, אונ אזוי ווי ר׳ אברהם אבא גלוסק האט זיך אין די דייטשע שטאדט אויך אנגעליטען געגנוג פון די רבנים, וואס האבען געהאלטען פאר א מצוה זיך נוקם זיין אין א „אפיקורוס״, האט׳ש מען האט פון איהם קיין שלעכטס ניט געזעהען, אונ זיין איינציגער חטא איז נאר בעשטאנען אין דעם, וואס ער האט ליעב געהאט צו פיעל ארויסזאגען דעם אמת, איז ביי איהם געבליבען ער זאל זיך צושלאגען קיין בערלין אונ זוכען שוטין ביים בעריהמטען יודישען פילאזאף. דאס ערשטע מאל, אז ער האט דערזעהען מענדעלסזאהן אין דער פריה ארויסגעהען פונ׳ם בית המדרש נאך דעם דאווענען, איז ער ביי זיך אזוי בטל געווארען, אז ער האט ניט געוואגט צוצוגעהען צו איהם. מענדעלסזאהן ווידער האט איהם, וועדליג זיין הלבשה איז געוועהן, אנגענומען פאר איין ארעם-מאנן, אונ האט איהם געוואלט געבען א נדבה. נאר ער האט זיך אבגעזאגט. נאך דעם אייגענעם טאג האט זיך ר׳ אברהם אבא גלוסק געמאכט מעהר קוראזש אונ, אז מענדעלסזאהן איז געקומען צו מנחה איז ער גלייך צו איהם צוגעגאנגען. מענדעלסזאהן האט איהם פערוואונדערט געפרעגט וואס ער וויל פון איהם, אז קיין נדבה נעהמט ער ניט? דארויף האט איהם ר׳ אברהם אבא גלוסק געזאגט גאנץ קורץ, אז ער וויל ביי איהם לערנען תורה, אונ ערשט דעמאלט האט איהם מענדעלסזאהן פערבעטען צו זיך ווי איין אורח. וואס מעהר מענדעלסזאהן איז מיט איהם בעקאנט געווארען, גרעסער איז זיין ליעבע געוועהן צו איהם, אונ האטש ר׳ אברהם אבא גלוסק האט באלד בעקומען שונאים אויך אין בערלין אונ מען האט פון אללע זייטען געגעבען אן צו הערען מענדעלסזאהן, אז ער טהוט ניט גלייך וואס ער איז מקרב אזא מענשען, האט ער איהם געשטיצט ווי ווייט נאר זיינע כוחות האבען געטראגען. עס איז

געקומען אזוי ווייט אז אפילו ר׳ יעקב עמדן – וואס האט געטראגען א האס אין הארצען אויף ר׳ אברהם אבא גלוסק, וועלכען ער האט אראבגעווארפען פון אלע טרעפ דערפאר וואס ער האט איהם ניט אבגעגעבען אזא כבוד, ווען ער איז געוועהן ביי איהם אין אלטונא – האט געשיקט מענדעלסזאהן א בריעף אונ האט איהם געמאכט א פארוואורף פאר וואס ער האלט ביי זיך אזא „באזען הנד״. נאר מענדעלסזאהן האט זיך ניט געוואלט אומקוקען אויף אזעלכע זאכען, ווייל ער האט גוט געוואוסט, אז ווי באלד ער וועט צונעהמען פון איהם די האנד וועט ער ניט האבען מיט וואס א טאג איבערצוקומען. ר׳ אברהם אבא גלוסק האט געזעהען אז ער איז ארומגערינגעלט מיט שונאים אונ אויסער מענדעלסזאהן האט ער ניט צווישען יודען אפילו איינעם וואס זאל זיך וועלען פאר איהם אננעהמען; ער האט זיך אבער שוין ניט געקאנט איבערטאכען אונ פלענט, ווי עס שיינט, אפען רעדען אזעלכע דבורים, וואס האבען ניט געשמעקט א סך מיוחסים. די פארשטעהער פון דער בערלינער קהלה האבען א קוק געטהון אז מען קאן איהם אזוי ניט בייגען, האבען זיי זיך מיישב געווען, אז עס איז א מצוה איהם אנצולערנען אויף איין אנדער אופן. דעמאלט איז נאך געוועהן א געזעץ, אז אין בערלין האבען געמאגט זיצען נאר עטליכע געצאהלטע יודישע איינוואהנער, וואס מען האט זיי גערופען „שוטץ־יודען״, אונ די איבריגע האבען זיך גערעכענט פאר פרעמדע אונ האבען געקאנט האבען דאס רעכט צו בלייבען אין בערלין נאר אין דער צייט, וואס זיי האבען געדיענט ביי א שוטץ־יודען. מיט דעם געזעץ האבען זיך בענוצט די ראשי הקהלה. אין איין שאנעם פריה מארגען איז מען מיט פאליציע צוגעפאהרען צום ארעמען שטיבעלע, וואו ר׳ אברהם אבא גלוסק האט געוואהנט, אונ מען האט זיך איהם געהייסען נאר אהן טענות אויפזעצען אונ ארויספאהרען פון בערלין. מיט גרויס מיה האט ער קוים געפועלט מען זאל איהם לאזען זיך געזעגנען מיט מענדעלסזאהן אונ דערמיט האט ער זיך געראטעוועט. אז מענדעלסזאהן האט איהם דערזעהען אין אזא שרעקליכער לאגע, איז ער באלד אוועקגעלאפען צו איינעם פון זיינע גוטע פריינד אונ האט געבראכט פון איהם א צעטעל, אז ער האט געדונגען ר׳ אברהם אבא גלוסק פאר א מלמד צו זיינע קינדער אונ דער־מיט האט ער שוין ווייטער געמאגט בלייבען אין בערלין. די פארשטעהער האבען זיך אבער נאך ניט געקיהלט אונ אז עס איז זיי ניט געראטהען איהם ארויסצושיקען פון דער שטאדט, האבען זיי אויפ׳ן אנדערן טאג אנגעגעבען אויף איהם ער זאל בעצאהלען דעם היזק, ווייל זיי האבען אימיסטען געדונגען

א וואגען אונ א פערד, כדי זיי זאלען איהם משלח זיין. ר׳ אברהם אבא גלוסק האט זיי דעמאלט געזאגט א משל, וואס האט זיי נאך מעהר ניט געמוזט שמעקען. ער האט זיי דערצעהלט: ווי אין לעמבערג פלעגען אפט די קריסטליכע נאס־יונגאטשעס פערוואָרפען די יודען מיט שטיינער אונ קיינער האט זיי קיין ווארט ניט געזאגט; א מאל האט זיך אבער געמאכט, וואס א שטיין איז גע־פלויגען אויף א יודענס קאפ נאר ער האט זיך פערבלאנזעט אונ האט גע־טראפען צו א קריסט אין א פענסטער אונ האט דארט אויסגעשלאגען א שויב. דער קריסט האט זיך געקלאגט אונ דער שופט האט געפונען, אז דער יוד דארף בעצאהלען דעם קריסט פאר דער שויב, ווייל דער שטיין איז דאך נאר צו ליעב איהם געווארפען געווארען אונ ווען ער האט אוועקגעדרעהט דעם קאפ אונ דער שטיין האט איהם ניט געטראפען איז דאך יענער ניט שולדיג". די פארשטעהער האבען פערשטאנען וואס ער מיינט; זיי האבען זיך פארט גע־שאמט אפענטליך ארויסצווייזען אזא יושר ווי „דער לעמבערגער שופט" אונ האבען איהם צו רוה געלאזט. פון דעסטוועגען איז איהם נמאס געווארען צו וואהנען שטאנדיג צווישען שונאים. אונ ער האט זיך ענטשלאסען זוכען דאס גליק ערגיץ אנדערש. עטליכע יאהר כסדר איז ער ארומגעפאהרען איבער דייטשלאנד, פראנקרייך אונ ענגלאנד, נאר אומעדום איז ער געבליבען דער אייגענער קבצן, אונ איז צוריק געקומען קיין בערלין כמעט אהן א העמד אויפ׳ן לייב. ער האט זיך געפיהלט עלענד, קראנק אונ נידערגעשלאגען, אונ עס האט זיך איהם פערגלוסט פאר׳ן טויט אנצוקוקען נאך א מאל פולין. א צובראכענער האט ער זיך פערשלעפט צוריק צו דער אלטער היים אונ דארט האט ער שוין לאנג ניט געדויערט: דער טויט האט איהם גיך בעפרייהט פון אללע צרות, אונ מען ווייסט אפילו ניט וואו ער איז צו קבר ישראל געקומען. עס איז פון איהם גאר ניט געבליבען, ווייל נאך אין דער יוגענד האט מען אין ווילנא זיינע דרייצעהן ספרים פערברענט, אונ נאר דער בעריהמטער דייטשער דיכטער שאמיסא האט געלאזט א טרער אויף זיין אונבעקאנטען קבר אונ האט אין א בעזונדער שיר בעשריבען די שרעקליכע מלחמה, וואס ר׳ אברהם אבא גלוסק האט געמוזט פיהרען דאס גאנצע לעבען מיט זיינע אייגענע ברידער פאר׳ן אמת.

א ביסעל גליקליכער פון איהם איז געוועהן איין אנדער פוילישער למדן, ר׳ מענדיל לעפין, וואס האט אויך פערבראכט עטליכע יאהר אין בערלין ביי מענדעלסזאהן אונ איז דערנאך געוועהן איינער פון די ערשטע, וועלכע

האבען געארבייט פאר דער בילדונג פון די רוסישע יודען. ר׳ מענדיל לעפין איז געבארען געווארען אים יאהר 1741 אין סאטאנוב ביי ניט קיין געמיינע עלטערן, אונ אזוי ווי זיי האבען קיין גראסערע השגה גאר ניט געהאט ווי נאר צו מאכען פון זייער קינד א רב, האט מען מיט איהם געלערנט תורה ווי ווייט מען האט נאר געקאנט. דאס זיצען גאנצע נאכט אין בית המדרש איבער דער גמרא האט איהם געשאדט צו דער ראיה אונ ער האט זיך געמוזט אנהייבען היילען די קראנקע אויגען. ר׳ מענדיל לעפין האט שוין אבער דערוויילע שטילערהייד פערזוכט פונ׳ם עץ הדעת: ער האט ערגיץ בעקומען דעם ספר „אלים" פון ר׳ יוסף שלמה דיל מדיגו אונ דער ספר אליין איז גענוג געוועהן צו דערוועקען אין איהם א גרויסען חשק צו לערנען וויסענשאפטען. אודאי האט ער זיך זעהר דערפרייהט, אז די דאקטוירים פון זיין שטאדטעל האבען געראטהען די עלטערן זיי זאלען איהם אוועקשיקען קיין בערלין צו א גוטען אויגען-דאקטאר, ווייל ער האט שוין פון דער ווייטענס געהערט אז דארט געפינט זיך ר׳ משה מענדעלסזאהן אונ האט געהאפט, אז פאר איהם וועט זיך עפנען א נייער קוואל פון תורה אונ חכמה. ר׳ מענדיל לעפין האט אויך ניט קיין טעות געהאט: מענדעלסזאהן האט איהם אויפגענומען מיט ליעבשאפט ווי א אייגען קינד, אין א קורצער צייט איז ער געווארען א מושלם, ער האט געלערנט פערשיעדענע לשונות אונ איז אים שטאנד געוועהן צו פערנעהמען א כבוד׳ן פלאץ צווישען די קריסטליכע געלעהרטע, וואס האבען ארומגערינגעלט מענדעלסזאהן. — די אויגען זיינע זענען געזונד געווארען, אונ עס איז איהם אויך ליכטיג געווארען. אז ער האט זיך געלאזט פאהרען פון בערלין א היים, האט ער זיך אבגעשטעלט אין בראדי; דארט האט ער געפונען ר׳ נחמן קראכמאל אונ ר׳ יוסף פעריל, וואס זענען נאך דעמאלט געוועהן יונגע לייט. ער האט זיי געוויזען א וועג פון בילדונג אונ איהם האט מען צו פערדאנקען אלדינג וואס די צוויי גרויסע מענשען האבען געטהון פאר די יודען פון גאליציען. ביי דעם אללעמען איז ער מיט דער הלבשה אונ דער גאנצער הנהגה געבליבען דער איינענער פראסטער פוילישער יוד. וואס ער איז פריהר געוועהן, ווייל ער האט ניט געוואלט איבערמאכען דאס מיט וואס ער איז פון קינדווייז אן געוואהנט געוועהן, ער האט געזאגט אז דער עיקר איז דער מענש אליין, ניט זיינע קליידער. שפעטער מיט עטליכע יאהר האט ער זיך בעזעצט מיט זיין משפחה אין פאדאליען אין א קליין שטאדטעל מיקאלאיעוו, וואס האט

געהערט צום פוילישען פירסט אדאם טשארטאריזשסקי. דארט האט זיין ווייב געהאלטען א קלייטעל פון טאפּ און האט מפרנס געוועהן דאס הויז-געזינד, און ער פלעגט זיך זיצען אין דער היים און לערנען. דער פירסט האט געוואהנט אין מעזיבוז. נאר אפט פלעגט ער אריינקומען קיין מיקאלאיעוו און האט ליעב געהאט ארומצונעהמען איבער דעם מארק און רעדען מיט די יודען. אמאל איז דער פירסט דורכגעגאנגען נעבען ר' מענדיל'ס ווייב'ס קלייטעל און האט עפּיס בעמערקט ווי עס וואלגערט זיך א דייטשעס בוך. ר' מענדיל פלעגט אפט קומען העלפען דעם ווייב, ווען עס זענען געוועהן א סך קונים, און אזוי ווי ער האט פיינד געהאט לעדיג צו זיצען פלעגט ער מיט נעהמען מיט זיך ספרים ער זאל האבען אין וואס אריינצוקוקען. פריהער מיט א טאג איז ר' מענדיל גראד געוועהן אין קלייטעל און האט דארט פערגעסען א מאטהעמאטיש בוך, וואס האט זיך דעם פירסט געווארפען אין אויג. ער האט אנגעהויבען פרעגען ווי קומט אהין אזא בוך, און מען האט איהם דערצעהלט, אז אין שטאדטעל געפינט זיך א יוד, וואס בעשעפטיגט זיך גאנצע טאג מיט אזעלכע ספרים. דער פירסט איז נייגיעריג געוועהן זיך צו בעקענען מיט דעם יודען, און אז ר' מענדיל לעפין איז צו איהם געקומען האט ער ביי איהם שטארק נושא חן געוועהן און עס האט איהם זעהר געפרעהט וואס ער זעהט פאר זיך א תלמיד פונ'ם בעריהמטען מענדעלסזאהן, פון וועלכען ער האט שוין געוואוסט. פון דעמאלט אן איז ר' מענדיל לעפין געווארען א בן בית ביים פירסט טשאר-טאריזשסקי; ער האט מיט איהם געלערנט מאטהעמאטיק און האט פון זיינעט-וועגען געמוזט איבערזעצען אויף פראנצאזיש קאנט'ס פילאזאפיע. שפעטער האט איהם א גרויסער גביר ר' אברהם פרי'ן ארויסגענומען קיין פעטערסבורג פאר א לעהרער צו זיינע קינדער, און זיין מצב איז געווארען גאר גוט, האטש זאמלען געלד האט ער ניט געקאנט און יעדען איבריגען גראשען האט ער צוטהיילט ארעמע לייט. פון זיינע ספרים זענען בעקאנט: „אגרות חכמה" וועגען נאטור-וויסענשאפטען, „רפואת העם" וועגען מעדיצינישע מיטעל און באבסקי רפואות, „חשבון הנפש" וועגען די מדות וואס יעדער מענש דארף זיך לערנען, און „אלון מורה" א ריינע איבערזעצונג אויף לשון קודש פונ'ם „מורה נבוכים". אויסער דעם האט ער געשריבען פראסט יודיש און האט זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען א נייע איבערזעצונג פון גאנץ תנ"ך; עס איז איהם אבער געראטהען נאר אבצודרוקען „משלי" און האט דערמיט אויך אנ-געמאכט א שטארקען רעש. דעמאלט האבען אללע געבילדעטע געוואלט אז

יודען זאלען רעדען ריין דייטש און זאלען פלוצלונג אוועקווארפען די פערדארבענע יודישע שפראכע, נאר זיי האבען פערגעסען איין זאך, אז א גאנץ פאלק איז שווער איבערצומאכען אין איין טאג, און א מאל העלפען ניט הונדערטער יאהרען און מען קאן ניט פערניכטען א לשון וואס עטליכע מיליאנען מענשען בענוצען זיך מיט איהם. דערפאר האט זיך ר׳ מענדיל לעפין ניט געלאזט נארען; נאך אז ער איז געוועהן אין בערלין און האט געזעהען מיט וואס פאר א מיה עס איז אנגעקומען מענדעלסזאהן צו פערשפרייטען זיין דייטשע איבערזעצונג פון דער תורה צווישען די יודען. ער איז ביי זיך אויך ניט אראבגעפאלען ווען ר׳ טוביה פעדער האט געמאכט א געוואלד און איז אויף איהם אנגעפאלען אין א בעזונדער ספר „קול מחצצים“, וואו ער האט פארגעשטעלט אז אין גן עדן זיצט א גאנצער בית דין און ר׳ משה מענדעלסזאהן אליין וויל איהם פערמשפט׳ן פאר דער עולה וואס ער האט געטהון. ר׳ מענדיל לעפין האט זיך אויסגעלאכט דערפון, ער האט זיך רוהיג אבגעלעבט זיינע אכט און זיבציג יאהר און איז געוועהן זיכער, אז אויף יענער וועלט וועט ער זיין בעריהמטען רבי׳ן ניט אנטהון קיין חרפות ובושות דערמיט וואס ער האט געוואלט, אז יעדער פראסטער יוד זאל אויך קאנען געוואהר ווערען פון נוצליכע און ליכטיגע געדאנקען.

מענדעלסזאהן׳ס תלמידים האבען זיך איבערהויפט פערשפרייט איבער גאנץ איירופא און יעדער האט צוטראגען פון בערלין די פרעהליכע בשורה צו זיך אהיים, אז עס איז טאג געווארען און אז איצט איז שוין אין די יודען אליין געווענד זיי זאלען להלוטין פערטרייבען דאס פינסטערניש און שניידען זיך מיט בילדונג א נייעם וועג צווישען די פעלקער. איינער פון מענדעלסזאהן׳ס פייערינסטע אנהאנגער איז געוועהן ר׳ דוד פרידלאנדער אין קאניגסבערג, און אז ער האט געהאט די זכיה איהם אהין אראבצוברענגען אויף עטליכע טאג און בעטראכטען דעם גרויסען כבוד וואס אללע קריסטליכע געלעהרטע און פראפעסארען האבען איהם אבגעגעבען, (דער בעריהמטער פילאזאף קאנט האט איהם געקושט פאר אללע אין די אויגען), איז ביי איהם געבליבען ער זאל זיין גאנץ פערמעגען אוועקגעבען אבי די דייטשע יודען זאלען זיך קאנען בילדען. דערפאר האט ער און אויך זיינע דריי זיהן ניט געזשאלעוועט קיין געלד אויף אפענען שולען, און די משפחה „פרידלאנדער“ האט געשפיעלט די גרעסטע ראללע. ביי איהם אין שטוב זענען אויסגעוואקסען צוויי גרויסע

לייט, ר׳ יצחק אייכעל אונ ר׳ מענדיל ברעסלוי; ער האט זיי פריהר געהאלטען פאר מלמדים צו זיינע קינדער אונ דערנאך האט ער זיי געגעבען מיטעל זיי זאלען אנהויבען דרוקען דעם העברעאישען זשורנאל „מאסף" (דער פערזאמלער).

דער ערשטער „מאסף" איז נאך ארויס פאר מענדעלסזאהן׳ס לעבען, ווייל דאס איז אייגענטליך געוועהן זיין געדאנק אז מען זאל נוצליכע זאכען שרייבען אין העבראישען אונ די יודישע געלעהרטע זאלען האבען א מיטעל-פונקט, וואו אללע זייערע כוחות זאלען זיך קאנען ארויסווייזען. אויסער ר׳ נפתלי הירץ וויזעל, וואס האט זיך בעריהמט געמאכט מיט זיין „שירי תפארת" אונ איז געשטארבען אויפ׳ן אכטציגסטען יאהר, האבען אין „מאסף" געארבייט ר׳ יואל לאווע, ר׳ אהרן וואלפסאהן, ר׳ יוסף הייללפערן, ר׳ יוסף פייט, ר׳ איציק סאטאנוב, ר׳ וואלף היידענהיים אונ אויך ר׳ יהודה ליב בן־זאב, וואס האט אנגעשריבען די בעסטע העברעאישע גראמאטיק, „תלמוד לשון עברי". דער „מאסף" האט אויך געהאט אין פראנקרייך א מיטארבייטער – דאס איז געוועהן ר׳ משה ענסהיים, וואס האט זיינע יונגע יאהרען פערבראכט ביי מענדעלסזאהן אונ האט געלערנט מיט זיינע קינדער. ער איז געוועהן אזא בעריהמטער מאטהעמאטיקער, אז אפילו דער גרויסער אסטראנאם לאפלאס האט געהאלטען פון איהם אונ האט איהם שטענדיג געלויבט.

נאך מענדעלסזאהן׳ס טויט האבען אין בערלין זעהר פיעל געטהון פאר דער יודישער בילדונג זיינע צוויי תלמידים, ר׳ אליעזר בן־דוד, וואס מען האט איהם געוואלט מאכען פאר פראפעסאר ווען ער זאגט זיך אב פון יודישקייט, אונ מארקוס הערץ, וואס איז געוועהן איינער פון די בעליעבטעסטע בערלינער דאקטוירים אונ וואס זיין הויז פלעגט צו זיך צוציהען די גרעסטע געלעהרטע קריסטען פון יענער צייט. בעזאנדערס האט געשפיעלט א גרויסע ראללע זיין פרוי הענריעטע הערץ, א טאכטער פון א שפאנישען יודישען דאקטאר ר׳ בנימין דע־לעמאס. ווייל זי איז געוועהן אי שאן, אי געלערנט אונ גאטט האט זי געבענשט מיט אללע מעלות וואס גיבען דעם מענשען חן ביי אללע אין די אויגען. צו הענריעטע הערץ פלעגען זיך צונויפקומען דיכטער, פילאזאפען, נאטורפארשער אונ אפילו דער גראף מיראבא, וואס האט אזוי פריינדליך בעהאנדעלט יודען, איז ביי איהר געוועהן א אפטער גאסט. נאך צוויי חברת׳עס האט זי געהאט: דאס זענען געוועהן ראהעל לעווין אונ

דאראטהע מענדעלסזאהן, ר׳ משה׳ס טאכטער, אונ זייערע גוטע פריינד פלעגען ניט איין מאל זיך ברעכען דעם קאפ איבער דער שאלה: ווער פון די דריי פרויען איז שאנער אונ קלינער. אין יענע יאהרען איז די געצאהלטע יודען פון בערלין געוועהן זעהר גוט, די גראסטע קאנטארען, די בעסטע פאבריקען האבען זיך געפינען ביי זיי אין די האנד, אונ אזוי ווי זיי האבען געזוכט מעהר התקרבות צו דער געלעהרטער וועלט אונ ניט צו די עדעללייט אונ מיוחסים האט דאס געבראכט דערצו וואס זיי אלליין האבען פיעל געארבייט, אז אויך זייערע ארעמע ברידער יודען זאללען געבילדעט זיין, אונ מען קאנן זאגען, אז זיי האבען פאר יענער צייט פאר דערבילדונג צווישען יודען פיעל געטהון.

אז א מענשען איז גוט אויפ׳ן הארץ, וויל ער אז עס זאל ניט זיין אפילו קיין זכר פון אזעלכע געזעצע, וואס וואלטען איהם געקאנט שטערען, אונ ער קאן אפילו ניט ליידען אז זיי זאלען בלייבען זאגאר אויף פאפיער. דאס אייגענע איז אויך געוועהן מיט די בערלינער שוטץ-יודען: זיי זענען אללע געוועהן זעהר רייך, עס האט ביי זיי גאר ניט אויסגעמאכט וואס מען פארדערט ביי זיי גראסערע נתינות ווי ביי אנדערע, זיי וואלטען נאך דריי מאל אזוי פיעל געגעבען, ווען מען מאכט ניט פון זייערטוועגען א שאנדליכע אויסנאהמע. די יודען האבען דעמאלט געמוזט צאהלען א בעזונדער מס אונ א חוץ דעם האט זיי די מלוכה גענייטה זיי זאלען פערקויפען קיין אויסלאנד פאר טהייערע מקחים זעהר שלעכטע סחורה, וואס מען פלעגט מאכען אין איהרע פאבריקען. עס האט זיי ניט געאהרט וואס זיי האבען געמוזט צו דער סחורת דערלעגען, נאר די בושה זייערע איז גרויס געוועהן, ווייל נאר זיי האבען געהאט דעם היזב צו פערזארגען שלעכטע סחורה אין דער פרעמד אונ אויף אזא אופן רייך מאכען די מלוכה. אז פרידריך ווילהעלם דער צווייטער איז געווארען קאניג אונ מען האט געהערט פון איהם, אז ער איז א גוטהערציגער מענש, האבען זיך די יודען געפרובט קומען צו איהם מיט א בקשה ער זאל מבטל זיין די אלטע גזרות; ער האט דוקא צוגעזאגט אונ האט געהייסען אויסקלויבען עטליכע לייטישע יודען, וואס די מלוכה זאל קאנען מיט זיי איבעררעדען וועגען אללע פעראנדערונגען, וואס זענען נאטהיג צו מאכען אינ׳ם לעבען פון די דייטשע יודען. דעם בעזונדערן יודישען מס האט מען באלד אבגעשאפט, דאס פערקויפען פון שלעכטע סחורה האט אויך אויפגעהערט אונ די מלוכה איז מוסכם געווארען בעסער מיט א מאל נעהמען דערפאר דרייסיג

טויזענד טהאלער, נאר אז די יודען האבען אנגעהויבען שרייען אז זיי זאלען האבען אללע רעכטע גלייך מיט אללע, דיענען ביי דער קרוין אונ בעקומען אפילו פראפעסאר שטעללען, דעמאלט האבען זיך די שונאי ישראל אומגעקוקט אונ אללע יודישע האפנונגען האבען זיך אויסגעלאזט מיט גאר ניט. פון דעסטוועגען זענען די בערלינער יודען ביי זיך ניט אראבגעפאלען אונ האבען ניט אויפגעהערט צו ארבייטען וועגען בילדונג, ווייל זיי האבען פעסט געגלויבט אז נאר מיט עדעלקייט אונ קענטניסע קאנען זיי זיך קויפען ליעבשאפט ביי די קריסטען. ר' דוד פרידלאנדער האט געשיט מיט געלד אונ האט אויסגעהאלטען די ערשטע בערלינער יודישע שולע, וואו פינף הונדערט יודישע קינדער האבען בעקומען איינע גוטע ערציהונג, האטש ר' נפתלי הירץ וויזעל איז ניט אזוי געוועהן צופריעדען דערפון, ווייל אין דער שולע האט מען ניט שטארק אכטונג געגעבען אויף יודיש לערנען אונ פרעמדע לשונות זענען געוועהן דער עיקר. אויסער דעם האט ר' דוד פרידלאנדער איינגעפיהרט א בעזונדער דרוק, וואס האט אללע יאהר ארויסגעלאזט טויזענדער נאטהיגע ביכער אונ וואו ר' יצחק אייכעל האט אבגעדרוקט זיין דייטשע איבערזעצונג פונ'ם סדור. די שולע אונ די דרוק – דאס זענען געוועהן צוויי זיילען, אויף וועלכע עס האט זיך געהאלטען דער גאנצער בנין פון דער יודישער בילדונג, וואס האט זיך פון בערלין פערשפרייט כמעט איבער גאנץ אייראפא.

ווען די פרומע זענען ניט צופרידען געוועהן פון די געבילדעטע נאך בעת מענדעלסזאהן האט געלעבט אונ האבען איהם חושד געוועהן אין אפיקורסות, האטש ער האט זיך געפיהרט זעהר יודישלעך אונ האט אויף קיין שריט ניט אבגעטרעטען פונ'ם „שלחן ערוך", האבען זיי שוין שפעטער אודאי געהאט אויף וואס צו שרייען, ווען עס איז אונטערגעוואקסען א נייער דור, וואס האט שוין טאקי געוואלט לעבען א ביסעלע פרייהער, אונ וואס איז ניט געפאלען אפילו אזא מענשען ווי ר' נפתלי הירץ וויזעל, וועלכער האט צו זיין גרויסען פערדרוס איינגעזעהן, אז זיי זאגען זיך שוין צופיעל אב פון יודישקייט אונ קאנען פערקריכען גאנץ ווייט. אזוי זענען געווארען צוויי צדדים מיט א שרעקליכער שנאה איינער צום אנדערן: די פרומע האבען געארבייט מעשים אונ האבען געליארמט, אז מען טאר גאר ניט שטעהען אין די ד' אמות פון די „בערלינער רשעים", אונ די אויפגעקלאהרטע האבען זיך ניט געקימערט וועגען זייער פריינדשאפט, זיי האבען זיך מעהר צוגעלאזט צו די קריסטען, אונ אזוי ווי זיי האבען געפונען צווישען זיי גענוג גוטע ברידער, האבען זיי

זִיךְ אַלֶע מָאל מֶעהר דֶערְוַייטֶערְט פוּן יוּדֶען אוּנ פוּן דֶעם יוּדֶענְטְהוּם. בֶּע־
זָאנְדֶערְס אִיז גֶעוָוארֶען גְרוֹיס דֶער רַעַשׁ צְווִישֶׁען דִי רַבָּנִים פוּן עֶסְטֶערְרַייךְ,
וֶוען דִי מְלוּכָה אִיז אוֹיךְ גֶעקוּמֶען צוּם שֵׂכֶל, אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער דִי יוּדֶען
זָאלֶען זַיין גֶעבִּילְדֶעט, אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַכְטוּנְג גֶעבֶען אוֹיף זֵיי אוּנ נִיט
דֶערְלָאזֶען זֵיי זָאלֶען לֶעבֶען אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן אַלֶע. אַז מֶען הָאט פֶערְוֶועהְרְט
דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען נִיט טָארֶען מְקַבֵּר זַיין זֵייעֶרֶע מֵתִים בַּאלְד אוֹיף דֶער הַייסֶער
שָׁעָה, נָאךְ אֶעהְדֶער מֶען וֵוייסְט צוּ אִיז דֶער מֶענְשׁ בֶּאֱמֶת גֶעשְׁטָארְבֶּען, אָדֶער
עֶר הָאט נָאר אוֹיף אַ קוּרְצֶער צַייט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ אַטְהֶעמֶען, אוּנ דֶער
פְּרֶעדִיגֶער פוּן פְּרָאג ר' אֶלִיעֶזֶר פְלֶעקֶעלְשׁ הָאט גֶעשְׂרִיגֶען, אַז דָאס אִיז
זֶעהר אַ נֶעטְהִיגֶע תַּקָּנָה. הָאט דֶער בֶּערִיהְמְטֶער רַב ר' יְחֶזְקֵאל לַאנְדָא
אָנְגֶעמַאכְט אַזַא גֶעוַואלְד, גְלַייךְ ווִי צוּ לִיעב דֶעם וָואלְט דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה
גֶעוֶועהְן אִין דֶער גְרֶעסְטֶער סַכָּנָה. אַזוֹי הָאט זִיךְ מִיט יֶעדֶען טָאג פַארְגְרֶעסֶערְט
דֶער הַאס וָואס הָאט אָבְּגֶעטְהֵיילְט בֵּיידֶע צְדָדִים, אוּנ דֶער אָבְּגְרוּנְד צְווִישֶׁען
זֵיי אִיז גֶעוָוארֶען אַלֶע מָאל טִיעפֶער. דִי צָאהל פוּן דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע אִיז
אָבֶּער גֶעוועהְן זֶעהר קְלֵיין אוּנ דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיז פָּארְט גֶעוֶועהְן בַּיי דִי
פְרוּמֶע אִין דִי הָאנְד: זֵיי זֶענֶען גֶעוועהְן דִי פָּארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי קְהִלּוֹת, זֵיי
הָאבֶען גֶעפִיהְרְט אַלֶע יוּדִישֶׁע חֶבְרוֹת, זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהְן גַבָּאִים פוּן בִּקּוּר
חוֹלִים אוּנ פוּן דֶער חֶבְרָה קַדִּישָׁא. אַוַדַאי אַז עֶס הָאט בֶּעדַארְפְט אִין אַ נוֹיטְה
אֵיינֶער פוּן דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע אָנְקוּמֶען צוּ זֵיי, הָאבֶען זֵיי אִיהם גֶעוִויזֶען
זֵייעֶרֶע תְּקִיפוּת אוּנ בִּיטֶער אִיז שׁוֹין גֶעוועהְן דֶעם דָאזִיגֶען, וָואס הָאט גֶעמוּזְט
צוּ זֵיי אִין אַ נוֹיטְה אָנְקוּמֶען. דָאס הָאט אַרוֹיפְגֶעפִיהְרְט עֶטְלִיכֶע פוּן דִי בֶּערְלִינֶער
יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע, ווִי אַייכֶעל אוּנ וָואלְפְסָאהְן, אוֹיף דֶעם גֶעדַאנְק
זֵיי זָאלֶען מַאכֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער חֶבְרָה, וָואס אַלֶע חֲבֵרִים זָאלֶען זִיךְ רֶעכְנֶען
ווִי גֶעבָּארֶענֶע בְּרִידֶער, אֵיינֶער פַאר'ן אַנְדֶערְן זָאל זַיין פֶערְטִיג צוּ גֶעהֶען אִין
פַייעֶר, אוּנ דִי רַייכֶע זָאלֶען שְׁטִיצֶען דִי אָרֶעמֶע, כְּדֵי מֶען זָאל נִיט מוֹרָא הָאבֶען,
אַז בַּיי אַ קְרַאנְקְהַייט זָאל נִיט זַיין וואו אַ קָאפּ אַנִידֶערְצוּלֶעגֶען אוּנ בַּיי אַ קְבוּרָה
זָאלֶען דִי פְרוּמֶע זִיךְ פֶערְשְׁפָּארֶען מִתְעַסֵּק זַיין אוּנ זִיךְ נוֹקֵם זַיין אִין דִי טוֹיטֶע
פַאר דִי לֶעבֶּעדִיגֶע. מֶענְדֶעלְסָאהְנ'ס עֶלְטֶערֶער זוּהְן, ר' יוֹסֵף, הָאט זֵיי דֶערְצוּ־
גֶעהָאלְפֶען, אוּנ עֶס אִיז טַאקִי גֶעוָוארֶען אַזַא חֶבְרָה. דָאס אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער
גֶעוֶועהְן, וָואס דִי דָאזִיגֶע חֶבְרָה הָאט אַ סַךְ יוּדֶען אִין גַאנְצֶען דֶערְוַוייטֶערְט פוּן
זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער. גֶעטְרַייא אוּנ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶען דֶעם יוּדֶענְטְהוּם זֶענֶען נָאר גֶעבְּלִיבֶּען
דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע, וָואס זֵייעֶרֶע גְרוֹיסֶע קֶענְטְנִיסֶע אִין תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד

האבען זיי שטארק ציגעבונדען צו זייער פאלק און צו זייער גלויבען; ביי די דאזיגע אבער, וואס זענען שוין אויפגעוואקסען מיט נייע געדאנקען, איז דער בונד צו דער נאציאן און צו דער רעליגיאן געווארען זעהר שוואך, און זיי האבען נאר אזוי פיעל געוואוסט, אז זיי זענען יודען, וואס מען האט זיי אפט דערמאנט אז זיי האבען נית קיין גלייכע רעכטע מיט אללע. אודאי האבען זיי זיך לאנג נית געקאנט האלטען, ביי אזעלכע איז אויסגעקומען, אז זיי ליידען נאר אומזיסט, קיין ציעל פאר די אויגען האבען זיי נית געזעהען, פאר וואס און פאר וועמען זיך לאזען שלאגען האבען זיי נית געהאט, ווייל זיי זענען ווייניג בעקאנט געוועהן מיט דעם גייסט, וואס האלט אויף די יודישע נאציאן, און ביסלעכווייז האבען זיי אנגעהויבען אראבווארפען פון די פלייצעס דאס פעקעל צרות און איבערגעהען אהין, וואו מען האט זיי אויפגענומען מיט פריינדשאפט און מען האט זיי געגעבען פאלקאמענע פרייהייט. דעמאלט האבען זיך זעהר פיעל יודען אויסגעטויפט, און מען קאן זאגען, אז כמעט די העלפט פון די בערלינער קהלה איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. ר' דוד פרידלאנדער מיט נאך א גאנצער חברה פון די בערלינער גבירים האבען אויך געוואלט מאכען דעם שריט, ווייל עס איז זיי נית אנגעשטאנען זיי זאלען נאך אלץ זיין שיטץ-יודען און די פאליציע זאל זיי אללע מאל זאגען א דעה, אז דאס מאגען זיי און יענץ טארען זיי נית, נאר אזוי ווי זיי האבען זיך געשטעלט דינגען מיט די גייסטליכע, און האבען געזאגט, אז נית אללע יסודות פון דער קריסטליכער אמונה קאנען זיי אננעהמען, האט מען זיי אבגעזאגט, און זיי האבען געמוזט בלייבען יודען. דאס פערשטעהט זיך, אז די דריי בעריהמטע יודישע פרויען, דאראטהעא מענדעלסזאהן, רחל לעווין און הענריעטע הערץ, וואס האט דערלעבט איין אלטער פון דריי און אכטציג יאהר, האבען אויך נית געקאנט זיך האלטען פעסט אין דעם יודענטהום, וואס האט געשאלטען מיט ביטערע קללות און חרמות געגען דעם וואס איז זיי אזוי הייליג געווארען, און זענען אויך אריבער אויף דער זייט, וואו די גראסטע געלעהרטע קריסטען האבען זיי ארומגערינגעלט מיט ליעבע און כבוד.

די פרומע רבנים האבען נית געוואלט וויסען, אז אין דעם אללעמען האבען זיי טאקי אללין א שטארקע שולד געהאט..... דאס ווילדע עקשנות, וואס האט שוין ביי יודען גענוג קרבנות אויסגעריסען, האט זיי נית געלאזט זיך בעסער צוקוקען און פערשטעהען, אז נית אללע פאדעמס זענען איבערגעריסען,

אַז דאָס הייסע יודיש הארץ איז נאָך בּיי פיעל געבּליבען, אונ אַז דַוְקא דאָרט, וואו עס ווייזט זיך אויס, אַז דער לעצטער פונק פון יודישקייט איז פערלאָשען געוואָרען, גלאַנצט אין דער פינסטער ווי אַ ליכטיגער שטערן דאָס פּינטעלע יוד, דאַריבּער האָבּען מיט זייערע קללות ניט בּעדאַרפט אַזוי פערטרייבּען פון זיך דעם נייעם יונגען דור, איהם אַדְרַבָּה מְקָרֵב זיין מיט גוטען אונ לאָזען יעדען זיין אַ יוד ווי זיין יודיש האַרץ הייסט איהם.

---

3 די ישועה פון — פראַנקרייך.

(1789—1806 נאָך קריסטוס געבּורט).

כּמעט אין דעם איינענעם יאָהר, וואָס די בּערלינער אויפגעקלעהרטע יודען זענען שוין געשטאַנען אַזוי ווייט, אַז זיי זענען פערטיג געוועהן זיך אין גאַנצען אויסצושפּאַנען פונ׳ם עול אונ מיט אַמאָל אַראָבּוואַרפען פון זיך די שווערע מַשָׂא פון יודישקייט, האָט זיך אין פראַנקרייך אָנגעהויבּען אַ רעוואָלוציאַ, וואָס האָט אַללע פריהריגע אָרדנונגען איבּערגעקעהרט מיט׳ן קאָפּ אַראָבּ, אונ די יודען האָבּען פלוצלונג בּעקומען אַזאַ הילף, וואָס קיינער האָט זיך גאָר דאַרויף ניט געקאָנט רעכטען. דאָס וואָס איז בּיי מענדעלסזאָהן געוועהן גאָר אַ ליעבּע האָפנונג, דאָס וואָס דאָהם האָט אויסגעמאָלט מיט די שאָנסטע פאַרבּען ווי אַזאַך וואָס וועט אַמאָל געשעהען שפּעטער מיט הונדערטער יאָהרען, דאָס אַלדינג איז מְקוּיָם געוואָרען אין פראַנקרייך גאָר ניט גערעכט. בּיי די יודען איז געוואָרען ליכטיג אין אַללע ווינקעלעך, אונ אַזוי ווי אין אַ זיסען חלום האָבּען זיי דערזעהען פאַר זיך אַ געשטאַלט פון אַ ריז, פון נאַפּאָלעאָן בּאָנאַפּאַרטע, וואָס האָט חֵשֶׁק געהאַט אֲפִילוּ אָבּצונעהמען פאַר די יודען ארץ ישראל אונ ווערען פאַר זיי דער צווייטער כּוֹרֶשׁ.

די הַתְחָלָה אין פראַנקרייך האָט געמאַכט אַ עֶדלער יוד, ר׳ הירץ מעדעלסהיים, אָדער סערף־בּער, איינער פון די דאָזיגע זעלטענע גְבִירִים, וועלכע קוקען ניט דאַרויף וואָס זיי אַלליין איז גוט, אונ חאָטש זיי פיהלען ניט דעם גלות, פערגעסען זיי ניט זייערע געמיינע בּרידער אונ זוכען אַללע מיטעל אַז זיי אַלליין זאָלען ניט זיין קיין יְחִידִים נאָר דערפאַר וואָס זיי האָבּען געלד, אונ זיי ווילען בּעסער געהאָלפען ווערען צווישען כְּלַל יִשְׂרָאֵל.

סערף־בער פלעגט צושטעלען קריגס־מיטעל דער פראנצאזישער ארמעע, אונ צו ליעב דעם האט ער זיך געמוזט אפט געפינען אין אזעלכע ארטער, וואו עס האט ניט געטארט קיין פוס פון א יודען אריינקומען. דאס ערשטע מאל האט מען איהם ערלויבט צו בלייבען אין שטראסבורג א גאנצען ווינטער, אונ אזוי ווי די מלוכה האט געזעהען, אז ער איז איהר זעהר נוטצליך האט מען איהם ניט געטשעפעט, אונ ער האט זיך דארט בעזעצט מיט דער גאנצער משפחה. קוים האט ער געפיהלט, אז מען רעכענט איהם שוין אין שטראסבורג פאר א היימישען, אונ ער האט טאקי פונ'ם קאניג בעקומען דאס רעכט צו בויען הייזער אונ קויפען ערד, האט ער באלד געמאכט עטליכע פאבריקען אונ האט אויסגעשריבען יודישע ארבייטער, כדי ער זאל, ערשטענס, זיינע ארעמע ברידער געבען צו פערדיענען א עהרליך שטיקעל ברויט, אונ צווייטענס, ווייזען די קריסטען אז יודען זענען פעהיג צו אלערליי מלאכות אונ קאנען לעבען ניט נאר פון שווינדעל. די דייטשע איינוואהנער פון שטראסבורג האבען אבער אנגעהויבען קוקען דארויף קרום, זיי האבען פשוט מורא געהאט עס וועט פאר זיי ווענינער בלייבען ווען יודען וועלען האבען פרנסה, אונ זיי האבען זיך גענומען ארבייטען ביי דער מלוכה מען זאל די עטליכע יודען ארויסטרייבען פון דארט. סערף־בער איז געווען איינער פון מענדעלסאהן'ס לייט, ער זיין דייטשע איבערזעצונג פון דער תורה פערשפרייט אין פראנקרייך, אונ אז עס איז ארויס דאהם'ס בוך וועגען יודען האט עס איהם, מן הסתם, מענדעלסאהן באלד צוגעשיקט אונ עס איז גראד אקוראט אויסגעקומען אין דער צייט, ווען די שטראסבורגער איינוואהנער האבען אנגעהויבען ליארמען, אז די יודען מאכען זיי אומגליקליך. דעמאלט איז געבליבען ביי סערף־בער'ן ער זאל דאהם'ס בוך איבערזעצען אויף פראנצאזיש אונ דערמיט בעקאנט מאכען די מלוכה. דאס האט טאקי געמאכט א שטארקע ווירקונג. אונ אזוי ווי די יודען פון עלזאס אונ לאטרינגען האבען זיך נאך פריהר געקלאגט אויף זייער ביטערע לאגע, האט דער קאניג לודוויג דער זעכצעהנטע באלד געהייסען זיי בעפרייהען פונ'ם בעזונדערען יודישען מס, אונ א חוץ דעם האט ער געזעצט א קאמיסיע, מען זאל בעטראכטען ווי אזוי צו פערבעסערן דעם מעמד פון די יודען אין פראנקרייך, אונ מען זאל אויסהערען די מיינונגען פון סערף־בער אונ ר' יצחק בער, וואס האבען זיך גערעכענט פאר פארשטעהער פון די עלזאסער יודען, אונ פורטאדא, וואס איהם האבען אויסגעקליבען די ספרדים פאר א מליץ ישר, אונ וואס האט דערנאך געשפיעלט

זעהר אַגרויסע ראָללע בײַ דער מרידה (רעוואָלוציאָן), וואָס איז געוואָרען אין פראַנקרייך.

נאָר אַסך מעהר נאָך פון די יודישע פאַרשטעהער האָבען געאַרבייט פאַר דעם יודישען פאָלק צוויי בערידהמטע קריסטען: דער גראַף מיראַבאָ אונ דער גייסטליכער גרעגואַר. נאָך די פאַר יאָהר וואָס מיראַבאָ האָט פערבראַכט אין בערלין אונ איז דאָרט צוגעבונדען געוואָרען מיט דער עדעלסטער פריינדשאַפט צו מענדעלזאָהנ'ס תלמידים אונ צו אַללע גרויסע יודישע געלעהרטע, איז ער צוריקגעקומען קיין פּאַריז אַ אמת'ר אוהב ישראל, ווייל ער האָט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהען וואָס פאַר אַ מענשען זיי האָבען אַרויסגעגעבען אין דייטשלאַנד, וואו זיי זענען נאָך גענוג פערפאָלגט, אונ ער האָט פערשטאַנען וואָס פון זיי קאָן ווערען, ווען מען וועט זיי לאָזען פריי אויפהייבען אַ קאָפּ. ער האָט באַלד אַרויסגעלאָזט אים יאָהר 1787 אַ בוך „וועגען מענדעלסזאָהן אונ דער פערבעסערונג פון דער יודישער לאַגע" אונ האָט אויסגעוויזען אַז אַללע חטאים, וואָס מען האָט פאַר זיי די יודען שוין מעהר פון טויזענד יאָהר געברענט אונ געבראַטען, פאַללען אויף די קאָפּ פון זייערע שונאים, וועלכע מען מוז נאָר בעטראַכטען ווי פּשוט'ע רוצחים. מיראַבאָ האָט ניט איבערגעלאָזט איין שאלה, וואָס די יודענפיינדע פרעגען געוואָהנליך אונ ווילען נאָר קיין תירוצים ניט אויסהערען; זיינע ווערטער האָבען אָבער געהאַט אַ ווערטה אונ אַז ער האָט זיך גענומען צו אַזאַך, האָט מען געוואוסט, אַז ער האָט דערביי קיין אַנדער מיין ניט נאָר צו זאָגען דעם אמת. „קוים ווילט איהר — האָט מיראַבאָ געשריבען אין זיין בוך — אַז יודען זאָללען ווערען בעסערע מענשען אונ נוצליכע קינדער פונ'ם לאַנד. מוזט איהר מאַכען זיי זאָללען זיך פיהלען פריי אונ גלייך מיט אַללע, עס זאָל ניט זיין קיין חלוק צווישען זיי אונ אַנדערע. זיי זאָללען מעגען אַלדינג טהון, מיט יעדער זאַך זיך בעשעפטיגען אונ פערשפּאַרען זיך אַזוי צו ערנידריגען מיט פרנסות בזיונות, זיי זאָללען אַלליין אַרויסזעהען אַז זיי קאָנען בלייבען געטריי זייער גלויבען אונ פאָרט אַרבייטען צוזאַמען מיט'ן כלל פאַר דער טובה פון דער מדינה, וואָס בעהאַנדעלט זיי ניט ווי קיין שטיפמאַמע אונ רעכענט זיי פאַר אייגען בלוט אונ פלייש. „אונ ווען אַפילו איהר זאָלט רעכט האָבען מיט דעם וואָס איהר שרייעט, אַז די יודען זענען אַצונד פערדאָרבען אונ אַז ערשט שפּעטער מיט עטליכע דורות קאָנען זיי זיך פערדיענען די פרייהייט וואָס איז אַזוי נאַטהיג פאַר זיי אונ טאַקי פאַר אייך, מוזט איהר טאַקי שוין אָנהייבען פערבעסערן זייער לאַגע,

כדי עס זאל זיך ניט פערציהען ווייטער אונ שפעטער זאל נאך שווערער ווערען צו העלפען. מיט אזעלכע פייערינע רעד האט זיך מיראבא געווענדעט צום פאלק, אונ מען מאג זאגען, אז זיינע ווארטער זענען ניט געגאנגען לאבוד אונ האבען אין פראנקרייך אויפגעוועקט די שאלה וועגען די יודען. נאר מיראבא האט די שאלה געשטעלט אזוי, אז די מלוכה האט געמוזט מודה זיין אז די יודען-פראגע איז וויכטיגער פאר די פראנצאזען ווי פאר די יודען אליין.

די שונאי ישראל האבען אבער אויך ניט געשוויגען אונ דאס גאנצע געשריי איז געגאנגען פון עלזאס. דארט זענען שוין די יודען מיעד געווארען איבערצוטראגען די שרעקליכע צרות, אונ זייערע קרעבצען האבען זיך געלאזט הערען גאנץ ווייט; דאס האט ניט געטויגט די שונאים, אונ זיי האבען זיך ענטשלאסען אנצומאכען אזא רעש, אז מען זאל ניט וויסען פון וואנען די קולות קומען אונ ווען עס טהוט באמת וועה. זיי האבען אנגעהויבען נאר שרייען, אז זיי זענען אונגליקליך, אז זיי קאנען פון די יודען שוין ניט אויס-האלטען, אז די יודען זויגען זיי אויס אונ מאכען גאר פון זיי א תל, אונ איינער פון זיי האט אבגעדרוקט אין מעץ א ביכעל וואס האט געהייסען „אנגעשרייא פון איינוואהנער געגען די יודען" אונ וואס איז גע-וועהן פול מיט גאל. עס האט זיך אפילו באלד אבגעזוכט א געלעהרטער יוד ר' ישעיה בער בינג, וואס האט אויסגעוויזען, וואס פאר א נארישע שקרים עס געפינען זיך אין דעם דאזיגען ביכעל, נאר די שונאים האבען ניט געהאט קיין שטארקע בושה: אט האט מען איינעם געחאפט אין א ליגען אונ אט זענען אויף זיין ארט אויפגעשטאנען אנדערע צעהן וואס האבען די איינענע ליגענס נאך מעהר צוקייעט אונ עס איז זיי גאר ניט אנגעגאנגען וואס קלוגע אונ ארענטליכע מענשען האבען פון זיי געלאכט, ווייל זיי האבען גוט געוואוסט, אז דער פראסטער עולם וועט זיי קיין קשיות ניט פרעגען. ביי זיי וועט אלדינג זיין א תורה אונ מען וועט זיי נאך האלטען פאר גרויסע בעלי טובה. אזוי איז געווארען א גאנצער מבול פון ביכער געגען יודען אונ עס איז פשוט נמאס געווארען צו לעזען. דאס האט געצוואונגען „די קאניגליכע געזעלשאפט פיר וויסענשאפט" אין מעץ מען זאל פארלעגען די בעסטע פראנצאזישע שרייבער זיי זאלען אנשרייבען אן אנפער אויף דער שאלה: „צו זענען דא אזעלכע מיטעל, וואס מיט זיי זאל מען די יודען פון פראנק-רייך קאנען גליקליכער אונ נוצליכער מאכען?" אונ וועמעס תשובה עס וועט זיין בעסער דער זאל בעקומען א בעלאהנונג. ניין תשובות

זענען אנגעקומען, זיבען פון זיי האבען גערעדט נאר גוטעס אויף יודען, אונ בעזאנדערע האבען זיך דעמאלט אויסגעצייכענט מיט זייערע עדלע געדאנקען צוויי גייסטליכע, גרעגואר אונ דע-לא-לוז: זיי האבען געשריגען, אז מען דארף נאר קיין סך ראיות ניט ברענגען, יודען זענען גלייך מיט אללע אנדערע ברואים אונ אויב זיי זענען טאקי באמת פערדארבען זענען נאר די קריסטען אין דעם שולדיג, אונ פון זיי אלליין הייננט אב דער חסרון צו פערבעסערן.

די תשובות פון די צוויי גייסטליכע, וואס האבען זיך אזוי אנגענומען פאר יודען, זענען ארויס אויף דער וועלט פונקט אין דער צייט ווען דאס פאלק אלליין איז געקומען צום שכל, אז אללע מענשען דארפען זיך רעכנען ווי ברידער אונ ניט קוקען צו וואס פאר א אמונה יעדער געהאר. מיט רעכט האט מען דעמאלט געקאנט מיינען, אז די יודען וועלען אויך אויפגערעכט ווערען, בעזאנדערס ווען אין דער נאציאנאל-פערזאמלונג זענען געזעסען אזעלכע צוויי גוטע פריינד ווי מיראבא אונ גרעגואר. צום אומגליק איז אבער די צאהל פון די יודען אין פראנקרייך געוועהן זעהר קליין; סך הכל האבען זיי בעטראפען פינפציג טויזענד נפשות, וועלכע זענען געוועהן צווארפען אין עלזאס, מעץ, פאריז, באררא אונ אוויניאן, אונ צווישען דעם ביסעל איז אויך קיין אחדות ניט געוועהן, די ספרדים האבען זיך געהאלטען פאר די גרעסטע מיוחסים, די אשכנזים האבען געשריגען, אז זיי זענען די בעסטע חשובים ביים אויבערשטען, אונ צו ליעב די דאזיגע פוסטע מחלוקת האבען זיי זיך ניט געקאנט האלטען צוזאמען אונ צונויפנעהמען זייערע כוחות אונ ארבייטען לטובת הכלל. אזוי האט זיך די זאך א ביסעלע פערצויגען ביז אין לאנד איז געווארען זעהר אונרוהיג. די צורייצטע בויערן זענען אנגעפאלען אויף די פריצים, מען האט געהרג'ט אונ געראבעוועט אונ מען האט זיך דער-מאנט, אז עס זענען דא יודען, וואס ביי אזא צייט דארפען זיי די ערשטע זיין אויפ'ן פייער. אוודאי האט מען זיך גוט אבגערעכענט מיט די יודען פון עלזאס, מען האט זייערע הייזער פערברענט, צוגענומען זייער פערמעגען אונ זיי האבען געמוזט נאקעט אונ בלויז אנטלויפען קיין באזעל, וואו די איינ-וואהנער האבען אויף זיי רחמנות געהאט אונ מען האט זיי אריינגעלאזט חאטש זיי האבען דארט ניט געטארט וואהנען. דעמאלט האבען זיך די עלזאסער אומגליקליכע יודען געווענדעט צו גרעגואר, אונ ער האט אין דער נאציאנאל-פערזאמלונג אנגעמאכט א גיוואלד פאר דער רשעות וואס עס ווייזען ארויס אזעלכע מענשען, וואס ווילען פרייהייט פאר זיך אונ שקלאווערייא פאר אנדערע.

דערווייל האבען זיך טאקי די איבריגע יודען מיישב געוועהן: אז עס איז קיין תכלית ניט צו זיין שטאנדיג אין א סכנה, אונ האטש זיי האט זיך ניט געגלוסט זיך אריינמישען אין פרעמדע עסקים האבען זיי זיך ענטשלאסען צוצושטעהען צו דער רעוואלוציאן אונ פיעל פון זיי זענען אריין אין דער נאציאנאל-גוארדע. אין בארדא איז אפילו באלד געווארען א יודישער הויפטמאנן אונ אין פאריז האבען זיך הונדערטער יודען געקויפט א שאנעם נאהמען מיט זייער גבורה. קוים האט מען געזעהען, אז די יודען ווייזען ארויס אז זיי פערשטעהען אויך וואס די צייט פערלאנגט, האט מען שוין אין דער נאציאנאל-פערזאמלונג אויפ-גענומען עלף דעפוטאטען פון זיי, אונ צוויי, גאלדשמיד פון האללאנד אונ אברהם לאפעין לאגונא פון פארטוגאל האבען טאקי געאפענט דאס מויל אונ האבען אנגעהויבען פאדערן גלייכע רעכטע פאר זייערע ברידער. גרינג איז דאס אבער ניט אנגעגאנגען. אז דע-קאסטעלאן האט פארגעלעגט דער פערזאמלונג, מען זאל מאכען אז קיינעם טאר מען ניט שטערען אונ זאגען א דעה וועגען זיין אמונה, האבען די עטליכע קאטאלישע גייסטליכע, וועלכע זענען אויך געוועהן אין דער פערזאמלונג אנגעמאכט אזא ליארם אז עס איז גאר ניט געוועהן מעגליך צו רעדען. אומזיסט האט מיראבא געשריגען, אז עס איז גאר א בושה צו טענה'ן איבער אזא היילינגער זאך ווי די פרייהייט פונ'ם גלויבען, מען האט ניט געוואלט הארען. אונ מיט גרויס מיה איז געראטהען ראבא סאינט-עטיען צו מאכען א פשרה, אונ מען זאל בעשליסען, אז מען טאר קיינעם ניט זאטשעפען וועגען זיין אמונה ביז ער שטערט ניט מיט איהר די ארדנונג פונ'ם לאנד. דער פונקט איז געגאנגען אויך אויף יודען, נאר פון דעסטוועגען האט מען אין א קורצער צייט ווייטער געמוזט אנהייבען רעדען פון דער יודען פראגע. אין עטליכע ארטער האט מען געלערנט פירושים אויף דער תקנה פון דער פערזאמלונג, אונ עס איז געבליבען, אז מען זאל יודען גוט שלאגען, כדי זיי זאלען בעסער פערשטעהען דעם נייע'ם פירוש. עס איז ווייטער געווארען א רעש אין דער פערזאמלונג. גרעגואר האט געשריגען, אז עס איז א גרויסע רציחה וואס מען האט דעם פונקט אנגעשריבען ניט גאנץ דייטליך אונ דערפון איז ארויסגעקומען א רעה פאר אומשולדיגע מענטשען; מיט זיין דעה האט זיך אויך אויסגעגלייכט איינער פון די בכבוד'סטע דעפוטאטען דער גראף קלערמאן-טאנער, אונ עס איז געבליבען: מען זאל צו שיקען א צירקולאר אומעדום, אז די יודישע אמונה מוז אויך ווערן געשיצט אונ האבען די אייגענע פרייהייט וואס אנדערע רעליגיאנען. אביסעל האט עס געהאלפען, נאר אין

עלזאס אונ לאטרינגען האט מען ניט אויפגעהערט אנצוטהון די יודען צרות, אונ זיי האבען געמוזט ווייטער זוכען הילף ביי דער נאציאנאל-פערזאמלונג. זיי האבען אויסגעקליבען פאר א שליח ר׳ יצחק בער, וואס האט געקאנט זעהר שאן רעדען, אונ איהם איז אויך ניט שווער געוועהן אויסצומאלען די ביטערע לאגע פון זיינע ברידער אין די שרעקליכסטע פארבען. ר׳ יצחק בער האט נושא חן געוועהן ביי דער פערזאמלונג, מען האט איהם אויפגענומען פאר א גאסט, אונ מען האט איהם צוגעזאגט אלדינג צו טהון אונ העלפען די יודען. די פערזאמלונג האט אויך ווארט געהאלטען, אונ האט׳ס האבען זיך באלד אנגעהויבען זעהר טרויעריגע טאג, וואס האבען אללע פערדרעהט די קאפ. האט מען פון דעסטוועגען באלד בעשטימט א בעזונדער זיצונג וועגען דער יודען-פראגע אונ מען האט זיך גענומען אויסארבייטען א ריינע געזעץ פאר יודען, וואס די מלוכה זאל שוין קאנען אכטונג געבען מען זאל עס אבהיטען. די יודען האבען מן הסתם געהאט ניט ווייניג געגנער, נאר די צאהל פון זייערע בעשיצער איז פארט גראסער געוועהן אונ מען האט געמאכט פאר א חק, אז די ספרדים מוזען גערעכענט ווערען פאר אמת׳ע איינוואהנער פון פראנקרייך. דאס וואס די אשכנזים זענען געבליבען אין דרויסען איז אודאי געוועהן א גרויסער וועטהיג פאר די יודען, נאר זיי האבען געמוזט אננעהמען פאר ליעב האט׳ס דעם ערשטען שריט צו זייער פרייהייט.

קיים האט מען שוין אבער געמאכט איין התחלה איז מען שוין ניט געבליבען שטעהען אין מיטען. די אשכנזים האבען שטארק אנגעהויבען ארבייטען מען זאל זיי אויך געבען די אייגענע רעכטע, אונ סערף-בער האט זיך אזוי פיעל געלאזט קאסטען, אז גאר אין א קורצער צייט האט די נאציאנאל פער-זאמלונג ערקלאהרט, אז אללע יודישע איינוואהנער פון פאריז מוזען האבען אלס איין פרייהייט. נאר אין עלזאס האט מען ניט געקאנט אזוי גיך איין סוף מאכען פון דער שאלה. א טהייל שטאדט האבען ניט געמאכט קיין חלוק צווישען יודען אונ קריסטען אונ אז עס איז אויסגעקומען אפילו זיך איינצוטהיילען מיט ערד האט מען די יודען געגעבען א גלייכען חלק; דערפאר האבען זיך אבער געפונען אזעלכע ערטער, וואו מען ראט נאך אלס דעם יודען געגעבען אנ-צוהערען, אז ער שטעהט נידריגער פון אנדערע, אונ מען האט האט׳ס געדאנקט גאטט וואס עס פלעגט ניט קומען צו קיין קלאפ. דאס איינציגע וואס די נאציאנאל-פערזאמלונג האט געקאנט טהון פאר די עלזאסער יודען איז בע-שטאנען אין דעם, וואס בעת האט זיי בעפרייט פון די גרויסע נתינות וואס

פלעגען ביי זיי ארויסציהען די לעצטע פרוטה, אונ דאס איז אליין אויך געוועהן ניט קיין קליינע טובה.

צווישען די דעפוטאטען אליין האבען זיך אבער געפונען עדלע מענשענ-פריינדע, וואס האבען ניט געקאנט ליידען אז אין פראנקרייך זאלען נאך א טהייל יודען דארפען איבערטראגען צרות צו ליעב דער אמונה, אונ איינער פון זיי, דופאר, האט זיך ארויסגעשטעלט אונ האט אנגעהויבען שרייען אז עס איז שוין צייט מען זאל אין גאנצען מבטל זיין אלדינג וואס איז נאך געבליבען פון אמאל אונ וואס הייסט נאך מאכען א חלוק צווישען די איינוואהנער פונ'ם לאנד. דעם 27 סעפטעמבער 1791 האט די גאנצע פערזאמלונג מסכים געוועהן צו דופאר'ס דעה, אונ פאר אללע יודען, וואס האבען זיך בעזעצט אין פראנקרייך גאר אהן א שום חלוק, איז אויפגעגאנגען די זונן פון פרייהייט. די גאנצע צייט, וואס מען האט זיך געישובט וועגען דער שאלה, איז ר' יצחק בער ניט אבגעטרעטען פון דער פערזאמלונג אונ אז איינער האט געוואלט רעדען עפּיס א שלעכט ווארט האט ער עס ניט דערלאזט אונ מען האט גרויס כבוד געלעגט אויף זיינע ווארטער. דערפאר איז זיין שמחה געוועהן זעהר גרויס, ווען ער האט דערלעבט די ישועה, מיט פרייד האט ער באלד מודיע געוועהן זיינע ברידער אונ האט זיי געבעטען זיי זאלען ווייזען די פראנצאזען אז זיי זענען ווערטה זיך צו רעכנען פאר קינדער פונ'ם לאנד.

דער טאג, וואס די יודען האבען געגעבען א שבועה צו זיין געטריי פראנקרייך, איז ביי זיי געוועהן א יום טוב, אונ גאר גיך האבען אפילו די פריהריגע שונאים געמוזט מודה זיין, אז דער יוד פערשטעהט ווי אזוי דאנקבאר צו זיין פאר א טובה. ניט נאר די ספרדים, וואס זענען שוין א ביסעל געוואהנט געוועהן מיט דער פראנצאזישער שפראכע, נאר אפילו די אשכנזים, וועלכע האבען ביז אהער גערעדט יודיש-דייטש, האבען זיך באלד גענומען לערנען פראנצאזיש, מען האט געמאכט א ריינע פראנצאזישע איבערזעטצונג פון דער תורה, יודישע קינדער האבען אנגעהויבען לערנען אין פראנצאזישע שולען, אונ מען קאן זאגען, אז כמעט ווי אצונד איז אויסער דער שול שווער געווארען צו דערקענען ווער עס איז א יוד אונ ווער עס איז א קריסט. די יודען האבען אויך פערגאסען זייער בלוט פאר פראנקרייך אונ אין א נויטה האבען זיי אויך קיין געלד ניט געזשאלעוועט: קוים האבען זיי געזעהען אז מען בעטראכט זיי ווי ברידער האבען זיי אנגעהויבען קוקען אויף פראנקרייך ווי אויף א מוטטער, הונדערטער יודישע גבורים האבען געדיענט אין דער ארמעע אונ, אז עס

האָט געפּעהלט אויף הוצאות און מען האָט זיך געמוזט צונויפלעגען האָט די קליינע יודישע קהלה פון באָרדאָ אַלליין געגעבען הונדערט טויזענד פראַנק. אין צוויי־דריי יאָהר איז דאָס יודישע לעבען אַזוי צונויפגעשמאָלצען געוואָרען מיט'ן פראַנצאָזישען, אַז מען האָט אָנגעהייבען ביי די יודען בעמערקען די איינגענע מעלות און חסרונות וואָס ביי די פראַנצויזען. אַז די רעוואָלוציאָן איז אַללע מאָל געוואָרען גרעסער און עס האָבען זיך אַרויסגעוויזען עטליכע צדדים, דער האָט געצויגען אַהין און דער אַהער און וועמען עס איז געראָטהען דער איז געוועהן דער פיהרער, זענען יודען אומעדום געוועהן אין דער מיט, און אַז מען האָט בעדאַרפט האַפּען אַ קלאַפּ האָבען זיי זיך אויך ניט אָבגעזאָגט. צו ליעב אַזאַ זאַך האָט איינער פון די שאַנסטע יודישע בעלי בתים פון באָרדאָ, ר' אברהם פורטאַדאָ געמוזט אַנטלויפען, ווייל דער צד, וואָס ער האָט מיט איהם געהאַלטען, איז געפאַלען און דער אַנדערע, וואָס האָט פּלוצלונג אויפגעהויבען אַ קאָפּ, האָט איהם געוואָלט הרג'נען און האָט טאַקי צוגענומען זיין גאַנץ פערמעגען. אַז מען האָט אין פראַנקרייך געמאַכט אַ שחיטה אויף אַללע גרויסע פּריצים און עדעללייט, האָט מען די יודען אויך אַריינגעשטעלט אין צעטעל, און איינער פון די יודישע גבירים, שאַרל פּריקסאָטאָ, איז שיער ניט אומגעקומען נאָר צו ליעב דעם וואָס ער איז געוועהן אַ לוי, און די פראַנצויזען האָבען גערעכענט אַז פון דעם שבט שטאַמען אַללע יודישע מיוחסים און דערפאַר מוז מען איהם אויך אומברענגען. מיט גרויס מיה האָט ער זיך אָבגעבעטען און האָט געמוזט בעצאָהלען פאַר זיין לעבען מיט אַ קאַפּיטאַל פון אַ מילליאָן און צוויי הונדערט טויזענד פראַנק. אַז עס איז באַלד אַרויסגעקומען די מאַשין אויף צו קאָפּען מענשען, וואָס מען האָט זיי גערופען גילאָטינע, איז אַ יוד געוועהן איינער פון איהרע ערשטע קרבנות: אויף אַ יונגען מאַנן כרמל איז געפאַלען עפּיס אַ חשד און דאָס שאַרפע מעסער פון דער גילאָטינע איז בעשפּריצט געוואָרען מיט יודיש בלוט.

אַ שטיקעל איבערשלאַג האָבען די יודען פון פראַנקרייך געהאַט אים יאָהר 1794, נאָר דאָס איז געוועהן ניט דערפאַר, ווייל מען האָט געוואָלט טרעפען זייער אמונה, נאָר דווקא צו ליעב דעם וואָס מען האָט זיי גערעכענט גלייך מיט אַללע, און מען האָט ניט געוואָלט עס זאָל זיין אַ חילוק צווישען זיי און אַנדערע. די פראַנצויזען האָט זיך דערמאָלט פערגלוסט אין גאַנצען אַראָבוואַרפען פון זיך דעם עול פון אמונה, לעבען נאָר נאָך דער השכּלה פונ'ם

מענשליכען שכל, אונ טהון נאר דאס וואס עס בעפעהלט דער רייניגער פער־שטאנד. דאס פערשטעהט זיך אז די נייע תקנה איז נאר געגאנגען אויפ'ן קריסטענטהום, אונ אז מען האט פארגעלעגט מען זאל יודען פערוועהרען טראגען בארד אונ מל זיין די קינדער, האט די נאציאנאל־פערזאמלונג דארויף ניט געקאנט בעשטעהען, ווייל זיי זענען געגאנגען מיט דעם דרך, אז מישען זיך צו א פרעמדער רעליגיאן טאר מען ניט. פון דעסטוועגען האבען זיך אין א סך ארטער אבגעזוכט אזעלכע פרייע מענשען וואס האבען ניט געוואלט ליידען, אז עס זאלען זיך נאר ארומדרעהען מענשען, וואס פיהרען זיך לויט געוויסע דינים פון זייער גלויבען. זיי האבען געארבייט אז דאס ווארט „אמונה" זאל גאר ניט געבראכט ווערען, אונ דערפאר האט מען אין נאנסי געגייטה די יודען זיי זאלען זיך אויך, גלייך מיט די קריסטען, אבזאגען פון יודישקייט אונ זאלען דאס גאנצע זילבער פון דער שול אוועקגעבען אויף צדקה־זאכען. די יודען האבען מן הסתם ניט געוואלט הערען, אונ דעמאלט האט מען שוין קיין כבוד ניט געלעגט אויף זיי: מען איז אנגעפאלען אויף די שולען, מען האט פער־ברענט ספרי־תורה, אונ וואו מען האט דערטאפט א יודיש ספר האט מען עס צוריסען, אונ אזוי ווי מען האט איינגעפיהרט אז רוהען זאל מען מעהר ניט ווי יעדען צעהנטען טאג אונ ניט זונטאג, האט מען די יודען געצוואונגען זיי זאלען אויך ארבייטען אים שבת אונ יום טוב, אונ זיי האבען אויך קיין אנדער ברירה ניט געהאט. אודאי האבען ביי אזא לאגע די יודישע רבנים גענוג זיך אנגעליטען פונקט ווי די קריסטליכע גייסטליכע. דעם רב פון וועסטהאפען, א קליין שטאדטעל, ר' יצחק לענטשיץ האט מען עטליכע חדשים גע־האלטען אין געפאנגנים, אונ מען האט איהם געוואלט פערמשפט'ן צום טויט נאר דערפאר וואס מען איז געוואהר געווארען אז ער האט געדאווענט אונ געפסק'נט שאלות. איינער פון די גרויסע לומדים, ר' דוד זינצהיים, האט געמוזט אנטלויפען פון שטראסבורג אונ זיך ארומדרעהען אין דער וועלט אויף פאר אזעלכע הטאים. אין מעץ האבען די יודען מורא געהאט צו באקען מצות אויף פסח, ווייל מען האט געוואוסט, אז מען קאן פאר אזא זאך ניט גוט אבשניידען; נאר א קלוגע יודישע פרוי איז געפאלען אויף א שכל אונ האט בעוויזען אז ביי די יודען איז די מצה א צייכען פון פרייהייט, עס דערמאנט זיי ווי זיי האבען אראבגעווארפען פון זיך דעם יאך פון מצרים, אונ דאס איז אנגענומען געווארען פאר א תירוץ. אין פאריז האט מען געצוואונגען די יודישע קינדער זיי זאלען קיין שול ניט אנקוקען אונ אז עס איז געפאלען א חשד אויף

איינעם פון די שטראסבורגער גבירים, אלכסנדר זעליגמאן, אז ער היט אב זיין אמונה האט מען ניט געקוקט דארויף וואס ער איז געוועהן א גרויסער נדיב און די שטאדט האט איהם אבגעקאסט אסך געלד, און מען האט איהם איינגעזעצט אין תפיסה. צום גליק, איז אבער די טרויעריגע צייט באלד אוועק, און אז מען האט געמאכט נייע אררדנונגען זענען שוין די יודען געבליבען ביי אללע רעכטע און נאר די יודישע איינוואהנער פון מעץ האבען נאך געהאט א עכוב און נאך א היבשע צייט האט מען זיי ניט געוואלט אריינשטעלען אין צעטעל פון די אמת'ע פראנצאזישע איינוואהנער.

אז האללאנד איז אים יאהר 1795 אויך געווארען א רעפובליק האבען באלד די יודען פון דארט דערפיהלט ווי טהייער און היילינג עס זענען די דריי ווערטער „פרייהייט, גלייכקייט און ברידערשאפט", וואס די מנהגים פונ'ם לאנד האבען אנגעשריבען אויף זייער פאהן. עס איז די יודען אין האללאנד אפילו פריהר אויך ניט שלעכט געוועהן. נאך די רדיפות וואס זיי האבען זיך אנגעליטען אין אנדערע ערטער, איז האללאנד ביי זיי געוועהן א גן עדן, און האטש זיי זענען געשטאנען אסך נידריגער פון די קריסטען האבען זיי עס ניט געפיהלט; זייער צאהל האט אין גאנצען בעטראפען פינפציג טויזענד, אי דאס זענען זיי בעשטאנען פון צוויי פערשיעדענע קהלות, ספרדים און אשכנזים, וואס האבען זיך איינס מיט'ן אנדערן ניט אנגעקעהרט. יעדער איז געוועהן פערטראגען מיט זיך, מען האט געדאנקט גאטט וואס די מלוכה מישט זיך ניט אריין אין זייערע אינווענינגסטע געשעפטען, און קיינעם איז גאר ניט אנגעגאנגען וואס יודען האבען ניט געטארט דיענען ביי דער קרוין, מען האט זיי ניט געקאנט אריינגעהמען אין קיין צעך און אויסער דעם האבען זיי געמוזט געבען פיעל נתינות אויף אזעלכע זאכען וואס זיי אלליין האבען ניט געטארט דערפון נהנה זיין. אודאי אז עס האט זיך איבערגעביטען די מלוכה און דריי יודישע משפחות, ווי אסיר, די-לעמאן און בראמעט, האבען זעהר פיעל געארבייט פאר דער פרייהייט פונ'ם לאנד, זענען די יודען צום איבריגען אויפגערעגט געווארען, האטש גלאט איז עס ניט צוגעגאנגען. קודם כל זענען די פארשטעהער פון דער אמשטערדאמער יודישער קהלה ניט געוועהן צופרידען פון די נייע אויפטהועכצען, זיי האבען געשריגען אז עס פעהלט זיי אזוי אויך גאר ניט, און האבען זיך עפיס אזוי ווי געשראקען אז די פרייהייט זאל זיי ניט שאדען צום יודישקייט. די צוואנציג טויזענד יודען, וואס האבען געוואהנט אין אמשטערדאם, האבען זיך ניט געוואלט בענוצען מיט זייער רעכט און האבען

ניט געשיקט קיין איינציגען דעפוטאט פון זיך צו דער נאציאנאל-פערזאמלונג, האטש זיי האבען געוואוסט אז דארט וועט מען רעדען וועגען יודען, און אז עס וועט זעהר נאטהיג זיין אויסצוהערען די מיינונג פון א יודען. דערווייל האבען זיך אבגעזונדערט עטליכע שונאים אויך און מען האט אנגעהויבען ארויס-צווייזען הטאים און שרייען, אז די יודען פערדיענען ניט מען זאל זיי שטעלען גלייך מיט די קריסטען און אז זיי אליין האבען גאר דערצו אפילו קיין השגה ניט. צום גליק, האט זיך אבער אין דער זאך אריינגעמישט דער פראנצאזישער געזאנדטער נאעל, ער האט זיך שטארק אנגענומען פאר די יודען, און מען האט דעם 2 סעפטעמבער 1796 ארויסגעלאזט א געזעץ, אז יודען האבען די אייגענע רעכטע וואס קריסטען. נאר אזוי ווי די נארישע רבנים האבען אליין געליארעמט אז זיי ווילען קיין פרייהייט ניט, האט מען זיי צו ליעב געטהון און מען האט צוגעשריבען, אז מען נייטה קיינעם ניט און ווער עס וויל מאג זיך בלייבען ביי זיינע אלטע רעכטע.

מען קען פערשטעהען אז אין האללאנד האט די פאלקאמענע יודישע פרייהייט ניט אנגעמאכט אזא שמחה ווי אין פראנקרייך; עס האט זיך, פער-קעהרט, צו ליעב דעם, אין אמשטערדם באלד אנגעהויבען א גרויס מחלוקת. די געצאהלטע עטליכע אויפגעקלארטע האבען געוואלט, אז די פארשטעהער פון דער קהלה זאלען אוועקלייגען זייערע אלטע דרכים און זאלען זיך נעהמען איינפיהרען נייע תקנות; דאס האט יענע ניט געטויגט, ווייל זיי האבען מורא געהאט מען זאל זיי ניט אנהויבען אפטער זאגען דעות און שפעטער זאל מען זיי גאר אין גאנצען ניט אראבנעהמען די קרוין. דאס האט געפיהרט דערצו, וואס די אונצופרידענע האבען זיך געמוזט מאכען א בעזונדער שול וואס האט געהייסען „עדת ישורון", און ביסלעכווייז איז פון זיי געווארען א בעזונדער קהלה, וואס האט זיך שוין געפיהרט פרייער: פון דער שמונה-עשרה האבען זיי ארויסגעווארפען די תפלה „ולמלשינים אל תהי תקוה", זייערע מתים האבען זיי געהייסען בעגראבען ערשט אויפ'ן דריטען טאג, און א מוהן האבען זיי אויסגעארבייט א נייעם און האבען זיך ניט אנגעפרעגט ביי די רבנים ווי אזוי צו מאכען די מקוה. אודאי האט יענער צד, וואס איז געוועזן מעהר תקיף, אנגעהויבען זיי צו רודפ'ן, מען האט זיי אריינגעווארפען אין חרם, און מען האט זיך אפילו געפרובט טאמער וועט מען קאנען פועל'ן ביי דער מלוכה זי זאל זיי ניט לאזען לעבען אבגעזונדערט פון דער גרויסער קהלה. נאר האטש די פרומע זענען געוועזן דער רב האבען זיי גאר ניט געקאנט אויספיהרען און

אז עס איז אוועקגעגאנגען אפאר יאהר, זיי האבען זיך אנגעהויבען צוקוקען אונ האבען געזעהען אז עס איז ניט אזא געוואלד, האט געמוזט ווערען א שלום. אין א קורצער צייט האבען טאקי די געלעהרטע יודען פון האללאנד דערגרייכט נאר א גרויסע מדרגה: ר׳ יצחק דא קוסטא אטיאס איז אים יאהר 1798 געווארען פרעזידענט פון דער נאציאנאל-פערזאמלונג, אונ עטליכע יודען, ווי מארעסקא אונ ר׳ משה אסיר, האבען פערנומען זעהר שאנע שטעללען ביי דער קרוין. האללאנד האט געוויזען אז זי מיינט עס גאנץ ערנסט אונ די יודען האבען דארט באלד געפונען א פלאץ, וואו זיי האבען געקאנט גלאנצען מיט זייערע מעלות.

מען קאן אויף די פרומע יודען פון האללאנד וואס האבען זיך פריהר אזוי ארויסגעשטעלט אקעגען דער פרייהייט, קיין פאראיבעל ניט האבען, ניט איינמאל האבען זיי זייער האלז געשטרעקט פאר זייער אמונה, אונ האבען די פרייהייט פערוואָרפען, וואס מען האט זיי פאר דער אמונה געבאטען, אבער אז זיי האבען געזעהען, אז מען גיט זיי די פרייהייט בתום לב אונ מען טשעפעט די אמונה ניט, אונ אז אדרבה די פרייהייט האט בכח ארויסצוברייגען פעהיגע יודען, וואס קאנען זיין א צירונג פאר זייער פאלק, האבען זיי זיך זעהר געפרייט אונ זיי האבען גערעכענט פאר איין הייליגען חוב צו ארבייטען פאר זייערע ברידער אין אנדערע לאנדער, זיי זאלען אויך בעקומען פרייהייט. צום ערשטען האבען זיי זיך אומגעקוקט אויף דער לאגע פון די יודען אין די קליינע דייטשע מלוכות, אונ האבען געבעטען די נאציאנאל-פערזאמלונג זי זאל זיך אננעהמען פאר די דייטשע יודען אונ געבען אנצוהערען יענע מלוכות, אז ווי באלד זיי וועלען ניט מבטל זיין דעם שווערען יודישען מס וועט מען אין האללאנד אנהויבען נעהמען פונקט אזא מס ביי יעדען דייטש וואס קומט אהין צו פאהרען, אונ דעמאלט וועלען זיי דערפיהלען דעם טעם דערפון. אוודאי האט מען געפועלט, ווייל די קליינע דייטשע מלוכות האבען מורא געהאט זיך ארויסצושטעללען געגען האללאנד אונ פראנקרייך, אונ ביסלעכווייז זענען די דייטשע אונ איטאליענישע יודען אויך געהאלפען געווארען. אין א סך שטאדט האבען די יודען אויפגעהערט צו וואהנען אין א בעזונדער ענגער יודישער גאס, אונ קוים זענען די פראנצויזען אריין קיין וועניג האט מען באלד צובראכען די טויערן פונ׳ם יודישען געטא, וואס האט ביז אהער ניט צוגעלאזט צו די יודען קיין ליכטיגע שיין. אין פיעמאנט האבען די קריסטען אליין געמאכט א יום טוב ווען דער מעמד פון די יודען האט זיך פערבעסערט אונ

א גייסטליכער האט זיי בעגריסט אין שול מיט זעהר א פריינדליכע רעדע. אז די שטאדט קאלן איז איבערגעגאנגען צו די פראנצויזען האבען זיך באלד דארט אנגעהויבען בעזעצען יודען. איבערהויפט האט דאס פראנצויזישע חיל, אומעדום וואו עס האט נאר געשטעלט א פוס, בעפעסטיגט די פרייהייט אונ פאר די יודען האט זיך אנגעהויבען א נייער לעבען.

אין יענער צייט האט זיך געלאזט הערען אויף דער וועלט דאס גרויסקייט פון נאפאלעאן באנאפארט, וועלכער האט געוואלט ווערען א צווייטער אלכסנדר מוקדון, אונ האט זיך גענומען פערשפרייטען די מאכט פון פראנקרייך אין אלע וויטע לאנדער. ער איז געגאנגען קיין מצרים, אונ פון דארט האט ער גערעכענט צו געהען אויש קיין אינדיען. ווען דאס טירקישע חיל פערשטעלט איהם ניט דעם וועג אונ עס הייבט זיך ניט אן א שווערע מלחמה. ארץ ישראל איז געווארען דער פלאץ פון א שרעקליך בלוט פערגיסענעס אונ צוויי שטאדט, אל־אריש אונ עזה, זענען אריינגעפאלען צו די פראנצויזען אין די האנד אריין. נאפאלעאן האט געשיקט זאגען די יודען, אז זיי וועט קיין שלעכטס ניט געשעהען, אז ער וועט, פערקעהרט, אבנעהמען פון זייערט־וועגען דאס היילינע לאנד אונ זיי וועלען זיך ארויסשלאגען אויף זייער פריהרינגען שטאנד; זיי האבען אבער מורא געהאט צו שטעלען אויף זיינע ווארטער, אונ דערצו זענען זיי מאקי געוועהן געטריי דער טירקישער מלוכה. עס איז אויך ניט שווער געוועהן צו פערשטעהען, אז דערמיט וואס נאפאלעאן זאגט זיי צו גאלדענע בארג מיינט ער נאר אבצונארען די צוויי יודישע מיניסטארען, ר' חיים מעלים־פרחי, וואס האט אבגעהיט די שטאדט עכו ביים ים, אונ זיין פאטער ר' שמואל פרחי, וואס איז געשטאנען אין דמשק, כדי זיי זאלען ביי זיך שלאבעריגער ווערען, אונ ער זאל זיך קאנען בעניצען מיט זייער שלאפקייט. די יודען זענען אבער קיין נאראנים ניט געוועהן אונ האבען גוט פערשטאנען, אז אזעלכע זיסע חלומות קאנען זיך אויסלאזען זעהר ביטער, אונ אז מען האט דערהערט אז נאפאלעאן הייבט זיך אן צוצוריקען קיין ירושלים, האבען אללע יודען געהאלפען בעפעסטיגען די שטאדט. מען האט געארבייט טאג אונ נאכט, דער רב ר' מרדכי יוסף מיוחס האט אפילו מתיר געוועהן צו ארבייטען אים שבת אונ האט אליין געלעגט דעם ערשטען שטיין ביי דער פעסטונג. אביסעל האט אפילו נאפאלעאן געשפיעלט דאס גליק, אין טהאל יזרעאל האט ער איינגענומען מיט פיער טויזענד מאנן דאס טירקישע חיל, וואס איז געוועהן זעקס מאל אזוי די גרויס. נאר ביי עכו האט ער געמוזט

בלייבען שטעהען אונ איז געצוואונגען געוועהן צוריק אוועק קיין מצרים. די צייט וואס ער האט פערבראכט אין ארץ ישראל האט אויסגעארבייט ביי איהם אין הארץ עפיס ווי א געפיהל פון רחמנות צום יודישען פאלק, וואס האלט זיך אויף די פיס טויזענדער יאהר אונ פאלט ניט אונטער דער משא פון די צרות, אונ דערצו האט זיך נאך צוגעמישט ביי איהם דער געדאנק, אז פאר מענשען, וואס לעבען נאר מיט נסים מוז מען טאקי דרך ארץ האבען. דער פאר האט נאפאלעאן שפעטער, ווען די מאכט איז אין גאנצען איבערגעגאנגען צו איהם, בעפעסטיגט די יודישע פרייהייט, האטש באמת איז ער ניט געוועהן קיין שטארקער אוהב ישראל, אונ האט עס אויך ניט געקאנט זיין, ווייל אין פראנקרייך האט די קאטאלישע קירכע פארט געשפיעלט די הויפטראללע אונ האט ניט געלאזט, אז פרעמדע רעליגיאנען זאלען שטעהען אויף א גלייכער מדרגה מיט איהר. דערפאר האט נאך א לאנגע צייט די מלוכה אין פראנקרייך זיך ניט געוואלט מישען צו דער יודישער אמונה, גלייך ווי זי ווייסט גאר פון איהר ניט; די יודען האבען טאקי געהאט אללע רעכטע, נאר וועגען גלויבען איז אין לאנד ניט געוועהן קיין שום געזעץ, עס האט געהייסען כמעט, אז מען לאזט זיי לויפען, אונ מען וויל זיך אויף זייער אינוועניג רעליגיאז לעבען גאר ניט אומקוקען, ניט שטערען אונ ניט שיטצען.

אזוי איז מען שוין געשטאנען ביי דער שוועל פונ'ם ניינצעהנטען יאהר־הונדערט אונ נאר אין פראנקרייך. האללאנד אונ איטאליען איז די יודען בעסער געווארען; אין עסטערייך אונ פרייסען, אונ אויך אין די הונדערטער קליינע דייטשע מלוכות, זענען זיי פערשווארצט געווארען ווי פריהר. אין בערלין האט מען אפילו די יודישע דאקטוירים ניט געוואלט אריין שרייבען אין צעטעל פון די וואס האבען דאס רעכט צו היילען קראנקע. אפילו אזעלכע צוויי גרויסע לייט ווי גאטהע אונ פיכטע, וואס ביי זיי האט, דאכט זיך, גיט בע־דארפט אנגעהען שנאה צו פרעמדע פעלקער, האבען ניט געהאלטען פון יודען, אונ אז מען האט אנגעהויבען רעדען, אז עס וואלט א יושר געוועהן זיי מענשליכער צו בעהאנדלען, האבען די בעריהמטע דענקער שטארק פראטעסטירט געגען דעם. אז די געלעהרטע האבען געהאט אזעלכע שלעכטע מחשבות וועגען יודען, קאן מען שוין פערשטעהען וואס דאס פאלק האט איבערגעטהון רשעות. אומזיסט האבען נעביך מענדעלסזאהן'ס תלמידים אוועקגעלעגט אללע כוחות צו פערשפרייטען וויסענשאפט צווישען זייערע ברידער; אומזיסט האבען די יודען אליין ביסלעכווייז מעהר געלערנט די ריינע דייטשע שפראכע; אומזיסט

האבען זיך די שאנסטע בערלינער בעלי בתים אבגעזעגנט מיט'ן יודישקייט כדי זיי זאלען ניט דארפען איבערטראגען דעם קרומען קוק פון די קריסטען, די שנאה האט ניט געוואלט מאכען קיין חלוק: קוים נאר א יוד — האט מען געמאגט זיין א געבילדעטער, אפילו נאר א געוועזענער, און די פערניפטעטע פיילען זענען שוין געפלויגען, די כאזע צונגען האבען זיך געדרעהט אהן איין אויפהאר, און אפילו די הענד האבען זיך געריסען אראבצולאזען א קלאפ אויף דער אלטער איינגעבויגענער יודישע פלייצע. מען קאן ניט זאגען, צו יעדער צייט האבען די יודען געהאט אויך גוטע פריינד צווישען קריסטען; אויך דעמאלט האבען זיך פאר זיי אנגענומען א פאר קריסטליכע געלעהרטע און בעזאנדערס כריסטיאן גרונד, וואס איז ניט מיער געווארען צו שרייען איבער דעם אונרעכט וואס מען טהוט די יודען; מען האט אבער די גוטע קולות ניט געקאנט ארויסהערען, קוים האט מען דערזעהען, אז איינער וויל זאגען פון די יודענס וועגען עפים ארעכט ווארט, האט מען אנגעמאכט אזא ליארם, און דער זייטיגער מענש האט שוין גאר ניט געקאנט פערשטעהען, און האט נאר פערשטאנען, אז דעם יודען מאכט מען מיט דער בלאטע און מן הסתם קומט איהם טאקי אזוי.

בעזאנדערס איז פאר די יודען געוועהן א גרויסער בזיון דאס וואס יעדער דייטשער פירסט האט ביי זיי גענומען בעזונדער מס. קוים האט א יוד בעדארפט אריבערפאהרען די גרעניץ פון א קליינער דייטשער מלוכה, האט מען איהם שוין געהיט די נשמה, און ער האט געמוזט צאהלען געלד נאר דערפאר וואס מען ערלויבט איהם דורכצופאהרען. אזעלכע קליינע מלוכות זענען געוועהן כמעט הונדערט, א יודישער סוחר האט געקאנט אין איין טאג בייטען צעהן גרעניצען, און אומעדום האט מען איהם אבגעשטעלט, און ער האט געמוזט קויפען פאר געלד דאס רעכט ווייטער צו פאהרען. ביי יודען האט ניט אזוי אויסגעמאכט דאס געלד, ווי די בושה וואס מען פלעגט איהם פערהאלטען ווען אללע אנדערע זענען זיך געפאהרען פריי. מען האט זיך געפרואווט צו נעהמען אזא מס אויך ביי די פראנצאזישע יודען, וואס האבען בעדארפט ארומפאהרען איבער דייטשלאנד, נאר פראנקרייך האט א ווינק געטהון, אז זי וויל עס ניט ליידען און מען האט זיי געמוזט צו רוה לאזען. דערפאר האט מען זיך אבער מעהר נוקם געוועהן אין די אייגענע דייטשע יודען.

ערשט אים יאהר 1803 האבען זיך צוויי יודען גענומען ארבייטען געגען דעם מס, און עס איז זיי געראטהען, וואס אין א טהייל ערטער האט מען איהם

מבטל געוועהן. דאס זענען געוועהן ר׳ ישראל יאַקאבזאָהן, וואָס האָט געפּועלט בּיים פירסט פון בּרוינשוייג ער זאָל אין זיין מדינה אָבשאַפען דעם מס, אונ ר׳וואָלף בּריידענבּאך, וואָס איז וועגען זיין שאַך־שפּיעל געוואָרען אַ גרויסער חשוב בּיי פיעל בּאַראָנען, אונ מען האָט עס איהם געמוזט צוליעב טהון. בּריידענבּאך איז אויך געפאלען אויף אַ שכל, אַז די יודען מוזען זיך פריוועז מיט דער מטבע; ער האָט צושיקט בּריעף אין אַללע יודישע קהלות מען זאָל זיך צונויפלעגען אונ מען זאָל זיך פּשוט מיט געלד קויפען רעכטע.

די שונאי ישראל האָבען אָבער זיך דערוואוכט דערפון אונ האָבען פערשטאַנען אַז די יודען וועלען טאַקי אפשר עפּיס מאַכען. אַוודאי האָבען זיי זיך ניט געקאָנט בּערוהיגען אונ האָבען זיך ענטשלאָסען אַרויס צו טרעטען געגען זיי מיט דער פעדער. מען האָט אויסגעגראָבען אַללע אַלטע בּעשולדיגונגען. אונ בּעזאָנדערס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע מסירות גראַטענאַוער: ער האָט אויף די יודען אויסגעגאָסען די גאַנצע בּיטערע גאַל וואָס קאָן זיך געפינען אין אַ שלעכט הארץ, אונ האָט מיט גאוה געזאָגט אַז ער רעכענט זיך אַלליין פאַר׳ן „המן״ פון דער נייער צייט. איהם האָבען אונטערגעהאָלפען נאָך אַ סך קליינע המן׳ס אונ עס איז געוואָרען אַזאַ געוואַלד, אַז אפילו די געלעהרטע קריסטען, וואָס פלעגען זיין געסט בּיי העבריעטע הערץ, האָבען זיך גאָר געמוזט שאָמען, אונ האָבען פון דעסטוועגען מורא געהאַט צו זאַטשעפען מיט מענשען אָהן געוויסען אונ אָהן דרך ארץ.

אַ שרעקליכער פּחד איז אָנגעפאַלען אויף די בּערלינער יודען, ווען זיי האָבען דערזעהען ווי די אַלטע שנאה האָט זיך בּעניייט נאָך מיט אַ גראָסערער קראַפט. זיי האָבען זיך אַללע פערלאָרען אונ האָבען ניט געוואוסט וואָס מען הייבּט אָן צו טהון. פריהר האָבען זיי געוואָלט זיך אויסטענה׳ן מיט די שונאים, אונ זיי אָנפערן מיט בּעזונדערע ספרים, נאָר זיי האָבען זיך בּאַלד מיישב געוועהן, אַז דערמיט וועלען זיי ווייניג העלפען אונ אפשר נאָך מעהר קאַליע מאַכען, ווייל די שונאים פרעגען נאָר אייגענטליך קיין קשיות ניט מען זאָל זיי דאַרפען געבען אַ תשובה, אונ זיי וועלען נאָך דאַנקען גאָטט ווען זיי וועלען האָבען צו וואָס זיך צו טשעפען; דערפאַר איז בּיי זיי געבליבען זיי זאָלען בּעטען די פּאָליציע מען זאָל ניט דערלאָזען אָפענטליך צו טהיילען אין די גאַסען בּיכלעך וועגען יודען, סיי אויף שלעכטען, סיי אויף גוטען. עס איז שוין אָבער שווער געוועהן צו פערשטאָפען די מיילער, אונ פון אַללע זייטען האָבען זיך געשיט מסירות אונ מען האָט נאָר געהאַט צו טהון מיט יודען, גלייך

ייי צו ליעב זיי זענען גאנץ פרייסען אונ אללע, דייטשע מלוכות געוועהן אין אַ סכנה. ניט נאר אין בערלין, אויך אין ברעסלויא אונ פראנקפורט אם מאין האבען זיך געפונען אזעלכע חכמים, וואס זענען געפאלען אויף פרעה'ס שכל אונ האבען געשריגען, אז מען טאר ניט דערלאזען יודען זאלען זיך אזוי מעהרען אונ מען מוז זוכען מיטעל צו פערקלײנערן די צאהל פון די יודישע יונגלעך. אין אסך ערטער וואלט אפילו שוין געקומען צו א געשלאג אויך; נאר די גייסטליכע האבען א ביסעל אבגעהאלטען דערפון. די לאגע איז געווארען אזוי טרויעריג, אז אפילו די יודען אלליין האבען אנגעהויבען טראכטען אין עצה ווי אזוי שטיללער צו מאכען דעם כעס פון די שונאים, אונ איינער פון זיי האט פארגעלעגט, אז די מלוכה זאל ארויסגעבען א געזעץ, אז יעדער יוד איז מחויב וועניגסטענס צוויי פון זיינע קינדער חתונה צו מאכען פאר קריסטען. אזא נארישער פלאן האט געקאנט איינפאלען א יודען, אונ דאס אלליין בעווייזט ווי ווייט דאס אומגליק האט ביי איהם צוגענומען דעם שכל.

פון דעסטוועגען נאר אין גאנצען שווייגען זיך די יודען געוועהן אונמאגליך, אונ צוויי יודישע שרייבער פון האמבורג אונ קאניגסבערג, וואס האבען ניט געוואלט ארויסשטעלען זייערע נאהמען, האבען זיך גענומען פשוט חוזק מאכען פון די שונאי ישראל אונ אבשפאטען פון דעם געוואלד, וואס זיי מאכען און. איינער פון זיי האט אפילו אויסגעוויזען, אז דאס גאנצע געשריי נעהמט זיך דווקא פון דעם, וואס יודען בילדען זיך, וואס זיי רעדען שוין אזוי ריין דייטש, אז מען קאן זיך זיי ניט נאכקרימען, וואס זיי טראגען מעהר קיין בארד ניט, ביי וועלכע מען זאל זיי קאנען רייסען. אודאי האבען זיך די עדלערע קריסטען געשאמט, נאר די שונאים האבען פון קיין בושה ניט געוואלט וויסען, אונ האבען ניט אויפגעהערט אונטערצוהיטצען דאס פאלק. ערשט אז פרייסען האט געהאפט א גוטען קלאפ ביי דער מלחמה נעבען יענא, ערשט אז די פראנצויזען האבען זיך אריינגעהאפט קיין דייטשלאנד אונ האבען מיט זיך אריינגעבראכט אין לאנד די פרייהייט, האט אנגעהויבען די יודען בעסער צו ווערען: די דייטשען האבען זיך אלליין געמוזט אין זין האבען אונ דאריבער האבען זיי שוין קיין אנדער ברירה ניט געהאט אונ זענען געצוואונגען געוועהן די יודען א ביסעל אראב צווארפען פונ'ם קאפ.

אין דער דאזיגער פינסטערער צייט, ווען די דייטשע יודען האבען געמוזט ציהען זייער פרנסה נאר פונ'ם האנדעל אונ דאס אלליין האט מען זיי אויך ניט פערגונען אונ מען האט געשריגען, אז זייער גאנצער מסחר איז נאר

געבויעט אויף שווינדעל. האט א יודישער סוחר געוויזען דער וועלט, אז ניט שטאנדיג איז עהרליך דוקא שווערליך, אונ אז ווען דאס שטיקעלע הצלחה דיענט קאן אויך דער פערשטויסענער יוד שטייגען גאנץ הויך. דאס איז געוועהן ר׳ מאיר אנשיל ראטהשילד, וואס איז געבארען געווארען אין פראנקפורט אם מאין אים יאהר 1743. זיינע עלטערן זענען געוועהן פראסטע בעלי בתים אונ האבען מן הסתם געוואלט פון זייער קינד מאכען א גרויסען למדן. נאר דעם קליינעם ראטהשילד האט זיך ניט געגלוסט ליעגען אין פורטה אין דער ישיבה; איהם האט עס געטראגען צו דער האנדעלסוועלט, אונ גאר מיט א קליין קאפיטאל האט ער זיך געעפענט א געשעפט אונ איז געווארען א באנקיר. א סך יאהרען האט ער געהארעוועט ביז ער האט בעקומען א רעכטען נאהמען, אונ ערשט אים יאהר 1801 האט איהם דער קורפירסט פון העסען, ווילהעלם, געמאכט פאר זיין אגענט, אונ ער איז ביי איהם געווארען דער גראסטער חשוב. דעמאלט איז שוין ראטהשילד געוועהן אין גרויסען נאמען אונ איז שוין אויפ׳ן אנדערן יאהר אים שטאנד געוועהן צו מאכען דער מלוכה פון דענעמארק איין הלואה פון צעהן מילליאן טהאלער. אים יאהר 1806 זענען די פראנצויזען געשטאנען ניט ווייט פון פראנקפורט אם מאין, אונ מען האט זיך יעדען טאג געקאנט רעכטען, אז אט וועלען זיי אריין אין שטאדט אונ וועלען פון איהר א תל מאכען. אוודאי האט זיך יעדער פערמעגליכער בעל הבית געשראקען. אונ אויף ראטהשילד׳ן האט געוויס געציטערט די הויט, ווייל ער איז שוין דעמאלט געוועהן בעקאנט פאר א מילליאנער אונ ער האט געוואוסט אז צום ערשטען וועט מען זיך ווארפען צו איהם. פלוצלונג איז צו איהם איין מאל ביי נאכט געקומען דער קורפירסט ווילהעלם, אונ האט איהם מגלה געוועהן א סוד, אז אויפ׳ן אנדערן טאג וועלען די פראנצויזען אבנעהמען פראנקפורט, אונ אזוי ווי ער מוז באלד אנטלויפען לאזט ער ביי איהם איבער עטליכע מילליאן געלד, ווייל פיהרען עס מיט זיך קאן ער ניט, אונ קיין אנדער בעגלויבטען וואס מען זאל איהם מאגען געטרויען אזא סוממע האט ער ניט. אומזיסט האט איהם ראטהשילד געגעבען צו פערשטעהען, אז ער קאן דאס געלד ניט נעהמען, ווייל זיין הויז שטעהט אויפ׳ן ערשטען פייער; דער קורפירסט האט פון קיין זאך ניט געוואלט הערען. ער האט איהם כמעט דאס געלד אנגעווארפען אונ האט איהם נאר ביים געזעגנען געזאגט, אז ער פערלאזט זיך אויף איהם, אונ אויב עס וועט איהם ניט געראטהען אבצוהיטען זיינע מילליאנען וועט ער צו איהם קיין טענה ניט האבען. דער קורפירסט איז אוועק, די

פראנצויזען זענען טאקי אין דער פריה ארײן קיין פראנקפורט, און מען האט מן הסתם קודם כל אבגעראבעוועט ראטהשילד'ן. שפעטער איז געווארען שלום. די שטאדט האט זיך בערוהיגט, יעדער האט זיך גענומען צו זיינע געשעפטען, און מען האט גאר ניט בעמערקט ווי גיך ראטהשילד האט זיך צוריקגעשטעלט אויף די פיס און האט נאך אנגעהויבען שפיעלען א גראסערע ראללע ווי פריהר. אין א פאר יאהר ארום איז אויך דער קורפירסט צוריקגעקומען און אזוי ווי ער האט שוין געהערט ווי מען האט זיך אבגערעכענט מיט ראטהשילד'ן, האט ער פערשטאנען אז פון זיין פערמעגען איז גאר ניט געבליבען. עס איז איהם אפילו אויף דער מחשבה ניט געקומען עפיס צו פאדערן ביי ראטהשילד'ן, נאר ער האט איהם גלאט אזוי געשיקט רופען, ער זאל מיט איהם איבערעדען וועגען איין הלואה. ווי פערוואונדערט איז ער אבער געווארען, אז ראטהשילד האט איהם באלד דערפראהט מיט א בשורה, אז ער דארף ביי קיינעם ניט בארגען. און אז ער קאן צו יעדער צייט בעקומען זיין געלד מיט פראצענט. דעמאלט האט זיך ארויסגעוויזען, אז נאך אין דער איינענער נאכט וואס דער קורפירסט האט איהם איבערגעגעבען דאס געלד האט ער עס איינגעמויערט אין דער וואנד און ביי זיך אין קאסע האט ער איבערגעלאזט זיין אייגען קאפיטאל, כדי דער שונא זאל האבען וואס צו ראבעווען און זאל זיך ניט שטויסען. אז מען דארף נאך ערגיץ אנדערש זוכען. אזוי האט ער מציל געוועהן דאס געלד און דערנאך האט ער דערמיט אנגעהויבען מאכען געשעפטען, און דער אויבערשטער האט איהם מצליח געוועהן. דער קורפירסט האט, פערשטעהט זיך, קיין פראצענט ניט געוואלט נעהמען, און האט נאך דעם סוד פון ראטהשילד'ס עהרליכקייט מודיע געוועהן אללע מלכים פון גאנץ אייראפא; די גראסטע הלוואות האט מען ביי איהם געמאכט, און ער איז אין גאנץ אייראפא זעהר גרויס געווארען. אים יאהר 1812 איז ר' מאיר אנשיל ראטהשילד געשטארבען און האט איבערגעלאזט פינף זיהן און פינף טאכטער, וועלכע האבען זיך אללע געפיהרט ווי זייער פאטער און זענען געבליבען טריי זייער אמונה: און זייער פאלק, האבען זיך אויך קונה שם טוב געוועהן דורך מעשים טובים און צדקה, און אזוי פיהרען זיך אללע זכרים פון דער בעריהמטער גליקליכע פאמיליע עד היום הזה.

4 דִי נַייֶע סַנְהֶדְרִין.

נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט) 1806—1818 (.

אַז נַאפָּאלֶעָאן בָּאנַאפָּארְט אִיז גֶעוָוארֶען קֵייזֶער פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ כִּמְעַט גַאנְץ אֵייְרָאפַּא הָאט פַאר אִיהם אָנְגֶעבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ, הָאבֶּען זִיךְ זַיינֶע מַחֲשָׁבוֹת שְׁטַארְק פַארְאֶנְדֶערְט וֶועגֶען יוּדֶען. פְרִיהֶר אִיז עֶר זֵיי אוֹיךְ נִיט גֶעוֶועהן קֵיין גְרוֹיסֶער דוֹרֵשׁ טוֹב, אוּנ אַז עֶר הָאט נָאךְ אַ בִּיסֶעלֶע דֶערְפִיהלְט אִין אַזֶּען דֶעם כֹּחַ פוּן זֵייעֶר עַקְשָׁנוּת, אוּנ עֶר הָאט אֶפְשַׁר גֶערֶעכֶענְט, אַז צוּ לִיעבּ זֵיי אִיז צוּשְׁטֶערְט גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן זַיינֶע בֶּעסְטֶע חֲלוֹמוֹת, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען גָאר קְרוּם אוֹיפ׳ן יוּדִישֶׁען פָאלְק. דָאס הָאבֶּען אָנְגֶעשְׁמֶעקְט דִי יוּדִישֶׁע שׂוֹנְאִים אִין עֶלְזַאס, לָאטְרִינְגֶען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע גֶעוֶועזֶענֶע דַייטְשֶׁע פְּרָאוִינְצֶען, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּטְרָאגֶען נַאפָּאלֶעָאן אִין דִי אוֹיעֶרֶן אַלֶלֶע מְסִירוֹת אוֹיף יוּדֶען, וָואס מֶען קֶאן נָאר אוֹיסְטְרַאכְטֶען. אִין עֶלְזַאס הָאט דִי רֶעוָואלוּצְיָאן אָרֶעם גֶעמַאכְט דִי יוּדֶען גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען אוּנ אַז עֶס אִיז שְׁטִיל גֶעוָוארֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַלֵיין נִיט גֶעוואוּסְט צוּ וָואס זֵיי זָאלֶען זִיךְ נֶעהמֶען. צוּ מְלָאכוֹת אוּנ עֶרְדַארְבַּייט הָאט מֶען זֵיי נִיט צוּגֶעלָאזְט אוּנ זֵיי זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ הַאפֶּען צוּ דֶער אַלְטֶער פַּרְנָסָה — צוּ פְּרָאצֶענְט. דָאס פֶערְשְׁטֶעהט מֶען, אַז מִיט פְּרָאצֶענְט הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶעקָאנְט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען דִי דָאזִיגֶע גֶעצֵיאהלְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, וָואס עֶס אִיז זֵיי נָאךְ עֶפִּיס גֶעבְּלִיבֶּען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אֵייגֶענְטְלִיךְ דִי בּוֹיעֶרְן גֶעהַאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען גֶעלְד אוֹיף עֶרְד־קוֹיפֶען אוּנ וָואס אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט זֵייעֶר עֶרְד בֶּעטְרָאפֶען אַרִיבֶּער זֶעכְצִיג מִילְלְיָאן פְרַאנְק, אוּנ שׁוּלְדִיג זֶענֶען זֵיי גֶעוֶועהן דַארוֹיף אִין גַאנְצֶען נָאר אַ זֶעכְסְטֶעל. דֶערְפוּן אִיז לַייכְט אַרוֹיסְצוּזֶעהֶען, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען דַוְקָא נִיט בֶּערִיסֶען דִי בּוֹיעֶרְן, אוּנ הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעהָאלְפֶען אִין אַזַא צַייט, וֶוען אָהן יוּדִישׁ גֶעלְד וָואלְט פוּן זֵיי גֶעוָוארֶען אַ תֵּל; נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ דִי שׂוֹנְאִים בֶּענוּצְט נָאר דֶערְמִיט, וָואס מֶען הָאט סְתַם דִי יוּדֶען גֶעהַאלְטֶען פַאר פְּרָאצֶענְטְנִיקֶעס, אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד, אַז דִי יוּדֶען זַיינֶען אוֹיס דָאס בְּלוּט פוּי דִי אַיינְוָואהנֶער, אוּנ מֶען קֶאן שׁוֹין פוּן זֵיי נִיט אוֹיסְהַאלְטֶען. מֶערְקְוִוירְדִיג אִיז, וָואס הֶאבֶּער פוּן אַלֶלֶע הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען דִי סוֹחֲרִים פוּן שְׁטְרַאסְבּוּרְג, הָאטְשׁ דָארְט הָאבֶּען גֶעוָואהנְט לוֹיטֶער בְּכָבוֹדֶע יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, ווִי סֶערְף־בֶּער, רַאטִיבָּאן אוּנ פִּיקָאר, וֶועלְכֶע הָאבֶּען

געלעבט פון זייערע אייגענע נחלות און קיין יודישע פראצענטניקעס זענען נאר דארט ניט געוועהן. די שטראסבורגער סוחרים האבען פשוט געוואלט ארויספטר'ן די יודען, כדי זיי זאלען ניט בעדארפען מורא האבען פאר די יודישע פעהיגקייטען אין מסחר, און דערפאר, אז נאפאלעאן איז אים יאהר 1806 אריינגעפאהרען קיין שטראסבורג, האט מען איהם דערלאנגט א גאנצע מגלה וואו מען האט בעשריבען, אז די יודען זענען די שאדליכסטע מענשען, אז מיט קיין ערהליכער ארבייט ווילען זיי זיך ניט אבגעבען, אז זייער גאנץ בריה'שאפט בעשטעהט נאר אין שווינדעל און אבנארעריי, אז דאס פאלק וואלט זיי געוואלט דערטרענקען אין א לעפעל וואסער און אז ווי באלד די מלוכה וועט זיך ניט אננעהמען וועט פאר די יודען ערגער זיין, ווייל מען וועט זיי אויסקוילען נאר אהן רחמנות. אזא מין מסירה האט נאפאלעאן אריינגעבראכט אין כעס, און ער איז שוין פערטיג געוועהן צו געבען א בעפעהל, מען זאל ביי די יודען צונעהמען די רעכטע; בעזאנדערס ווען די שרייבערס באנאל, שאטאבריאן און פאנטאן האבען זיך אויך צופייערט און איינער פון זיינע מקורבים, דער גראף מאלע, וואס איז אליין ארויסגעקומען פון יודען, האט זיי אונטערגעהאלפען. דאס גליק איז אבער געוועהן וואס צוויי גרויסע לייט, רעניאל און סעגור, האבען זיך אנגענומען פאר די יודען און האבען פערשטעהען געגעבען דעם קייזער, אז ווען אפילו מען זאל גלויבען, אז אלדינג וואס מען זאגט אויף די עלזאסער יודען, איז אמת, טאר מען ניט דערלאזען, אז צו ליעב עטליכע שולדיגע זאלען ליידען א סך אומשולדיגע. זיי האבען אויך אנגעוויזען, אז די יודען פון באררא און מארסייל זענען זעהר געשאצט אומעדום, און אז נאפאלעאן אליין האט זיי געשענקט ארדענס פאר זייער געטריישאפט דער מדינה. דאס האט א ביסעל געשטילט נאפאלעאנ'ס צארן, ער האט זיך איבערגעלעגט אז פערמשפט'ן א גאנצע נאציאן נאר דערפאר, וואס אנדערע האבען זיי פיינד און זוכען אויף זיי הטאים איז ניט אזא יושר, און האטש ביי איהם אין הארץ איז נאך געבליבען גענוג שנאה פון פריהער און פון אצונד, וואס מען האט איהם אונטערגעהיצט, איז ביי איהם געבליבען, מען זאל אויס הערען די מיינונג פון די יודען אליין, און ער האט געהייסען אז די יודען זאלען אויסקלייבען צווישען זיך עדלע מענשען, וואס זאלען בעקלאהרען די מיטעל, וועלכע די מלוכה מוז טהון, כדי מען זאל זיך מעהר אויף זיי ניט דארפען בעקלאגען. דערביי האט ער פון דעסטוועגען ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז די אללע יודישע עדעללייט זענען מחויב אבצוגעוואהנען

די יודען פון זייערע שענדליכע פרנסות. אונ איינפיהרען ביי זיי ערענטליכע מלאכות, אונ אויסער דעם האט ער געמאכט אז אין א צייט פון א יאהר זאלען די יודען ניט טארען מאנען זייערע הובות ביי קריסטען. דאס איז געוועהן א קלאפ, וואס די יודען האבען איהם געמוזט שטארק פיהלען נאך די ערשטע עטליכע גוטע יאהר וואס זיי האבען געהאט אין פראנקרייך.

מיט א שווער הארץ זענען זיך צונויפגעקומען קיין פאריז די יודישע דעפוטאטען: זיי האבען פערשטאנען אז מען רופט זיי צונויף, זיי זאלען אויסהערען א גאנץ צעטעל פון זינד און, אז זיי האבען דערזעהען אז די מלוכה האט פון איהר זייט בעשטימט דעם גראף מאלע, וועלכער האט זיך שוין ארויסגעוויזען א צורר היהודים, האבען זיי זיך געשראקען טאמער וויל מען זיי נאר ניט אויסהערען אונ מען פארדערט נאר פון זיי, אז זיי זאלען זיך מודה זיין אז זיי זענען טאקי אומגערעכט. צום גליק זענען שוין אבער צווישען די פראנצאזישע יודען דעמאלט געוועהן גענוג גרויסע מענשען, אונ אז מען האט בעדארפט אויסקלויבען איבער הונדערט דעפוטאטען איז דער גורל געפאלען אויף אזעלכע יודען, וועלכע זענען נאר געוועהן פערשיידען צווישען זיך אין די דעות וועגען אמונה. אבער אללע גלייך זענען זיי פערבונדען געוועהן מיט ליעבע צו זייער פאלק, אונ זענען פערטיג געוועהן דעם אמת יעדען צו זאגען אין די אויגען. אוודאי האבען די גאנצע ארבייט איבערגענומען אויף זיך דער אלטער ר׳ יצחק בער, וואס האט פון זיין יוגענד אן ניט אויפגעהערט זיך צו בעמיהען פאר זיינע ברידער, זיין זוהן ר׳ מיכאל בער, דער ספרדישער רב ר׳ אברהם אנדראדע, דער שטראסבורגער רב ר׳ יוסף דוד זינצהיים, דער מאנטואר רב ר׳ אברהם וויטא די־קאלאניא, אונ נאך אנדערע לומדים אונ געלעהרטע. בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט ר׳ אברהם פורטאדא פון בארדא וועלכער האט גענוג זיך אנגעליטען אין דער צייט פון דער רעוואלוציאן. ער איז ארויסגעקומען פון מאראנען אונ כאטש גאנצע צוויי הונדערט יאהר זענען שוין אוועקגעגאנגען זייט זיין גאנצע משפחה האט געמוזט לפנים אנגענעמען דאס קריסטענטהום, זענען זיינע עלטערן געטריי געבליבען דעם יודענטהום, אונ האבען אלץ געווארט אויף דער גוטער שעה זיי זאלען קאנען אפענטליך ווערען יודען. אז אין ליסאבאן איז געוועהן דאס גרויסע ערדציטערניש, איז זיין פאטער דערהרג׳ט געווארען אונ אויף דער מוטער, וואס זי איז דעמאלט געוועהן אויף דער צייט, איז ארויפגעפאלען א גאנץ הויז, אונ מען האט זי שוין אויך גערעכענט פאר פערלארען. צווישען

דעם הויפען שטיינער, וואו זי איז געלעגען פערשיט, האט זי אבער ניט אנגעוואוירען איהר האפנונג, אונ האט א נדר געטהון, אז ווי באלד זי וועט נצל ווערען מוז זי אוועק פון פארטוגאל אונ ווערען א יודיש קינד. אזוי איז טאקי געשעהען, טאקי נאר מיט נסים איז זי געבליבען לעבען, אונ איז באלד אוועקגעפאהרען קיין לאנדאן, אונ דארט האט זי מיט מזל געהאט א זוהן, וואס פון איהם איז נאך דעם אויסגעוואקסען איינער פון די שאנסטע בעלי בתים אין בארדא. צווישען די דעפוטאטען זענען אויך געוועהן נאר פרומע, אונ אזוי ווי ביי דער ערשטער אסיפה איז בעשטימט געווארען מען זאל שבת אויסקלויבען א פרעזידענט פון דער פערזאמלונג, איז שוין געווארען א שאלה: צו מאג מען אים שבת קלויבען? די פרומע רבנים האבען געזאגט אז שבת איז א מאג פון רוה אונ מען טאר זיך אפילו ניט צונויפקומען, אונ די פרייערע האבען געטרייגען, אז עס מאכט גאר ניט אויס, אונ עס איז דווקא בעסער מען זאל שוין טאקי נייזען דער מלוכה, אז דארט וואו מען דארף אבהיטען די געזעצע פונ'ם לאנד קוקען זיך די יודען ניט אום אויף זייערע אייגענע דינים. עס וואלט שווער געקומען צו א גרוים מחלוקת, ווען מען מאכט ניט א פשרה, אז יעדער זאל נאך פרייטאג אנשרייבען זיין צעטעל, וועמען ער וויל אויסקלויבען פאר א פרעזידענט, אונ שבת זאל ער עס מיטברענגען צו דער אסיפה. מען האט זיך טאקי אזוי נוהג געוועהן, אונ פרעזידענט איז געווארען ר' אברהם פורטאדא. בּיסלעכווייז זענען ביי זיך די דעפוטאטען געווארען שטארקער אונ אז זיי האבען געזעהען ווי די מלוכה גיט זיי אב כבוד, ווי זי האט גע-שטעלט פאר דעם זאל, וואו זיי האבען זיך פערזאמעלט, א וואך מיט מוזיק אונ האט בעשטימט א בעזונדער אפיציער, וואס זאל אויספאלגען אללע בע-פעהלע פונ'ם פרעזידענט; האבען זיי פערשטאנען, אז זיי האבען אויף זיך גענומען זעהר א ערנסט שליחות, אונ אז נאפאלעאן וויל טאקי האבען פון זיי א רעכטע תשובה אויף אללע שאלות, וואס די שונאי ישראל האבען אין דער לעצטער צייט אויפגעוועקט. דעמאלט האט איינער פון די דעפוטאטען ר' ליפא סערף בער געזאגט א פייערינע רעדע, אונ האט געענדיגט זיין דרשה מיט די דאזיגע ווערטער: מיר מוזען פערגעסען צו זענען מיר פון עלזאס אדער פון ערגיץ אנדערש, „אלס איינע מיוחסים זענען מיר אללע, צוזאמט אונ צושפרייט זענען מיר אויף דער וועלט, נאר איין גאטט דיענען מיר, אונ פון איין ליעבע דארפען מיר וויסען צו דער לאנד, וואס שיצט אונז אונ האט דאס רעכט צו פאדערן פון אונז איבערגעבענהייט אונ געטריישאפט“.

צוּ דֶער אַנְדֶערֶער אֲסִיפָה הָאט מֶען דִי דֶעפּוּטַאטֶען אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען צְוֶועלְף שַׁאֲלוֹת אוֹיף וֶועלְכֶע מֶען הָאט פֶערְלַאנְגְט צוּ הָאבֶּען פוּן זַיי אַ קְלָארֶע תְּשׁוּבָה. אַ טְהֵייל שַׁאֲלוֹת זֶענֶען גֶעוֶועהן וֶוענֶען גִיטִין, חֲתוּנוֹת אוּנ רַבָּנִים, אוּנ מֶען הָאט זַיי אוֹיךְ גֶעפְרֶעגְט: צוּ מֶעגֶען יוּדֶען נֶעהְמֶען עֶטְלִיכֶע ווַייבֶּער אוּנ זִיךְ מְשַׁדֵךְ זַיין מִיט קְרִיסְטֶען? דִי הוֹיפְּט פְרַאגֶע אָבֶּער אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם: צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען פְרַאנְקְרַייךְ פַאר זֵייעֶר פַאטֶערְלַאנְד, דִי פְרַאנְצוֹיזֶען פַאר זֵייעֶרע בְּרִידֶער, אוּנ דִי גֶעזֶעצֶע פוּנ'ם לַאנְד פַאר הֵיילִיג? דִי דָאזִיגֶע פְרַאגֶע הָאט פִיעל דֶעפּוּטַאטֶען גֶעקְרֶענְקְט, ווַייל זַיי הָאבֶּען זִיךְ גָאר נִיט גֶערֶעכְנְט, אַז מֶען זָאל זַיי גָאר פְרֶעגֶען אוֹיף אַזַא זַאךְ: זַיי הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין לַאנְג גֶערֶעכֶענְט פַאר אֶמֶת'ע פְרַאנְצוֹיזֶען, אוּנ אַז מֶען הָאט פַארְגֶעלֶעזֶען דִי פְרַאגֶע הָאבֶּען זַיי זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען אוּנ הָאבֶּען אַ גֶעשְׁרֵיי גֶעטְהוּן: „מִ'ר בְּלַייבֶּען גֶעטְרַייא אוּנְזֶער פַאטֶערְלַאנְד בִּיז צוּם טוֹיט!"

דִי דֶעפּוּטַאטֶען הָאבֶּען בַּאלְד אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען צְווִישֶׁען זִיךְ אַ קָאמִיסְיֶע פוּן פִיער מֶענְשֶׁען, ווָאס הָאבֶּען אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיסְצוּאַרְבַּייטֶען, אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּנ'ם רַב ר' יוֹסֵף דָוִד זִינְצְהֵיים, אַ תְּשׁוּבָה אוֹיף אַלֶע שַׁאֲלוֹת, אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אַז בַּיי דֶער דְרִיטֶער אֲסִיפָה זָאל מֶען אִיבֶּער קוּקֶען דִי תְּשׁוּבָה, אוּנ אַז אַלֶע דֶעפּוּטַאטֶען ווֶעלֶען גֶעבֶּען דַארוֹיף זֵייעֶר הַסְכָּמָה זָאל מֶען עֶס דֶערְנָאךְ דֶערְלַאנְגֶען דֶער מְלוּכָה. דִי עֶרְשְׁטֶע צְווַיי שַׁאֲלוֹת ווֶעגֶען חֲתוּנוֹת אוּנ גִיטִין הָאט מֶען עֶרְקְלֶעהְרְט גַאנְץ אַיינְפַאךְ אוּנ אַלֶע דֵעוֹת זֶענֶען גֶעוֶועהן גְלַייךְ, בַּיי דֶער דְרִיטֶער שַׁאֲלָה אָבֶּער, צוּ מֶעגֶען זִיךְ יוּדֶען מְשַׁדֵךְ זַיין מִיט קְרִיסְטֶען, הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ חִלוּקֵי דֵעוֹת: בַּיי פִיעל דֶעפּוּטַאטֶען הָאט עֶס נִיט אוֹיסְגֶעמַאכְט, נָאר דִי רַבָּנִים אוּנ דִי לוֹמְדִים הָאבֶּען אָבֶּער דֶערְצוּ נִיט גֶעקָאנְט מַסְכִּים זַיין. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי דֶעפּוּטַאטֶען זִיךְ אוֹיסְגֶעגְלַייכְט דֶערְמִיט, ווָאס זַיי הָאבֶּען גֶעאֶנְטְווֶערְט אַז קֵיין בְּפֵירוּשֶׁער אִסוּר דַארוֹיף אִיז נִיטָא, ווַייל דִי תּוֹרָה הָאט נָאר אָנְגֶעזָאגְט מֶען זָאל זִיךְ נִיט מְשַׁדֵךְ זַיין מִיט דִי כְּנַעֲנִים, אוּנ אַזוֹי ווִי קְרִיסְטֶען זֶענֶען נִיט גֶעטְצֶענְדִינֶער קָאן מֶען זַיי נִיט רֶעכְנֶען צְווִישֶׁען דִי פֶעלְקֶער ווָאס מֶען טָאר מִיט זַיי זִיךְ נִיט מִתְחַתֵּן זַיין, פַאר דִי רַבָּנִים ווֶעט אַוַדַאי נִיט אַזוֹי גְרִינְג זַיין מְסַדֵר קִדוּשִׁין זַיין בַּיי אַזַא גֶעמִישְׁטֶער חֲתוּנָה, נָאר דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע ווֶעלֶען אוֹיךְ נִיט מְרוּצֶה זַיין צוּ גֶעבֶּען זֵייעֶר בְּרָכָה אַזַא פָּאר פָּאלְק; דֶער ווִידֶער, ווָאס הָאט חַתוּנָה מִיט אַ קְרִיסְטִין בְּלַייבְּט אַלֵיין אַ יוּד, אוּנ מֶען רֶעכֶענְט עֶס אִיהם נִיט פַאר אַזַא עֲבֵירָה, ווָאס דַארְף אִיהם אִין גַאנְצֶען אָבְּרַייסֶען פוּן זַיין אֱמוּנָה. דִי אַלֶע

איבריגע שאלות זענען ווייטער בעהאנדעלט געווארען רוהיג און איבערלעגט, און אז עס איז געקומען צו דעם וואס די יודען בעשעפטיגען זיך מיט פראצענט און צו קענען זיי אויף פראנקרייך ווי אויף א פאטערלאנד, האבען די דעפוטאטען אויסגעוויזען, אז די יודען ווילען אלליין אוועקווארפען די שאנדליכע פרנסה, און ווען מען לאזט זיי נאר, געפינען זיי באלד שאנערע מיטעל צום לעבען און בעצאהלען דערפאר דעם לאנד מיט ליעבע און געטריישאפט. ווייל זיי רעכנען עס פאר'ן ערשטען חוב, און אזוי בעפעהלען אללע יודישע הייליגע ספרים, וועלכע שרייבען אז יודען זאללען בעטראכטען אללע מענשען ווי ברידער.

א חוץ דעם ריינעם אמת, וואס איז געלעגען אין די תשובות, זענען זיי געווען אנגעשריבען מיט גרויס שכל און ישוב הדעת, און קוים זענען זיי געקומען צו נאפאלעאן אין די האנד אריין האט ער נאר אנדערש אנגעהויבען קוקען אויף יודען, און האט געלאזט זאגען די דעפוטאטען, אז אלדינג וואס מען האט אנגערעדט אויף זייער פאלק איז אין זיינע אויגען בטל ומבוטל, און אז עס וועט ביי קיינעם פון זיי קיין האר ניט געקרימט ווערען. דא איז יא מקוים געווארען דער פסוק: ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו: ווען גאטט בעגליקט א מענשען ווערן פון זיינע שונאים אויך גוטע פריינד. דער איינציגער גראף מאלע, וואס האט קיין יודען ניט געקאנט אנקוקען, האט געמוזט די דעפוטאטען איבערגעבען נאפאלעאן'ס רצון, און האט זיי דערצעהלט ווי דער קייזער האט מיט גרויס פערגניגען געלעזען זייערע תשובות, און אצונד וויל ער נאך, טאקי פון זייער טובה וועגען, פאדערן ביי זיי איין ערבות אז אלדינג וואס זיי האבען געענטפערט וועט בלייבען פעסט, און אזוי וועלען זיי זיך פיהרען אין זייער אינוועניג רעליגיאז לעבען..

פון דעם ערבות, וואס נאפאלעאן האט געפאדערט פון די דעפוטאטען, זענען זיי נאר געווארען מלא שמחה, ווייל ער האט זיי פארגעלעגט, אז זיי זאלען אין פאריז בעגייהען א סנהדרין, וואס זאל האבען צו שאפען איבער אללע יודען פון דער גאנצער וועלט, און זיי האבען זיך געלאזט איינרעדען, אז דאס איז דער ערשטער שריט צו זייער אמת'ער פרייהייט, און אז פון פראנקרייך וועט זיך אנהויבען די אמת'ע גאולה. אודאי האבען זיי זיך געמאנט פראהען ביי דעם געדאנק, אז זייער אלטע האפנונג איז ווייטער בעלעבט גע-ווארען. האט'ש נאפאלעאן האט נאר ניט געמיינט זיך אריינלאזען מיט זיי אין אזעלכע ווייטע דרכים און האט נאר געוואלט. אז יודען זאלען האבען א מיטעל פונקט, פון וואנען עס וועלען ארויסגעגעבען ווערען פאר זיי בעשטימטע געזעצע,

אונ עֶר אִיז גֶעוֶועהן זִיכֶער אַז דָאס גַאנְצֶע פָאלְק וֶועט הָאבֶּען צוּטְרוֹיֶען צוּ אַ גְרוֹיסֶער פֶערְזַאמְלוּנְג, וָואס וֶועט בֶּעשְׁטֶעהֶען פוּן רַבָּנִים, לוֹמְדִים אונ אַנְדֶערֶע בְּכְבוֹדֶע מֶענְשֶׁען. דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען, אַז דִי דֶעפּוּטַאטֶען זָאלֶען צוּ־שִׁיקֶען בְּרִיעף צוּ אַלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת, זֵיי זָאלֶען אוֹיסְקְלוֹיבֶּען אֵיין אונ זִיבְּצִיג מִיטְגְלִידֶער פוּנ׳ם סַנְהֶדְרִין, וָואס זָאלֶען בְּלֵייבֶּען זִיצֶען אִין פַּארִיז, אונ זָאלֶען זִיךְ פִירֶען, בַּיי שַׁאֲלוֹת פַּסְקֶענֶען אונ מַאכֶען פֶערְשִׁיעדֶענֶע תַּקָּנוֹת, פּוּנְקְט וִוי דִי סַנְהֶדְרִין אִין דִי אַלְטֶע צֵייטֶען, וֶוען דִי יוּדִישֶׁע מְלוּכָה הָאט נָאךְ גֶעהַאט אִיהר פְרִיהֶערִיגֶע מַאכְט.

אַז דִי דֶעפּוּטַאטֶען הָאבֶּען גֶעשְׁרִיבֶּען אוּמֶעדוּם פוּן דֶעם גְלִיק, וָואס הָאט זִיךְ פְּלוּצְלוּנְג בֶּעווִיזֶען אִין פְרַאנְקְרֵייךְ, אִיז גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְקֶער רַעַשׁ, אונ אַ זִי וִוי מֶען הָאט נָאךְ לִיעב יֶעדֶע זַאךְ אַ בִּיסֶעל מְגַזֵם צוּ זַיין פוּן דֶערְוַוייטֶענְס, אונ מֶען הָאט שׁוֹין לַאנְג גֶעהֶערְט, אַז נַאפָּאלֶעאָן הָאט צוּגֶעזָאגְט דִי יוּדֶען פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אַז עֶר וֶועט זֵיי צוּרִיק אוֹיסְבּוֹיעֶן דֶעם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הָאט מֶען גֶעגְלוֹיבְּט אַז פוּן דֶעם נֵייעֶם סַנְהֶדְרִין וֶועט זִיךְ עֶפִּיס טַאקִי אָנְהוֹיבֶּען פַאר יוּדֶען אַ רֶעכְטֶע יְשׁוּעָה. נָאר אִין בֶּערְלִין הָאבֶּען דִי יוּדֶען דֶערְפוּן חוֹזֶק גֶעמַאכְט, אונ דָאס אִיז מֶעהר גֶעוֶועהן צוּ לִיעב דֶעם, וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶע־רֶעכֶענְט פַאר אֱמֶת׳ע דַייטְשֶׁען, אונ זֶענֶען בְּרֹגֶז גֶעוֶועהן אוֹיף נַאפָּאלֶעאָן פַאר וָואס עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַזַא תֵּל פוּן זֵייעֶר פַאטֶערְלַאנְד. פוּן אַלֶע אַנְדֶערֶע עֶרְטֶער הָאבֶּען זִיךְ גֶעשַׁיט בְּרָכוֹת אוֹיף דִי קָאפּ פוּן דִי דֶעפּוּטַאטֶען, וָואס הָאבֶּען דִי זְכִיָה אַזוֹי נוֹשֵׂא חֵן זַיין בַּיי נַאפָּאלֶעאָן, אונ מֶען הָאט שׁוֹין אַרוֹיס־גֶעקוּקְט אוֹיף גוּטֶע בְּשׂוּרוֹת אונ נֶחָמוֹת. עֶנְדְלִיךְ אִיז גֶעקוּמֶען דֶער טָאג, דֶער 9 פֶעבְּרוּאַר 1807, וָואס דִי פֶערְזַאמְלוּנְג פוּן דִי סַנְהֶדְרִין הָאט שׁוֹין בֶּעדַארְפְט אָנְ־הוֹיבֶּען זֵייעֶר אַרְבֵּייט, דִי אֵיין אונ זִיבְּצִיג סַנְהֶדְרִין זֶענֶען בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן צְוֵויי דְרִיטֶעל רַבָּנִים, אונ דִי אִיבְּרִיגֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן לוֹמְדִים אונ עֲשִׁירִים. ר׳ יוֹסֵף דָוִד זִינְצְהֵיים, אִיז אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען גֶעוָוארֶען פַאר „נָשִׂיא״, דֶער אַלְטֶער זֶעגְרִיר — פַאר „אַב בֵּית דִין״, אונ ר׳ אַבְרָהָם וִויטַא דֵייקָאלָאנְיָא פַאר „חָכָם״. מִיט גְרוֹיס פַּארַאד זֶענֶען אַלֶע סַנְהֶדְרִין אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אִין שׁוּל אַרַיין, אונ דָארְט הָאט דֶער עוֹלָם אוֹיסְגֶעהֶערְט צְוֵויי פַייעֶרִיגֶע דְרָשׁוֹת, וָואס דֶער „נָשִׂיא״ הָאט גֶעזָאגְט אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אונ דֶער חָכָם — אוֹיף אִיטַאלְיֶענִישׁ, דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַלֶע פֶערְזַאמֶעלְט אִין רַאטְהְהוֹיז אונ זֵייעֶרֶע זִיצוּנְגֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעאֶפֶענְט. בֶּעשֶׁעפְטִיגְט הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אֵייגֶענְטְלִיךְ נָאר דֶערְמִיט,

וואס זיי האבען געמאכט תקנות פאר אללע פראנצאזישע, דייטשע אונ איטאליענישע יודען מיט די תשובות, וועלכע זיי האבען פריהר געגעבען דער מלוכה; קיין גרויסע ארבייט איז דאס ניט געוועהן. נאר אז מען האט זיי פון ווייטענס געזעהען זיצען אנגעטהון אין די לאנגע זיידענע מאנטעל מיט די דרייעקיגע קאפלושען אויף די קאפ, האט זיך דער יוד, וואס האט ליעב אפט ארומצופליהען מיט חלומות, זעהר לייכט געקאנט לאזען איינרעדען אז פון יענער זייט טהיר שטעהט שוין משיח אונ אז היינט-מארגען לאזט זיך שוין אויס דער ביטערער גלות.

דאס איז אבער געוועהן, ווי די וועלט זאגט א ווארטעל, א גרויסער וואלקען נאר אהן א קאפ רעגען. די סנהדרין האבען געדעכענט אז ווי באלד זיי וועלען נאר ענדיגען זייערע זיצונגען, וועט נאפאלעאן אפענטליך ארויסזאגען זיין רצון, אז ער וויל שענקען די יודען פאלקאמענע פרייהייט אונ, קוקענדיג אויף איהם, וועלען דאס איינענע טהון אויך די איבריגע מלכים פון איירופא; פון די אללע זאכען האט זיך אבער אויסגעלאזט א נאר ניט, אונ מען האט נאך אנגעהויבען הארען פונקט פארקעהרט, ווארום נאפאלעאן האט זיך ווייטער צוגעלאזט צו די שונאי ישראל, אונ האט אין גאנצען איבערגעביטען זיין גוטע מיינונג וועגען יודען. נאפאלעאן האט אבער באמת דעמאלט קיינעם ניט אין זין געהאט, דער קאפ איז איהם פערטראגען געוועהן מיט דער מלחמה, וואס ער האט אנגעהויבען מיט פרייסען אונ רוסלאנד. אונ אז ר' אברהם פורטאדא אונ מאריץ לעווי פון נאנסי האבען זיך ניט געביילט אוועקצופאהרען צו איהם אין לאגער אונ ביי איהם געוואהר ווערען וואס ער טראכט וועגען זייערע ברידער, האט ער זיי געגעבען די בעסטע הבטחות. די יודען זענען אבער טאקי נאר געבליבען ביי די דאזיגע הבטחות, אונ דאס נייע געזעץ, וואס נאפאלעאן האט ארויסגעלאזט וועגען זיי, דעם 17 מארץ 1808, האט ביי זיי צוגענומען א סך רעכטע: אהן א פאטענט פון דער מלוכה האט קיין יוד ניט געטארט מאכען קיין שום מסחר, אללע זיינע קאנטראקטען האבען ניט געהאט קיין ווערטה, ווען זיי זענען געמאכט געווארען אהן א בעזונדער ערלויבניש, איבערפאהרען פון איין ארט אויף'ן אנדערן האבען זיי ניט געהאט קיין רעכט אונ רעקרוטען געבען האבען זיי געמוזט אליין, ניט דינגען פאר זיך אנדערע, ווי עס האבען געמאנט אללע איבריגע איינוואהנער פון פראנקרייך. געהייסען האט עס, אז דאס נייע געזעץ וועט בלייבען נאר אויף צעהן יאהר; עס איז אבער שווער געוועהן עס אויסצופיהרען, אונ

פַאר דִי יוּדֶען פוּן בָּארְדָא, פַּארִיז אוּנ לִיוָוארְנָא הָאט מֶען נָאר גִיךְ גֶעמוּזְט מַאכֶען אַ הֶיתֵּר, אוּנ נָאר דִי יוּדֶען פוּן דִי גֶעוֶועזֶענֶע דַייטְשֶׁע פְּרָאוִוינְצֶיין הָאבֶען וַוייטֶער גֶעמוּזְט פִיהלֶען דֶעם טַעַם פוּן אַ גֶעמוּטְשֶׁעט לֶעבֶּען.

דֶערְפַאר אִיז נָאר גוּט גֶעוָוארֶען דִי יוּדֶען פוּן וֶועסְטְפַאלֶען, וואו נַאפָּאלֶעאָן׳ס בְּרוּדֶער, זְשֶׁערָאם בָּאנָאפָּארְט, אִיז גֶעוָוארֶען קֶאנִיג. עֶר הָאט גֶעהַאט רֶעכְטֶע יוֹעֲצִים, אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְרֶיינְד דָאהם, אוּנ עֶר הָאט בַּאלְד אוֹיסְגֶעגְלַייכְט דִי רֶעכְטֶע פוּן אַלֶע אוּנ הָאט אֲפִילוּ גֶעהֵייסֶען שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפֶען אַזֶעלְכֶע וָואס וֶועלֶען זָאגֶען אַ יוּדֶען שְׁלֶעכְטֶע וֶוארְטֶער. ר׳ מִיכָאֵל בֶּעער הָאט בַּיי אִיהם בֶּעקוּמֶען דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶע אוּנ דֶעמָאלְט הָאט אִין קַאסֶעל אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפִּילֶען אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע ר׳ יִשְׂרָאֵל יַאקָאבְּזָאהן. וָואס הָאט גֶעאֶפֶענְט אוֹיף זַיין רֶעכְנוּנְג אַסַךְ שׁוּלֶען אוּנ הָאט גֶעאַרְבַּייט מִיט אַלֶע כּוֹחוֹת, אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען זַיין גֶעבִּילְדֶעט. צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז עֶר גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּ נֶעהמֶען דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִין זַיינֶע הֶאנְד אוּנ זִיךְ אַזוֹי פִיהְרֶען אַז דִי רַבָּנִים זָאלֶען אִיהם הֶערְן אוּנ מַסְכִּים זַיין צוּ אַלְץ וָואס עֶר וֶועט טְהוּן, אוּנ עֶר הָאט עֶס אַזוֹי וַוייט גֶעבְּרַאכְט, אַז אָהן זַיין יְדִיעָה הָאט מֶען אִין שׁוּל קַיין דְרָשָׁה נִיט גֶעזָאגְט אוּנ דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען חָאטְשׁ נִיט וֶועלֶענְדִיג גֶעמוּזְט צוּ אַלְם מַסְכִּים זַיין.

חָאטְשׁ נַאפָּאלֶעאָן הָאט אַ בִּיסֶעל צוּרִיקְגֶעהַאפְּט פִיעל רֶעכְטֶע, וָואס דִי יוּדֶען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען אִין דֶער צַייט פוּן דֶער רֶעוָואלוּצְיָאן, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר אַ גְרוֹיסֶע טוֹבָה גֶעטְהוּן דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעוָואהנְט אִין דִי קְלֵיינֶע דַייטְשֶׁע מְלוּכוֹת, וַוייל דָארְט הָאט עֶס גֶעהֵייסֶען, אַז פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען זֶענֶען זֶעהר גְלִיקְלִיךְ, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ פָּשׁוּט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שֶׁאמֶען מֶען זָאל זֵיי שְׁטַארְק אוּנְטֶערְדְרִיקֶען. דֶער הֶערְצָאג פוּן בַּאדֶען, קַארְל פְרִידְרִיךְ, אִיז גֶעוֶועהן דֶער עֶרְשְׁטֶער וָואס הָאט דִי יוּדֶען פוּן זַיין לַאנְד גֶעגֶעבֶּען רֶעכְטֶע, חָאטְשׁ גְלַייךְ מִיט אַלֶע אַנְוָואהנֶער הָאט עֶר זֵיי נִיט גֶעמַאכְט אוּנ הָאט זֵיי נָאךְ גֶעזָאגְט אַ דֵעָה, אַז נָאר דִי תּוֹרָה אוּנ נִיט דֶער תַּלְמוּד דַארְף בַּיי זֵיי זַיין הֵיילִיג. אִין פְרַאנְקְפוּרְט אִיז אוֹיךְ גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶע פֶערְאֶנְדֶערוּנְג זַייט דָאס פְרַאנְצֶאזִישֶׁע חַיִל הָאט פֶערְנוּמֶען דִי שְׁטָאדְט. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט זִיךְ דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען נָאר פֶערְבֶּעסֶערְט, אוּנ דָארְט וואו דֶער יוּד הָאט פְרִיהֶר נִיט גֶעטָארְט קַיין אֵיינְצִיגֶען שְׁרִיט אַרוֹיסְגֶעהֶען פוּן דֶער גֶהֶעטָא, אוּנ יֶעדֶער שִׁכּוֹר הָאט גֶעמֶאגְט דֶעם שֶׁאנְסְטֶען בַּעַל הַבַּיִת מַאכֶען דֶעם גְרֶאסְטֶען סְקַאנְדַאל, הָאבֶּען זִיךְ אִיצְט דִי יוּדֶען פֶערְשְׁפְּרֵייט אִיבֶּער דֶער גַאנְצֶער

שטאדט, נאר אז עס איז געווארען שלום האט דער נייער מושל, דער ערץ הערצאג האלבערג, זיך גענומען ביסלעכווייז צו בעפעסטיגען דעם יודישען מעמד אונ האט עס געטהון ווי א בערעכענטער מענש, כדי די שונאים זאלען פער־שפארען שרייען. פון איין זייט האט ער געגעבען צו פערשטעהען, אז עס פאסט ניט מען זאל געגען יודען זיך בעדיענען מיט אלטע געזעצע, אונ פון דער אנדערער זייט האט ער געמוזט זאגען די יודען, אז זיי מוזען זיך אליין פער־דיענען ליעבשאפט ביים פאלק מיט מעשים טובים. די יודען האבען ווידער פערשטאנען וואס מען ברויך, אונ אז דער מלוכה איז א ביסעל ענג געווארען אין געלד האבען זיי אריינגעטראגען 440,000 גולדען. דאס איז געוועהן דער בעס־טער בעווייז, אז זיי זענען געטריי, אונ אים יאהר 1811 האט מען זיי געשענקט אללע רעכטע. אין דעם איינענעם יאהר האט אויך האמבורג בעפרייעט אללע יודען, אללע האבען נאכגעטהון אללע שטאדט פון ארום, אונ נאר אין איין ליבעק איז עס צוגעגאנגען שווער, ווייל דארט האט מען פ[illegible] ניט געקאנט קיין יודען, מען האט זיך גלאט אזוי געשראקען פאר זיי, אונ אז עס האבען זיך דארט בעזעצט די ערשטע זעכס אונ זעכציג יודישע משפחות, האט עס די שטאדט גערעכענט פאר א שטראף. גיך האט מען אבער פערשטאנען דעם טעות, אונ מען האט קיין חרטה ניט בעדארפט האבען. אויך אין ברעמען האבען די יודען בעקומען רעכטע, אונ דער הערצאג פון מעקלענבורג, פרידריך פראנץ, האט אפילו ערלויבט, אז יודען זאלען מאגען זיך משדך זיין מיט קריסטען. אפילו פרייסען האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען, אונ דער קאניג פרידריך ווילהעלם דער דריטע האט געמוזט געבען יודען רעכטע, אונ האט זיי געלאזט פערנעהמען פראפעסאר־שטעלען. די דייטשע יודען האבען מאקי אין דער צייט פון דער מלחמה ארויסגעוויזען אזוי פיעל געטריישאפט, אז אפילו די ערגסטע שונאים זייערע האבען געמוזט מודה זיין, אז זיי זענען די נוצליכסטע איינוואהנער פינ'ם לאנד. דערצו האט נאך ר' דוד פרידלאנדער אונ נאך אנדערע בערלינער גבירים געלאזט זיך קאסטען אהיבשע מטבע, וואו מען האט בעדארפט האט מען געגעבען א ברייטע נדבה, אונ ווען עס איז נאטהיג געוועהן האט מען ניט געזשאלעוועט צו געבען, אונ די לאגע פון די יודען אין פרייסען האט זיך שטארק פערבעסערט. נאר אין אסטעררייך, בייערן אונ זאכסען זענען די יודען נאך אלץ געשטאנען אין דעם איינענעם ביטערן מעמד וואס פריהער. אז נאפאלעאן האט געמאכט מאקסימיליאן יאזעף פאר קאניג פון בייערן האט ער אפילו אויף דער

הייסער שעה ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז די יודען בעקומען גלייכע רעכטע מיט די קריסטען, נאר קוים איז שטיל געווארען האט מען באלד אנגעהויבען לערנען פירושים ביז מען איז געוואהר געווארען, אז עס וועט קיינעם ניט הארען ווען די יודען וועלען, ווייטער בלייבען אין דרויסען. אין זאקסען האבען עטליכע געצאהלטע יודען געמאכט וואהנען אין דרעזדען און לייפציג, נאר מען האט מיט זיי אויסגענומען א תנאי, אז זיי טארען קיין שולען ניט בויען און קאנען האבען נאר מנינים, און אז די מלוכה מאג זיי צו יעדער צייט הייסען ארויספאהרען נאר אהן א סבה. אין אסטעררייך איז אויך, נאך דעם קייזער יאזעף'ס טויט, געווארען די יודען נאר שלעכט און מען האט אנגעהויבען דערפרישען אלטע גזרות און רייסען ביי זיי אזעלכע נתינות אז זיי האבען עס נאר ניט געקאנט אויסהאלטען: ווער עס האט בעדארפט אפילו אויף א טאג אריינקומען קיין וויען האט געמוזט צאהלען א בעזונדער מס, און די פאליציע האט מעהר ניט געהאט צו טהון ווי נאכצולויפען אין די גאסען יעדען יודען און פרעגען איהם אויף א פאס און אויף א צעטעל פון מס. חתונה האבען האט געמאכט נאר דער עלטסטער זוהן אין יעדער יודישער משפחה, און ווי באלד מען האט עובר געוועהן אויף דעם געזעץ איז מען בעשטראפט געווארען ווי פאר דעם גרעסטען פערברעכען.

פרייסען און אללע אנדערע ערטער, וואו מען האט, צו ליעב פראנק־רייך, אנגעהויבען פריינדליכער בעהאנדלען יודען, האבען אבער לאנג ניט גע־קאנט בלייבען ביים נייעם גאנג און טאקי זיך איינגעוויינען מיט דעם געדאנק, אז יודען זענען ניט ערגער פון אנדערע, און קוים איז אוועק די מורא פון נאפאלעאן, האבען זיי זיך געהאפט צום אלטען. און אים יאהר 1814 האט מען אין פראנקפורט ווייטער אריינגעטריבען די יודען אין זייערע בלאטיגע גאסלעך פון דער געטא. אין האמבורג האבען די שונאים אזוי אנגערייצט דאס פאלק אויף די יודען, אז עס האט אפילו ניט געהאלפען וואס דער סענאט איז געוועהן פאר זיי. דאס אייגענע האט זיך אויך געטהון אין האנאווער, ברוינשווייג און העססען, און בעזאנדערס אין לובעק און ברעמען: דארט איז מען נאך מעהר אין כעס געוועהן אויף די יודען דערפאר וואס מען איז עטליכע יאהר געצוואונגען געוועהן זיי צו בעטראכטען ווי מענשען. און דערפאר האבען זיך געפונען בעלנים, וואס האבען געשריגען, אז מען דארף זיי אין גאנצען ארויסטרייבען. דעמאלט האט אבער בעדארפט זיין דער וויענער קאנגרעס, און די וועלט האט ארויסגעקוקט, אז דארט וועט מען בעווארענען אללע שאלות

פון דער לעצטער צייט. אודאי האבען זיך אהין געווארפען די פראנקפורטער יודען אונ האבען טאקי געהאט רעכטע טענות, ווייל ערשטענס, האבען זיי בעצאהלט מזומן געלד פאר זייער פרייהייט אונ קיינער האט זיי ניט געזאגט, אז מען פערקויפט זיי די רעכטע נאר אויף צוויי-דריי-יאהר, אונ צווייטענס, האבען זיי געשריגען, אז אין דער צייט ווען דאס לאנד איז געוועהן אין סכנה האבען זיי איינגעשטעלט זייער לעבען אונ האבען שון דערמיט אלליין פער-דיענט מען זאל זיי רעכנען פאר אמת'ע דייטשע קינדער. רערצו האט נאך א ביסעל צוגעהאלפען דער יונגער ראטהשילד וואס האט נאך דעם פאטער'ס טויט נאך פערגרעסערט זיינע געשעפטען, אונ נאך א גרעסערע טובה האט געטהון די בארארנין פאני פאן ארנשטיין, וואס די גרעסטע שררות פלעגען קומען צו איהר אונ זי האט געפועלט ביי די מיניסטארען הארדענבערג אונ מעטערניך אז זיי זאלען ביים קאנגרעס זיך אננעהמען פאר די יודען.

די גאנצע ארבייט איז אבער געוועהן אומזיסט. אומעדום, וואו די פראנ-צאזישע מאכט האט פריהער אריינגעבראכט די פרייהייט, האט מען זיך באלד געחאפט צוריק, ווען מען איז נאר געוואהר געווארען, אז מען האט זיך שוין ניט מעהר פאר וועמען צו שרעקען. עס איז כמעט אין גאנץ איירופא געווארען א איבערקעהרעניש: דער פאפסט פיוס דער זיבעטע האט זיך גענומען נאך אמאל איינצופיהרען די אינקוויזיציאן, ער האט געהייסען גייטהען די יודען זיי זאלען ווייטער הערען דרשות פון קאטאלישע גייסטליכע, אונ פון די שאנע הייזער, וועלכע זיי האבען זיך אין די עטליכע גליקליכע יאהר געקויפט אדער געדונגען אין די ברייטע גאסען פון רום, האט ער זיי משלח געוועהן צוריק אין זייער געטא. פון איטאליען האבען זיך אויך די דייטשען אראבגענומען א מוסר אונ האבען אנגעהויבען נאך מיט מעהר כח צו ארבייטען געגען די יודען, נאר זיי האבען די שנאה איינגעוויקעלט אין ליעבשאפט צום פאטערלאנד, אונ האבען געשריגען, אז נאר די דייטשען האבען דאס רעכט צו הערשען ביי זיך אין לאנד אונ אללע אנדערע פעלקער מוזען אנבויגען דעם קאפ. דעמאלט האט איינער פון די שונאי ישראל, א פראפעסאר פון דער בערלינער אוניווער-זיטאט, פרידריך רוהס, ארויסגעלאזט א בוך אונ האט בעוויזען אז מען מוז די יודען שטארק האלטען אין די הענד, ארויפלעגען אויף זיי די גרעסטע נתינות, זיי הייסען טראגען א בעזונדער צייכען אויף די קליידער אונ מאכען זיי אזוי שווער דאס לעבען אין לאנד אז זיי זאלען אלליין אנטלויפען. אין גאנץ דייטשלאנד האט מען זיך מיט דעם בוך ארומגעטראגען ווי מיט א אבן טוב,

ווייל אַזוי איז געוועהן די מיינונג פונ'ם פאָלק וואס איז געגאַנגען מיט דעם כּלל, אַז וואס ערגער עס וועט זיין דעם יודען דאס בעסער וועט זיין פאַר זיי. אוודאי האָבען די יודען פונ'ם קאנגרעס אויך ניט געקאָנט האָבען קיין גרויסע ישועה: אויף'ס פּאַפּיער איז טאַקי געשטאַנען, אַז מען מוז געבען יודען אַללע רעכטע נאָר אַז עס איז געקומען צו עפּיס האָט מען אָנגעהויבען לערנען אַזוי פיעל פּרושים, אַז די יודען האָבען געדאַנקט גאָטט, וואס מען האָט זיי שוין נאָר ניט געטשעפּעט און מען האָט זיי געלאָזט חאָטש לעבען אין ענגשאַפט און אָרעמקייט ווי פריהר.

זעהר אַ ביטערע צייט האָט זיך אָנגעהויבען פאַר די דייטשע יודען. עס איז אַזוי אויסגעקומען אַז דער וויענער קאָנגרעס, וואס האָט קלאָמערשט בעוואָרענט די יודען, האָט געשטעלט דעם גנב ביי דער טהיר פאַר אַ שומר, און האָט געמאַכט אַז פּרייסען און אעסטרייך זאָלען אַכטונג געבען אויף די איבעריגע קליינערע מלוכות און שטאָדט, מען זאָל דאָרט יודען בעהאַנדלען מיט יושר. ביי אַזעלכע צוויי שומרים האָט דער יוד געמוזט האָבען דאס מזל פון דעם קינד, וואס ווערד דערשטיקט צווישען דער אַקושערין און צווישען דער קימפּעטאָרען. אין פּרייסען איז דער נאָהמען „יוד" געוועהן בעדעקט מיט שאַנד און שפּאָט, אין אַ סך אָרטער האָבען יודען ניט געטאָרט וואָהנען, ניט פיהרען קיין מסחרים, ניט קויפען קיין הייזער ביי קריסטען, ניט אַרויספאָהרען פון דעם פּלאַץ וואו זיי האָבען זיך שוין געפונען, און איינער פון די היידעל־בערגער פּראָפעסאָרען פרידריך פריעס, האָט זיך ניט געשעמט אָפענטליך צו שרייבען, אַז עס איז ניטאָ קיין אַנדער מיטעל פּטור צו ווערען פון די יודען, נאָר מען זאָל זיי פערניכטען. נאָך ערגער איז געוועהן אין אעסטרייך, וואו די יודען האָבען געמוזט וואהנען אין בעזונדערע גאַסען. קיין טיראָל האָבען זיי גאָר ניט געטאָרט אַריינשמעקען, אין באָהמען האָט מען זיי ניט געלאָזט זיצען אין דאָרפער, אין מאָהרען האָט מען פאַר זיי פערשלאָסען אַזעלכע האַנדעלס־שטאָדט ווי ברונן און אָלמוטץ, און ביי דעם אַללעמען האָט מען ביי זיי געריסען זעהר פיעל מס, סאָלדאַטען האָבען זיי געמוזט געבען, און דער יוד האָט געמאַכט דיענען דאס גאַנצע לעבען איז ער גראָסער פון אַ אונטער־אָפיציער ניט געוואָרען. אוודאי אַז מען האָט געזעהען ווי פּרייסען און אעסטרייך בעהאַנדלען די יודען האָט מען פערשטאַנען, אַז שטאַרק פערדריסען וועט זיי ניט, ווען מען וועט ניט אַזוי ריכטיג אויספאָלגען דעם הסכם פון וויענער קאָנגרעס, און מען האָט זיך גענומען אָברעכען מיט די יודען נאָך מיט מעהר אַכזריות ווי

אמאל. פון לובעק האט מען באלד ארויסגעטריבען פערציג יודישע משפחות, און ברעמען האט אויך געטהון דאס אייגענע. פראנקפורט האט אויך געוואלט ארויסטרייבען איהרע יודען, נאר דארט האבען זיך די יודען ארויסגעשטעלט, און אזוי ווי דער סענאט האט מורא געהאט, אז לפנים וועלען פרייסען און אסטערריך זיך מוזען אננעהמען פאר די יודען, איז געבליבען מען זאל אנהויבען פרעגען שאלות וועגען קאנגרעס אליין, און מען האט זיך געווענדעט צו גרויסע פראפעסארען פון בערלין און מארבורג מיט א בקשה זיי זאלען גוט בעקלאהרען די זאך און ארויסזאגען זייער מיינונג: צו האט נאר דער וויענער קאנגרעס רעכט געהאט זיך אריינצומישען אין א שאלה, וואס איז נוגע דעם אינווענינגסטען לעבען פון דער שטאדט? די יודען האבען אויך ניט געשוויגען און דעמאלט האט דער יונגער בארנע אנגעשריבען א פאפיער, אין וועלכען ער האט אויסגעוויזען ווי ווייט די שונאים זענען פון שכל און פון יושר. ניין יאהר האט געדויערט ביז די פראפעסארען האבען געפסקנט, אזלויט די געזעצע פון אמאל קאנען די יודען ניט פאדערן קיין שום רעכטע. דער פסק האט אפילו קיין ממשות ניט געהאט, נאר די שנאה צו די יודען האט ער פערגרעסערט אהן א שיעור, מען האט קיין יודען ניט געלאזט קיין נאס דורכגעהען, און עס איז געבארען געווארען א נייעס ווארטעל, וואס מען פלעגט נאכשרייען דעם יודען: „העפ, העפ", דאס זענען די ראשי תבות פון די לאטיינישע ווארטער „Hierosolyma est perdito" „ירושלים איז פערלארען".

נאר מיט די ווארטער אליין רודף'ן יודען איז אבער נמאס געווארען און מען האט זיך מישב געווען, אז עס וואלט ניט געשאדט מען זאל שלאגען און רויבען אויך. דעם אנהויב האט מען געמאכט אין ווירצבורג, וואו דאס פאלק איז אנגעפאלען אויף די יודישע הייזער און קלייטען, געבראכען טהירען, געשלאגען פענסטער, געראבעוועט, געהרג'ט, און ווען עס קומט ניט אריין קיין חיל וואלט געווען גאר א גרויסע שחיטה. אויפ'ן אנדערן טאג האבען די איינוואהנער געבעטען מען זאל זיי בעפרייהען פון די יודען, און די מלוכה האט זיך געפיהלט אזוי שוואך אין מאכט און גערעכטיגקייט, אז זי האט עס זיי צו ליעב געטהון, און פיער הונדערט אביונים האבען געמוזט ארויס פון דער שטאדט און וואלגערן זיך אויף די פעלדער נאקעט און בלויז, הונגעריג און דארשטיג. באלד האט מען זיך מיט די יודען אזוי נוהג געווען אויך אין באמבערג, דארמשטאדט, מייניגען, קארלסרוהע און אפילו אין האמבורג. פראנקפורט האט זיך מן הסתם אויך מתקנא געווע־ן

אין אנדערע שטאדט, דארט איז מען גאז געוועהן אויף די יודען נאך פון פריהר, אונ אחוץ דעם האט מען ארויסגעקוקט מען זאל אבראבעוועהן ראטהשילד'ן, נאר אזוי ווי אללע שררות האבען ביי איהם געהאלטען זייער געלד האט מען איהם געמוזט אבהיטען אונ צו ליעב דעם האט מען אריינגעשיקט זעהר פיעל חיל אונ מען האט ניט דערלאזט צו קיין אומגליק. דאס אייגענע איז אויך געשעהען אין היידעלבערג, וואו די שונאי ישראל האבען זיך שטארק געוואלט צופיהרען די האנד. נאר צוויי מענשענפריינדליכע פראפעסארען, דויב אונ טהיבא, האבען צונויפגענומען אסך סטודענטען אונ האבען בעשיצט די יודען כמעט מיט מסירת נפש.

פון דייטשלאנד האט זיך דאס פייער אריבער געהאפט אויך קיין דאנעמארק, וואו די יודען האבען שוין געלעבט עטליכע יאהר גליקליך אונ פריי, נאר דארט האבען זיך חאטש געפונען פיעל מענשען, טאקי פון די איינוואהנער אלליין, וואס האבען זיך אנגענומען פאר די יודען אונ אפילו די גייסטליכע האבען זיי געשיצט, דערפאר האט מען אין באיערן ארויסגעוויזען מעהר רציחה ווי אומעדום אונ דארט האבען זיך שוין אבגעזוכט אזעלכע מחמירים וואס האבען געוואלט יוצא זיין די גרויסע מצוה פון יודען שלאגען מיט אללע הדורים: מען האט געברענט שולען צוריסען ספרי תורה אונ מען האט געמאכט אשהחינו דארויף וואס מען האט בענייהט די שאנע מדות פון צוריק מיט הונדערטער יאהרען.

אין דער דאזיגער פינסטערער צייט האט דער אויבערשטער דווקא אזוי געפיהרט, אז יודען זאלען פון זיך ארויסגעבען צוויי מענשען, וואס זיי רעכענט דייטשלאנד מיט רעכט פאר ליכטיגע שטערן, וועלכע האבען ניט דערלאזט די דייטשען אין גאנצען זיך פערבלאנזען אונ האבען אנגעוויזען דעם וועג צו דער פרייהייט, וואס האט זיך אנגעהויבען אים יאהר 1848 כמעט פאר גאנץ אייראפא. דאס זענען געוועהן לודוויג בארנע אונ היינריך היינע.

לודוויג בארנע, אדער ליב ברוך, איז געבאהרן אין פראנקפורט אם מאין אים יאהר 1786, זיין פאטער האט זיך גערעכענט פון די שאנסטע בעלי בתים פון דער פראנקפורטער יודישער קהלה. אז ליב איז נאך אקינד געוועהן האט מען שוין ארויסגעזעהען, אז זיין קאפ טראכט אונ אונטערשיידעט פון גוט אונ שלעכט, ווי אין שטובינגע אונ פאמיליען זאכען אזוי אויך אין אלס וואס בעגעגענט איהם אין קלאס צווישען חברים אונ אויפ'ן גאס צווישען מענשען. ניט איינמאל איז איהם זיין יונג בלוט צוקאכט געווארען, ווען עס פלעגען זיינע קריסטליכע

חברים מיט שפאט איהם נאכשרייען „יוד!“ ניט דערפאר וואס ער האט גע-רעכענט אז מיט דעם נאמען „יוד“ ברויך ער זיך טאקי שאמען, נאר ווייל זיין עהרליך יונג הארץ האט שוין דעמאלט געפיהלט די גאנצע אומזיסטע שנאה אונ די גאנצע אונגערעכטיגקייט, וואס עס ווערט אין דעם איינציגען ווארט אויס-געדריקט זיין גאנצעם פאלק. אזוי דערצאהלט ער אליין: „אז איך האב אמאל א רייזע פאס גענומען אין פראנקפורטער פאליציע, אונ ערגעץ א שרייבער'ל האט מיר אריינגעשריבען אין פאס „יודע!“ האב איך געפיהלט וואס ער מיינט דערמיט. אונ מיין הארץ האט דעמאלט געזאגט: „ווארט, ווארט, איך וועל אייך אויך שרייבען אמאל אפאס אייך אללעמען, וואס איהר האט ליעב דעם אנדערן בלוט צו פערגיסען אונ פון איהם אבשפאטען!“

אונ זיין הארץ האט אמת געזאגט. בארנע האט ווירקליך דעם דייטשען פאלק באלד א פאספארט געשריבען אונ איהם בעצייכענט מיט אללע זיינע סימנים, דאס הייסט: ער האט מיט זיין פייערינער פעדער די דייטשען אויפ-געוויזען אללע זייערע חסרונות אונ זייער אייגענע קנעכטישע לאגע; אבער ניט פון שנאה אונ ניט מיט נקמה האט ער עס געטהון, ווי ער האט אין זיינע קינדערשע יאהרען גערעכענט, נאר פון ליעבשאפט אונ רחמנות צו יעדען אונטערדריקטען ליידענדען מענשען. אונ פון זיין אמת'ר ליעבשאפט צו פרייהייט אונ גערעכטיגקייט. די אונרעכט, שפאט אונ פערדרוס, וואס ער האט זיך אלס יוד גענוג אנגעליטען האבען איהם די אויגען געאפענט איינצוזעהן די אונ-גערעכטיגקייט וואס ווערט בכלל יעדען איינציגען געטהון, זיין לאנגישער שכל האט באלד דערקענט, אז נאר דאריבער בעהאנדעלט דער דייטש זיין יודישען שכן אזוי נידריג אונ שלעכט, ווייל ער, דער דייטש אליין ווערט פון די גרא-סערע פאר איהם אזוי בעהאנדעלט, דאריבער האט ער זיין גאנץ לעבען אונ דעם גאנצען כח פון זיין פעדער געאפפערט, דער וועלט צו ערקלארען וואס רעכט אונ אונרעכט הייסט, אונ האט געלערנט יעדען זיינע אייגענע מענשענ-רעכטע דערקענען אונ די אייגענע מענשענווירדע שאטצען אונ טהייער האלטען. ער האט שטארק געהאפט, אז נאר בילדונג, פרייהייט אונ אויפקלערונג קאנען זיין ליידענד פאלק העלפען, אונ ער האט מיט זיין בלוט פונ'ם הארצען גע-שריבען דיזע האפנונג זאלל אויסגעפיהרט ווערן. דאס ליידען פון זיין פאלק האט איהם געלערנט פערשטעהען אונ פיהלען די ליידען פון יעדען ליידענדען אונ ער האט זיך דער גאנצער וועלט ליידענדע אוועקגעגעבען, אונ כדי מען זאלל ניט זאגען, אז זיין גאנצע בינה איז נאר זיך אליין אונ זיינע יודען

האט ער אים יאהר 1818 אין אפפענבאך אנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען. אין הארצען איז ער אבער א יוד געבליבען, געטריי זיין פאלק אונ האט נאך מיט מעהר מוטה אונ פייער פערטהיידיגט יודען אלס פריהער; ער האט איין געלעגענהייט ניט דורכגעלאזען, וואו ער האט ניט צו נישט געמאכט די שונאים'ס טענות אונ בעשולדיגונג געגען יודען. אונ דייטשלאנד האט אין איהם באלד דערזעהען, אז ער איז א גרויסער וויכטיגער שרייבער, וואס דערמאנט א אהנליכקייט צו לעססינגען. מען קאן אבער זאגען, אז ער האט נאך מעהר פאר לעססינגען דער וועלט נוטצען געבראכט, ווייל לעססינג'ס ווערק זיינען נאר פאר דער העכערע קלאסע געוועהן, בארנע אבער האט געשריבען פאר אללע קלאסען, אונ אלץ וואס ער האט געשריבען האט דער גרעסטער אונ דער קלענסטער געלעזען אונ פערשטאנען. אונ ביסלעכווייז האבען זיך זיינע ווערטער איינגעווארצעלט אין פיעל הערצער אונ האבען, מיט דער צייט, אויך די געוויגשטע פריכטע געגעבען אויף וועלכע ער האט געהאפפט. איבער זיין צו אפטען ארויסזאגען דעם אמת גאנץ אפען האט ער זיך געמוזט בעזעצען אין פאריז, אונ האט פון דארט זיינע בעריהמטע „פאריזער בריפע" געשריבען, וועלכע האבען אין זייער צייט א גרויסען רושם געמאכט, אונ אזוי האט ער ניט אויפגעהערט צו שרייבען אונ צו שטרייטען פאר דער פרייהייט אונ גערעכטיגקייט זיין גאנצען לעבען ביז זיין טויט. אים יאהר 1837 איז בארנע געשטארבען אין פאריז, נאר זיין נאמען אונ זיינע ווערקע לעבען נאך אונ וועלען נאך לאנג לעבען אין דער געשיכטע פונ'ם דייטשעשען פאלק אונ אויך טהייער בלייבען אין אונזער יודישער געשיכטע.

דער אנדערער אונ נאך גרעסערער יוד איז היינריך היינע. געבאהרען אין דיססעלדארף אים יאהר 1799. ער האט ניט נאר א גרעסערן טאלאנט געהאט פאר בארנען, אבער אויך א ווארעמערע ליעבענדערע יודיש הארץ האט ער געהאט פאר איהם. אין בארנען זעהען מיר נאר, אז ער איז א שונא פון דער אונגערעכטיגקייט וואס ווערט געגען יודען געטהון, נאר קיין בעזאנדערע ליעבשאפט צו יודען זעהט מען ניט אין איהם, אין היינע'ן אבער זעהט מען, אז ער האט יודען אונ יודישקייט אמת ליעב, אז ער פיהלט ווי זיין הארץ איז צום יודענטהום צוגעבונדען אונ איינגעוואקסען אונ איהם איז ניט נאר ליעב דער יוד, אבער אויך טהייער זיין תורה, זיין געשיכטע, זיינע צרות אונ ליידען טויזענדער יאהרען. „צייטענווייז; זאגט היינע, פיהל איך מיך שטאלץ וואס איך געהער צו דעם געאדעלטען אוראלטען שטאם, וואס האט אזוי פיעל

געקאנט אויסליידען אונ אריבערטראגען כדי זיין יחוס ניט צו פערקויפען!" איך זעה די גריבען, שרייבט ער, זענען נאר שאנע יונגלעך געװעהן, די יודען אבער זעננען מאננער געװאהן, גבורים, װאס לאזען זיך ניט בויגען, ניט נאר אמאל, אבער טאקי ביז היינטיגען טאג, האט'ש זיי האבען אזוי פיעל פערפאלגונגען אונ צרות געהאט, אונ װאלט איך ניט האלטען דאס, װאס לייט נעהמען זיך איבער מיט זייער יחוס, פאר א גרויסע נארישקייט, װאלט איך מאגען אמת שטאלצן זיין דערמיט װאס מיינע אלטערן געהארן צו דעם „בית ישראל" אונ קומען ארויס פון העלדען װעלכע האבען זיך געלאזט פייניגען אונ זייגען אין פייער געגאנגען אויף קדוש השם, װאס איך קום ארויס פון יענע, װעלכע האבען די מענשען מיט גאט בעקאנט געמאכט אונ זיי די ערשטע מוסר געלערנט; פון דעם פאלק װאס האט אויף אללע געדאנקען פעלדער זיינע העלדען אויסגעשטעלט אונ פאר יעדען ליכטיגען שטראהל גענוג בלוט אונ קרבנות געגעבען!"

אין די יונגע יאהרען נאך איז ער צוגעשטאנען צו דער חברה יודישע יונגע לייט, װאס האבען געארבייט צו פערברייטערן בילדונג צװישען יודען אונ מיט צוארבייטען פאר ספעציאלע יודישע װיססענשאפט. מיט זיינע אללע חברים צוגלייך, האט ער אויך זיך א נדר געטהון דאס יודישקייט ניט צו פערביטען פאר קיין גליקליכע שטעללע ביי דער רעגירונג אדער ביי איין אנדערן; אונ היינע האט טאקי אין דער יוגענד געלערנט אונ האט אלין געטהון צו דערקענען יודען אונ יודישקייט. אזוי זאגט ער אמאל: „דער גייסט פון דער יודישער געשיכטע ענטדעקט זיך מיר װאס א טאג מעהר אונ מעהר!" אונ צו בעװאונדערן אונ כמעט ניט צו פערשטעהען איז, װאס גראד אין דער צייט, װאס ער האט זיך געפיהלט צו יודענטהום צו געבונדענער װי פריהער, האט ער זיך פלוצלונג, דעם 28 טען יוני 1825 געלאזט טויפען. אבער דאס טויפען זיך האט איהם צו זיינע ברידער יודען נאך נאהענטער צוגעבונדען, אונ װאס עלטער ער איז געװארן, דאס ליבער אונ דאס טהייערער איז ביי איהם געװארען דאס יודענטהום. פאר דער ביבעל (תורה) האט ער קיין װערטער געהאט זיין בעװאונדערונג אונ אכטונג אויסצודריקען. „די יודען קאנען זיך טרעסטען װאס זיי האבען נאר ירושלים אונ דעם בית המקדש פערלארען, ענטקעגען די תורה װאס זיי האבען ארויסגעראטעװעט איז זייער אבדה כמעט װי גאר נישט! װאס אין מיר האט זיך צוריק אויפגעהאפט דאס געפיהל פאר אמונה, האב איך צו פערדאנקען אט דעם היילינען ספר! די ביבעל איז פאר מיר ניט נאר א טרייסט

אליין, אבער אויך א סך וואס איך בעוואונדערע. אין דער יוגענד האב איך משה רבינו'ן ניט ליעב געהאט, עס קאן זיין, ווייל איך בין פערבלענדט געוועהן פון די גריכישע קונסט אונ איך האב משה'ן ניט געקאנט מוחל זיין, וואס ער האט פערבאטען בילדער אונ סטאטויען צו מאכען, איך האב אבער ניט איינגעזעהן, אז האט'ש משה האט אללע געקינסטעלטע בילדער פיינד געהאט, איז ער אליין אבער דער גראסטער קינסטלער אין דער וועלט געוועהן. ער האט זיין קונסט-גייסט בענוצט, אזוי ווי די עגיפטישע קינסטלער, נאר וואס גרויסע, אונצערשטערבארעס אויסצובויען, אונ אזוי ווי יענע האבען פון שטיינער אייביגע פיראמידען געבויט, האט משה, וואס איז נאך מעהר קינסטלער פאר זיי געוועהן, גענומען אפאמיליע פון פאסטוכער אונ האט פון איהר א פאלק אויסגעבויט, א פאלק וואס האלט זיך אונ וועט זיך פיעל לאנגער האלטען פאר די פיראמידען, א גרויס אייביג פאלק, גאטטעס פאלק, וואס דינט אללע אנדערע פעלקער אלס מוסטער; יא, וואס איז באמת א מוסטער פאר דער גאנצער מענשהייט! משה, האט דאס פאלק ישראל בעשאפפען! — .. אונ אזוי ווי איך האב אין אנהייב משה'ן ניט פערשטאנען, אזוי האב איך זיין ווערק, די יודען ערסט שפעטער בעגריפען; די יודען וועלכען די וועלט האט איהר בעגריעף פון איין איינציגען גאט צו פערדאנקען, די יודען, וואס האבען גאטט'ס געבאט אונ זיין היילינגע לעהרע געראטעט פון אללע שטורעמס אונ מלחמות ניכער ווי זייער לאנד אונ לעבען, ווי זייער פרייהייט אונ אינאבהאנגינקייט. אונ זיי, די יודען האבען דעם טהייערן אוצר דער וועלט פריי געגעבען, דער מענשהייט טרייסט אונ גליק צו פערשאפען!" אין אזא ארט אייסערט זיך היינע פיעל מאל, וואו איהם קומט נאר פאר וועגען יודען אונ יודישקייט צו רעדען. זיין שיר "ר' יהודה הלוי" בעווייזט ווי ליעב די יודישע פאעזיע איז איהם געוועהן, אונ מען קאן זאגען: וועגן בארנע האט פאר יודען געשטריטען, האט אבער היינע די יודישע וואונדען געהיילט, אונ האט יודישען מוטה געשטארקט אונ אויפגעהייבען, אונ דערמיט אליין איז ניט אבצושאצען דעם ווערטה פון זיין טהון אונ ווירקען פאר יודען. אזוי ווי בארנען איז אויך היינען בעשערט געוועהן צו שטארבען אין פאריז: ער איז געשטארבען אים יאהר 1854. נאר וואס ווייטער אונ ווייטער ווערן זיינע ווערקע אין דער וועלט אלס בעקאנטער אונ בעליבטער. היינעס שריפטען זיינען שוין איין איינענטהום געווארן ניט נאר פון דייטשען, נאר זיי געהערן שוין דער גאנצער געבילדעטער מענשהייט, אונ זעלטען ווען א פאעט איז נאך אין דער וועלט אזוי בעליבט געווארן, ביי דעם גראסטען ווי

ביים קלענסטען, אזוי בעליבט ווי היינעם פאעזיע איז און וועט בלייבען. פאר יודען האט ער געוויס זעהר א גרויסען ווערטה, ווייל קיינער קאנן ניט אבלייגענען וואס ער אליין האט זיין גאנצען לעבען ביז א מינוט פאר זיין טויט געזאגט, אז ער איז א יוד און שטארבט א יוד, און נאך אזעלכע רייד וואס ער האט אויך אויף דער געבילדעטער וועלט ירושה געלאזען, ווער קאנן עס איהם אבלייקענען ?!

אז די יודען פון דייטשלאנד און אסטעררייך איז אזוי שלעכט געוועהן האבען זיך א טהייל פון זיי געווארפען אויף אללע זייטען און האבען אנגעהויבען זוכען הילף דארט, וואו די ישועה איז דווקא געוועהן ווייט. דעמאלט האט גראד א משוגע'נער גייסטליכער טהאמאש פעשעל פון ברוינויא, אין אסטעררייך געמאכט אים יאהר 1814 א בעזונדער סעקטע, וואס האט אליין ניט געוואוסט וואס זי וויל, נאר אזוי ווי מען האט זיי אנגעהויבען רודפ'ן האט זיך זייער צאהל פערגרעסערט ביז פינף טויזענד. צו זיי זענען צוגעשטאנען עטליכע יודען און האבען געמיינט, אז דורך דער סעקטע וועלען זיי געהאלפען ווערען; די גאנצע סעקטע האט אבער געדויערט, זעהר א קורצע צייט, זיי זענען אללע אזוי ווייט פערקראכען, אז זיי האבען געוואלט קוילען אייגענע קינדער, און עס האט זיך אויסגעלאזט דערמיט, וואס אין פינף יאהר ארום איז שוין קיין זכר ניט געוועהן פון דער דאזיגער סעקטע, וואס האט זיך גערופען, „דער יודיש קריסטליכער גלויבען" און טהאמאש פעשעל האט געענדיגט זיין לעבען אין א הויז פון משוגעים. דאס איז געוועהן א קורצער חלום אין א געשטערטען שלאף פון א מענשען, וואס האט ניט וואו א קאפ אנידערצולעגען: ער שפארט זיך אן אויף א שטיין, עס ווייזט זיך איהם אויס אויפ'ן הימעל א יריד און ער חאפט זיך נאר אויף מיט קאפ־וועטהיג....

ניט בעסער האט זיך אויסגעלאזט איין אנדער יודישער חלום, וואס האט אויך מעהר ניט געדויערט ווי א פאר יאהר. אין אמעריקא האט געוואהנט א גרויסער יודישער עושר, ר' מרדכי עמנואל נח, וואס איז פריהר געוועהן אמעריקאנישער געזאנדטער ביי דער מלוכה פון תוניס, אז ער האט געהערט פון דער ווייטענס וואס פאר א צרות עס טראגען איבער זיינע ברידער אין אייראפא איז ביי איהם געבליבען א פלאן צוזאמען צונעהמען זיינע צוזייעטע און צושפרייטע ליידענדע ברידער קיין אמעריקא און דארט מאכען פון זיי א זעלבסטאנדיגע מלוכה. ר' מרדכי עמנואל נח האט בעטראכט אז אין אמעריקא זענען דעמאלט געוועהן זעהר ווייניג יודען, צוויי קליינע יודישע קהלות האבען

עקסיסטירט אין נוי-יארק אונ נוי-פארט אונ ווייטער האט מען אין פיעל ארטער אפילו ניט געקאנט דאס געשטאלט פון א יודען. מען דערצעהלט אפילו, אז אין אזא גרויסער שטאדט ווי ציננציננאטי האט זיך ערשט אים יאהר 1816 בעזעצט דער ערשטער יוד – א זייגערמאכער, אונ איינער פון די דארפסלייט האט איהם געבראכט א זייגער צו פערריכטען; אין עטליכע טאג ארום איז ער געקומען אבנעהמען זיין זייגער, האט ער געפונען די קלייט פערשלאסען אונ האט שוין גערעכענט, אז דער זייגערמאכער איז געווים אנטלאפען. אז ער האט זיך אבער אנגעהויבען צו פרעגען ביי די שכנים, האט מען איהם פערשטעהען געגעבען, אז היינט איז שבת אונ אזוי ווי דער זייגערמאכער איז א יוד האט ער זיין קלייט צוגעמאכט. מיט א שמחה איז ער צוריקגעקומען אין דארף אונ האט דער משפחה דערצעהלט אז אין שטאדט איז דא א יוד, אונ אז ער איז דערנאך אין א וואכען-טאג געפאהרען אבנעהמען דעם זייגער האט ער געמוזט מיטנעהמען זיין אלטע מוטטער, וואס איז געוועהן זעהר נייגיריג אונ האט געוואלט מיט איהרע אייגענע אויגען זעהן אזעלכען, וואס שטאמט ארוים פונ'ם אלטען יודישען פאלק. ביי אזא לאגע וואס די אמעריקאנער האבען אפילו ניט געוואוסט ווי א יוד זעהט אויס אונ ביי דער פרייהייט וואס אללע פעלקער האבען געהאט אין אמעריקא, איז דערפלאן ניט געוועהן אפילו קיין שלעכטער, אז יודען זאלען זיך בעזעצען אין דעם נייען אונ פרייען לאנד, נאר ר' מרדכי עמנואל נח האט, ווי עס שיינט, ניט געהאלטען פונ'ם פסוק: „והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד", אז מען דארף אנהויבען פון קליין אונ דערנאך ווערט עס שוין ממילא גרויס, ער האט געוואלט מיט אמאל אויפהויבען דאס יודישע פאלק אונ עס נאך מאכען פאר א בעל הבית אויף פרעמד ערד. עס איז טאקי געווארען א גרויסער רעש, אונ בעזאנדערס אז זיינע בריעף זענען אנגעקומען קיין אייראפא אונ ער האט בעשטימט. אז יעדער יוד זאל געבען א דאלאר א יאהר, דאס געלד זאל געהען אויף איבערצופיהרען דעם עולם קיין אמעריקא, אונ אכטונג געבען דארויף זאל א בעזונדער קאמיטעט אין פאריז. געהייסען האט עס, אז צו איהם זענען צוגעשטאנען פיעל רבנים, לומדים, באנקירען אונ געלעהרטע, ווי ר' אברהם וויטא די קולוניא פון פאריז, אנדראדא אונ גראדיז פון בארדא, מענדעזא פון לאנדאן, נונעץ קורדוזא פון גיבראלטאר, ר' אברהם בוסאק פון ליוואורנא אונ נאך אנדערע גרויסע לייט. דער טאג וואס מען האט בעדארפט לעגען דעם ערשטען שטיין אונ אנהויבען בויען די ערשטע יודישע שטאדט ארדט איז בעשטימט

גֶעוֶועהן אויפ'ן 7 פֶערְבְּרוּאַר 1826 אונ ר' מָרְדְכַי עַמְנוּאֵל נֹחַ הָאט טַאקֶי גֶעמַאכְט אַ גְרויסֶע צֶערֶעמָאנְיֶע אונ פון פִיעל אֶרְטֶער זֶענֶען זִיךְ דִי אַמֶערִיקַאנֶער צוּנוֹיפְגֶעפָאהֶרֶען צוּ דֶער יוּדִישֶׁער שִׂמְחָה אונ הָאבֶּען מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען פֶערגוּנֶען דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען צוּ אַ אֵיינֶענֶער נַחֲלָה. עֶס אִיז אָבֶּער דֶערְפוּן גָאר נִיט גֶעוָוארֶען, אונ שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט מֶען פֶערְגֶעסֶען אֲפִילוּ דֶעם זֵכֶר פון דֶער שְׁטָאדְט, אָדֶער, בֶּעסֶער גֶעזָאגְט, פון דֶעם לוּפְט-שְׁלָאס, וָואס אִיז אוּמְגֶעפַאלֶען נָאךְ עֶהדֶער מֶען הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעבּוֹיעֶט. מִיט דִי הֶענְד קָאן מֶען זִיךְ גָאר נִיט נֶעהמֶען פַאר דֶער צַייט, אונ דֶער אַמֶערִיקַאנִישֶׁער אֲדָמָה אִיז נִיט גֶעוֶועהן דֶער פְּלַאץ, וואוּ דִי יוּדִישֶׁע תֵּבָה זָאל זִיךְ קָאנֶען אָבְּשְׁטֶעלֶען, וֶוען דֶער מַבּוּל הָאט נָאךְ נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט אונ דִי בֶּאזֶע חֲוָואלְיֶעס טְרָאגֶען זֵי אַלְס וַוייטֶער אונ וַוייטֶער....

---

5 דִי רֶעפָארְם אונ דִי יוּדִישֶׁע וִויסֶענְשַׁאפְט.

(1818—1840 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

זַייט דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען זֶענֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פון פְרַייהַייט, אונ מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט גֶעוִויזֶען דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען דֶעם וֶועג פון אוֹיפְקְלֶעהרוּנְג, הָאבֶּען פִיעל פון דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע אָנְגֶעהֵייבֶּען נָאכְצוּטְרַאכְטֶען, אַז עֶס אִיז נִיט נוּט מֶען זָאל וַוייטֶער בְּלַייבֶּען בַּיי דִי אֵייגֶענֶע דִינִים אונ מִנְהָגִים, וָואס זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען אַ יְרוּשָׁה פון טוֹיזֶענְד יָאהר צוּרִיק, אַז עֶס זֶענֶען דָא אַ סַךְ זַאכֶען וָואס דֶער נַייעֶר דוֹר וֶועט דַארוֹיף נִיט וֶועלֶען אונ אוֹיךְ נִיט קָאנֶען בֶּעשְׁטֶעהֶען, אונ אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער אַיינְצוּפִיהרֶען אַ בִּיסֶעל נַייעֶס עֶהדֶער זִיךְ הַאלְטֶען פֶעסְט אִין דֶעם אַלְטֶען, אונ צוּ לִיעבּ דֶעם זָאלֶען פִיעל זִיךְ אָבְּזָאגֶען גָאר אִין גַאנְצֶען פון יוּדִישְׁקַייט. אַזוֹי הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען מַאכֶען אַ רֶעפָארְם, דָאס הֵייסְט: אִיבֶּער מַאכֶען, אָבְּשַׁאפֶען אַלֶע אִיבְּרִיגֶע זַאכֶען, אוֹיפְטְהוּן עֶפִּיס נַייעֶס אונ נֶעטְהִיגֶעס אונ גֶעבֶּען דֶעם יוּדִישְׁקַייט אַזַא פָארְם, אַז יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען אוֹיסְגְלַייכֶען מִיט אַלֶע אֵיירָאפֶּאִישֶׁע פֶאלְקֶער.

דֶער עֶרְשְׁטֶער וָואס הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען מַאכֶען נַייעֶ אָרְדְנוּנְגֶען בַּיים דַאוֶונֶען אִיז גֶעוֶועהן ר' יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל יַאקָאבְּזָאהן, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר'ן פָארְשְׁטֶעהֶער פון דִי יוּדֶען אִין וֶועסְטְפַאלֶען. עֶר הָאט אֵיינְגֶעפִיהרְט, צוּזַאמֶען מִיט דִי תְּפִלּוֹת אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אוֹיךְ דַייטְשֶׁע גֶעבֶּעטֶע, עֶר פְלֶעגְט

אַלֵיין דַרְשַׁנ׳ען אִין שׁוּל אוֹיף דַייטְשׁ, אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז צוּ דְרַייצֶעהן יָאהר זָאל מֶען פַאר דִי יוּדִישֶׁע מֶאדְלֶעךְ מַאכֶען אַמִין „בַּר מִצְוָה“ אָדֶער קָאנְפִירְמַאצִיָאן, דָאס הֵייסְט: זֵיי פֶּערְהֶארֶען צוּ וֵויסֶען זֵיי דִי יְסוֹדוֹת פוּן דֶער אֱמוּנָה, אוּנ זֵיי אוֹיךְ פֶּערְשְׁטֶעהֶען גֶעבֶּען וָואס פַאר אַדִינִים אוּנ מִצְוֹת זֵיי דַארְפֶען אָבְּהִיטֶען. אַז יַאקָאבְּזָאהן אִיז, אִים יָאהר 1815, אַרִיבֶּער קֵיין בֶּערְלִין, הָאט עֶר דָארְט אִין אַבֶּעזוּנְדֶער זָאל, צוּזַאמֶען מִיט׳ן בַּאנְקִיר ר׳ יַעֲקֹב בֶּעעֶר, דֶעם פָאטֶער פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען קָאמְפָּאזִיטָאר מֵאִיר־בֶּעעֶר, גֶעאֶפֶענְט אַשׁוּל אוּנ הָאט אוֹיךְ אַיינְגֶעפִיהרְט אַיין אָרְגֶעל. אַזַא שׁוּל הָאט צוּ זִיךְ, מִן הַסְתָּם, צוּגֶעצוֹיגֶען אַסַךְ עֶדְלֶע יוּנְגֶע לַייט, אוּנ דָארְט הָאבֶען זִיךְ אוֹיסְגֶעבִּילְדֶעט דִי עֶרְשְׁטֶע פְּרֶעדִיגֶער יַעֲקֹב אוֹיעֶרְבַּאךְ, קְלֵייא אוּנ גִינְזְבּוּרְג. דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען אָבֶער דָאס נִיט גֶעוָאלְט לַיידֶען אוּנ הָאבֶּען אַזוֹי לַאנְג גֶעאַרְבַּייט בַּיי דֶער מְלוּכָה, בִּיז מֶען הָאט גֶעהֵייסֶען פֶערְמַאכֶען דִי שׁוּל. דֶעמָאלְט אִיז קְלֵייא אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קֵיין הַאמְבּוּרְג אוּנ הָאט דָארְט גֶעאֶפֶענְט אַנַייעֶ שׁוּל, וָואס אִיז נָאךְ גֶעוָוארֶען אַסַךְ מֶעהר רֶעפָאמִירְט ווִי דִי בֶּערְלִינֶער.

דִי בִּיטֶערֶע יוּדִישֶׁע לַאגֶע פוּן אֵיין זַייט, אוּנ דָאס וָואס דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיפְצוּטְהוּן נַייעֶס, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט, הָאט גֶעמוּזְט פִיהרֶען דֶערְצוּ, וָואס דָאס לוֹמְדוּת אִיז גֶעפַאלֶען אוּנ דִי גְרוֹיסֶע יְשִׁיבוֹת פוּן פְּרָאג, פְרַאנְקְפוּרְט, אַלְטוֹנַא, מֶעטְץ, פוּרְטְה אוּנ הַאבֶּערְשְׁטָאדְט, וואוּ טוֹיזֶענְדֶער יוּדִישֶׁע בַּחוּרִים הָאבֶּען פְרִיהֶר גֶעשֶׁעפְּט זֵייעֶר גַאנְץ חֲרִיפוּת, זֶענֶען כִּמְעַט גֶעבְּלִיבֶּען לֶעדִיג. אֲפִילוּ אִין פּוֹילֶען הָאט זִיךְ דֶער צָאהל פוּן דִי לוֹמְדִים פֶערְקְלֵיינֶערְט אוּנ גֶעשֶׁעט אוֹיף דֶער וֶועלְט הָאבֶּען נָאר פִיער רַבָּנִים: ר׳ מָרְדְּכַי בֶּענֶעט פוּן נִיקָלְשְׁבּוּרְג, ר׳ יַעֲקֹב לִיסַא, ר׳ עֲקִיבָא אֵייגֶער אוּנ ר׳ משֶׁה סוֹפֵר. דִי דָאזִיגֶע רַבָּנִים אָבֶער הָאבֶּען אִין זִיךְ נִיט גֶעהַאט דֶעם כֹּחַ זִיךְ אַרוֹיסְצוּשְׁטֶעלֶען פַאר מַנְהִיגִים פוּנ׳ם גַאנְצֶען דוֹר, זֵיי הָאבֶּען מֶעהר נִיט גֶעוואוּסְט נָאר זֵייעֶרֶע שַׁאֲלוֹת אוּנ פּוֹסְקִים אוּנ הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען דִי אַלֶע, וָואס גֶעהֶען מִיט אֵיין אַנְדֶער דֶרֶךְ פַאר גְרוֹיסֶע אַפִּיקוֹרְסִים, וָואס עֶס אִיז שְׁוֶוער זֵיי מַחֲזִיר לְמוּטָב צוּ זַיין, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז גָאר נִיט כְּדַאי מִיט זֵיי הָאבֶּען צוּ טְהוּן. דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע הָאבֶּען טַאקִי מֶעהר נִיט בֶּעדַארְפְט נָאר מֶען זָאל זֵיי לָאזֶען טְהוּן רוּהִיג זֵייעֶר אַרְבַּייט, אוּנ אַז ר׳ משֶׁה סוֹפֵר הָאט זִיךְ עֶפִּיס יָא גֶעוָואלְט פְּרִיוֶוען אוּנ אָנְהוֹיבֶּען מִיט זֵיי אַמִלְחָמָה, אִיז יַאקָאבְּזָאהן נִיט פִיל גֶעוָועהן אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַבֶּעזוּנְדֶער שָׁלִיחַ צוּ דִי רַבָּנִים פוּן דִי קְלֵיינֶערֶע

שטאדט און בעטען ביי זיי איין הסכמה אויף די אללע אויפטהועכצען פון דער רעפארם, דעם שליח איז באלד געראטהען אריבערצושלעפען אויף זיין זייט צוויי רבנים: ר׳ אהרן הארין פון אראד און ר׳ משה קוניץ פון אפען. עס איז אבער שפעטער צוגעקומען דער רעפארם א בעשיצער פון אזא זייט, וואס מען האט עס גאר ניט געקאנט ערווארטען; איינער פון די פרימסטע לומדים אין דייטשלאנד, ר׳ אליעזער ריסער, איין איידעם פון׳ם רב ר׳ רפאל כהן און זיין רעכטע האנד, איז אפענטליך ארויסגעשפרונגען געגען די האמבורגער „פרומע", וואס האבען געשריגען, אז די אויפגעקלארטע מיט זייערע נייע שולען מאכען א תל פון יודישקייט, און האבען אנגעהויבען דרינגען, אז עס איז גאר קיין עולה ניט ווען מען דאווענט רוהיג, געלאסען מיט א שאנעם נוסח, און ניט מיט קיין קולות און געוואלדען ווי אין די קלייזלעך. אזוי האט די שול־רעפארם בעקומען מעהר קראפט, און ביסלעכווייז האבען אנגעהויבען אין די נייע שולען צו קומען בעלי בתים פון געוועהנליכע סוחרים. אים יאהר 1820 האבען די בערלינער און האמבורגער סוחרים, וואס זענען זיך צונויפגעפאהרען אויפ׳ן יריד קיין לייפציג און האבען דארט געמוזט בלייבען די גאנצע ימים נוראים, געאפענט דארט א קליין שולכען אויף דעם שטייגער פון׳ם האמבורגער טעמפעל, און מאיר־בער, וואס איז נאך דעמאלט געוועהן גאר א יונגער מאנן, האט אימיסטען אנגעשריבען די מוזיק פון עטליכע תפלות פאר׳ן קאהר. שפעטער מיט אפאר יאהר האבען זיך אזעלכע שולען געאפענט אויך אין קארלסרוהע, קאניגסבערג און ברעסלויא.

אז די האמבורגער פרומע האבען געזעהען ווי די אויפגעקלאהרטע הויבען אן אזוי וואקסען און זייערע רבנים זענען ניט אים שטאנד געגען זיי עפיס אויסצופיהרען, איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אויפנעהמען פאר רב און פארשטעהער א בעריהמטען למדן, וואס איז אי א בן תורה, אי ניט פרעמד פון בילדונג, כדי ער זאל וויסען וואו מען קאן טרעפען די שוואכע זייט פון׳ם שונא און זאל זיך קאנען געגען די רעפארמירטע ארויסשטעלען. דער גורל איז געפאלען אויף ר׳ יצחק בערנאס, און אזוי ווי ער איז טאקי געוועהן אמת קלוג און פרום האט ער זיך ניט געוואלט אריינלאזען אין מחלוקת און האט ביסלעכווייז אלליין אנגעהויבען מאכען נייע ארדנונגען, ביז ביידע צדדים האבען אויפגעהערט איינער דעם אנדערן נאכצוקוקען און יעדער האט אין זין געהאט זיינס. אזוי האט ר׳ יצחק בערנאס שטילערהייד געארבייט, אז צווישען די האמבורגער יודען זאל ווערען שטיל.

אין דער איינענער צייט האט מען אנגעהויבען הארען פון ר׳ יצחק נחמאנהיימער, דעם ערשטען פרעדיגער פון וויען, וואס האט כמעט פיערציג יאהר פערנומען זיין שטעללע און אללע האבען איהם ליעב געהאט, סאי פרומע, סאי אויפגעקלארטע. אז מען האט אין וויען געאפענט אים יאהר 1826 דעם ערשטען טעמפעל און מען האט אראבגעבראכט מאנהיימער׳ן, האט מען באלד פון איהם געהארט נאר איין ווארט „שלום“, ווייל ער האט פערשטאנען אז כל זמן די אויפגעקלארטע וועלען שטעהען אבגעזאנדערט פון׳ם פאלק און די פרומע וועלען קוקען אויף זיי קרום, וועט פון דער גאנצער רעפארם קיין תכלית ניט ווערען. דערפאר האט ער געדרונגען אז מען טאר ניט חאפען, און אז עס איז גלייכער צו געהען מיט א מיטעל־וועג, כדי אללע זאלען זיין צופרידען. מאנהיימער האט געוויזען, אז מען קאן זיך בעגעהען אהן א ארגעל, אבי עס זאל ניט זיין קיין געשריי וועגען חלול שבת, און ער האט רעכט געהאט. דער דרך פון שלום האט איהם געהאלפען צו ווערען דער פארשטעהער פון דער גאנצער יודישער קהלה און, אויף איהם קוקענדיג, האבען די קהלות פון פעשט, פראג און אנדערע שטאדט אויך איינגעפיהרט „קאהר־שולען“ און די אויפגעקלארטע האבען אומעדום אנגעהויבען שפיעלען א ראללע.

דעמאלט האבען דריי יונגע לייט, ר׳ יום טוב ליפמאן, אדער לעאפאלד צונץ, עדואהרד גאנז און ר׳ משה מאזער, געמאכט א בעזונדער חברה אויף צו ארבייטען וועגען דער יודישער וויסענשאפט. זיי האבען טאקי באמת געמיינט, אז די גאנצע שנאה צו יודען נעהמט זיך נאר דערפון, וואס זיי זענען ניט געבילדעט און קוים וועט די זונן פון אויפקלארונג שיינען איבער זיי וועט די שנאה לחלוטין פערשוואונדען ווערען און אללע וועלען זיי מקרב זיין ווי ברידער. דעם טעות האבען אויך אנדערע געבילדעטע יודען געהאט שפעטער מיט א סך יאהרען נאך אין עטליכע ערטער; עס איז אוודאי ביטער געווארען אויפ׳ן הארץ, ווען ניט קיין צארטליכע האנד האט אויפגעוועקט פון׳ם דרעמעל און געגעבען אנצוהערען אז מען דארף פערגעסען א נארישען חלום, ווי זיס ער זאל ניט זיין, נאר קיין רעה איז קיין מאל דערפון ניט ארויסגעקומען: די וויסענשאפט האט דערווייל צווישען יודען דערגרייכט זעהר א שאנע מדרגה און חכמה איז שטאנדיג געוועהן און וועט עביג בלייבען דאס בעסטע צירונג פאר׳ן יודען. אויך דעמאלט האבען די אללע, וועלכע האבען אונטערגעשטיצט די קליינע חברה, ניט בעדארפט קיין חרטה האבען. פון די יונגע שוואכע בוימעלעך זענען געווארען פעסטע איינגעווארצעלטע בוימער

מיט טהייערע פרות, און נאר גיך האבען זיך ארויסגעוויזען אזעלכע גרויסע לייט ווי ר׳ יצחק מרדכי יאסט, וועלכער האט דער ערשטער זיך גענומען שרייבען די געשיכטע פון יודען ביז צו דער נייער צייט, ר׳ נחמן קראכמאל, דער בעריהמטער פילאזאף, וואס האט אנגעשריבען א ספר „מורה נבוכי הזמן", ר׳ שלמה יהודה ליב ראפאפארט דער פראגער רב, וואס האט מיט זיין לעבען בעוויזען, אז בילדונג שאדט ניט צו פרומקייט, און ר׳ יוסף פערל, וואס האט געעפענט די ערשטע יודישע שולע אין טארנאפאל און האט גאליציען געמאכט פאר איין ארט פון תורה און חכמה.

נאר האטש די יודען האבען אזוי געארבייט אויפ׳ן פעלד פון וויסענשאפט, האט מען זיי אין דייטשלאנד נאך גוט פיינד געהאט און פון קיין רעכטע האט מען גאר ניט געטארט דענקען. די דייטשע מלוכות האבען ניט געוואלט זיך א משל נעהמען פון פראנקרייך, וואו מען האט אים יאהר 1830, ווען עס האט געהערשט לואי-פיליפ, אויסגעגלייכט אללע רעליגיאנען און דאס לאנד האט אויך זיך גענומען צו צאהלען שכירות די יודישע רבנים גלייך מיט די גייסטליכע און אויסהאלטען די ראבינערשולע, וואס מען האט צוריק מיט א יאהר געעפענט אין מעץ. אז עס פלעגען זיך אמאל יא געפינען עדלע מענשען, וואס האבען ניט געקוקט אויף זייער כבוד און האבען אויפגעוועקט די שאלה וועגען דער יודישער לאגע, האט מען זיי פערשריגען, און מען האט זיי ניט געלאזט קיין ווארט רעדען. אזוי איז אויך געוועהן אין פראנקפורט, ווען מען האט אין סענאט געוואלט האטש מאכען אהיתר וועגען יודישע חתונות און מבטל זיין דאס אלטע געזעץ, וואס האט ערלויבט נאר דעם עלטערן זוהן אין א יודישער משפחה חתונה צו האבען: צוויי דריטעל פון די סענאטארען זענען געוועהן געגען דעם און די איבריגע האבען געמוזט אנבויגען די קאפ. די דאזיגע פינסטערע צייט, ווען יודען האבען, דאכט זיך, בעדארפט פערלירען דעם לעצטען מוטה, האט אבער דוקא אויפגעמונטערט איין יודען ער זאל אוועקלעגען אללע זיינע כוחות און זאל אנהויבען א מלחמה פאר זיינע ברידער מיט אויסוועניגסטע שונאים. דאס איז געוועהן ר׳ גבריאל ריסער, א מענש וואס האט ניט אויפגעהערט דאס גאנצע לעבען ליעב צו האבען זיין פאלק מיט א אמת׳ער הייסער ליעבע און איז ניט מיעד געווארען צו זיין א מליץ יושר פאר זיינע ברידער ביז ער האט אלליין זוכה געוועהן צו זעהען פאר זיין טויט אים יאהר 1860, די דייטשע יודען נאר אין א פרעהליכען מצב. ניט וועניגער פון ריסער׳ן האט אויך געארבייט זיין חבר, דער דאקטאר ר׳ שלמה לודוויג שטיינהיים,

וָואס הָאט מִיט זַיינֶע שִׁירִים גֶעשְׁטַארְקְט דֶעם יוּדֶען אוּנ הָזָק גֶעמַאכְט פוּן דֶעם, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ דֶערשְׁרָאקֶען פַאר'ן עֶרְשְׁטֶען שְׁטוּרְמְווינְד אוּנ הָאט זִיךְ גֶעזוּכְט אַ בֶּעהֶאלְטֶענִישׁ צְווישֶׁען פְרֶעמְדֶע אוּנ נִיט צְווישֶׁען דִי זַיינִיגֶע.

אִין יֶענֶער צַייט הָאט אוֹיךְ דִי הֶעבְּרֶאאִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע אָנְגֶעהֵייבֶּען בְּלִיהֶען: ר' שְׁמוּאֵל לֵיבּ גָאלְדְבֶּערְג פוּן טַארְנָאפָּאל הָאט גֶעעֶפֶענְט אַ זְשׁוּרְנַאל „כֶּרֶם חֶמֶד" אוּנ דִי בֶּעסְטֶע יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע, צְווישֶׁען זֵיי אוֹיךְ צוּנְץ אוּנ ר' מִיכָאֵל זַאקְשׂ, זֶענֶען גֶעוָוארֶען זַיינֶע מִיטְאַרְבַּייטֶער. דֶערְמָאלְט הָאט אוֹיךְ שְׁטַארְק קוּנֶה שֵׁם גֶעוֶועהן מִיט זַיינֶע סְפָרִים ר' יִצְחָק שְׁמוּאֵל רֶעדְזְשִׁיוֹ פוּן גֶארְץ, אוּנ אוֹיף אִיהם קוּקֶענְדִיג, אִיז אִין אִיטַאלְיֶען גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶע חֶבְרָה פוּן הֶעבְּרֶאאִישֶׁע שְׁרַייבֶּער, צְווישֶׁען וֶועלְכֶע עֶס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט גְהִירוֹנְדִי, דֶער רַב פוּן פַּאדוּאַ, אַלְמַאנְצִי, אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע גְבִירִים, ר' שְׁמוּאֵל וִויטַא דֶע־לַא־וָואלְטֶע, אַ דָאקְטָאר פוּן מַאנְטוּאַ, אוּנ ר' שְׁמוּאֵל דָוִד לוּצַאטוֹ, דֶער דִירֶעקְטָאר פוּן דֶער רַאבִּינֶער־שׁוּלֶע אִין פַּאדוּאַ. אִים יָאהר 1837 הָאט אוֹיךְ דֶער דָאקְטָאר לוּדְוִויג פִילִיפְּזָאהְן, וָואס אִיז שְׁפֶּעטֶער גֶעוָוארֶען רַב אִין מַאגְדֶעבּוּרְג, אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען „דִי צַייטוּנְג דֶעס יוּדֶענְטְהוּמ'ס" אוּנ הָאט בִּיז זַיין טוֹידְט, מֶעהר פוּן פִינְפְצִיג יָאהר, נִיט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט דִי פֶּעדֶער פוּן דֶער הַאנְד.

אַזוֹי הָאבֶּען דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ אַרְבַּייטֶען, אוּנ זֵיי זֶענֶען גֶעגַאנְגֶען מִיט דֶעם דֶערֶךְ, אַז וִוי בַּאלְד דִי יוּדֶען וֶועלֶען זִיךְ בִּילְדֶען אוּנ וֶועלֶען נִיט זַיין פֶערְגְרֶאבְּט, וֶועט זֵיי דָאךְ בֶּעסֶער וֶוערֶען אוּנ אַלֶע אַנְדֶערֶע פֶּעלְקֶער וֶועלֶען נִיט עֶבִּיג קֶאנֶען פֶערְלֵייגְנֶען זֵייעֶר וֶוערְטְה. דֶערְפַאר הָאט יֶעדֶער פוּן זֵיי רוּהִיג, אָהן רַעַשׁ גֶעטְהוּן אַלְדִינְג וָואס עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט פַאר נוּטְצְלִיךְ אוּנ נֶאטְהִיג צוּ דֶעם צִיעל, וָואס אַלֶע הָאבֶּען גֶעהַאט פַאר דִי אוֹיגֶען. נִיט שְׁטֶענְדִיג אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן שְׁטִיל אִין דֶער יוּדִישֶׁער גֶעלֶעהְרְטֶען־וֶועלְט. צְווֵיי גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, וָואס זֶענֶען פוּן קִינְדְוַוייז אָן גֶעוֶועהן חֲבֵרִים, זֶענֶען זִיךְ צוּנַאנְגֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע דְרָכִים, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ צְווישֶׁען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מַחֲלוֹקֶת, נִיט חָלִילָה וֶועגֶען פֶערְזֶאנְלִיכֶע שִׂנְאָה, נָאר אַ אֱמֶת'ע מַחֲלוֹקֶת לְשֵׁם שָׁמַיִם. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן ר' אַבְרָהָם גַייגֶער, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן אַ גְרוֹיסֶער רַבָּנִישֶׁער מִשְׁפָּחָה, אוּנ ר' שִׁמְשׁוֹן רְפָאֵל הִירְשׁ, וָואס אִיז אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען בַּיי עֶלְטֶערְן־סוֹחֲרִים פוּנ'ם מִיטְלֶען גְרַאד. אֵייגֶענְטְלִיךְ, וֶוען מֶען זָאל רֶעכְנֶען אַז קִינְדֶער טְהוּעֶן שְׁטֶענְדִיג נָאךְ אֶלְטֶערֶע, וָואלְט גַייגֶער זִיךְ בֶּעדַארְפְט הַאלְטֶען אִין דִי רַבָּנִישֶׁע גֶאנְג אוּנ הִירְשׁ וָואלְט בֶּעדַארְפְט זַיין גָאר

אַ היינטיג-וועלטיגער ; צום סוף איז אויסגעקומען פונקט פערקעהרט : גייגער האט זיך ניט געוואלט בעגעהען נאר מיט אַ קאהר-שול און מיט עטליכע נייע צערעמאניעס , ער האט טאקי געטריגען, אַז מען דארף אומוואַרפען דעם גאנצען בנין וואס די רבנים האבען די לעצטע צייט אויסגעבויעט אהן אַ פּלאַן און אהן אַ ארדנונג ; הירש ווידער האט ניט געלאזט אנרירען אפילו איין אות פון'ם „שלחן ערוך" און האט געדרונגען, אַז קוים וויל מען איין שטיינדעל צונעהמען מוז דאס גאנצע הויז איינפאלען, און דער יוד וועט נאר בלייבען אין דרויסען און וועט סוף כל סוף מוזען ערגיץ אין דער פרעמד זיך אַריינבעטען אין שכנות. ביידע האבען זיך געהיצט, ביידע האבען מיט פייער אַרויסגעזאגט זייערע פערקעהרטע מיינונגען, נאר ביידע זענען געוועהן הייסע יודען, ביידע האבען גלייך ליעב געהאט זייערע ברידער און יעדער האט גערעכענט זיי צו העלפען מיט איין אנדער דרך.

דער גלאנצענדער צושטאנד פון דער יודישער וויסענשאפט האט אויך קריסטליכע געלעהרטע איינגעגעבען חשק זיך צו בעשעפטיגען מיט לשון קדש, און מיט בעזאנדער לויב מוז מען דערמאנען די נאהמען פון צוויי גרויסע לייט: פראנץ דעליטש, וואס האט זעכציג יאהר כסדר זיך אבגעגעבען מיט העב-ראיש, און אַדאם מארטינע. זיי האבען, צו ליעב דער יודישער וויסענ-שאפט, אויך ליעב בעקומען דאס יודישע פאלק, און ביי יעדער געלעגענהייט האבען זיי מיט פערגניגען אַרויסגעוויזען ווי זיי שאצען די יודען און האפען, אַז דאס יודישע מזל וועט נאך אַמאל שיינען ווי פריהער, אַזוי ווי עס פאסט טאקי פאר אַ פאלק מיט אַזא טהייערער ירושה, ווי די תורה און איהר עביגע היילינע שפראכע.

---

6 ר' משה מאנטעפיארע און די בלוטבעשולדיגונג פון דמשק.

(1840—1885 נאך קריסטוס געבורט).

דער שרעקליכער בלבול, וואס האט ווי אַ דונער געטראפען אים יאהר 1840 די יודען פון דמשק, און צוזאמען מיט זיי אַללע זייערע ברידער אויף דער גאנצער וועלט, און די ישועה וואס איז געקומען דורך אַ מענשען וואס האט אין זיין לעבען קיין הייליגערס ניט געוואוסט פון צדקה און מעשים טובים, דאס אַלדינג

האט אזוי צונויפגעבונדען דאס אומגליק פון דמשק מיט דעם זכר פון ר׳ משה מאנטעפיארע, אז מיר מוזען פריהר, עהדער מיר דערצעהלען די געשיכטע פון דער עלילה, זאגען עטליכע ווארטער וועגען דער גרויסקייט פון דעם צדיק, וואס האט צו זיך דערווייל קיין גלייכען ניט אין דער גאנצער געשיכטע פון דעם לעצטען יאהר הונדערט.

די משפחה מאנטאפיארע שטאמט ארויס פון איטאליען. דעם 8־טען חשון 1784 איז געבוירען געווארען ר׳ משה אין לווארנא ביי ניט קיין רייכע עלטערן. זיין פאטער וואס האט שטאנדיג געוואהנט אין לאנדאן, איז געוועהן א מיטלער בעל הבית, בעפאללען מיט א סך קינדער. ער איז פון דעסטוועגען געוועהן בכח צו געבען זיין זוהן איין ארענטליכע ערציהונג, און ווי ער האט נאר געענדיגט די שולע איז ער פרייוויליג אריינגעטרעטען אין מיליטער און האט זיך גיך אויסגעדינט פאר א קאפיטאן. די לאגע פון די יודען אין ענגלאנד איז אבער אין יענער צייט געוועהן אזוי טרויעריג, אז מאנטאפיארע האט ניט געקאנט מעהר בלייבען אין דיענסט און האט זיך געמוזט נעהמען צו מסחר. עטליכע יאהר האט ער געארבייט אין א גרויסען קאנטאר און האט דערווייל התונה געהאט מיט יהודית, דער טאכטער פונ׳ם רייכען און געבילדעטען סוחר ר׳ לוי כהן, וואס האט איהם געגעבען אזוי פיעל נדן, אז ער האט באלד געקאנט אויספיהרען צו ווערן בערזענמעקלער, וואס דעמאלט האט מען געמוזט בעצאהלען פאר אזא שטעלע ביז צוועלף טויזענד רובעל. דורכ׳ן ווייבס צד איז מאנטעפיארע געווארען א קרוב צו דער משפחה ראטהשילד, ווייל יהודית׳ס א שוועסטער הנה האט התונה געהאט מיט ר׳ נתן מאיר ראטהשילד, און האט אנגעהייבען ארבייטען פאר זייער האנדעלס־הויז. עס האט גאר ניט לאנג געדויערט און מאנטעפיארע וואס האט קיין קינדער געהאט האט זיך ערווארבען אזא קאפיטאל, אז ער האט זיך געקאנט ענטשליסען אוועקצווארפען אללע געשעפטען און זיך נעהמען גוטס צו טהון פאר דער וועלט, דיענען דעם לאנד און ברענגען נוטצען דעם פאלק. ער האט שוין געהאט זיין שלאס אין ראמסגעט, וואס צו ליעב דעם האט ער דאס גליק געהאט בעקאנט צו ווערען מיט דער קאניגין וויקטאריע, וועלכער איז נאך אין יענער צייט געוועהן פרינצעסין און פלעגט אפט קומען שפאציערען צו איהם אין גארטען. צוויי מאל האט מען איהם אויסגעקליבען אויף די גרעסטע שטעללען אין לאנד, און ער האט געארבייט מיט אללע כוחות צו בעווייזען, אז ניט אומזיסט האט מען איהם אזוי ליעב. קיין זאך איז פאר איהם ניט שווער געוועהן, און אז מען איז איהם

יאהר 1860 אין סיריען אנגעפאללען אויף די קריסטען אונ מען האט אומערום פון זייערטוועגען צוגויפגענומען נדבות האט ער זיך ניט געפוילט, ביי 76 יאהר, צו נעהמען אויף זיך די מיה אונ האט אליין אין עטליכע טאג געזאמעלט א פערטעל מילליאן רובעל.

נאר ווען זיין גוטסקייט האט זיך תמיד ארויסגעוויזען ביי יעדער געלעגענהייט בעת נאהטבעדירפטיגע האבען געזוכט הילף האט ער דאך זיין עדעל הארץ אוועקגעשענקט אין גאנצען זיינע ברידער. זיין ערסטע נסיעה קיין ירושלים איז געוועזען אים יאהר 1827 אונ פון דעמאלט אן איז ער זיבען מאל געוועזען אין ארץ ישראל. דעמאלט האט מען נאך ניט געוואוסט פון קיין אייזענבאהנען אונ אויף די שיפען איז מען אויך ניט זיכער געפאהרען, פון דעסטוועגען האט זיך מאנטעפיארע ענטשלאסען זיך צו לאזען אין לאנגען אונ געפאהרליכען וועג מיט זיין צארטליך ווייב יהודית, וואס האט ניט געוואלט פון איהם אבטרעטען אפילו אויף איין טאג אונ זי האט גערעכענט. אז זי איז מחויב מיט איהם צו טהיילען פרייד אונ לייד צוזאמען. גאטט האט אויך געבענשט זייער פאהרען, אונ אומעדום וואו זיי זיינען נאר געקומען האט מען זיי מקבל פנים געוועזען אונ ארויסבעגלייט מיט ברכות אונ לויב פאר זייער גרויסע צדקה. אים יאהר 1838 האבען זיי ווייטער זיך געזעגענט מיט לאנדאן אונ זיי האבען זיך געלאזט קיין פאלעסטינא, נאר אין מאלטא האט מען זיי געגעבען צו וויסען, אז דארט איז ארויס א גרויס חולאת אונ מענשען פאללען אין די גאסען. מאנטעפיארע האט אנגעהייבען צורעדען יהודית זי זאלל צוריקפאהרען קיין לאנדאן, נאר זי האט דערפון אפילו ניט געוואלט הערן. אויף פסח זיינען זיי געקומען קיין צפת אונ דער נאך זענען זיי אריינגעפאהרען קיין ירושלים, אונ דעמאלט איז שוין ביי מאנטעפיארע געבליבען די דעה צו מאכען שולען אונ גרינדען קאלאניען פאר יודישע ערדארבייטער. נאר אזוי ווי סיריען איז דעמאלט געשטאנען אונטער דער מאכט פון מצרים, איז מאנטעפיארע אימיסטען צוריקוועגס געפאהרען דורך אלכסנ־דריען אונ האט זיך דארט פארגעשטעללט דעם שני למלכות מחמד־עלי. ער האט איהם בעקאנט געמאכט מיט זיין פלאן, ווי אזוי ער האפט אויפצוהייבען דעם שטאנד פון די יודען אין ארץ ישראל מיט בילדונג אונ ארבייט, אונ האט אנגעהייבען שטארק נאכדענקען ווי אזוי ער זאלל אויספיהרען זיין פלאן וועגען די שוללען אונ קאלאניען אין פאלעסטינא; נאר פלוצלונג איז געווארען איין איבערשלאג: עס האבען זיך אין סיריען אנגעהויבען שרעקליכע רדיפות אונ יודען האבען דארט בעדארפט נאר איין אנדער הילף.

מאנטעפיארע איז אויך געוועהן צוויי מאל אין רוססלאנד: דאס ערסטע מאל ביים קייזער ניקאלאי דעם ערשטען אים יאהר 1846 און דאס אנדערע מאל- אים יאהר 1872 ביים קייזער אלכסנדר דעם צווייטען. ביידע מאל איז זיין פאהרען ניט געוועהן אומזיסט, ווייל ער איז זעהר געפאללען און ער האט מיט זיינע רעד געפועל'ט פיעל טובות פאר יודען. מען דערצעהלט אפילו, אז ער האט אזוי ווייט נושא חן געוועהן ביים קייזער ניקאלאי דעם ערשטען, אז ער האט איהם בפירוש געזאגט, אז ער וועט איהם צוליעב טהון און קוקען אויף זיינע ברידער נאר מיט אנדערע אויגען, ווען זיי וועלן האטש אביסעלע אהנליך זיין אויף איהם. ער האט איהם אויך געבעטען ער זאל זיך מעהר בעקענען מיט די רוססישע יודען טאמער וועט ער קאנען האבען א ווירקונג אויף זיי און זיי זאלן אוועקווארפען זייערע פעהלער. מאנטעפיארע איז טאקי צוליעב דעם אריינגעפאהרען אין פיעל יודישע שטאדט, ער האט צוטהיילט זעהר פיעל צדקה און אומעדום, וואו ער איז נאר געקומען איז ביי יודען געוועהן א גרויסער יום טוב. דאס אייגענע האט ער אויך געטהון אים יאהר 1867, ווען די רומענער זענען אנגעפאללען אויף די יודען אין בוקארעשט, מען האט צובראכען די שולל און עס איז געווארן א מרידה אין גאנצען לאנד. די טהערען פון זיינע דערשלאגענע ברידער האבען איהם שוין אראבגעבראכט קיין רומעניען, און די מלוכה האט איהם געמוזט צוזאגען, אז מעהר וועלען אזיינע זאכען ניט געשעהן. יעדע נסיעה זיינע אין ארץ ישראל האט פערבעסערט די לאגע פון די יודען, און אים יאהר 1854 איז איהם אויך געראטהען צו קויפען ערד פאר א קאלאניע, מאכען מאדכענשוהלען, א בקור חולים, און ער האט דארויף פארנוטצט 50,000 דאללאר וואס א אונבעקאנטער עושר פון ניי-ארלעאן ר' יהודה טורא האט צוואה געלאזט פאר'ן טויט, מען זאלל זיי איבערשיקען צו מאנטעפיארע'ן און ער זאלל מיט דעם געלד טהון ווי ער פערשטעהט.

אים יאהר 1862 איז מאנטעפיארע געבליבען איין אלמן און גאנץ ענגלאנד האט בעדויערט דעם טויט פון דער פרומער יהודית וואס איהר קבר געפינט זיך אין ראמסגעט ביי דער שוהל. מאנטעפיארע האט געלאזט שטעללען א טהייערע מצבה, וואס איז פונקט אזוי געמאכט געווארן ווי דער שטיין פון דער מוטטער רחל'ס קבר אויפ'ן וועג פון בית לחם. דאס האט ער געטהון מיט דער כונה, אז דער שטיין זאלל איהם שטאנדיג דערמאנען אין זיין טייער ארץ ישראל און אין זיין געליעבט פאלק, וואס זייט ער האט פערלארן זיין געטרייעסטען פריינד לעבט ער נאר פון זייערטוועגען. עס האט טאקי געדויערט נאר א קליינע צייט

האָט מען ווייטער דערהערט אַ געשריי פון אומגליקליכע און זיינע אָרעמע ברידער האָבען צו איהם גערופען. דאָס איז געוועהן אים יאָהר 1863 אין מאַראָקאָ, וואו יודען האָבען שוין דאָרט פון לאַנג אָן געליטען און, אַז מען האָט נאָך אויף זיי אויסגעטראַכט אַז זיי האָבען דערהרג'עט אַ שפּאַניער, האָט זיך אויף זיי אין גאַנצען אויסגעגאָסען דער צאָרן און מען האָט אָנגעהייבען מאַכען פון זיי אַ תל. איין יודען האָט מען באַלד פאַרמשפּט צום טויט, עטליכע האָט מען איינגעזעצט און די איבריגע האָט מען גלאַט בערויבט און געלאָזט נאַקעט און בלויז. די יודען האָבען שוין דאָרט געהערט, אַז אין ענגלאַנד איז דאָ אַ וואָהל־טהאָטיגער יוד וואָס איז גרייט זיך מפקיר צו זיין פאַר זיין פאָלק, און אַז דאָס וואַסער איז שוין צוגעקומען צום האַלז האָבען זיי איהם געגעבען צו וויסען.

אים שבת איז דער בריעף אָנגעקומען צו מאָנטעפיאָרע און זונטאָג איז ער שוין געלאָפען צום מיניסטער ער זאָלל טעלעגראַפירען צום ענגלישען קאָנסול מען זאָלל דאָרט בעשיצען די יודען. אין עטליכע טאָג האָט ער זיך פערטיג געמאַכט צו דער נסיעה, ער איז אַריינגעפאָהרען קיין פּאַריז און האָט איבער־גערעדט מיט'ן קייזער נאַפּאָלעאָן דעם דריטען, דערנאָך איז ער אַראָבגעפאָהרען קיין מאַדריד און האָט זיך געזעהן מיט דער קאָניגין איזאַבעללאַ, און טאַקי אין איין וואָך האָט ער זיך אַראָבגעהאַפּט קיין סעווילאַ און האָט גענומען אַ בריעף ביי'ם פאַטער פונ'ם שפּאַנישען קאָנסול, וואָס האָט בעשולדיגט די יודען אין דער רציחה. אַוודאי האָט שוין נאָך דעם מאָנטעפיאָרע וועניג געהאַט וואָס צו אַרבייטען, און ווי ער איז נאָר געקומען האָט מען באַלד די יודען בעפרייהעט.

מאָנטעפיאָרע האָט זיך שוין אָבער געוואָלט בענוצען מיט דער רייזע, ער זאָלל איבערהויפּט אַ טובה טהון די יודען אין מאַראָקאָ, און דאַריבער האָט ער זיך ענטשלאָסען אַריינצופאָהרען אין דער מדינה, זיך צוקוקען מעהר צום לעבען פון זיינע ברידער און זיך דערנאָך פאַרשטעללען דעם סולטאַן און רעדען פאַר איהם אַ גוט וואָרט. אַכט מעת־לעת כסדר האָט ער זיך געמוזט שלעפען ביי טאָג און ביי נאַכט, אין די גרעסטע היצען אין טיעפסטען זאַמד, און חאָטש ביי אַכציג יאָהר האָבען איהם שוין די כוחות ניט געקאָנט אַזוי דיענען, איז איהם פאָרט קיין זאַך ניט שווער געוועהן. דער סולטאַן האָט שוין געוואוסט פון איהם און האָט איהם אויפגענומען מיט אַ כבוד פון אַ מלך. ער האָט איהם אַריינגענומען צו זיך אין הויף, ער האָט מיט איהם די גאַנצע צייט שפּאַצירט און האָט איהם צוגעזאָגט צו בעווייזען חסד די יודען. פון דעמאָלט אָן איז זייער מעמד אויך בעסער און זיי געפינען שוטץ ביי דער מלוכה.

אויסצורעכענען אללע טובות וואס מאנטעפיארע האט אין זיין לעבען געטהון יודען איז זעהר שווער; מען קאן נאר זאגען, אז עס איז ניטא איין רעכטע זאך וואס איז נוגע יודען אדער אללע מענשען בכלל, וואס ער זאלל פאר איהם ניט טהון אלין וואס ער האט געקאנט. דערפאר איז זיין נאמען אזוי גרויס, אז זיין הונדערטיאהריגער געבורטסטאג איז געוועהן א יום טוב כמעט ביי דער גאנצער וועלט. דערפאר האט מען ביי זיין טויט ארויסגעזעהען, אז חאטש ער איז מיט קינדער ניט בעגליקט געווארען האט איהם גאטט געבענשט מיט א גאנץ פאלק, וואס בעוויינט איהם אצונד זעהר ווי אייגענע קינדער וואס זענען נאך איהם אזוי ווי יתומים געבליבען און וואס זיין זכר וועט בלייבען לברכה ביי יודען נאך אין שפעטערע דורות.

נאר מעהר פון אללע זאכען וואס ר' משה מאנטעפיארע האט אין זיין לאנג לעבען אויפגעטהון איז געוועהן די הילף וואס ער האט געבראכט די יודען פון דמשק, אין אזא ביטערער צייט. ווען זיי זענען אללע געוועהן אין דער גרעסטער סכנה און שונאים האבען זיך נאך געוואלט בענוצען מיט'ן אומגליק כדי דער פלעק זאל פאלען אויפ'ן גאנצען יודישען פאלק. אין דמשק איז געוועהן א קאטאלישע קירכע, וואס איז געשטאנען אונטער דעם שוטץ פון פראנקרייך, פלוצלונג איז דעם 5 פעב־רואר 1840, פערפאלען געווארען א גייסטליכער טהאמאש צוזאמען מיט זיין דיענער, און מען האט ניט געוואוסט וואו זייער געביין איז אהינגעקומען. טהאמאש פלעגט זיך בעשעפטיגען מיט מעדיצין און דערפאר פלעגט מען איהם אפט זעהען ארומגעהען איבער דער שטאדט שפאט ביי נאכט און גאנץ פריה, און ער איז, ווי מען זאגט, אויסגעוועהן אללע לאכער. אז ער איז דא פלוצלונג פערשוואונדען געווארען, האט מען געגעבען צו וויסען דעם פראנצאזישען קאנזול ראטי־מענטאן, א רשע מרושע, וואס האט שוין לאנג ארויסגעקוקט ער זאל זיך קאנען נוקם זיין אין די יודען, און חאטש עס איז קיין סוד ניט געוועהן, אז צוריק מיט עטליכע טאג האט זיך טהאמאש געקריגט מיט איין אראבער און יענער האט אפענטליך געשריגען, אז ער וועט פון זיינע הענד ניט ארויס, האט ראטי־מענטאן באלד ארויסגעלאזט א קלאנג, אז אין דער רציחה זענען די יודען שולדיג. ער האט אויף זיין זייט געניינט דעם גובערנאטאר שערף־פאשא, עס האבען זיך אבגעזוכט עדות וואס האבען טהאמאש'ן קלאמערשט פריהר מיט א נאכט געזעהען אין א יודישער גאס, און עס האט זיך אנגעהויבען א גאנצע חתונה, מען האט דאך אבער בעדארפט האבען עפיס א תירוץ, עס

זאל קיינעם ניט קשה זיין פאר וואס די שטילע דערשלאגענע יודען, וואס מען האט עפּיס ניט, אז זיי זאלען ארומלויפען מיט מעסערס אין די גאסען און הרגענען מענשען, האבען נאר אהן א סבה געקוילעט א גייסטליכען. איז מען געפאלען אויף א שכל און מען האט זיך געחאפט צום אלטען בלבול, אז דאס איז געטהון געווארען צו ליעב דעם, זיי זאלען האבען בלוט אויף פסח. קיין בעזאנדערע בעווייזע האט מען ניט בעדארפט, עס איז גענוג געוועהן, וואס א יודישער רופא האט זיך מעהר דערשראקען ווי אנדערע און זיין פנים האט אויסגעזעהען בלאס, איז שוין אויף איהם געפאלען דער גרעסטער חשד אז ער איז דער שרעקליכער רוצח. מען האט דעם רופא אנגעהויבען מוטשען, און אז ער האט געחאפט די ערשטע פינף הונדערט שטעקענס און מען האט איהם צוגעזאגט אללע טאג אזוי צו בעשטראפען, ווען ער וועט שווייגען, האט ער געאפענט דאס-מויל און האט געזאגט וואס מען האט נאר געוואלט. ערשטענס, האט ער זיך אליין מודה געוועהן און, צווייטענס, האט ער נאך אנגעוויזען זיבען פון די בכבוד'סטע און רייכסטע בעלי בתים, וואס האבען מיט איהם צוזאמען דערהרג'ט דעם גייסטליכען. מען האט באלד, מן הסתם, איינגעזעצט די אללע בעלי בתים, צווישען וועלכע איז אויך געוועהן איינער א זקן, איבער אכטציג יאהר, און מען האט זיי אנגעהויבען אנטהון ענוים קשים. א חוץ הונדערטער שטעקענס, וואס מען האט מיט זיי צוּבראכען זייערע אלטע ביינער, האט מען פון זייערטוועגען אויסגעטראכט נאר א אונמענשליכען ענש: מען האט זיי געלאזט שטעהען אויף די פיס אנדערטהאלבען מעת לעת כסדר, און אז איינעם האבען זיך די אויגען אנגעהויבען קלעבען און עס האט איהם געצויגען צו דרעמלען, האבען איהם באלד די סאלדאטען מיט פרישע קולאקעס דערמאנט אז מען טאר ניט שלאפען. עס איז נאר קיין כח ניט געוועהן איבערצוטראגען אזעלכע יסורים, און מען האט געוויס גערעכענט, אז מען וועט זיי אויך ברענגען דערצו זיי זאלען זיך מודה זיין, עס האט אבער ניט געהאלפען, די אונשולדיגע יודען האבען זיך בעסער ענטשלאסען צו שטארבען עהדער ארויפצווארפען אויף זיך און אויף זייער פאלק אזא ביטערע בעשולדיגונג. דעמאלט איז שערף-פאשא, וואס איז ניט געוועהן קיין גרעסערער בעל ישר פון ראטי-מענטאן, שטארק אין כעס געווארען אויפ'ן יודישען עקשנות און האט געוויזען ווי ווייט זיינע אכזריות קאן געהען. קודם כל איז ער מיט זיינע סאלדאטען אנגע-פאלען אויף א הויז פונ'ם גרעסטען יודישען גביר, און האט פשוט דערפון א תל געמאכט, ווייל עס האט געהייסען, קלאמערשט, אז ער זוכט דארט דעם

טויטען קערפער פונ'ם גייסטליכען און צו ליעב דעם האט ער צוואָרפען די שטוב און א גאנצע משפחה איז געבליבען ליעגען אויף דער גאס. אויסער דעם האט ער צונויפגענומען זעכציג יודישע קליינע קינדער, פון דריי ביז צעהן יאהר, און האט זיי אללע פערשפארט אין א בעזונדער חדר און האט ניט צוגעלאזט קיין עסען; די אומגליקליכע מוטטערס זענען געשטאנען פון ווייטענס און האבען געהערט דאס געוויין פון די הונגעריגע פיצעלעך, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט מאכען, ווייל מען האט ביי זיי געפאדערט זיי זאלען זיך נאר מודה זיין. אז א יודישער יונגער מאנן האט זיך איינגעשטעלט דאס לעבען און איז געקומען צום גובערנאטאר און האט איהם געוואלט דערווייזען, אז טהאמאש'ן האט מען אין דער לעצטער נאכט געזעהען ביי א טירקישען סוחר, האט מען איהם אזוי געשלאגען, אז אין עטליכע שעה ארום האט ער גאנץ די נשמה אבגעגעבען. ראטי-מענטאן פון זיין זייט איז דערווייל ניט מיעד געווארען צו זוכען נייע בעווייזען געגען די יודען, און אז מען האט ערגיץ געפונען א פערפוילטען ביין און א אלטע שמאטע האט ער באלד געפועלט ביי זיינע דאקטוירים און זיינע שטאנדיגע עדות, מען זאל זאגען, אז דאס איז איינס פון טהאמאש'ס גליעדער און א שטיק פון זיין היטעל. די נייע בעווייזע האבען ווייטער געפיהרט דערצו וואס מען האט אללע מאל איינגעזעצט אנדערע בעלי בתים און מען האט זיי געשלאגען טויט-שלאג. עס איז אזוי ווייט געקומען אז איינער פון די יודען, ר' יוסף לאניאדא, איז טאקי געשטארבען אונטער די הענד פון די תליינים. דער אנדערער, ר' משה אבולאפיא, האט זיך קוים אבגעראטעוועט דאס לעבען דערמיט וואס ער איז איבערגעגאנגען צום מהמדנישען גלויבען, און די איבריגע האבען געזאגט וואס מען האט זיי געהייסען אבי מען זאל גיכער מאכען פון זיי איין סוף. מען האט אריינגעשלעפט אויך דריי רבנים פון דמשק און אפילו די שאנסטע משפחה פרחי. וואס אללע איינוואהנער האבען פאר זיי דורך ארין געהאט. נאר ראטי-מענטאן האט זיך נאך אליין ניט געוואלט בערוהיגען און האט געטהון אזעלכע גרויזאמקייטין, אז סוף כל סוף האט עס דער אסטעררייכישער קאנזול מערלאטא ניט געקאנט צוזעהען, און האט זיך געפרובט א ביסעל אנצונעהמען זיך פאר די יודען, נאר פאר דעם שריט איז ער אלליין געוועהן אין סכנה ווייל ראטי-מענטאן האט אויף איהם אנגערייצט דאס פאלק, און אז מען האט אנגעהויבען ראבעווען די יודען האט מען ביי איהם אויך אויסגעשלאגען די פענסטער, און דאס איז געוועהן א ווינק, אז צו קיין יודישער זאך טאר מען זיך ניט מישען. ראטי-מענטאן האט

אויסער דעם גְעלָאזְט איבֶּערְזֶעצֶען אויף אַרַאבִּישׁ אַ בּוּךְ, וָואס וַוייזְט אוֹיס, אַז יוּדְען דַארְפֶען טַאקִי בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח, אוּנ אַזוֹי הָאט עֶר גֶעפוֹעֶלְט בַּיי שֶׁערְף־פַּאשַׁא עֶר זָאל פָארְשְׁטֶעלֶען דֶעם מוֹשֵׁל פוּן מִצְרַיִם, מַחְמֶד עַלִי, אַז דִי יוּדְען זֶענֶען טַאקִי שׁוּלְדִיג אִין דֶעם טוֹיט פוּן טְהָאמַאשׁ'ן אוּנ אַז זַיין בְּלוּט הָאבֶּען זֵיי בֶּענוּצְט צוּ דִי מַצוֹת.

אַז עֶס אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהְן דָאס אוּמְגְלִיק זָאל זִיךְ פֶערְנְרֶאסֶערְן, הָאט זִיךְ דֶער בִּלְבּוּל בֶּעדַארְפְט אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען אִין עֶטְלִיכֶע אָרְטֶער. אוֹיף דֶער אִינְזֶעל רָ ה א ד וּ ס, וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעהֶערְט צוּ טִירְקַיי, הָאט זִיךְ בַּיי אַ גְרֶעק אוֹיפְגֶעהַאנגְען אַ קִינְד פוּן צֶעהְן יָאהר, אוּנ חָאטְשׁ אַלֶע הָאבֶּען גֶעוואוּסְט, אַז דָאס קִינְד הָאט זִיךְ אַלֵיין דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען, הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען גֶעמַאכְט אַ גֶעוואלד, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען עֶס דֶערְהַרְג'ט. דָאס אִיז גֶעוֶועהְן אַ צוּגָאבּ צוּ דֶער מַעֲשֶׂה פוּן דַמֶשֶׂק אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען רְדִיפוֹת אִין גַאנְץ סִירְיֶען אוּנ טִירְקַיי. כִּמְעַט אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאלְטֶען דִי נְשָׁמָה אִין דִי הֶאנְד אוּנ הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט מֶען זָאל פוּן זֵיי נִיט מַאכֶען אַ תֵּל. וַוייל בַּעֲלָנִים אוֹיף רַאבֶּעוֶוען זֶענֶען גֶעוֶועהְן זֶעהר פִיעל אִי צְווִישֶׁען גְרִיכֶען, אִי צְווִישֶׁען דִי טִירְקֶען. אִין דִ י אַ בַּ א ר, נִיט וַוייט פוּן דַמֶשֶׂק, הָאט דָאס פָאלְק צוּבְרָאכֶען דִי יוּדִישֶׁע שׁוּל אוּנ צוּרִיסֶען אַלֶע סִפְרֵי־תּוֹרָה; מֶען הָאט דָאס אֵייגֶענֶע גֶעוָואלְט טְהוּן אוֹיךְ אִין בֵּ י י ר וּ ט, נָאר דָארְט הָאט עֶס דֶער הָאלֶאנְדִישֶׁער קָאנְזוּל נִיט דֶערְלָאזְט.

מֶערְקְווִירְדִיג אִיז דָאס, וָואס מִיט דֶער בְּלוּטְבֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג פוּן דַמֶשֶׂק אִיז גֶעשֶׁעהֶען דָאס אֵייגֶענֶע, וָואס עֶס קוּמְט אַ מָאל פָאר בַּיי אַ גְרוֹיסֶער שְׂרֵפָה: עֶס בְּרֶענְט דַאכְט זִיךְ אוֹיף אֵיין אָרְט אוּנ עֶהֶדֶער מֶען קוּקְט זִיךְ אוּם הָאט שׁוֹין דֶער ווִינְד פֶערְטְרָאגֶען עֶרְגִיץ עֶטְלִיכֶע רֶעכְטֶע פוּנְקֶען אוּנ דָאס פַייֶער שְׁפַּארְט שׁוֹין אָן גַאנְץ וַוייט. כִּמְעַט אִין אַ חֹדֶשׁ אַרוּם ווִי עֶס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען דֶער בִּלְבּוּל פוּן דַמֶשֶׂק הָאט מֶען אִין פְּרַ י י סֶ ע ן, אִין דֶער גֶעגֶענְד פוּנ'ם רְהֵיין, אוֹיךְ זִיךְ גֶעפְּרִיווְט אַרוֹיסְוַוארְפֶען פוּנְקְט אַזַא חֵטְא אוֹיף דִי יוּדֶען, נָאר עֶס אִיז נִיט גֶערָאטְהֶען. אַ קְרִיסְטְלִיךְ מֶאדֶעל פוּן נַיין יָאהר הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְשֶׁעפֶּען צוּ אַ יוּדֶען אַז עֶר הָאט אִיהר צוּשְׁטָאכֶען דָאס לַייבּ אוּנ הָאט גֶעצַאפְּט אִיהר בְּלוּט; אִיהְרְס אַ בְּרוּדֶערְ'ל פוּן זֶעכְּס יָאהר הָאט זִיךְ גֶעשְׁוָוארֶען, אַז עֶר אִיז אַלֵיין גֶעשְׁטַאנֶען דֶערְבַּיי אוּנ אַזוֹי ווִי דֶעמָאלְט אִיז נָאךְ גְרָאד פֶערְפַאלֶען גֶעוָוארֶען אַ אֶלְטֶערֶער קְרִיסְט, הָאט מֶען גֶעשְׁמַאק אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁמִיעֶכֶען, אַז

דאס איז די יודענס ארבייט. מען האט זיך אבער באלד גענומען צו חוקר ודורש זיין אונ מען איז געוואהר געווארען אז די גאנצע זאך איז פאלש. עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז דער פערפאלענער קריסט לעבט נאר אונ מען האט איהם אומיסטען זיך געהייסען בעהאלטען- כדי מען זאל זיך קאנען צופיהרען די האנד מיט די יודען; א חוץ דעם, אז די דאקטוירים האבען גענומען בעטראכטען דאס מאדעל האבען זיי געזעהען, אז זי האט זיך נאר אויסגעשמירט מיט בלוט, אונ אז דאס לייב איז אפילו ניט געוועהן צודראפעט. אודאי איז דער אמת ארויס ווי בוימאהל אויפ'ן וואסער אונ מען האט נאך שטרענג בעשטראפט די מוסרים אונ די פאלשע עדות, וואס האבען אנגעמאכט דעם גאנצען טא-ראראם.

דאס וואס מען האט אבער געקאנט מאכען אין פרייסען אין עטליכע טאג איז שווער געוועהן אויסצופיהרען אין דמשק אין עטליכע חדשים. אין פרייסען האבען שוין לאנג די יודען אין פריידען דערצעהלט דעם נס וואס איז מיט זיי געשעהען – אין דמשק אבער האבען זיי כמעט די גאנצע האפנונג פערלארען, ווייל זיי האבען זיך ניט געהאט צו וועמען צו ווענדען. שעריף-פאשא האט זיי געמוטשעט אונ געהאלטען אין תפיסה אונ ראטי-מענטאן האט אזוי געארבייט, אז אפילו אין פראנצאזישע צייטונגען איז בעשריבען געווארען דער חטא פון די יודען אין די שרעקליכסטע פארבען, אונ אפילו אזא גרויסער מאנן ווי דער בעריהמטער שרייבער טהיער, וואס איז דעמאלט געוועהן מיניסטער אונ איז אים יאהר 1871 געווארען פרעזידענט, האט אנגעהויבען שלעכט קוקען אויפ'ן יודישען פאלק. אז דאס וואסער איז שוין אבער געקומען איבער דעם האלז, אונ דאס געשריי פון דמשק האט דערגרייכט צו די יודישע נבירים אין די גרויסע אייראפאישע שטאדט, האט ר' משה מאנטעפיארע דער ערשטער אנגעמאכט אגעוואלד, אז מען מוז ארויפברענגען די מלוכות פון ענגלאנד, פראנקרייך אונ אסטעררייך זיי זאלען זיך אננעהמען פאר די אומגליקליכע יודען. צו איהם זענען באלד צוגעשטאנען אין לאנדאן – ראטהשילד, סאלאמאנס אונ גאלדשמיד, אין פאריז – דער יודישער מיניסטער אביל פולד, אונ דער בעריהמטער אדוואקאט אדאלף קרעמיע, וואס איז דערנאך צוויי מאל געוועהן מיניסטער אין פראנקרייך. אין אמשטרדם – דער פרומער ר' הירש לעהרן, אונ אללע האבען זיך גענומען ארבייטען צו דערוויזען ווי פאלש דער בלבול פון דמשק איז. אין איין צייט האבען זיך געווארפען קרעמיע צו

דער פראנצאזישער מלוכה, מאנטעפיארע, צו דער ענגלישער, אונ מיט אסטע־רייך האט מען ניט בעדארפט אזוי פיעל ארבייטען, ווייל דער קאנזול פון דמשק האט נאך פריהר מודיע געוועהן קיין וויען וואס פאר א רציחה דארט געהט פאר. פון לאנדאן, פאריז אונ וויען האט מען באלד געגעבען א ווינק דעם סולטאן, אז מען איז ניט צופרידען וואס ער דערלאזט אזא עולה, אונ ער האט תיכף געהייסען מען זאל הוקר ודורש זיין וואס עס האט זיך פערלאפען אין ראהדוס, אונ די אונשולד פון די יודען האט זיך שוין ארויסגעוויזען. דערצו האט זיך ניט געפוילט דער באראן ר' נתן מאיר ראטהשילד אליין ארא־צופאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל אונ די יודען פון ראהדוס זענען באלד בעפ־רייהט געווארען. ניט אזוי לייכט איז אנגעקומען איבערצודרעהען די שלעכטע מיינונג פון מחמד־עלי, דעם מושל פון מצרים, וואס פון איהם זענען אב־האנגיג געוועהן די יודען פון דמשק, אונ די דאזיגע שווערע ארבייט האט אויף זיך גענומען ר' משה מאנטעפיארע. ער האט זיך ענטשלאסען צו מאכען די ווייטע נסיעה צוזאמען מיט זיין געטרייער פרוי יהודית מיט אדאלף קרעמיע, מיט זיין לייב־דאקטאר לעווי אונ מיט נאך עטליכע פון זיינע מקורבים, אונ איז געוועהן זיכער, אז איהם וועט געוויס געראטהען אויסצופיהרען זיין גרויס שליחות. געשטארקט האט איהם דאס, וואס אין גאנץ ענגלאנד איז מען גע־וועהן איבערצייגט אז ער נעהמט זיך אן פאר איין אמת, אונ ביי דער אסיפה וואס די גראסטע ערעללייט האבען געמאכט פאר זיין פאהרען האט מען בע־שטימט א שבר פון טויזענד פונד שטערלינג דעם דאזיגען, וואס וועט געפינען דעם גייסטליכען טהאמאש. דאס איז געוועהן דער בעסטער בעוויז, אז קיינער גלויבט גאר ניט אז ער איז פערפאלען אדער דערהרג'ט געווארען אונ מען רע־כענט נאר אז די שונאי ישראל האבען איהם אומיסטען בעהאלטען. צוויי רבנים האבען דעמאלט אין לאנדאן אפענטליך געשווארען ביי א ספר תורה, אז יודען בענוצען ניט קיין בלוט, אונ דאס אייגענע האט אויך מודה געוועהן א גע־טויפטער יוד אויגוסט נעאנדער, וואס איז געווארען איינער פון די גע־שאצטע גייסטליכע. ער האט זיך ניט געשאמט אפען צו שרייען אז עס איז א שאנדע פאר אונזער צייט מען זאל גאר רעדען פון אזא נארישען בלבול, אונ דאס יודישע הארץ האט איהם ניט געלאזט רוהען ביז ער האט געמוזט זאגען א גוט ווארט פאר זיינע ברידער. מיט גרויס כבוד איז מאנטעפיארע ארויס־געפאהרען פון לאנדאן, די ענגלישע מלוכה האט איהם געגעבען א בעזונדער שיף אונ די קאניגין וויקטאריע האט אידם ביים געזעגענען צוגעווינשעוועט

ער זאל מצליח זיין. מיט אזוי פיעל ברכות און הבטחות איז מאנטעפיארע געקומען קיין קאירא, און מחמד-עלי האט איהם זעהר פריינדליך אויפגענומען. אז עס איז אבער געקומען צום עיקר האט ער זיך אנגעהויבען דרעהען, און אזוי זענען אוועקגעגאנגען דריי וואכען. קרעמיע איז אבער געפאלען אויף א שכל און האט אנגעשטעלט אללע קאנזולען פון די אייראפאישע מלוכות זיי זאלען פון זיך אנגעבען א פאפיער, אז זיי בעטען מען זאל בעפרייהען די יודען פון דמשק. מחמד-עלי האט זיך אפילו געשטעלט דארויף וואס עס האט געפעהלט די חתימה פונ'ם פראנצאזישען קאנזול, נאר מעהר שלעפען די זאך האט איהם שוין ניט געפאסט, און ער האט געמוזט צו ליעב טהון. עס איז נאך אזוי אויסגעקומען, אז זיין בעפעהל האט ער געמוזט צוויי מאל איבערשרייבען. ווייל דאס ערשטע מאל איז געשטאנען, אז ער איז מוחל די יודען, און אז מאנטעפיארע איז דערפון געוויאהר געווארען האט ער בשום אופן ניט געוואלט, אז דאס ווארט מחילה זאל שטעהען אין בעפעהל, כדי שפעטער זאלען די שונאים ניט זאגען אז די מעשה איז טאקי אמת געוועהן, נאר די מלוכה האט געטהאן חסד מיט די שולדיגע. דערפאר האט מאנטעפיארע ניט געוואלט אבטרעטען ביז ער האט ניט פעראנדערט דאס ווארט און האט בפירוש געשריבען אז די יודען זענען אונשולדיג. די ישועה וואס איז געקומען אויף די יודען פון דמשק האט אנגעמאכט א שמחה ביי אללע יודען אין דער גאנצער וועלט, און אז מאנטעפיארע איז צוריקגעפאהרען איז מען איהם אומעדום אקעגענגעגאנגען מיט חופות און מען האט איהם בעגריסט כמעט ווי א מלך. אין קאנסטאנטינאפאל האט ער זיך פארגעשטעלט דעם סולטאן עבדול-מעדזשיד און איהם צו ליעב האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז קיין בלוט בעשולדיגונגען זאלען אין טירקיי מעהר ניט פארקומען. אזא בעפעהל איז שפעטער מיט עטליכע יאהר צו נוטץ געקומען די יודען אין ירושלים, ווייל עס איז דארט ארויס א געשלאג צווישען עטליכע יודישע און גריכישע קינדער, און מען האט זיך שוין ווייטער געוואלט האפען צום אלטען בלבול, נאר די מלוכה האט געשיצט די יודען און האט ניט דערלאזט צו קיין אומגליק. די ריינע און קלארע ווערטער פון עבדול-מעדזשיד, אז ער האט זיך איבערצייגט פון דער תורה, אז יודען טארען זיך גאר צו קיין בלוט ניט צורירען, זענען זעהר ניט געפאלען די קאטאלישע גייסטליכע אין אייראפא, און אז עס איז אויסגעקומען מאנטעפיארע'ן צו זיין אים יאהר 1858 אין רום און בעטען ביים פאפסט מען זאל די יודישע עלטערן אומקעהרען זייער זעכסיאהריג קינד מארטארא, וואס מען האט דעמאלט מיט

געוואלד געטופט, האט מיט איהם דער קארדינאל אנטאנעלי א פטאנט (?) א רעדע געהאלטען דעם סולטאן'ס בעפעהל און האט איהם געפרעגט ווי פיעל געלד דאס האט אבגעקאסט. נאר מאנטעפיארע האט איהם גאנץ קאלט געענטפערט, אז ער האט דערפאר בעצאהלט ניט מעהר ווי פיעל ער האט געגעבען זיין דינער אצונד פאר'ן מאנטעל אראבנעהמען. אז ער איז צוריקגעקומען קיין לאנדאן האט איהם די קעניגין וויקטאריע געדאנקט פאר זיין מיה, און האט איהם ערלויבט אויף זיין הערב (התימה) צו שטעלען אויף לשון קדש דאס ווארט „ירושלים" — און דער זכר פון דער היילינער שטאדט איז פאר איהם געווען דער גרעסטער לאהן.

מאנטעפיארע און קרעמיע האבען אבער זיך ניט געוואלט בעגנוגענען נאר דערמיט וואס זיי האבען זייערע ברידער מציל געווען פון א סכנה; זיי האבען געוואלט די סירישע יודען בעווארענען אויך אויף ווייטער עס זאל זיך זיי מעהר אזעלכע אומגליקען ניט טרעפען, און אזוי ווי זיי האבען זיך צוגעקוקט צום מעמד פון די דאזיגע יודען און האבען געזעהען אז זיי זענען שטארק פערגראבט, האבען זיי פערשטאנען, אז נאר די בילדונג קאן זיי ארויספיהרען אויף א רעכטען וועג, און ווי באלד זייערע קינדער וועלען לערנען און וואקסען צוזאמען מיט קינדער פון אנדערע איינוואהנער, זיי וועלען קאנען די לאנדעס-שפראכע, און מיט דער הנהגה וועלען זיי אויך ניט זיין שטארק אבגעזונדערט פון אללע, וועט מען פאר זיי מסילא דרך ארץ האבען און מען וועט פערשפארען אויס-טראכטען בלבולים. דערפאר זענען זיי ניט ארויסגעפאהרען פון מצרים ביז זיי האבען ניט געאפענט אין קאירא צוויי שולען פאר יונגלעך און פאר מאדלעך, און דער בעריהמטער געלעהרטער ר' שלמה מונק, וואס זיי האבען איהם אויך מיט זיך מיטגענומען, ווייל ער האט זעהר גוט געקאנט אראביש, האט אבגעדרוקט א בריעף צו די יודען אויף לשון קדש און אראביש און האט זיי ערקלערט, אז נאר דורך תורה און חכמה קאן דאס יודישע פאלק קומען צום פריהערינען גלאנץ. מונק'ס בריעף האט געהאט אזא ווירקונג, אז די יודען האבען אפילו פערגעסען זייער שנאה צו די הונדערט קראימעשע משפחות, וואס האבען נאך דעמאלט געוואהנט אין קאירא, און האבען אין די שולען אויפגענומען אויך זייערע קינדער. אזא התהלה אין מצרים האט געפיהרט דערצו, וואס דער חכם-באשי אין קאנסטאנטינאפאל ר' משה פרעסקו האט אויך געשריבען בריעף צו אללע יודישע קהלות פון טירקיי מען זאל אנהייבען די קינדער לערנען טירקיש, כדי עס זאל ניט זיין קיין חלוק צווישען די יודען און די איבריגע

איינוואהנער פונ'ם לאנד און מען זאל דערמיט ממלא זיין דעם רצון פונ'ם סולטאן.

אין דער צייט וואס אין מזרח־זייט זענען די יודען געשטאנען ביים אבגרונד און עס איז אבגעגאנגען א האר זיי זאלען אללע אריינפאלען ווען דער אויבערשטער שיקט זיי ניט זיינע גוטע שליחים, האבען זייערע ברידער אין דער מערב זייט זיך אלס ניט אויפגעהערט צו קריגען איבער אמונה זאכען און דער צד, וואס האט געוואלט מאכען א רעפארם איז מיט יעדען טאג געווארען א גרעסערער דארן אין די אויגען פון די פרומע. אין האמבורג איז דאס מחלוקת אזוי ווייט געגאנגען, און דארט האבען די רעפאמירטע צו זיך צוגעצויגען אזוי פיעל יונגע רבנים, אז אפילו דער געבילדעטער רב ר' יצחק בערנים האט געלאזט אויסרופען אין די שולען מען זאל ניט דאווענען פון דעם סדור, וואס די רעפאמירטע האבען אבגעדרוקט. ווער ווייסט צו וואס די דאזיגע מלחמה וואלט געקאנט פיהרען, ווען עס מאכט זיך ניט אין האמבורג א גרויסע שרפה און ביידע צדדים האבען געמוזט אוועק פונ'ם פלאץ. דעמאלט איז דאס מחלוקת איבערגעטראגען געווארען קיין פראנקפורט אם מאין וואו עס האט געלעבט ביז 1842 איינער פון די פייערינסטע רעפאמירטע ר' רפאל קרייצענאך, און נאך זיין טויט האבען זיך ערשט זיינע תלמידים גענומען רעכט בעפעסטיגען די רעפארם. מען האט אין ברוינשווייג געמאכט איין אסיפה פון דייטשע רבנים אים יאהר 1844, דערנאך האט מען די צווייטע אסיפה געמאכט אין פראנקפורט אים יאהר 1845, און דעמאלט האט זיך ארויסגעוויזען ר' שמואל האלדהיים, איינער פון די פוילישע ישיבה־בחורים און א גרויסער בן תורה, ער האט צוזאמען מיט ר' שמואל שטערן געאפענט אין בערלין א רעפאמירט טעמפעל, און איז ביז צום טויט (1880) געבליבען די איינציגע פעסטע זייל פון דער רעפארם, וואס האט זיך פון דעסטוועגען ווייטער ניט פערשפרייט און האט אבגעזוכט נאר עטליכע געצאהלטע בעלנים אין אמעריקא, וועלכע האבען דארט אויך געאפענט רעפאמירטע שולען און האבען געפונען, אז דאס יודישקייט קאן זיך בעגעהען אהן מל זיין קינדער, אהן אבהיטען שבת, אהן עסען כשר, אהן לשון קדש, אהן א האפנונג אויף משיח'ן, און אז עס וועט די יודען גאר ניט שאדען ווען זיי וועלען מדחה זיין דעם שבת אויף זונטאג, און זיי וועלען אהן היטלען זאגען די מוסף'דיגע קדושה.... א שטארקע נגיעה אין דעם, וואס די רעפארם איז אין דייטשלאנד ניט אזוי בעפעסטיגט געווארען, האבען געהאט ר' זכריה פראנקעל, דער רב פון ברעסלויא,

אט דער בעריהמטער פרעדיגער פון בערלין ר׳ מיכאל זאקש: ביידע האבען זיי בעוויזען אז צו פיעל אבשינדען דעם יודישען גוף איז ניט גוט, ווען עס האלט זיך אזוי אויך קוים די הויט אויף די ביינער.

דאס יאהר 1848 האט די יודען כמעט אין אללע לאנדער פון אייראפא געבראכט אמת׳ע פרייהייט אהן פירושים, אונ זיי האבען אין א קורצער צייט פון א יאהר צוואנציג אזא וואוכס געטהון אז עס איז זיי גאר אונמעגליך געהערען צו דערקאנען. וואהין מען האט נאר געווארפען איין אויג אויף דעם פעלד פון וויסענשאפט האט מען געפונען געצייכענטע יודישע געלעהרטע, פראפעסארען, שרייבערס, קינצלערס, אונ אזעלכע נאהמען ווי יאקאבי, לאסאל, לאסקער, קוראנדא, מאיר-בער, הלוי, ראשעל, בערטהאלד, אויערבאך, אונ נאך פיעל אנדערע האבען געמאכט דיענען פאר א צירונג אסך א גראסער פאלק מיט ווייניגער איבערגעליטענע צרות. בעזאנדערס האט יודען פיעל כבוד געמאכט וואס אזא גרויסער מאנן ווי בנימין דיזראעלי, דער ערשטער מיניסטער פון ענגלאנד, וואס האט שפעטער בעקומען דעם טיטעל פון לארד ביקאנספילד, האט זיך ניט געשעמט מיט זיין יודישען שורש אונ האט אין זיינע ראמאנען, פערקעהרט, פערשטעהען געגעבען אז ער איז שטאלץ אויף זיין יחוס אונ איהם טהוט הנאה, וואס אין זיינע אדערן פליעסט דאס בלוט פון א פאלק, וועלכעס האט נאך די בעסטע האפנונגען אויף שפעטער.

א שטארקער קלאפ איז פאר די יודען געוועהן די מעשה פון דעם קליינעם קינד מארטארא, וואס מען האט עס אים יאהר 1856 געטויפט, געגען רצון פון די יודישע עלטערן, נאר דערפאר וואס די קריסטליכע אממע האט אנדער געטהון, ווען דאס קינד איז קראנק געוועהן, אז ווי באלד עס וועט געזונד ווערען מוז זי עס טויפען. דער פאבסט פיוס דער ניינטע האט ארויסגעוויזען זיין עקשנות אונ האט ניט געוואלט אבגעבען דעם קרבן, האט׳ש דער אלטער מאנטעפיארע איז אליין געפאהרען צו ליעב דעם קין רום, אונ דער קייזער נאפאלעאן דער דריטע האט איהם געשריבען איטיסטען א בריעף. דעמאלט האבען זיך די יודען ארומגעקוקט, אז עס איז בעסער ווען צווישען אללע זאל זיין מעהר אחדות, אונ אים יאהר 1860 האבען זעכס יודישע יונגע לייט, א סוחר שארל נעטער, איין אדוואקאט נארציס לעווין, א איינזשענער זשול קארוואללא, א פראפעסאר איזשען מאנועל, איינער פון די רבנים אריסטיד אסטרוק אונ אלעהרער פון דער ראבינערשולע

איזידאר כהן אין פאריז געמאכט א חברה „חברים כל ישראל״, וואס איז צום אנהייב בעשטאנען פון 850 חברים. נאך שפעטער, אז קרעמיע אונ נא, אנדערע גרויסע לייט זענען צו זיי צוגעשטאנען, האט זיך זייער צאהל פערגרעסערט ביז אריבער דרייסיג טויזענד. אצונד האט די דאזיגע חברה א סך געלד, זי האלט אויס א סך שולען, אונ וואו מען דארף אונ עס איז נאר מעגליך נאהמט זי זיך אן פאר יודען, פונקט אזעלכע חברות האבען זיך דער-נאך געעפענט אין אמעריקא — אים יאהר 1861, אין לאנדאן — אים יאהר 1871. אין וויען — 1873, אונ אללע יאגען זיך צו איין ציעל: צו פערבעסערן דעם שטאנד פון די יודען וואו זיי זענען צוזאמט אונ צושפרייט אויף דער וועלט.

אין היינטיגע יאהרען געהט דאס לעבען פון די יודען כמעט אין אללע לענדער פון אייראפא כמעט רעגעלמעסיג. אין פיעל ערטער שטעהען די יודישע קהלות אונטער דער השגחה פון דער מלוכה אונ אללע הצטרכות ווערען ארויס-געגעבען פון דער קרוין גלייך ווי פאר אללע אנדערע איינוואהנער פון דער מדינה. פון מחלוקת וועגען אמונה-זאכען הערט מען ניט אונ די רבנים אונ פרעדיגער, וואס זענען שוין אין דער לעצטער צייט איבער עטליכע הונדערט ארויס פון די ראבינער-סעמינאריען אין ברעסלוי, בערלין אונ פעסט, טהוען זייער זאך בשלמות, זיי בעפעסטיגען דאס יודישקייט אונ שטארקען דעם יודען ער זאל זיך מיט גוטע מדות אונ מעשים טובים קויפען ליעבשאפט ביי אללע.

ז ר׳ יצחק בער לעווינזאהן אונ זיין צייט.

(1788—1860 נאך קריסטוס געבורט).

דער גרויסער אונשטארבליכער נאהמען פון ר׳ יצחק בער לעווינזאהן איז אזוי ענג פערבונדען מיט דעם מצב פון די רוסישע יודען אין די לעצטע פינפציג יאהר, אז עהדער מיר רעדען פון איהם אליין, געפינען מיר פאר נאטהיג אונזערע לעזער א קליינעם בעגריף מאכען פון דער יודישער לאגע אין רוסלאנד אין די אלטע צייטען אונ פון דעם וואס איז פון זייערטוועגען געטהון געווארען אין די לעצטע עטליכע דורות.

נאָך אַסך הונדערטער יאָהרען עהדער רוריק איז אים יאָהר 862, געוואָרען אַמוישל איבער דער רוסישער ערד, פלעגען אהין שטאַנדיג קומען יודישע סוחרים פון חאַזאַריען, קרים און קאַווקאַז, און דערפאַר איז נאָר קיין וואונדער ניט וואָס אין דער ערשטער צייט, ווען די רוסישע פירסטען האָבען געפיהרט די מדינה, און אפילו ווען די מלוכה איז שוין איבערגעגאַנגען צו וולאַדימיר דעם היילינגען, וועלכער האָט דער ערשטער איינגעפיהרט די קריסטליכע רעליגיאָן צווישען די רוסען, האָבען זיך גענוג יודען געפונען אין לאַנד און צווישען די איינוואָהנער פון קיעוו זענען געוועהן ניט ווענינ יודישע. וואָס מעהר די רוסישע מלוכה האָט זיך אָבער אָנגעהויבען בעפעסטיגען, האָט מען ניט נאָר שטאַרק אונטערגעדריקט די עטליכע יודען וואָס זענען שוין דאָרט געזעסען, נאָר מען האָט שוין פשוט קיין אַנדערע ניט אַריינגעלאָזט. שפּעטער מיט צעהנדלינער דורות פלעגט זיין אַחדוש אז מען האָט דערזעהען אַ יודען אין רוסלאַנד, און מיר ווייסען נאָר פון צוויי יודישע דאָקטוירים, וואָס האָבען געדיענט אין הויף: איינער האָט געהייסען לעאָן און מען האָט איהם אין מאָסקויא געהרג׳ט אים יאָהר 1490 דערפאַר, וואָס איז איהם ניט געראָטהען אויסצוהיילען איינעם פון די יונגע פירסטען פון אַ געפאהרליכער קראַנק, און דעם אַנדערן האָט מען גערופען פאַן־האַדען, נאָר ער האָט זיך שוין גליקליכער אויסגעלעבט זיינע יאָהרען, און איהם צו ליעב האָט מען געלאָזט וואָהנען אין מאָסקויא זיינע יודישע קרובים, חאָטש ער אַליין מיט דער משפּחה איז איבערגעגאַנגען צום קריסטענטהום. דאָס זענען אָבער נאָר געוועהן אויסנאַמען און מען קאָן זאָגען, אַז ביז אַלעכּסאַנדער דעם ערשטען געפינט מען אין די געזעטצע פון רוסלאַנד נאָר גזירות געגען יודען. יאָהאַן גראָזני האָט נאָך איהם יאָהר 1549 אָבגעזאָגט די שליחים פון׳ם מלך סיגיזמונד, וואָס זענען איהם געקומען בעטען ער זאָלל ערלויבען די יודען פון ליטא צו קומען קיין רוסלאַנד האַנדלען, און אַז ער האָט אים יאָהר 1563 איינגענומען פּאָלאָצק האָט ער געהייסען אַלע יודען מיט ווייבער און קינדער אַריינוואַרפען אין דער דווינאַ. די שנאה צו יודען האָט זיך אויך אַרויסגעוויזען איידער מען האָט אויסגעקליבען מיכאַיל פעדאָראָוויטש פאַר מלך און אַז די זיבען באָיאַרען, וואָס האָבען דעמאָלט געפיהרט דאָס לאַנד האָבען זיך אים יאָהר 1610 אויסגעגלייכט מיט פּאָלען האָבען זיי בפירוש אויסגענומען אַ תנאי, אַז קיין שום יוד טאָהר פון דאָרט ניט אַריינפאָהרען קיין רוססלאַנד. אַלעקסיי מיכאַלאָוויטש, וואָס איז געוועהן אַ גוטער צו אַללע האָט זיין גאַנצען כּעס אויסגעלאָזט צו יודען און האָט אים יאָהר 1688

זיי געהייסען ארויסטרייבען פון ווילנא און פון מאהליב. פיאדאר אלעקסעיעוויטש, וואס אין זיין צייט האבען יודען אנגעהייבען פון סמאלענסק אריינקומען מיט סחורה, האט אים יאהר 1676 ארויסגעגעבען א בעפעהל: מען זאלל זיך ניט דערוואגען איינעם פון זיי אריינצולאזען. אים יאהר 1686 אין דער צייט פון יאהאן און פעטער אלעקסייעוויטש, אז מען האט געשלאסען שלום מיט פאלען און מען האט אבגעמאכט, אז אללע פאלקער וואס וואהנען אין ביידע מדינות זאללען לעבען צווישען זיך פריינדליך און זאללען מאגען קומען און פיהרען געשעפטען איינער מיט'ן אנדערן, האט מען גוט אין זינן געהאט ארויסצושרייבען, אז דאס געהערט זיך ניט אן מיט יודען. פאר פעטער דעם גרויסען זענען קיין נייע גזרות ניט צוגעקומען, נאר דאס אלליין איז שוין גענוג, אז אזא קלוגער מלך, וואס האט איינגעפיהרט אין לאנד אזוי פיעל נייע גוטע ארדנונגען און אזוי פיעל געטהון פאר דער בילדונג פונ'ם פאלק, האט זיך גאר ניט געוואלט אומקוקען וועגען יודען. ווי עס שיינט אבער האבען די יודען זיך בענוצט דערמיט וואס מען האט אויף זיי ניט געקוקט און זייער צאהל האט זיך פערגרעסערט, דאריבער האט יעקאטערינא די ערשטע געמוזט אים יאהר 1728 ארויסגעבען פריהר א געזעטץ, מען זאל די יודען ניט לאזען האלטען קיין אטקופען פון שענקען און טאמאזשנעס, און טאקי באלד איין אנדער בעפעהל, מען זאל זיי אין גאנצען ארויסטרייבען און מען זאל אכטונג געבען זיי זאללען מיט זיך ניט מיטנעהמען ניט קיין גאלדענע ניט קיין זילבערנע מטבעות נאר קופערגעלד. פעטער דער צווייטער האט געוואלט אכיסעל בעלעבען דעם רוסישען האנדעל און ער האט אים יאהר 1728 ערלויבט יודען אריינצוקומען אויף די ירידים זיי זאללען פערקויפען זייער סחורה נאר ניט לאחדים, און זאללען פאר דעם געלד נקויפען רוסישע סחורה. אננא יאהאנאוונא האט אין אנהייב בעוויזען חסד די יודען און האט זיי אים יאהר 1734 ערלויבט זיי זאללען מאגען פארקויפען זייער סחורה לאחדים אויך, נאר עס האט ניט לאנג געדויערט און זי האט איבערגעביטען איהר גוטע מיינונג. אים יאהר 1739 האט זי צוגענומען ביי יודען דאס רעכט צו האלטען קרעטשמעס אדער אנדערע ארענדעס און אים יאהר 1740 האט זי פערווערט צו וואהנען אין אללע ארטער פון קליין רוסלאנד (מאלאראסיע) און האט פון דארט ארויסגעשיקט 573 יודען. אין איהר צייט האט זיך אויך געמאכט די מעשה פונ'ם גר צדק, וואס איז געוועהן א קאפיטאן לייטינאנט פונ'ם פלאט, אלכסנדר וואזניצין. ער איז בעקאנט געווארען מיט א יודען פון סמאלענסק ר' ברוך, וואס ער פלעגט מיט איהם אפט א וכוח האבען, און אזוי ווי ער האט

זיך ענטשלאסען זיך מגייר צו זיין האט איהם דער ר׳ ברוך אנטקעגענגעפיהרט קיין דובראוונא (אין מאהילעווער גובערניע) אונ דארט האט מען איהם מל געוועהן. מען איז דערפון באלד געוואהר געווארן אונ ר׳ ברוך מיט׳ן גר צדק זענען פער־מישפט געווארן צום טויט אונ מען האט זיי פערברענט. יעליסאוועטא פעט־ראוונא האט זיך גענומען נאך מיט מעהר חשק אויסצורייסען די יודען, אונ האטש מען האט איהר ניט איינמאל ערקלערט, אז זיי זענען זעהר נוצליך פאר׳ן מסחר, האט זי געאנטווערט: „אז פון קריסטוס׳ס שונאים וויל זי אפילו קיין פערדינסט ניט האבען!" אונ האט ארויסגעלאזען אין די יאהרען, 1741-1742 עטליכע זאקאנעס, וואס הייסען שטרענג ארויסטרייבען אללע יודען גאר אהן א אונטערשייד, אונ האט בעפאהלען מען זאלל זיי ניט אריינלאזען אפילו אויף די ירידים אונ מען זאלל גאר ביי זיי ניט אננעהמען קיין בקשות, כדי זיי זאללען ניט האבען קיין אויסרעד צו בלייבען אין לאנד. אז יעקאטערינא די צווייטע האט אים יאהר 1762 איבערגענומען די מלוכה האט זי שוין אין איהר ערשטען מאנופעסט ארויסגעוויזען ווי שלעכט זי קוקט אויף יודען, אונ האט בפירוש געשריבען, אז אויסער יודען בעטראכט זי אללע פעלקער פאר אייגענע קינדער. אז עס האבען אבער אנגעהייבען צוקומען צו רוסלאנד פיעל שטאדט פון ליפלאנד, ליטא אונ פוילען, וואו עס האבען פון פריהר שוין גע־וואהנט יודען, האט זי זיך שוין געמוזט נעהמען מאכען ארדנונגען אונ האט ערלויבט זיי זאללען זיך פארשרייבען פאר סוחרים אין מאהיליב׳ר אונ אין פאלאצקער גובערנע אונ אויך אין שקלאק. אים יאהר 1786 האט מען זיי אויך בעזעצט אין די נייע גובערניעס יעקאטערינאסלאוו אונ טאווריען (קרים). אים יאהר 1794 האט זי געהייסען נעהמען ביי יודען מס צוויי מאל אזוי פיעל ווי ביי קריסטען, אונ אין א יאהר ארום האט זי ארויסגעגעבען א בעפעהל אויף דעם נאמען פון דעם איזיאסלאווער, בראצלאווער אונ מינסקער געגעראל־גובערנאטאר, ער זאלל זעהן די יודען זאלען זיך ארויסקלויבען פון די דארפער אונ זיך בעזעצען אין די שטאדט וואו מען וועט זיי צושרייבען צו קהל אונ זיי וועלען מיט מסחר אונ מלאכה נוצליך זיין אי זיך אי יענעם. פאר פאוועל פעטראוויטש איז די לאגע פון די יודען אביסעל ערגער געווארען. אים יאהר 1796 איז בעשטימט געווארען, אז זיי מעגען נאר וואהנען אין די גובערניעס: מינסק, איזיאסלאוו, בראצלאוו, פאלאצק, מאהיליב, קיעוו, טשערניגאוו, נאווגראד סעווערסק, יעקאטערינאסלאוו אונ טאווריען. א חוץ דעם איז אויך פארגראסערט געווארען דער מס וואס אללע יודען, סאי סוחרים סאי פון אנדערע

פאבען האבען געמוזט צאהלען אונ אז איינער האט ניט געוואלט צאהלען האט ער נאר בעדארפט אריינטראגען מס פאר דריי יאהר פאראויס אונ ער האט געמאגט פערלאזען דאס לאנד. אים יאהר 1800 איז אבער ארויס א ניי געזעץ, אז דער יוד וואס איז שולדיג געבליבען פאר דריי יאהר מס מוז בעשטראפט ווערען, אונ מען האט געהאט דאס רעכט איהם צו פערשיקען וויט אויף שווערע ארבייט.

דער ערשטער קייזער פון רוסלאנד, וואס האט זיך אנגעהייבען ערנסט אבצוגעבען מיט יודען אונ מאכען פון זייערטוועגען בעזונדערע זאקאנעס, וואס זאללען זיי קאנען ביסלעכווייז אויסגלייכען מיט אללע איינוואהנער פונ׳ם לאנד, איז געוועהן אלכסנדר דער ערשטער. וועלכער האט זיין חסד בעוויזען אללע זיינע אונטערטהאנען, אונ האט מיט רעכט פערדיענט דעם נאמען, וואס מען האט איהם געגעבען אין דער רוסישער געשיכטע, „דער געבענשטער". ש די פוילישע שטאדט זענען איבערגעגאנגען צו דער רוסישער מלוכה האט ער דעם 9 דעצעמבער 1804 ארויסגעגעבען א געזעץ, אז אללע רעכטע, וואס די פריהעריגע פריצים האבען געהאט איבער די יודישע קהלות זאללען בטל ווערען, אז קיינער טאר זיי ניט שטערן פריי צו דיענען גאטט אין זייערע שולען אונ אבצוהיטען די דינים פון זייער אמונה, אז זיי מאגען זיך אויסקלויבען רבנים אויף שאלות צו פסק׳נען, אבער ניט מעהר מיט דער מאכט, וואס זיי האבען פריהר געהאט. ווי למשל: ארויסצוגעבען א געלד־שטראף אדער אריינלעגען אין חרם, ווייל די יודען ברויכען אין משפטים זאכען זיך צוגלייך מיט אללעמען זיך ווענדען צום אללגעמיינעם געריכט, וואו עס איז אויך געזעסען איינער פון זייערע פארשטעהער, געוואהנליך א מענש וואס האט פערשטאנען אויך די רוסישע שפראכע. ער האט אויך ערלויבט, אז יודען זאללען מאגען לערנען אין אללע שולען, גימנאזיען אונ אוניווערזיטעטען, אדער זיך מאכען בעזונדערע שולען פאר זייערע אייגענע מיטעל. א חוץ דעם האט ער זיי זעהר געוואלט אבגעוואהנען פון פיעל ניט פיינע פרנסות, ווי קרעטשמעס האלטען אונ משקאות פארקויפען, וואס זייערע שונאים האבען דארויף שטאנדיג געשריען, אונ האט זיך ענטשלאסען ביי זיי אויפצוועקען א ליעבע צו ארבייט. דערפאר האט ער געהייסען אריינגעהמען יודען אין אללע צעכען אונ אפילו שטיצען מיט געלד זייערע ארעמע בעלי מלאכות. אים יאהר 1808 האט די מלוכה ארויסגעגעבען גרויסע סוממען געלד פאר די יודען וואס ארבייטען אין פאבריקען, אונ שפעטער מיט א יאהר האט זי פון זייערטוועגען געמאכט א בעזונדער

פאבריק אין קרעמענטשוג. ווער פון יודען עס האט געוואלט אויפבויען פאב-
ריקען האט מען איהם געגעבען ערד כמעט אומזיסט, אונ מען האט איהם
בעפרייעט פון פיעל נאלאגען. ער האט אויך אים יאהר 1812 געמאכט א אנהייב
פון יודישע קאלאניען פאר ערדארבייט. אים יאהר 1817 האט ער צום ערשטען
מאל איינגעפיהרט, אז אללע רוסישע יודען זאללען האבען בעשטימטע פאמיליע-
נאמען אונ זאללען זייערע קינדער פערשרייבען אין מעטעריקעס. אין דעם יאהר
האט ער אויך ארויסגעגעבען א בעפעהל, עס זאלל נאר מעהר ניט פארקומען
קיין פראצעס פון יודען וועגען קריסטליך בלוט אויף פסח. איבערהויפט איז
ער ניט מיעד געווארן צו זארגען פאר די יודען ווי ווייט מען האט נאר אין
יענער צייט געקאנט פערבעסערן זייער מעמד, אונ האטש ער איז געוועהן
א פרומער קריסט אונ האט אין הארצען געוואלט אז יודען זאלען זיך טויפען,
ווייל צוליעב דעם האט ער געמאכט א בעזונדערע געזעללשאפט אויף צוהעלפען
די „יודישע קריסטען", וואס האט אומזיסט אבגעקאפט דער מלוכה גרויסע סומען
געלד, האט ער מיט אללע כוחות געארבייט אז יודען זאללען ווערן געבילדעט
אונ אויפגעקלערט אונ ער פלעגט שטאנדיג זאגען, אז ווען עס זאלל איהם
געראטהען צו זעהן ביי זיך האטש איין יודען ווי מענדעלסזאהן וואלט ביי איהם
זיין גאנצע מיה אנגעלייגט זיין. אז די ווילנער קהלה האט זיך גענומען בויען
א „בקור חולים" האט אלעקסאנדער מנדר געוועהן 3000 רובעל אונ האט געהייסען
יעדעס יאהר ארויסגעבען 2500 רובעל · די מלוכה האט אפילו גערעכענט אז די
גראסטע לייט פון יודען וועלן פון זייער זייט איהר בעהילפיג זיין מיט עצות
אונ האט צוליעב דעם געהייסען מאכען איין אסיפה אין ווילנא, נאר די יודען
האבען ניט געהאט קיין רעכטע פארשטעהער אונ די עטליכע מענשען וואס
זענען זיך צונויפגעפאהרן פון גראדנא, וויטעבסק, מאהיליב אונ מינסק האבען
נאר אויסגעבראכט די הוצאות, וואס פיעל יודען האבען דארויף אוועקגעגעבען
די זילבערנע עטרות פון די טליתים, אונ האבען מיט זייער פאהרן נאר ניטשט
אויפגעטהון. אוודאי אז פון יודען האט זיך ניט געפינען איין געלערנטער מענש
וואס זאלל קאנען איבערגעבען דער מלוכה אלדינג וואס פעהלט זיי, האבען זיך
אפט געמוזט אריינגנבענען שלעכטע מחשבות פון שונאים, וואס האבען אזוי
לאנג געבויערט ביז מען האט להלוטין פארוועהרט יודען צו זיצען אין דארפער
אונ אין אללע ארטער וואס זענען פונפציג ווערסט פון א גרענעץ. עס האט
אבער געדויערט זעהר פיעל צייט ביז מען האט די גזירות איינגעפיהרט, ווייל
די יודען האבען זיך אללע מאל אבגעבעטען, אונ אזוי ווי די מלוכה האט

דעמאלט גוט געקוקט אויף זיי האט זי טאקי פערשטאנען אז דערמיט קאן מען זיי נאך ארעמער מאכען. דערפאר האט זי זיך ניט געאיילט מיט אזא גזירה וואס קאנן פאר זיי ארויסקומען א רעה, אונ האט בעסער געזוכט פאר זיי א טובה.

נאר חאטש די יודען זענען נאך אין בילדונג געשטאנען גאנץ נידריג פון דעסטוועגען האבען זיי פערשטאנען צו שאטצען די חסדים וואס די מלוכה האט מיט זיי געטהון אונ זענען שטארק צוגעבונדען געווארן צום לאנד. אז נאפאלעאן דער ערשטער איז אנגעפאללען אויף רוססלאנד האבען די יודען געהאט די מאגליכקייט צו בעווייזען זייער געטריישאפט: אז די רוסען זענען געשטאנען שלעכט האבען זיי אין שקלאוו גוזר תענית געוועהן, אונ ווען זיי האבען נאר געקאנט מיט עפים דיענען האבען זיי עס געטהון גערן נאר אהן געצאהלט. אין יאנאוויטש האבען די יודען איבערגענומען א פראנצאזישען קוריער: וואס האט בייזיך געפיהרט א גאנצען פלאן פון דער מלחמה, אונ האבען איהם באלד איבערגעגעבען דער מלוכה גאר אהן א שום לוין. אז די פראנצאזען האבען אין לעפעל, וויטעבסקער גובערנער אנגעצונדען די בריק, כדי די רוסען זאללען זיי ניט קאנען נאכלויפען, האבען די יודען באלד פערלאשען אונ פארעכט די בריק אונ געגעבען דעם רוססישען חיל די מאגליכקייט דעם שונא נאכצויאגען אונ פון איהם א תל צו מאכען. פיעל סאלדאטען האבען זיי אויסגעהאלטען אין זייערע קראנקענהייזער אונ וואו מען האט נאר בעדארפט. האבען זיי געשיט מיט געלד; אונ אז נאט האט געשענקט רוססלאנד דעם נצחון האבען זיי זיך געפרעהט ווי אמת׳ע טרייע קינדער פונ׳ם לאנד אונ האבען דעם טאג געמאכט א יום טוב אין פיעל גרויסע שטאדט ווי אין בערדיטשוב אונ אין מינסק. זיי האבען זיך משמח געוועהן צוזאמען מיט די קריסטען אונ פיעל צדקה צוטהיילט צו ליעב דער ישועה פון דער גאנצער מדינה. די יודען האבען דעמאלט בעוויזען, אז זיי זענען ווערטה מען זאלל זיי רעכענען פאר געטרייע איבערגעגעבענע איינוואהנער, וואס שטעלען דאס גליק פונ׳ם לאנד העכער פון זייער אייגענס. זיי האבען ניט געקוקט דארויף וואס פון אללע זייטען האט מען געהערט, אז נאפאלעאן שענקט די יודען פרייהייט אין די אללע ערטער וואו ער קומט נאר אריין; דער שונא פון רוססלאנד איז געוועהן פעררעכענט ביי זיי פאר זייער אייגענער שונא, אונ זיי האבען זיך מיט אלס וואס זיי האבען נאר געקאנט זיך ארויסגעשטעלט געגען איהם.

די דרייסיג יאהר, וואס דער קייזער ניקאלאי דער ערשטער האט געהערשט האבען אנגעמאכט א גרויסע פעראנדערונג אינ'ם אינעווענינסטען לעבען פון די רוססישע יודען, ווייל ער האט זיך ערנסט גענומען זיי ארויסצוציהען פון דער נארע וואהין זיי האבען זיך פריהר אליין פערקליבען, כדי קיינער זאלל פון זיי ניט וויסען און זיי לאזען צורוה. ער האט אלעס געטהון אין זיי צו דער־וועקען א רצון און א חשק צו בילדונג און אויפקלארונג. צום אונגליק האבען די יודען דעמאלט נאר וועניג פערשטאנען וואס זייער גוטער קייזער וויל פון זיי, אויף יעדע נייע ארדנונג זיינע האבען זיי געקוקט ווי אויף א מיטעל וואס מען מיינט נאר דערמיט זיי אבצוררייסען פון יודישקייט, און די בעסטע תקנות און געזעצע האט מען אנגענומען פאר גזירות. אז די מלוכה האט געוואלט זיי זאללען זיך אנטהון אין קליידער גלייך מיט אללע, ניט טראגען קיין בעזונדערע מלבושים מען זאלל פון זיי הזק מאכען, און זייערע ווייבער זאללען זיך ניט גאלען די קאפ אויף לייטען צו געלעכטער, איז געווארען א גענואלד, א געשריי און עס האט געהייסען, מען וויל יודען אויסטהון פון יודישקייט, און עס האבען זיך צולאזט שליחים פון אללע שטאדט און שטאדטלעך צו פועלן, מען זאלל זיי לאזען דווקא גאלען די קאפ, געהען אין יארמולקעס און טראגען די שאנע בגדי כבוד, וואס די שונאים האבען פון שנאה מיט פיעל יאהרען צוריק אויף זיי איבערגעוואלד אנגעהאנגען. און מען האט אזוי לאנג געדולד דעם קאפ די גרויסע לייט פון דער מלוכה ביז מען האט זיי ערלויבט צו צאהלען געלד פאר דער פראווא צו טראגען א יארמולקא און אללע זאללען האבען צו לאבען.

אז דער קייזער האט געהייסען אים יאהר 1844 אפנען יודישע שולען און האט זיך דערמיט עטליכע יאהר כסדר אבגעגעבען, ווייל ער איז איבערצייגט געוועהן, אז נאר די בילדונג קאנן אויפהייבען דעם נידריגען מעמד פון יודען, און נאר דורך בילדונג קאנען זיי ווערן נוטצליכע מענשען, וואס די מדינה זאלל זיי שאטצען — האט מען געוויינט און געקלאגט און מען האט זיך משתדל געוועהן מיט אללער ארט תחבולות, אז קיין רעכטעס בעל הבית קינד זאלל חלילה ניט אריינקומען אין די שרעקליכע שקאלעס. נאר נאך מעהר האבען זיך יודען דערשראקען, אז עס איז ארויס דער בעפעהל אים יאהר 1827 מען זאלל ביי זיי נעהמען רעקרוטען; און מען קאנן זיך אפילו דערקלארן פאר וואס זיי האבען זיך דערפאר אזוי שטארק דערשראקען און אויף זיי מלמד זכות זיין. ערשטענס האבען זיי גאר ניט פערשטאנען, אז דאס וואס מען האט ביז איצט צום מיליטער־דינסט קיין יודען ניט גענומען, איז דאס ניט געוועהן

ווייל זיי זענען ניט מחויב צוצושטעללען גלייך מיט אנדערע סאלדאטען צו דינען
דעם קייזער אונ זיין לאנד, נאר פשוט, ווייל מען האט זיי געהאלטען פאר
פרעמדע, וואס מען האט גאר ניט דאס צוטרויען צו זיי אין מיליטער זיי צו-
צונעהמען, אונ האבען בשום אופן ניט געקאנט פערשטעהען, אז אדרבה מיט
דעם בעפעהל מיינט מען זיי צו צובינדען צום לאנד אונ זיי אנהייבען רעכענען
פאר אייגענע. צווייטענס, מוז מען מודה זיין, אז צו יענער צייט איז די
מיליטער דינסט געוועהן זעהר שווער, ניט נאר פאר א יודען וואס קאנן אפילו
די רוסישע שפראכע ניט, נאר אפילו פאר קריסטען אויך, פינף אונ צוואנציג
יאהר דינען, האט זיך כמעט קיינעם ניט געוואלט. בפרט א יודען, וואס האט
גאר ביז איצט קיין בעגריף געהאט וואס דינען איז אונ האט זיך געשראקען
פאר יעדען וואס טראגט א רויטע היטעל אונ בלאנקע קנעפ, דאריבער איז אויך
לייכט צו פערשטעהן, וואס איז געווארן אזא גרויסע בהלה ביי יודען וואו נאר
מען האט פון דעם נייען בעפעהל דערהערט — מען איז פשוט אהן מוחות אומ-
געגאנגען אונ א סך נאררישקייטען האבען זיך דעמאלט ביי יודען אבגעטהון.
אין אלטקאנסטאנטין האבען זיי גאר די קאפ פערלארען אונ עס איז רעכט
געוועהן זיך צו בונטעווען אונ די מלוכה האט געמוזט שטרענג בעשטראפען
די פון זיי, וואס האבען געמיינט אז עס וועט זיי העלפען, ווענן זיי וועלען
שרייען, אז זיי בעשטעהען ניט, דורך אזעלכע נאררישקייטען אונ נאררישע עקשנות
זענען די יודען, ווי עס פערשטעהט זיך, פערהאסט געווארן ביי די אללע שרים
וואס האבען פריהר געמיינט נאר זייער טובה, ווייל מיט קיין שום אנדער
פאלק האט מען אזוי פיעל צו טהון ניט געהאט וויפיעל מיט זיי, אונ קיין טובות
האט מען שוין זיי מעהר ניט געוואלט טהון. פון בילדונג זענען זיי געלאפען
ווי פון פייער. די קהלות האבען זיך געפיהרט ווי א שיף אהן א רודער, ווער
עס האט געהאט אין זיך מעהר עזות פלעגט ווערן דער מנהיג, קהל האט
ניט הם געהאט אויף ארעמע לייט, אבער דער וואס האט געהאט די מטבע
האט געקאנט אויספיהרען ביי זיי זיך אויסצוקויפען פון פערשיעדענע פאווי-
נאסטען; דורך דעם איז קיין ארדנונג ניט געוועזן אין דעם רעקרוטען געבען אונ
יעדעס יאהר איז די צאהל פון די שולדיג געבליבענע רעקרוטען אלס געווארן
גרעסער, אונ אז עס איז אים יאהר 1853 ארויס א גזירה פון די פאימאניקעס,
דאס הייסט: די יודען זאללען פאר שטראף אבגעבען וועמען מען וועט נאר
חאפען האבען ערסט די קהל'ס-לייט ארויסגעוויזען זייער גאנץ אכזריות: ווי
ווילדע צורייצטע חיות האבען זיי זיך צולאזט צווישען די ארעמע שאפעלע

אונ האבען אהן רחמנות טויזענדער קליינע ציטריגע קינדער ארויסגעריסען פון דער מוטטערס שויס אונ האבען נאך דערצו איבערגעלאזט דעם כלל ישראל פאר א ירושה אזא שרעקליכע אונ שווערע בעשולדיגונג, וואס האלט זיך נאך ביז איצט. אז דער יוד איז פאהיג אויף אלם אבי זיך אליין ארויסצומאכען פון מיליטער פפליכט, וואס דאס איז אייגענטליך די ערשטע אונ וויכטיגסטע פפליכט פאר יעדען בירגער צו זיין לאנד אונ האטש די צייט האט שוין געוויזען אז דיזע בעשולדיגונג איז אזוי פאלש וויפיעל אנדערע בעשולדיגונגען, ווארום אין צוויי גרויסע מלחמות האבען אויך גענוג יודען זייער בלוט אונ לעבען געגעבען פאר זייער קייזער אונ פאר זייער לאנד, אונ איצט געהען שוין אללע נערן צום דינסט, נאר אין גאנצען איז נאך יענע קהל'סע אונארדנונגען ניט אויסגערוימט, אונ פאר די אונארדנונג וואס זיי האבען אינז געלאזען בירושה אין די מעטריצעסקע ביכער ליידען מיר נאך היינט.

נאר ווי אזוי די יודען האבען זיך שוין געפיהרט, האט די רעגירונג פארט געטהון איהר'ס אונ האט ניט אויפגעהערט צו זארגען צו מאכען פאר זיי בעסערע ארדנונגען, וועלכע עקסיסטירען נאך ביז איצט אין אללע יודישע קהלות. אזוי האט זי איינגעפיהרט אים יאהר 1839 די טאקסע פון כשר פלייש עס זאלל זיין פון וואנען אויסצוהאלטען שפיטאלען, תלמוד תורה'ס אונ נאך אזעלכע וואהלטהאטיגע יודישע אנשטאלטען. שפעטער מיט פינף יאהר, אז מען האט געמאכט יודישע שולען האט זי געהייסען מאכען ליכט-געלד (סוויעצנאי סבאר) אונ די הכנסה דערפון זאלל געהען אויף אויסצוהאלטען די שולען. זי האט אויך געהייסען מאכען בעשטאנדיגע אסיפות פון רבנים, כדי זיי זאללען אכטונג געבען אויף אללדינג וואס נעהט פאר צווישען יודען אונ זיי זאללען קאנען פאר אנטווארטען אללע שאלות וואס קומט פאר די מלוכה זיי צו פראגען. איבערהויפט האט די רעגירונג זיך בעמיהט, אז יודען זאללען האבען בעשטאנדיגע פרנסות אונ ניט לעבען פון ווינד, אונ דערפאר האט זי אים יאהר 1835 ארויסגעגעבען א בעפעהל. אז מען זאלל איינטהיילען די יודען אין פערשידענע קלאסען, ווי סוחרים, בעלי מלאכות, אונ מען זאלל אויפנעהמען אין דינסט ביי דער קרוין אזעלכע יודען, וואס וועלען ענדיגען אוניווערזיטעטען. זי האט אויך געזעהן איינפיהרען יודישע דרוקען אין ווילנא אונ אין זשיטאמיר אונ האט געהייסען, אז אין אללע ערטער וואו יודען וואהנען זאלל ביי יעדען גובערנאטאר דיענען געלערנטע יודען, כדי עס זאלל זיין ביי וועמען צו פראגען ווען עס מאכט זיך עפיס א יודישער ענין. דערביי האט זי אויך געזעהן, אז יודען זאללען

זיך ניט האבען צו בעקלאגען, אז מען לאזט זיי ניט טריי בלייבען זייער אמונה אונ האט איינגעפיהרט, אז מען זאלל אויף אללע ימים טובים בעפרייען די יודישע סאלדאטען אונ זיי זאללען אפילו מאגען אין יעדען פאלק האבען זייער אייגענעם רב. דאס אייגענע האט מען אויך געטהון מיט יודישע ארעסטאנטען, וואס מען האט זיי ערלויבט זיי זאללען שבת אונ יום טוב ניט ארבייטען. מען מוז אויך מודה זיין, אז ניט אללע זאקאנעס וואס זענען ארויס פאר יודען זענען אין גאנצען פאר זיי גוט געוועהן; פון פיעל זאכען האבען יודען געליטען בעזונדער: דער זאקאן וואס זיי טאהרן זיך ניט בעזעצען אין גאנץ רוסלאנד מאכט זיי אפט גרויסע שטערונגען אין פרנסה אונ נאך א סך אנדערע פיין אונ שמערצען, נור צו יענער צייט, ווען מען האט זיי צוגעלאזט צו פאדריאדען אונ אטקופען, האבען זיי די גזירה פון דעם זאקאן אזוי שטארק ניט געפיהלט. הוץ דעם האט מען אין יענע יאהרן אזוי שטארק ניט געקוקט אויף זיי, אונ די וואס האבען געמוזט קומען אין רוסלאנד האבען גרינג דארט זיך געקאנט געפינען אונ אפט בלייבען דארט ניט אויף עטליכע טאג.

מיט שלום האט אלכסנדער דער צווייטער איבערגענומען די מלוכה. נאך דער שווערער קרימער מלחמה האט ער זיך ענטשלאסען רוסלאנד צו בעגליקען מיט רוה אונ פרייהייט, אונ דעם אייגענעם נאמען „בעפרייער“, („Освободитель„) וואס דאס דאנקבארע רוססיש פאלק האט איהם געגעבען, האט ער אויך פערדינט ביי די יודען וועלכע רופען איהם נאך איצט „מלך של חסד“. אין זיין צייט האבען שוין היבש ארויסגעוואקסען די שאנע בוימעלעך, וואס זיין פאטער, ניקאלאי דער ערשטער, האט פערפלאנצט, אונ דורך דעם רעגען פון זיינע חסדים האבען זיך באלד ענטוויקעלט גרינע בלאטער אונ די וועלט האט געקאנט ארויסזעהן, אז זייערע פירות וועלן זיין ניטצליך פאר דער וועלט. עס האט געדויערט גאר א קורצע צייט זענען אללע שוללען, גימנאזיען אונ אוניווערזיטעטען פאל געווארען מיט יודישע תלמידים, וואס האבען זיך גענומען צו פערשיעדענע וויסענשאפטען. צום ערשטען האט אלכסנדר דער צווייטער אויסגעגלייכט די רעכט פון יודען וועגען רעקרוטירונג אונ האט מבטל געוועהן די פריהריגע געזעצע, וואס יודען האבען געמוזט צושטעללען רעקרוטען מעהר פון אללע אונ א הוץ דעם געבען נאך רעקרוטען פאר שטראף. ער האט אויך פארוועהרט צוצונעהמען קליינע קינדער אונ האפען מענשען פון דער גאס וואס האבען ניט קיין פאספארטען. אים יאהר 1856 האט ער געגעבען א בעפעהל, מען זאלל איבערקוקען אללע געזעצע וועגען יודען אונ זעהן ווי ווייט מעגליך

זיי אויסגלייכען מיט אללע אנדערע פעלקער פון רוססלאנד. פון דעמאלט אן איז אויך די יודישע לאגע אין רוסלאנד שטארק פערבעסערט געווארען: מען האט אנגעהויבען יודען געבען שטעללען ביי דער קרוין, מען האט פאר זיי געעפענט עטליכע שטאדט ווי יאלטא, ניקאלאיעוו אונ סעוואסטאפאל, מען האט זיי ערלויבט צו בויען אייגענע הייזער אין קאוונא, זשיטאמיר אונ קאמעניץ-פאדאלסק, בעלי מלאכות האבען בעקומען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אומעדום אונ זיך מאכען דארט שוללען אויף צו דאווענען, אונ עס איז אויך פערווערט געווארען צו טויפען יודישע קינדער, וואס זענען יונגער פון פערצען יאהר, אהן דעם רשות פון די עלטערן.

אין דער צייט פון זיין געבענשטער הערשונג זענען אין רוסלאנד געגרינדעט געווארען צוויי גרויסע חברות: די ערשטע – אים יאהר 1864 די חברה „מפיצי השכלה" צו פערברייטען בילדונג צווישען די רוסישע יודען, אונ די אנדערע – אים יאהר 1881 צו שטיצען געמיינע בעלי מלאכות אונ ערדארבייטער, צום זכר פון זמן פינף אונ צוואנציג יאהריגער גליקליכער רעגירונג:

אזוי איז פון יאהר צו יאהר אלין בעסער געווארען דער מצב פון יודען, אונ זיי וואלטען שוין געשטאנען גאנץ נאהענט צו דער פאללקאמענער פרייהייט גלייך מיט די אנדערע איינוואהנער פונ'ם לאנד, ווען אנדערע וויכטיגע פראגען אונ ענינים נעהמען ניט צו ביי דער מלוכה יעדע מעגליכקייט צו טראכטען וועגען זיי, דערפאר אפשר איז די יודישע פראגע איינגעשלאפען געווארען, אונ פון יאהר 1870 זעהט מען ארויס, אז די רעגירונג האט אנגעהויבען ביי יודען צוריק צונעהמען דאס ביסעל רעכטע, וואס מען האט זיי פריהער געשענקט. אזוי האט מען געטהון מיט דעם געזעץ פון 1874 וועגען רעקרוטירונג, וואס האט לכתחלה ניט געהאט געמאכט קיין שום חילוק צווישען יודען אונ קריסטען, אונ נאר מיט דער צייט האט ער בעקומען זעהר פיעל פירושים, אז מיט יודען דארף מען זיך אנדערש נוהג זיין. נאר פונדעסטוועגען האבען די יודען פערהעלטניסמעסיג געלעבט צופריעדען, אונ אייביג וועט ביי זיי בלייבען דער זכר פון מלך של חסד, אלכסנדר דעם צווייטען, דעם בעפרייער פון זיין לאנד, צו ברכה אונ צו דאנק.

צו בעמערקען איז דערביי, אז די אללע חסדים, וועלכע די רוסישע רעגירונג האט אין דער צייט פון ניקאלאי דעם ערשטען אונ אלכסנדר דעם צווייטען געטהון מיט יודען האט דארין א נגיעה געהאט. איין יוד מיט איין אמת יודיש הארץ אונ דאס איז געוועזען ר' יצחק בער לעווינזאהן, וועלכער

האָט כּל ימיו ניט אויפגעהערט צו אַרבּייטען פאַר זיינע בּרידער אונ האָט זיי אין גאַנצען אַוועקגעשענקט זיינע לעצטע שוואַכע כּוחות אונ טאג. ערשט אַצונד, ווען מיר זעהען ווי פיעל שלעכטס מען טהוט דעם יודען נאָר דערפאַר וואָס מען קען איהם ניט · פערשטעהט מען ערשט וואָס לעווינזאָהן האָט געטהון דערמיט, וואָס ער האָט דער רוסישער רעגירונג בעקאַנט געמאַכט מיט'ן יודישען אינווענינגסטען לעבען, אונ מען מוז מודה זיין אַז דאָס, וואָס מענדעלזאָהן איז געוועהן פאַר די דייטשע יודען דאָס איינענע איז לעווינזאָהן געוועהן פאַר די רוסישע. בּיידע האָבּען זיי ליעב געהאַט דעם יודען אונ דאָס יודישקייט מיט'ן גאַנצען האַרצען אונ האָבּען זיך בעמיהט אויפצוועקען זייערע בּרידער פון'ם שלאָף, אין וועלכען זיי זענען פון צרות אונ גזירות אַ צייט יאָהרען פער־זונקען געוואָרען. נאָר דער חלוק צווישען זיי איז דער, וואָס מענדעלזאָהן האָט געלעבּט אין דייטשלאַנד, וואו יודען האָבּען אַליין אָנגעהייבען אַרבּייטען פאַר זיך נאָר אין אַ שום דערמאַנען אָדער הילף פון דער מלוכה, דערפאַר איז איהם גרינג אָנגעקומען זיך דירעקט צו ווענדען צו זיינע בּרידער אונ אַלדינג וואָס ער האָט געטהון פאַר זיי האָבּען זיי באַלד אַללע איינגענעהן; לעווינזאָהן אָבּער האָט געלעבט אין רוסלאַנד, וואו ערשטענס, האָבּען די יודען פון יענער צייט גאָר ניט געקאַנט זיין מבינים אויף אַזאַ גרויסען מענשען, אונ צווייטענס קאָנען יעדע זאַך דאָ נאָר דעמאָלט האָבּען אַ קיום, ווען די מלוכה וויל עס אונ ניט דאַרויף איהר הסכּמה, דערפאַר האָט ער געמוזט מיט אַללע זיינע פּלענער אָנ־קומען צו איהר אונ האָט זיך דורך דעם בּיי זיינע בּרידער, אין זיין צייט, אַזוי ניט אָנגענעהן.

די צייט אונ דאָס לעבען וויינען אָבּער פון קיין סודות ניט: לעווינזאָהן האָט זוכה געוועהן נאָך בּיי'ם לעבּען צו זעהען זיינע בּרידער אין אַבּעסערע לאַגע. זיין אַרבּייט, וואָס ער פּלעגט אָבּטהון בּיי זיך אין אויבּער־שטיבּעל האָט ניט איינמאָל, מיט פיעל יאָהרען שפּעטער, געבּראַכט יודען אַ ישועה, אונ דאָס וואָס אַלעקסנדר דער ערשטער האָט געוואָלט האָבּען בּיי זיך אים לאַנד האָט'ס אין יודען ווי מענדעלסזאָהן, איז טאַקי מקוים געוואָרען, אונ ניט אומזיסט האָט מען איהם גערופען: דער רוסישער מענדעלזאָהן, האָט'ס נאָך פאַר איהם האָט שוין ליטאַ אַרויסגעגעבּען צוויי גרויסע לייט ווי ר' פּנחס אליהו הורוויץ, דער מחבּר פון'ם „ספר הבּרית" אונ דער דאָקטאַר ר' יהודה הורוויץ פון ווילנא. זיי בּיידע האָבּען זעהר געוואָלט פערשפּרייטען וויסענשאַפט אונ בּילדונג צווישען זייערע רוסישע בּרידער.

ר׳ יצחק בער לעווינזאהן איז געבאהרן געווארען אין קרעמעניץ דעם 2 טען
סעפטעמבער 1788, פונקט אין אזא צייט, ווען אין נאליציען האבען די
תלמידים פון מענדעלסאן אנגעהייבען פארברייטען אויפקלערונג, אונ פון דארט
האבען זיך צולאזט געבילדעטע יודען אין פיעל שטאדט פון פולין אונ ליטא, ווי
דובנא, מאהילוב בײ׳ם דניעסטער, בערדיטשוב, ראסיין,
זאנער, אונ האבען אין דער שטילל געארבייט אונ צוגעצוינען צו זיך מענשען
מיט שכל, וואס האבען געקאנט פערשטעהן, אז עס איז ניט גוט צו בלאנזען
אין דער פינסטערניש. אזוי ווי אין קרעמעניץ האבען זיך אויך געפונען קלונע
יודען, אונ לעווינזאהנס עלטערן זענען אויך געוועהן פון די קלונע, האבען זיי
זייער קינד געגעבען אנוטע ערציהונג, אונ צו זיין בר מצוה איז ער שוין גע-
וועהן א גרויסער בקי אין תלמוד אונ האט אויך שוין געהאט א ידיעה אין
דער רוססישער שפראך. החתונה געהאט האט ער, ווי עס האט זיך דעמאלט
געפיהרט, גאר יונג פון דער שטאדט ראדזיוויללאוו, אונ אים יאהר 1812, ווען
די פראנצויזען זענען אריין קיין רוססלאנד איז ער דארט געוועהן איבערזעצער
אונ האט געטריי געדיענט דער מלוכה. ער איז אבער ניט געוועהן קיין געזונדער,
די שווערע ארבייט האט איהם געשאדט אונ ער איז אריינגעפאהרן קיין בראדי
זיך דארט קורירען. נאר אין בראדי האט ער זיך ניט אזוי אבגעגעבען מיט
רפואות ווי מיט די גראסטע יודישע לייט, מיט וועלכע ער האט זיך ראטה גע-
האלטען ווי אזוי אויפצוהייבען דעם מעמד פון די יודען, אונ דארט איז ביי
איהם געבאהרן געווארען דער געדאנק: אוועקצושטעקען זיין גאנץ לעבען
זיין ארעם פאלק אונ זיי אפענען די אויגען, וועלכע זיי זענען, פון אזוי
פיעל פיין אונ צרות, אזא לאנגע צייט פערשטעלט געווארען. אים יאהר 1818
איז לעווינזאהן צוריקגעקומען קיין קרעמעניץ, פון דארט האט מען איהם
ארויסגענומען פאר א לעהרער קיין בערדיטשוב, אונ אין דער צייט האט ער
אנגעשריבען זיין ערשט ספר „תעודה בישראל“, וואס איז ערשט אין צעהן
יאהר ארום, נאך גרויס מיה, אבגעדרוקט געווארען אונ וועלכער האט ביי יודען
א שטארקען רושם געמאכט. אין דעם ספר האט לעווינזאהן געטהון ווי איין
אמת׳ר קענער פונ׳ם פאלק: ער האט פערשטאנען, אז יודען קאנן מען נאר נעהמען
מיט פרומקייט אונ דערפאר האט ער זיך בעמיהט צו בעווייזען, אז דאס נאריש
אבגעזונדערט לעבען, די שלעכטע ערציהונג פון קינדער, די ניט שאנע וויני-
פרנסות זענען געגען דעם זינן פון אונזער ריינער אמונה, אונ האט דארויף
געבראכט טויזענדער ראיות פון דער תורה אונ תלמוד. פאר דעם ספר האט ער

בֶּעקוּמֶען פוּנ׳ם קֵייזֶער נִיקָאלַאי דֶעם 1-טֶען טוֹיזֶענְד רוּבֶּעל אַ מַתָּנָה, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז זַיין נָאהמֶען בֶּעלִיעבְּט גֶעוָוארֶען בַּיי דֶער מְלוּכָה אוּנ בַּיי יֶעדֶען עִנְיָן, וָואס הָאט זִיךְ נָאר אָנְגֶעקִירְט מִיט יוּדֶען הָאט מֶען גֶעפְרֶעגְט זַיין עֵצָה.

שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט לֶעווִינְזָאהן בֶּעקוּמֶען פוּנ׳ם מִינִיסְטֶער לִיוֶוען אַ בֶּעזוּנְדֶער פַּאפִּיעֶר מִיט פֶערְשִׁידֶענֶע שַׁאֲלוֹת, עֶר זָאל זֵיי פַאר עֶנְטְ- פֶערְן. פוּן דִי שַׁאֲלוֹת הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דִי מְלוּכָה ווִילל ווִיסֶען. אִין וָואס בֶּעשְׁטֶעהט דֶער רֶעכְטֶער יוּדִישֶׁער גְלוֹיבֶּען? פוּן וַואנֶען נֶעהמֶען זִיךְ פִיעל פוּן זֵייעֶרֶע מִנְהָגִים? וֶועלְכֶע סְפָרִים זֶענֶען בַּיי זֵיי הֵיילִיג? צוּ שְׁטֶעהט אִין דִי סְפָרִים, אַז מֶען מוּז פַיינְד הָאבֶּען אַללֶען וָואס גֶעהֶערְן נִיט צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֶמוּנָה אוּנ צוּ מֶאג מֶען זֵיי נַארֶען? וָואס פַאר כִּתּוֹת אוּנ חֶבְרוֹת גֶעפִינֶען זִיךְ צְווִישֶׁען זֵיי, אוּנ צוּ קָאן מֶען זֵיי אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען, זֵיי זָאללֶען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט עֶרְדְאַרְבַּייט אוּנ אַנְדֶערֶע עֶהרְלִיכֶע מְלָאכוֹת, מֶען זָאלל מִיט דֶער צַייט זֵיי קָאנֶען אוֹיסְגְלַייכֶען אִין רֶעכְטֶע מִיט אַללֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ׳ם לַאנְד? לֶעוֶוענְזָאהן הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוֹילְט עֶטְלִיכֶע יָאהר נָאךְ אַנַאנְד אוֹיסְצוּאַרְבַּייטֶען זַיין תְּשׁוּבָה אוֹיף דִי אַללֶע שַׁאֲלוֹת, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען זַיין בֶּע- רִיהמְט סֵפֶר „בֵּית יְהוּדָה", וָואס הָאט בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען זַיין לֶעצְט בִּיסֶעל כֹּחַ, אוּנ עֶר אִיז שׁוֹין נָאךְ דֶעם גֶעבְּלִיבֶּען אַ חוֹלֶה מְסוּכָּן זַיינֶע גַאנְצֶע יָאהרֶען.

מֶען קָאנְן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס פַאר אַמִּיה אִיהם הָאט גֶעקָאסְט צוּ בֶּעקוּמֶען, אִין אַזַא קְלֵיין שְׁטֶעטְטֶעל ווִי קְרֶעמֶענִיץ, אַללֶע בִּיכֶער, וָואס עֶר הָאט גֶעמוּזְט דוּרְכְלֵייעֶנֶען, כְּדֵי עֶר זָאלל קֶאנֶען אוֹיף יֶעדֶער שַׁאֲלָה אֶנְטְפֶערְן מִיט יִשּׁוּב הַדַּעַת אוּנ זִיךְ פֶערְרוּפֶען אוֹיף אַלְטֶע, בַּיי דֶער ווֶועלְט אָנְגֶענוּמֶענֶע סְפָרִים; אוּנ מֶען מוּז נָאר בֶּעוואוּנְדֶערְן זַיין גְרוֹיסֶע לִיעבֶּע צוּ זַיינֶע אָרֶעמֶע בְּרִידֶער אוּנ צוּ זַיין אֱמוּנָה. צוּם אוּמְגְלִיק הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע בְּרִידֶער נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען אוּנ הָאבֶּען זַיינֶע סְפָרִים אִין פַייעֶר גֶעוָוארְפֶען. עֶר הָאט עֶס גֶעווּאוּסְט אוּנ אוֹיף זֵיי קֵיין שִׂנְאָה נִיט גֶעהַאט, וַוייל נָאר אַזַא חָכָם ווִי עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען ווִי גְרוֹיס זֵייעֶר בְּלִינְדְקַייט אִיז אוּנ אַז אַלְס וָואס זֵיי טְהוּעֶן אִיז דָאס נִיט פוּן שְׁלֶעכְטִסְקַייט, נָאר פוּן אוּנְווִיסֶענְהַייט, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר נָאךְ מִיט מֶעהר פַייעֶר זִיךְ גֶענוּמֶען זֵיי צוּ אֶפְּפֶענֶען דִי אוֹיגֶען. אוּנ פוּן זַיין קְרַאנְקֶען בֶּעט הָאט עֶר מָאל פַאר מָאל מִיט זַיין אָבְּגֶעשְׁוַואכְטֶער הַאנְד

געשריבען די רעצעפטען און בקשות צו דער מלוכה אויסצובעטען חסד און חנינה פאר זיי.

אז עס האט זיך אין זאסלאוו א אומגליק געטראפען, מען האט איינגעזעצט עטליכע יודען וועגען עלילת דם, איז אויף לעווענזאהן געפאלען דער גורל ער זאלל זיך אננעהמען, אונד פונקט ווי זיין זיידע ר׳ אליקים האט זיך כמעט מיט הונדערט יאהר צוריק, נאך אין דער צייט פון יעקב פראנק, ארויסגעשטעלט ביי אזא כלבול אין יאמפאל און האט זיך ניט געפוילט פאהרען קיין רום און דארט ארויסנעהמען א פאפיער ביים פאפסט, אז די בעשולדיגונג איז פאלש, אזוי האט לעווענזאהן געארבייט, ביז מען האט די אונשולדיגע בעפרייעט. דעמאלט האט ער אנגעשריבען זיין ספר „אפס דמים“, וואס אין איהם ווייזט ער אויס פון וואנען דער בלבול שטאמט און ווי ער האט קיין שום שייכות און יסוד ניט אין יודישע דינים אדער מנהגים. דעם אפס דמים האט לעווינזאהן אייגענטליך אנגעשריבען נאר דארויף, מען זאלל איהם איבערזעצען אין אנדערע לשונות און ער זאלל דער עיקר בעקאנט ווערען ביי׳ם רוסישען פאלק, צום סוף איז ער באלד איבערזעצט געווארען אין ענגלישען, און אין רוסיש איז ער ערשט ארויס אים יאהר 1883.

לעווינזאהן האט, חוץ די דערמאנטע ספרים אנגעשריבען נאך א סך וויכטיגע און נוטצליכע ספרים. בעזאנדערס איז בעריהמט זיין ספר „זרובבל“, וואו ער פערענטפערט די גמרא און ווייזט אויס די רעכטע כונה פון די בעלי התלמוד. חוץ דעם האט ער שטאנדיג געמוזט שרייבען בעזונדערע בריעף און פאפיערען צו פערשיעדענע גרויסע לייט, וואס אן זיי איז געווענדט געוועהן צו פערבעסערן די לאגע פון יודען. וועגען יודישע קאלאניען האט ער ניט איינמאל געשריבען צום קייזער ניקאלאי אללין און האט געהאט דאס גליק פון איהם איין אייגענהאנדיגען בריעף צו בעקומען. דער בריעף, דערצאהלט מען, האט איהם אמאל אבגעראטעוועט פון א שלעכטען מענשען: אין א פינסטערער ווינטער נאכט איז פלוצלונג איין אפיציר אריינגעפאללען מיט א געוואלד צו איהם אין שטוב, מען זאלל איהם געבען בראנפען, ווייל ער האט געמיינט אז דא איז א שענק. די דינסט האט זיך דערשראקען און האט אנגעהייבען רופען דעם בעל הבית. דער אפיציר איז דערווייל אריין אין אנדערן צימער, וואו לעווינזאהן איז געזעסען איבער א ספר, און האט אנגע-הייבען שרייען, ער זאל פאר איהם אראבנעהמען די יארמילקע. לעווינזאהן האט איהם גאנץ קאלט געאנטפערט, אז ער פערשטעהט ניט ווי אזוי קומט

עס איין ארדענטליכער מענש צו יענעם אין שטוב און טהוט אליין ניט אויס דאס היטעל, דא האט זיך דער אפיציר ערשט צוהיצט און געשריען, אז אזא כזיון וועט ער ניט דערלאזען, אז א פראסטער יוד זאלל איהם לערנען דרך ארץ, אז לעווינזאהן האט אקוק געטהון אז עס קאנן קומען צו שלעכטע פאלגען האט ער ווייטער גאר רוהיג און געלאסען ארויסגענומען פונ'ם קאסטען א בריעף און האט דעם אפיציר נאר געוויזען די אונטערשריפט, ווי יענער האט עס נאר דערזעהן איז ער באלד אויסגעניכטערט געווארען, מיט ציטערניש האט ער זיך אנגעהייבען פאראנפערן און האט ניט געוואלט אוועקגעהן ביז לעווינזאהן וועט איהם מוחל זיין.

לעווינזאהן איז בטבע געוועהן א גרויסער עניו, און אז ער פלעגט עפּיס טהון האט ער פיינד געהאט מען זאל דאריבער א סך רעדען. ערשט נאך זיין טוידט איז מען געוואהר געווארען, אז זיין בילד געפינט זיך אין הויף פון דער גרויספירסטין מאריע פאוולאוונא, ווייל ער האט גאר קיין השגה געהאט זיך מיט אזא זאך צו בעריהמען. וויפיעל מאל די מלוכה האט איהם געוואלט שיקען געלד ער זאלל קומען קיין פעטערבורג און דארט זיצען ביי אסיפות, האט ער זיך שטאנדיג אבגעזאגט, ווייל ער האט ניט ארויסגעזעהן עס זאלל עפּיס דערפון פאר יודען ארויס א ישועה, און זיך גלאט נאריש מאכען האט ער פיינד געהאט. אז מען האט איהם געוואלט מאכען פאר לאנד־רב און אללע זיינע גוטע פריינד האבען איהם געבעטען ער זאלל אננעהמען די גרויסע שטעללע, האט ער געאנפערט, אז עס איז א סך גלייכער מען זאלל בע־דויערן פאר וואס ער איז דארויף ניט בעשטאנען, עהדער מען זאלל זיך קלאגען דערנאך, וואס ער האט זיך ניט מישב געוועהן און האט די שטעללע אנגענומען.

ווי ווייט עהרליך און קלוג לעווינזאהן האט זיך געפיהרט און האט ניט געקוקט אויף אייגענליעבע, קאנן מען פערשטעהן דערפון, וואס האטש די חסידים האבען איהם שטאנדיג פערפאלגט האט ער זיך ניט מתרחק געוועהן פון זיי און פלעגט אפט בעקומען בריעף פון גוטע יודען, ווי פון ר' ישראל'צע דער רוזשינער, וואס איז אויך געוועהן זיינער א קרוב, און פון ר' אברהמ'ילע טריסקער. זיין כונה איז געוועהן זיי, די גוטע יודען, זאללען ווירקען אויף די יודען וואס גלויבען אין זיי, און דארט וואו עס קאנן דעם כלל ישראל ארויס־קומען א טובה זאללען אללע צוזאמען און אהן א שום אונטערשיעד ארבייטען לשם שמים.

האטש לעווינזאהן פלעגט אפט ליידען דחקות, ווייל ערסט צוויי יאהר פאר'ן טויט האט איהם די מלוכה געשיקט 3000 רובעל, אונ הוץ דעם האט איהם זיין קראנקהייט זעהר שטארק פארמוטשעט, האט ער דאך אויף דער עלטער געהאט גרויס תענוג צו זעהן, אז זיין פערציגיאהריגע ארבייט איז ניט געוועהן אומזיסט, אונ אז עס האט אנגעהייבען אונטערוואקסען א שאנער דור פון עדעלע געלערנטע יודישע יונגע לייט ווי ר' מרדכי אהרן גינצבורג, ר' אברהם בער לעבענזאהן אונ פיעל אנדערע פון ליטא; פיעל האבען איהם מיטגעהאלפען די יודישע שרייבערס, וואס האבען ארויסגעגעבען חבורים אויף לשון הקדש אונ דערמיט דערוועקט אין פאלק נייע געפיהלע אונ ליעבע צו בילדונג. נאך מעהר האט אויפ'ן פראסטען עולם געווירקט דער אקציז, וואס האט געגעבען פרנסה פיעל ארדענטליכע יודען, אונ ווער עס קען נאר דאס יודישע לעבען אין רוסלאנד מוז מודה זיין, אז וואו נאר איין אקציזניק איז פארווארפען געווארען האבען זיך ארום איהם באלד געזאמעלט אללע בעסערע מענשען אונ מען האט שוין די קינדער נאר אנדערש אנגעהייבען צו ערציהען.

דעם 3-טען פעברואר 1861 איז לעווינזאהן, אויפ'ן צוויי אונ זיבציגסטען יאהר געשטארבען אין קרעמעניץ. אונ ווען ער האט אין דער יוגענד געהאט צו טהון מיט דארגער, וואס האבען איהם געשטאכען אונ ניט געלאזט זיינע ברידער אנווייזען דעם דרך הישר, איז איהם בעשערט געוועהן צו צומאכען זיינע ליכטיגע אויגען צווישען רויזען, וואס ער אליין האט זיי געפלאנצט אונ וואס האבען איהם זיס געמאכט זיין לעצטען אויגענבליק.

צוויי גרויסע זאכען האבען לעווינזאהן אינטערעסירט, אונ אויף זיי האט ער געהאפט אין זיין נאנצען לעבען: שולען אפענען פאר יודישע קינדער, אונ מאכען קאלאניען פאר יודען. ער האט געוואלט זעהן גוט ערצויגענע יודישע קינדער אונ עהרליכע יודישע ערדארבייטער, אונ דערפאר האט ער ניט גערוהט אונ האט ניט אויפגעהערט צו געבען דער מלוכה אללע עצות ביז ער האט ניט אויסגעפיהרט זיין פלאן, חאטש אין גאנצען געראטהען האט עס ניט געקאנט, ווייל ניט שטאנדיג קומט יעדע זאך אויס ווי מען נעהמט זיך פאר.

אז מען קוקט זיך צו צו דער געשיכטע פון די יודישע שולען אין רוסלאנד, ווי אזוי זיי האבען זיך אנגעהייבען אויפצופאנגען אונ ביי וואס פאר א מעמד

זיי האלטען אצונד, זעהט מען ארויס, אז געבליהט האבען זיי טאקי נאר אין די ערשטע יאהרען אין עטליכע געצאהלטע ארטער, וואו זיי זענען ניט געזעהן אנגעווארפען אונ וואו דאס פאלק אלליין האט געפיהלט ווי נאטהיג זיי זענען אונ האט פערשטאנען אז יודען קאנען נאר דעמאלט אויפגערעכט ווערען, ווען זיי אללע וועלען קומען צום שכל אונ איינזעהן אז זיי מוזען האבען בעזונדערע שולען אונ וועלען זארגען זיי זאללען קאנען עקסיסטירען.

די ערשטע יודישע שולע איז געגרינדעט געווארען אין אומאן אונטער דער השגחה פון א גאליציאנישען יודען ר' מאיר הארן, אונ מיט דער הילף פונ'ם בעריהמטען גביר ר' הירש בער הורוויץ, וואס איז דערנאך אוועק קיין ענגלאנד אונ איז געווארען פראפעסאר אין דער קעמברידזשער אוניווערזיטעט. הארן האט זעהר געוואלט, אז די מלוכה זאלל בעשטעטיגען זיין שוללע אונ ער האט אנגעגעבען א בקשה וועגען דעם אונ האט ערקלעהרט, אז דער גאנצער למוד געהט אויף מענדעלסאהנס דרך. אז דאס פאפיער איז אנגעקומען אין פאליציע מען זאלל דארט הוקר ודורש זיין ווער דער הארן איז, האט זיך גראד געדארפט מאכען, אז מען האט דארט געזוכט א גנב, וואס האט געהייסען מענדעלסאהן, אונ אז די פאליציע האט איבערגעלייענט, אז הארן איז איינער פון מענדעלסאהנס לייט האט מען איהם געוואלט איינזעצען, אונ קוים מיט צרות האט מען איהם אבגעבעטען. נאך דעם צופאלל איז הארן ביי זיך שטארק אראבגעפאללען, אונ מיט א פאר יאהר שפעטער איז די שוללע זיינע בטל געווארען.

דערפאר האט זיך אים יאהר 1826 מיט מעהר מזל געאפענט א שוללע אין אדעססא, וואס איז געגרינדעט געווארען אויפ'ן וואונש פון די ערשטע בעלי בתים, וואס זענען דעמאלט נאר וואס אראבגעקומען פון בראדי אונ האבען אריינגעווארפען פונקען פון בילדונג אין דער יודישער קהלה. עס האבען זיך באלד געפונען זעהר פאהיגע לעהרער, ווי דער בעוואוסטער געלעהרטער ר' שמחה פינסקער, דער בעריהמטער דיכטער (משורר) ר' אליהו מרדכי ווערבעל, הורוויץ, פינקעל, זיטענפעלד אונ נאך אנדערע. אונ אונטער דער השגחה פונ'ם דירעקטאר ר' בצלאל שטערן האט די שוללע פון יאהר צו יאהר אנגעהייבען מעהר וואקסען. דער גענעראל גובערנאטאר פירסט וואראנצאוו, וואס האט זיך איבערהויפט זעהר פיעל אבגעגעבען מיט די יודען האט שטארק מיטגעהאלפען, די שוללע זאלל בעקומען אללע מיטעל צו מאכען לייט פון די תלמידים וועלכע לערנען אין איהר. אונ אים יאהר 1838 האט זיך אין

קישענוב אויך געאפענט אזא שוללע. וואס דער בעריהמטער יודישער שרייבער ר' יעקב אייכענבוים, וואס איז דערנאך געווארען אינספעקטאר אין זשיטאמירער ראבינערשוללע, האט זי עטליכע יאהר געפיהרט ביז זי האט זיך גיט צוגעמאכט.

אין דעם איינענעם יאהר האט די יודישע קהלה אין ריגא אויך געאפענט א שוללע אונטער דער השגחה פונ'ם דאקטאר לילִיענטהאל, אונ דאס איז אזוי אנגעלעגט געוועהן ביי דער מלוכה אז זי האט ערלויבט די יודען איינצופיהרען ביי זיך א בעזונדער טאקסע פון פלייש, אונ פון דער הכנסה אויסהאלטען די שוללע. וואס מעהר די ערשטע יודישע שוללען האבען זיך בעפעסטיגט האט די מלוכה אנגעהייבען שטארקער צו טראכטען זי זאלל אויספיהרען דעם גרויסען געדאנק פונ'ם קייזער ניקאלאי דעם 1־טען, וואס האט זיך ענטשלאסען צו אפענען אזיינע שוללען אין אללע יודישע שטאדט, אונ צו ליעב דעם האט זי אים יאהר 1842 ארויסגעשיקט דעם דאקטאר ליליענטהאל, ער זאלל אריינפאהרען קיין ווילנא, מינסק, קאוונא, הוראדנא, ביאליסטאק, זשיטאמיר, בערדיטשוב אונ פיעל אנדערע ארטער אונ זאלל דארט די יודען פערשטעהן געבען וואס די מלוכה מיינט מיט די שוללען, אז זי וויל ניט חלילה בעריהרען די יודישע אמונה אונ האפט נאר. אז דורך בילדונג וועלען די יודען זיך ארויפהאפען אויף א העכער מדרגה אונ וועלען בעליעבט ווערען ביי אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד. א הוץ דעם האט ליליענטהאל זיך בעדארפט בעקאנט מאכען מיט אללע געלערנטע יודען וואס האבען זיך ארומגעוואלגערט אין פוילען אונ ליטא, כדי זיי זאללען קאנגען ווערען לעהרער אין די שוללען, איבערהויפט האט דער מלוכה געקאסט גרויס מיה ביז עס איז איהר געראטהען אים יאהר 1847 איינצופיהרען צוויי ראבינערשוללען, אין ווילנא אונ אין זשיטאמיר, אונ מאכען אומעדום וואו יודען האבען נאר געוואהנט צווייערליי שוללען פאר קלענערע אונ גראסערע קינדער. די מלוכה האט אויך ניט געזשאלעוועט קיין געלד אויף צו דרוקען בעזונדערע ספרים פאר די יודען; נאר קיין גרויסע נוץ איז דערפון ניט ארויסגעקומען אונ עס האט געמוזט אוועקגעהען גענוג יאהרען ביז זיי האבען אויפגעהערט צו קלאגען אויף דער גזרה. די צייט טהוט זיך איהרעס, אונ אז זיי האבען שוין ארויסגעזעהן אז עס איז ניט אזא מורא, אונ האבען שוין מיט איינענעם ווילען אנגעהייבען שיקען זייערע קינדער אין די שוללען אונ נעהמען רבנים פון די תלמידים פון ראבינערשולל איז גיך אים יאהר 1873, ווען די יודישע פראגע איז אין גאנצען אנשלאפען געווארען,

ארויס א בעפעהל, מען זאלל די שוללען איבערמאכען אויף שולען פאר יודישע לעהרער. די נייע שוללען אבער האבען שוין ניט געהאט דעם גלאנץ וואס פריהר, אונ פון דעמאלט אן לערנען יודישע קינדער מעהר אין פאנסיאנען בייא פריוואט לעהרער, אויך אין גימנאזיען נאר א געוויסער פראצענט. די בילדונג פונדעסטוועגען ווערט נתרבה צווישען יודען ווייל יעדער פערשטעהט אז נאר דאס איז דאס איינציגע מיטעל וואס קאן זיי שיטצען אין אללע צייטען אונ נויטען. געוויס וואלטען די רוסישע יודען דערגרייכט נאך א העכערע מדרגה אין בילדונג, ווען עס ווערט ניט אים יאהר 1887 א נייער בעפעהל מען זאלל אין גימנאזיען אונ אוניווערזיטעטען אריינלאזען יודען נאר א קליינעם פראצענט.

פונקט אזוי ווי די שוללען זענען קודם כל געגרינדעט געווארן פון די יודען אלליין, אזוי האבען זיך אויך פלוצלונג ארויסגעוויזען, נאך אים יאהר 1790 יודישע ערדארבייטער, וואס זענען פון מאהיליבער גובערניע ארויס אין דער נייער געגענד פון חערסאן אונ יעקאטערינאסלאוו, ווען רוסלאנד האט עס אבגענומען, אונ האבען זיך בעשלאסען צו זוכען זייער ברויט אין דער שווערע עהרליכע ארבייט. אים יאהר 1804 האט די מלוכה ארויסגעגעבען א בעזונדער געזעץ וועגען די יודישע קאלאניסטען אונ האט זיי געשענקט פיעל רעכטע אונ אויך געשטיצט מיט געלד זיי זאללען האבען אויף הוצאות אריבערצופאהרען אויף די נייע ערטער. די כונה פון דער מלוכה איז געוועהן אבצורייסען די יודען פון פיעל שאנדליכע פרנסות אונ זיי געבען אזא פרנסה אין די האנד, וואס זאלל זיי רערנעהרען בכבוד אונ קיינער זאלל זיך דארפען בעקלאגען אויף זיי; דערפאר האט זי זיך גענומען דערצו אונ אכט יאהר כסדר האט זי אויסגעהאלפען די יודען וואס האבען זיך גענומען צו ערדארבייט. נאר אים יאהר 1812 איז מען שוין געבליבען שטעהן, ווייל עס האט געפעהלט די מיטעל, אונ ערשט אין דריי אונ צוואנציג יאהר שפעטער האט זיך דער קייזער ניקאלאי דער ערשטער נאך אמאל גענומען צו פערבעסערן די לאגע פון די יודישע קאלאניסטען וואס זענען שוין געוועהן פון פריהר, אונ פון 1835 ביז 1852 האט מען ניט אויפגעהערט צו זוכען עצות ווי ווייט מעגליך זייער צאהל צו פערגראסערן אונ צו צוציהען פרישע מענשען, וואס האבען זיך געמוזט פרייען מיט די חסדים וואס די מלוכה האט זיי געטהון. אבער פון דעמאלט אן האט די מלוכה אויפגעהערט צו זארגען פאר יודישע קאלאניען אונ קאלאניסטען, אונ פיעל פון די זאקאנעס וואס האבען זיי געשיצט זענען ביסלעכווייז בטל געווארן.

דאס וואס די מלוכה האט ניט געקאנט צופריעדען זיין פון די יודישע קאלאניען, נעהמט זיך דערפון וואס ערשטענס · האט דאס געזען אין אנהייב געפאדערט, אז איבערפיהרען אהין אין די קאלאניען זאלל מען נאר גאנצע משפחות, און דערפאר האבען זיך צווישען די קאלאניסטען געפונען זעהר פיעל אלטע לייט וואס האבען קיין כח מעהר ניט געהאט צו ארבייטען און האבען פון אנהייב אן געמוזט זיך נעהמען צו זייטיגע פרנסות; צווייטענס: האט מען די ערשטע צייט ניט אויסגעקליבען און מען האט צוגענומען פאר קאלאניסטען, ווער עס האט זיך נאר געוואלט פערשרייבען, און אזוי ווי דאס פערשרייבען זיך אלס קאלאניסט האט בעפרייט פון מיליטער דינסט, האבען זיך פערשריבען פיעל בטלנים, און טויגעניכטסען, און די מלוכה האט נור אויסגעבראכט פיעל געלד אומזיסט אויף זיי, נאר אזיינע בטלנים האבען זעהר פיעל געשאדט זייערע ברידער, וואס האבען ערנסט געמיינט צו הארעווען און טאקי ווערן גוטע ערדארבייטער. חוץ דעם אללעם האט מען זיי איינגעטהיילט זייערע פעלדער זעהר ווייט פון שטאדט, די עצם ערד איז אויך קיין גוטע געוועהן, קיין ברונענס האבען זיי ניט געהאט, און די ערשטע וואס זענען אהין געקומען האבען זיך א צייט לאנג געמוזט וואלגערן אין פעלד ביז זיי האבען ווי עס איז אויסגעבויט הייזלעך, וואס דערפון האבען זיך אויסגעבראכען צווישען זיי אללערליי קראנקהייטען. פונדעסטוועגען האבען די יודען אפילו בייא אזעלכע פערהאלטניסע ארויסגעוויזען ענערגיע און פאהיגקייטען און האבען זיך דערהאלטען ביז איצט. אים יאהר 1810 איז אין חערסאנער און יעקאטערינאסלאווער גובערניע געוועהן אין גאנצען ניין קאלאניען, וואו עס האבען זיך געפונען 3640 מענשען, און זעכציג יאהר שפעטער איז שוין געווארן 43 קאלאניען מיט 34,032 מענשען; דאס בעווייזט, אז ווען אין די לעצטע יאהרען וואלט די מלוכה ניט פערלארן דעם חשק און ווייטער געשטיצט די קאלאניסטען ווי פריהר וואלט זייער צאהל געוויס בעדייטענד גראסער געווארן. פיעל פון די קאלאניען האבען לשון קודש'דיגע נאמען ווי „שדה מנוחה" „נהר טוב", און אללע געפינען זיך אונטער דער השגחה פון צוויי רבנים. פאר די קינדער האבען זיי נאך אים יאהר 1869 געהאט פינף שולען מיט 113 לעהרער און מלמדים, וואס האבען ערצויגען 959 תלמידים. זייער צאהל האט זיך געמוזט אין דער לעצטער צייט פערגרעסערן, און מען מאג זאגען, אז דער מעמד פון די יודישע קאלאניען איז ניט שלעכט, און בייא אללע סבות, וואס האבען זיי

געשטערט אויפצובליהען ווי עס דארף צו זיין האט דאך די מלוכה ניט אויסגעבראכט איהר געלד אומזיסט, אונ עס זענען אויסגעוואקסען פעהיגע יודישע ערדארבייטער, וואס מען דארף זיך מיט זיי ניט שעהמען. צום אונגליק האט מען אים יאהר 1882 ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז יודען טאהרן ניט קויפען קיין ערד אונ ניט בעזעצען זיך אין דארפער אונ דערפאר זענען פיעל יונגע לייט געצוואונגען געוועהן זיך אוועקלאזען קיין אמעריקא אדער קיין ארץ ישראל, וואו עס האבען זיך, אין דער לעצטער צייט, געמאכט עטליכע קאלאניען מיט דער הילף פונ'ם באראן עדמונד ראטהשילד פון פאריז.

נאר חאטש די לאגע פון די רוסישע יודען איז די לעצטע עטליכע יאהר ניט אזוי פרעהליך פון דעסטוועגען האלטען זיי לעווינזאהן'ס צוואה אונ ארבייטען שטארק אין בילדונג, אויסער די קאווקאזער יודען אונ די קרימטשאקים, וועלכע שטעהען נאך דערווייל ניט אויף קיין הויכער מדרגה.

אקוראט בעשטימען פון וואנען די יודען האבען זיך אמאל גענומען קיין קאווקאז אונ ווען זיי האבען זיך דארט בעזעצט — איז זעהר שווער. מען ווייסט נאר אזוי פיעל, אז נאך אכט הונדערט יאהר פאר קריסטוס געבורט זענען שוין יודען געוועהן אין קאלכידא, וואס איז דערמאלט בעשטאנען פון גורען, מינגרעליען, אימעריטינען אונ אבכאזיען אונ עס איז א סברא אז שלמנאסר דער מלך פון אשור, האט זיי אהין פערטריבען, זיי האבען זיך אבער לאנג דארט ניט געקאנט האלטען, אונ זענען אריבער קיין פערסיען, ווען איספור איז געוועהן מלך, אונ האבען זיך אויסגעמישט מיט די פערסישע פעלקער. פון די קאווקאזער יודען זענען אויך געוועהן די ערשטע סוחרים, וואס האבען אנגעהויבען האנדלען מיט די חאזארען אונ זיי ביסלעכווייז בעקאנט געמאכט מיט דער יודישער אמונה. ווי גרויס די צאהל פון די קאווקאזער יודען איז אמאל געוועהן — קאן מען פערשטעהען דערפון, וואס ווען עס האבען זיך אין ארמעניען אנגעהויבען אין פינפטען יאהר הונדערט די רדיפות געגען זיי, זענען כמעט אהאלבע מיליאן יודען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. איבערהויפט האבען די קאווקאזער יודען געהאט וועניג לומדים צווישען זיך וואס זאלען בעפעסטיגען ביי זיי די אמונה, אונ דערפאר זענען זיי גיך ארונטער אונטער דער מאכט פון אנדערע פעלקער אונ זענען מיט יעדען יאהרהונדערט געווארען אלץ וועניגער. מען געפינט אצונד זעהר פיעל קאווקאזישע פעלקער, וואס איז גאר קיין ספק ניט, אז זיי שטאמען ארויס פון יודען, ווי למשל די אוביכען, וואס מיטען פנים,

מיט די פעהיגקייט אונ אפילו מיטען ווייכען הארצען זענען זיי אהנליך אויפען יודען, אונ אויך די גאנצע בעפעלקערונג פון גוריען, וואס דער נאמען אליין בעווייזט שאן פון וואנען זיי שטאמען, ווייל הוריא הייסט אויף יענע לשונות א יוד. בעזאנדערס איז פון זיי א תל געווארען אים יאהר 1221 ווען טשינגיסחאן, דער פיערטער פון די מאנגאלען איז אנגעפאלען אויף קאווקאז, אונ צום איבריגען האט פון זיי א סוף געמאכט טאמערלאן אים יאהר 1387. פיעל האט מען אויסגעהארגעט אין די איבריגע האבען זיך ענטשלאסען אבצוזאגען זייערע פערפאלגער אונ האבען זיך אנגעהייבען לפנים אויסצוגעבען פאר קריסטען אדער פאר מחמד'נער ווי עס האט זיי מעהר געפאסט, בסוד אבער זענען זיי געבליבען יודען. אזוי האט א לאנגע צייט אין קאווקאז געלעבט א גאנצע קלאסע פון מאראנען, וואס פלעגען געהן אין די קירכען אדער מעטשעטען, אבהיטען אללע מצות אונ מנהגים פון דער קריסטליכער אדער מהמד'נישער רעליגיאן אונ אין בעזונדערע הייזער האבען זיי געהאט שוללען מיט ספרי תורות אונ פלעגען דאוונען אונ זיך פיהרען נאכען יודישען דין. ביי אזא לאנגע, פערשטעהט זיך, האבען זיי ניט געקאנט אויפקאמען, אונ וואס מעהר א דור עס איז אוועקגעגאנגען איז מעהר דאס יודישקייט פערגעסען געווארען. פון די מאראנען זענען כמעט אללע צוגעשטאנען אדער צום קריסטענטהום אדער צו מהמדאנער, אונ דאס ביסעל וואס איז געבליבען איז אזוי פערגראבט געווארען, אז אפילו זייער פערזענליכע פרייהייט האבען זיי ניט געקאנט איינהיטען, אונ פיעל פון זיי זענען געווארען שקלאווען, וואס האבען געהערט צו פערשיעדענע בעלי בתים אונ מען האט זיי געקויפט אונ פערקויפט אזוי ווי א סחורה. דאס קאן מען זאגען, איז טאקי דאס איינציגע מאל וואס האט זיך געמאכט אינ'ם יודישע לעבען, אויסער מצרים, אז זיי זאללען זיין קנעכט אונ מיט זייער פרייהייט זאלל מען זיך מאכען א מסחר. אזוי נייט מאראליש זענען די יודען ניט געפאללען אין אנדערע לאנדער, האטש מען האט זיי דארט געברענט אונ געבראטען, אונ דאס איז דער בעסטער בעווייז, אז טאקי נאר די תורה האט זיי שטאנדיג אבגעהיט אזוי נידריג צו פאלען אונ דארט וואו עס זענען געוועהן לומדים וואס האבען אכטונג געגעבען אויפ'ן אינווענינגסטען מעמד פונ'ם פאלק, האבען די יודען כח געהאט אלס אריבער צו טראגען אונ צו בלייבען יודען.

אזוי זענען די קאווקאזער יודען פערשווארצט געווארען, ביז דאס גאנצע לאנד איז אים יאהר 1802 אריבער צו רוססלאנד, פון דעמאלט אן לעבען זיי

זיך שוין רוהיג אונ צופריעדען, זיי בעשעפטיגען זיך מיט ארבייט אונ ליידען שוין מעהר ניט ווי א מאהל. עס מאכט זיך נאך אפילו, אז די אלטע שנאה רופט זיך אב, ווי עס האט זיך געטראפען אים יאהר 1878 אין א דארף פערעוויסי, ווען עס איז פערפאללען געווארען פונקט פאר פסח א קליין גרוזיניש מיידיל שרה מאדזעבאזע, אונ די יודישע שונאים האבען געוואלט אנהענגען דעם אלטען בלבול, אז זיי האבען דאס קינד דערהרגעט, זיי זאללען האבען בלוט אויף די מצות, נאר די מלוכה, וואס בעשיטצט זיי גלייך מיט אללע, האט דורך די בעריהמטע אדוואקאטען אלכסנדראוו אונ קופערניק ניט דערלאזט מענשען זאללען אומזיסט ליידען, אונ דער אמת איז ארויס, אז די יודען זענען אין דעם נישט שולדיג געוועהן. בעזאנדערס העלפט זיי, וואס זיי רעדען דאס אייגענע לשון, טראגען די זעלבע קליידער אונ פיהרען זיך פונקט ווי אללע זייערע שכנים, דאריבער קומט קיינמאל אויס איינער פון דעם אנדערען אויסצולאכען אונ עס איז קיין שארפער אונטערשיעד ניטא וואס זאלל פיהרען צו קריג אונ צו שנאה.

כמעט אין דער אייגענער צייט, וואס די יודען האבען זיך בעזעצט אין קאווקאז, עטליכע יאהר פאר קריסטוס געבורט האבען זיך אין דער קרים אויך אנגעהייבען יודען צו בעזעצען, נאר ניט אזא גרויסע צאהל. דאס וואס זיי זענען געוועהן זעהר וועניג אונ האבען ניט געקאנט אזוי שטארק אנריהרען זייערע שכנים, עס זאלל דארפען ווערען א שנאה אונ א קנאה, אדער מען זאלל קוקען אויף זיי קרום, אונ א חוץ דעם, וואס גראד אהין האבען זיך בע-זעצט יודען פון אזעלכע מקומות וואו די תורה האט נאך געבליהט אונ זענען דאריבער אלליין אויך עדעלער געוועהן, דאס האט געפיהרט דערצו, וואס די קרימער יודען זענען נאך אין די אלטע יאהרען ניט אזוי פערגראבט גע-ווארען ווי זייערע קאווקאזער ברידער, זיי האבען געהאט זייערע שוללען, אין וועלכע זיי האבען אלליין געלערנט אדער געהערט תורה אונ זענען גע-שטאנען גוט.

דאס זעהט מען אויך ארויס דערפון, וואס אין דער צייט, וואס די פעלקער פון קאווקאז האבען פערשלונגען טויזענדער יודען אונ פון זיי איז אפילו קיין זכר ניט געבליבען, האבען זיך די קרימער יודען געהאט כח צו האלטען אין אללע צייטען, זיי האבען אויך געוואוסט גמרא, פוסקים, רמב"ם אונ אנדערע ספרים אונ האבען דערפאר איבערגעלאזען יורשים יודען, וואס לעבען נאך אין היינטיגער צייט אונ הייסען דארט „קרימטשאקעס".

די קרימטשאקעס וואהנען גרעסטענטהיילס אין קראסובאזאר; דארט זענען דא ביז 700 פאמיליען. זייער לשון הייסט: טשאגאדי און איז כמעט דאס זעלבע וואס טאטאריש. זיי האבען זייער בעזאנדערען רב און האלטען מלמדים, וואס לערנען די קינדער לשון קודש, נאר ווייטער פון חומש און דאווענען געהען זיי נים. אז עס זענען נאר ארויסגעקומען דרוקען אויף דער וועלט האבען זיי די ערשטע איינגעפיהרט ביי זיך א דרוק, און האבען ארויסגעגעבען זייער אייגענעם סדור. האטש קיין לומדים זיינען קיינמאל ניט געוועהן צווישען זיי פון דעסטוועגען האלטען זיי שטארק פונ'ם תלמוד און, אז עס איז געוועהן א צייט וואס מען האט זיי געוואלט צורעכענען צו די קאראימעס און זיי אויך געבען די איינענע רעכטע, וואס יענע, האבען זיי זיך דערפון אבגעזאגט און האבען ערקלערט, אז זיי זענען יודען גלייך ווי אללע יודען, און די גמרא איז ביי זיי הייליג.

אין שטוב-פיהרען זענען די קרימטשאקעס ניט ווייט אבגעטרעטען פון די טאטארען, נאר פון דעסטוועגען איז א גרויסער חלוק פון זיי ביז די קראימעס, וועלכע האבען נאך פיעל נארישע מנהגים. זיי זיצען אויך אין קליינע שטיבעלעך, דארט שטעהען נידריגע בענק און אויף זיי עסט מען און מען שלאפט.

זיי לעבען צווישען זיך זעהר גוט און פריינדליך, און אזוי ווי אללע בעשעפטיגען זיך מיט מלאכות זעהט מען גאר ניט קיין ארעמע לייט ביי זיי, וואס זאללען זיך ארומשלעפען בעטען נדבות. פאר זייערע קראנקע זארגען זיי און האלטען זיי אויס, זייערע פרויען זיינען אסך פרייער ווי ביי די טאטארען און קאראימעס, כאטש זיי טראגען די אייגענע קליידער, זענען זיי פונדעסטוועגען ניט בעהאלטען און געהען ניט פערשלייערט מען זאלל ניט ארויסזעהען זייער פנים. אין שול דאווענען זיי רוהיג און שטיל יעדען טאג גאנץ פריה, כדי זיי זאללען ניט פערליערען קיין צייט פון דער ארבייט. די קינדער מאכען זיי חתונה ערשט דעמאלט, ווען זיי פיהלען שוין, אז זיי קאנען אלליין ארבייטען און פערדיענען. פון קיין שדוך אבלאזען ווייסט מען ביי זיי ניט. ווייל עהרער מען ניט זיך דאס ווארט האבען זיי ליעב זיך גוט צו בעטראכטען, און פונ'ם קנס-מאל אן איז שוין דער שדוך אבגעשלאסען אויף עביג. כל זמן מען איז חתן כלה, מען מאג זיין נאר פונ'ם געמיינסטען גראד. שיקט מען זיך איינס דאס אנדערע מתנות, געוועהנליך, אללע פרייטאג. דער חתן שיקט קליין געלד אויף מרחיץ און פארב, וואס די כלה ברויך האבען אויף שמירען די נאגעל פון האנד און פים, און די כלה שיקט קיכעלעך און שאן געבעקס לכבוד שבת. חופה

חופה שטעללען זיי גאנץ פריה; א נאכט פריהר געהט מען מיט כלי־זמר צום חתן אונ מען ברענגט איהם צו דער כלה, דארט לאזט מען איהם שטעהן א ביסעל אין הויף אונ מען טאנצט ארום איהם. דערנאך נעהמט מען איהם אריין אין שטוב אונ ער מוז דארט אויסווארטען א פאר שעה ביז מען טהוט אן די כלה. דער מנהג איז ביי זיי, אז די כלה שמירט מען אוים מיט א מין שווארצע פארב, אויף'ן שטערען מאלט מען אויס פערשיעדענע קוויטען, אונ אויסער דעם פערצירט מען איהר דעם קאפ פליטערליך פון גאלד פאפיער. אז די כלה איז שוין אנגעטהון, געהען אללע אוועק צום חתן אונ דארט טאנצט מען א גאנצע נאכט ביז עס הייבט אן טאגען, דעמאלט פיהרט מען חתן כלה צו דער שול אונ מען שטעלט די חופה, דאס הייסט: מען דעקט חתן כלה אריבער מיט א טלית אונ די אונטערפיהרער נעהמען צוויי הינער אונ דרעהען זיי זיבען מאל ארום זייערע קאפ. דערנאך איז דער חתן מקדש דיא כלה אונ מען פיהרט דאס פאר פאלק אהיים צו דער כלה'ס עלטערן, אונ דא בלייבט די כלה פערשלאסען אויף זיבען טאג אונ טאר זיך ניט ארויסווייזען אופען ליכטיגען שיין. מען פערהענגט אפילו די פענסטער פון איהר חדר, קיינער זאלל ניט אריינקומען. אט די אללע מנהגים האבען יענע יודען גענומען פון די טאטארען. אז דער חתן געהט מיט א טאג פריהר אין מרחץ נעהמט ער מיט זיך אללע מחותנים אונ מאכט דארט א גאנצע שמחה, מען דינגט זיך פארען אנטהון אונ אויסטהון, אונ עס איז א גאנצער כבוד צו בעדיענען דעם חתן. דעסגלייכען מאכט מען א גאנצע צערעמאניע ווען מען פיהרט איבער דאס פערמעגען פון דער כלה צום חתן אין שטוב אריין. יעדע זאך, יעדעם מלבוש, דאס מינדעסטע ברעקעלע טראגט א בעזונדער מענש. די גאסט שאצען אלס דינג אונ מען שרייבט אן די כתובה. מיט פיעל יאהרען צוריק פלעגען די קרימטשאקעס האבען צו עטליכע ווייבער, נאר אין די לעצטע צייטען טהוען זיי עס ניט מעהר. איבערהויפט איז שוין דער יונגער דור אנדערש אונ ווארפט אוועק אללע נארישע טאטארישע מנהגים, אונ מען קאן האפען, אז מיט דער צייט וועט די זונן פון בילדונג אויף די קרימטשאקעס אויך שיינען.

צום אומגליק, געפינען זיך אצונד די יודען, ניט נאר פון רוסלאנד, נאר אויך פון עטליכע לאנדער אין אייראפא, אין אזא לאגע, אז זיי וויסען אלליין ניט. צו איז די בילדונג פאר זיי א מעלה אדער א חסרון אונ צו דארפען זיי זיך נאר אזוי אוועקלעגען פאר אויפקלערונג... א ניי ווינטעל האט א בלאז געטהון פון מערב־זייט, פון דייטשלאנד, אונ האט אנגעמאכט א השכבות; דאס

ווינטעל הייסט – אנטיסעמיטיזמוס; דער נאהמען איז א נייער, נאר די מכה איז איין אלטע. אנטיסעמיטיזמוס הייסט: זיין א געגנער פון סעמיטען, פון די פעלקער וואס קומען ארויס פון שם בן נח, נאר אין גאנצען די זאך האט מען אויסגעטראכט צו ליעב יודען, מען זאל האבען א תירוץ זיי צו געבען א כשר'ן קלאפ. עס איז עפיס נמאס געווארען גלאט אזוי זיך טשעפען צו איין אמונה, עס פאסט ניט ארויסווייזען אגאנץ פאלק, וואס איז נאטט די נשמה שולדיג, פשוטע שנאה אונ קנאה, איז מען געפאלען אויף א שכל אונ מען שרייעט אז מען מיינט אללע וואס שטאמען פון שבט שם, אונ מען מאכט די יודען פאר'ן כפרה-האנדעל. דריי שונאי ישראל האבען אין דייטש-לאנד אנגעמאכט דעם טאראראם: מארר האט דער ערשטער אנגעהויבען שרייען אז מען מוז דעם יודען א ביסעל אנטערהאקען די פליגעל, ווייל עס קאן פון איהם ווערען א רויב-פאגעל וואס וועט קיינעם ניט לאזען קיין קאפ אויפהייבען. באלד האבען איהם נאכגעמאכט טרייטשקע אונ שטעקער, אונ אזוי איז געווארען א געוואלד. אז אללע פעלקער זענען נאר ביי די יודען אין גלות אונ, אז מען מוז זיי פערשטעלען דעם וועג צו בילדונג, כדי מען זאל זיך בעפרייהען פון זייער יאך. אזוי איז דאס פייער איבער-געגאנגען קיין פראנקרייך אונ אסטעררייך, אונ אין אונגארן האבען זיך די אנטיסעמיטען אפילו געהאפט צום אלטען בלבול: אים יאהר 1882 איז אין א קליין שטאדטעל טיסא-עסלאר פערפאלען געווארען א קליין קריסטליך מאדעל אסתר סאלימאסי מען האט באלד אויסגעטראכט, אז די יודען האבען זי געהרג'ט אונ בענוצט איהר בלוט אויף פסח. הונדערטער עדות האבען געשווארען אויף זאכען, וואס זענען ניט געשטויגען אונ ניט געפ-לויגען, מען האט אפילו אנגעשטעלט א זוהן זאל פאלש עדות זאגען געגען זיין אייגענעם פאטער אונ פיעל יודען האבען זיך אבגעמוטשעט פיערצעהן חדשים ביז זייער אונשולד איז בעוויזען געווארען.

די יודען זענען אבער געשלאגענע דערשלאגענע, נאר ניט קיין איבערגעשראקענע קינדער: זייער לאנגער לעבענס-וועג האט זיי געוואהנט מיט אזעלכע שרעקליכע זאכען, אז פאר'ן אנטיסעמיטיזמוס דארפען זיי גאר ווייניג מורא האבען. דאס לעצטע בלאטעל פון דער יודישער געשיכטע איז נאך ניט אנגעשריבען אונ מען קאן געוויס זאגען, אז מיר האלטען נאך אפילו ניט ביים אנהייב פונ'ם סוף. צייטען בייטען זיך, דאס ראדעל דרעהט זיך אונ די וואלקענס, וועלכע האבען די לעצטע צייט בעדעקט דעם

יודישען הימעל, וועלען זיך געווייס צוגעהען, ווען די זונן פון פרייהייט אונ מענשענליעבע וועט שטארקער אנהייבען שיינען אונ דערווארמען די פערפרורענע הערצער פון אומזיסטיגע שונאים. איינס דארף דער יוד אין זין האבען, אז ער טאר דאס ליכטעל פון תורה אונ חכמה ניט ארויסלאזען פון די האנד, אז דאס איז זיין עמוד אש, וואס וועט, סוף כל סוף, גובר זיין דעם עמוד ענן אונ וואס וועט איהם ברענגען די אמת'ע גאולה, אונ דעמאלט וועט ער אויפהערען צו זיין א שטיף־קינד אונ גלייך מיט אללע וועט ער פריי דיענען זיין גאטט, וואס האלט איהם אויף די פיס אונ שטארקט איהם מיט האפנונג אויף ישועה אונ נחמה!

ענדע.

רעגיסטער.

פֿערצייכניס פון אַללע נאַהמען וועלכע קומען פֿאָר אין דעם פיערטען באַנד.

אביהב ע׳ ר׳ שמואל
ר׳ אברהם אבא גלוסק 147 148 149 150
ר׳ אברהם אַנדראַרע 181 199
ר׳ אברהם בער לעבענזאהן 239
ר׳ אברהם גייגער 205 206
ר׳ אברהם וויטא די קאלאניא 181 199
ר׳ אברהם סֶגְרִי 28
ר׳ אברהם פורטאדא 167 181 182 186
ר׳ אברהם פרץ 152
„אגרות חכמה״
אראלף קרעמיע 215 216 217 218 221
אַדַאם טשארטאריזשקי 152
אדאם מַארטינע 206
אַדלערסטאהל באַראַן 18
ר׳ אהרן וואלפסאן 154
ר׳ אהרן חארין 202
ר׳ אהרן יַאראסלוי 135
ר׳ אהרן כהן (אפטער רב) 110
אויגוסט דער דריטער 54 62
אויערבאך בערטהאלד 220
אונגער כריסטיאַן טהעאָפיל 22
„אוצר נחמד״ 144
איזאבעללא קאניגין פון שפאניען 210
איזידאר כהן 221
אייכעל ע׳ ר׳ יצחק
אייכענבוים ע׳ ר׳ יעקב
ר׳ איציג סאטנוב 154
„אלון מורה״ 152
ר׳ אליהו בעל שם טוב איניקל 106
ר׳ אליהו מרדכי ווערבעל 240
ר׳ אליעזר בן-דוד 154
ר׳ אליעזר פלעקעלש 157
ר׳ אליעזר ריסער 202
אלישע שור 43 47 51 54
אלכסנדראוו אדוואקאט 245
אלכסנדר וואזניטשין (גר צדק) 223 224
אלכסנדר זעליגמאן 169
אלכסנדר ד׳ ערשטער 222 225 226 233
אלכסנדר ד׳ צווייטער 209 231 232
אַלמַאנצי 205
אלעקסיי מיכאילאוויטש 222
אנדראַרע ע׳ ר׳ אברהם
אנטאנעללי, קארדינאל 218
„אנטיסעמיטיזמוס״ 248
אננא יאהאנאוואנא 223
אֶסְתֵּר סאליָמאסי 248
אַסיר 169
„אֶפֶס דמים״ 236
אפרים קוה 147
„אֲרֻבּוֹת השמים״ 144
אריסטיד אסטרוק 220
ארענשטיין פאני 190
באַנַאל 180
באנאפארטע ע׳ נאפאלעאן
באַנֶע קאספאר 130
באַסאן ר׳ ישעיה 22
בֶּארנע ע׳ לודוויג
„בית יהודה״ 235
בלייכרעדער 126
בנימין דיזראעלי (לארד ביקאנספילד) 220
ר׳ בנימין די-לעמאָס 154
ר׳ בנימין כהן 106
ר׳ בער יאזלאוויטשער 59
בעער ע׳ ר׳ יצחק
בעער ע׳ סערף בעער
ר׳ בער מעזעריטשער 110
ר׳ בצלאל שטערן 240
בראמעט 169
ברוך יָון 53 68
ר׳ ברוך׳ל (בעל שם׳ס עניקיל) 125
ברזשעזינסקי 80
ברייַדענבאך ע׳ ר׳ וואלף
בריסטאל שטארט 92
ר׳ ברכיה 45

גאטהע 147 173
גאלדבערג ר׳ שמואל ליב 205
גאלדשמיד 164 215
גאנז ע׳ ערוואַרד
גאנטא 81
גבריאל איציג 144
ר׳ גבריאל ריסער 204
גהירונד 205
גוגענהיים פרומע (אשת מענדעלסזאהן) 129
גומפערץ ר׳ אהרן 127
גייגער ר׳ אברהם
גינצבורג ע׳ ר׳ מרדכי אהרן
גלוסק ע׳ ר׳ אברהם
געארג דער צווייטער (קעניג פון ענגלאנד) 91
גראטענאווער 175
גרענואר (גייסטליבער) 160 163
„גר צדק" 223
דאהם כריסטיאן ווילהעלם 136 138 139 140 187
דאמיניק זעלינסקי 30
דאראטהעא מענדעלסזאהן 154 158
„דברי שלום ואמת" 142
ד׳ דוד פריעדלאנדער 153 156 158 188
דוביב 193
דופא 166
דיזראעלי ע׳ ר׳ בנימין
די-לעמאן 169
דעליטש פראנץ 206
דעמבראווסקי ניקאלאי 48 51 52 53 77 78
דעסוי (שטאדט) 127
דע קאסטעלאן 164
האדעל (בעל שם׳ס טאכטער) 125
האלדהיים ר׳ שמואל 219
הארדענבערג 190
הארן ע׳ ר׳ מאיר
הורוויץ ר׳ פנחס אליהו 233
הורוויץ ר׳ הירש בער 240
היינריך היינע 193 195 196
ר׳ הירץ האמבורגער 135
ר׳ הירצל לעווי 82 83 84 85 86 87
ר׳ הירץ מעדעלסהיים ע׳ סערף בעער
ר׳ הירש לעהרן 215
ר׳ הירשל לעווין 132
ר׳ הירש ע׳ ר׳ שמשון רפאל הלוי 220
העלל – 138
הענריעטע הערץ 154 158
הערץ מארקוס 130
וואזניטשין (גר צדק) ע׳ אלכסנדר
וואלאווסקי לוקאס פראני-ציסקא (שלמה שור) 61 77 78 80
וואלטער פראנסוא מאריא 87 88 89
וואלף בריידענבאך 175
וואלף היידענהיים 154
וואלפסאן ע׳ ר׳ אהרן
וואראנצאוו פירסט 240
וויזעל ר׳ נפתלי הירץ 135 142 164 156
ווילהעלם קורפירסט פון העססען 177
וויקטאריא קעניגין פון ענג-לאנד 216
וולאדימיר דער הייליגע 222
ווערבעל ע׳ ר׳ אליהו מרדכי
זאגער (שטאדט) 234
זאוואדסקי 80
זאלקאווער משה מאיר 44
זאמושטש (שטאדט) 143
זאקס ע׳ ר׳ מיכאל
„זהר תנינא" 22 25
זיטענפעלד 240
זינצהיים ר׳ דוד 168
ר׳ זכריה פראנקעל 214
ר׳ זלמן לאדיער 124 125
זעלינסקי 80
„זרובבל (ספר) 236
זשול קארוואלא 220
זשעראם נאפאלעאן 187
„חברים כל ישראל" 221
„חוקר ומקובל" 27
חזון נחמיה יחייא 14 15 16 17 18 19 20 21
ר׳ חיים הכהן רפאפארט 59
ר׳ חיים מעלים פרחי 172
„חשבון הנפש" 152
„חשק שלמה" 147
טאמע־לין 244
טהיבא 193
טהיער 215
ר׳ טוביה פעדער 153
טורא ר׳ יהודה 209
טורקער גייסטליבער 92
טיסא-עסלאר שטאדט אין אונגארן 248
טרייטשקע (פראפעסאר) 248
טשינגיסחאן דער פיערטער 244
יאהאן גראוני 222
יאזעף דער צווייטער 73
יאסט ר׳ יצחק מרדכי 204
יאסינסקי 80
יאקאבזאהן ר׳ ישראל 187
יאקאבי 220
ר׳ יהודה הורוויץ מווילנא 233
ר׳ יהודה ליב בן זאב 154

יהודה ליב קריסא 47 52 55
57
ר׳ יהודה קאצענעלנבאגען
27
יהודית מאנטעפיארע 207
208 209
ר׳ יהונתן אייבשיטץ
(פראגער) 21 32 37 38 39
40 41 42 80
ר׳ יהושע העשיל מווילנא 25
ר׳ יואל בעל שם 106
ר׳ יואל לאווי 154
ר׳ יוסף אירגאס 28
ר׳ יוסף דוד זינצהיים 181
183
ר׳ יוסף היילפערין 454
ר׳ יוסף לאניאדא 213
ר׳ יוסף פייט 154
ר׳ יוסף פערל 151 204
ר׳ יחזקאל לנדא 157
יעליסאוועטא פעטראוונא
224
יעקאטערינא די ערשטע
223
יעקאטערינא די צווייטע 224
יעלעק 58
ר׳ יעקב אויערבאך 201
ר׳ יעקב אייבענבוים 240
ר׳ יעקב בלילום 29 31
ר׳ יעקב בעער 201
ר׳ יעקב הכהן בערלין 33
ר׳ יעקב ליסא 201
ר׳ יעקב יוסף כהן 110
ר׳ יעקב עמדן 33 41 48 132
יעקב פראנק 44 45 46 61
62 64 65 66 67—77
ר׳ יצחק אייעל 154 156
ר׳ יצחק בער לעווינזאהן 221
222 232 233 234 235 236
237 238
ר׳ יצחק בעער 160 164 181
ר׳ יצחק בערנאס 202
ר׳ יצחק בערנארד 128
ר׳ יצחק די קאסטא אטיאס
171
ר׳ יצחק חיים הכהן קאנטאריני
22
ר׳ יצחק לענטשיץ 168
ר׳ יצחק מאיר מאנהיימער
203
ר׳ יצחק מארינו 23
ר׳ יצחק פציפיקו 31
ר׳ יצחק שמואל רעדזשיו 205
ר׳ יקותיאל בן ליב 24
„ירושלים" (ספר) 141
ר׳ ישעיה בער־בינג 162
ר׳ ישעיה באסאן 22 27 28
29 30 31 32 33
ר׳ ישעיה (יאנאיוער רב) 110
ר׳ ישראל בעל שם טוב 61
92 93 95 96 97 98 99 100
101 108 109 110
ר׳ ישראל זאמושטש — 127
143 144 145
ר׳ ישראל טריוויש — 23
ר׳ ישראל יאקאבסזאהן 175
200 201
ר׳ ישראל קמחי 24
ר׳ יששכר בעריש אשכלות
37
כהן ע׳ איזידאר
כריסטיאן גרונד 174
„כרם חמד" 205
„כתר שם טוב" 110
לאוואטער יאהאן קאספאר
130
לאסאיל — 220
לאסקער — 220
לאפעץ לאגיניו ר׳ אברהם
164
לובינסקי ווראטיסלאוו
(עפיסקאפ) 54 55 58
לודוויג בארנע 193 194 195
לודוויג דער 16־טער 138
160
לוי יצחק בערדיטשיב׳ר 195
לוצאטו — ע׳ ר׳ משה חיים
לוצאטו — ע׳ ר׳ שמואל דוד
ליבעלע פרושניץ 69
ר׳ ליב שרה׳ס 125
ליוען (מיניסטאר) 235
ליליענטהאל דאקטאר 240
ר׳ ליפא סערף בעער 182
„לישרים תהלה" 35
לעאפאלד צונץ 203 205
לעבענזאהן ע׳ ר׳ אברהם
בער
לעווי דאקטאר 216
לעווי ע׳ ר׳ מאריץ
לעווינזאהן ע׳ ר׳ יצחק בעער
לעווין נארצים 220
לעווין ע׳ רחל
לעססינג גאטהארד אפרים
128 129 133 134 135
„לשון למודים" 22
מאיר בעער 202 220
ר׳ מאיר הארן 240
מאיר קאמינקער 43
מאזער ר׳ משה 203
מאיעווסקי -- 80
מאלע גראף 180 181
מאנהיימער ע׳ ר׳ יצחק נח
מאנועל אייזשען — 220
מאנטעפיארע ע׳ ר׳ משה
„מאסף" — 154
מאקסימיליאן יאזעף 188
מארטארא — 217
מאריא טערעזיא 38
מאריא פאוולאוונע 237

ד׳ מאריץ לעווי פון נאנסי 186
מארעסקא 171
מארקוס הערץ 154
מארר 248
„מגדל עוז״ — 22
מונק ר׳ שלמה 218
„מורה נבוכי הזמן״ 204
מחמר אלי 208 214 215 216 217
מיכאל בעער 181 187
ר׳ מיכאל זאקס 205 220
מיכאליש יאהאן דאוויד 140
מיכאיל פיעדראראוויטש 222
מימון ע׳ ר׳ שלמה
מיקולימש מיקולסקי 56 57 58
מירבא גראף 142 154 160 163 164
ר׳ מנחם מענדל פון דעסוי 126
„מסלת ישרים״ 35
מענערלין דוד פרידריך — 43
מענדעלסהיים ע׳ סערף בעער
מעזעריטשער ע׳ ר׳ בער
מעטערניך — 190
מענדל ברעסלוי 154
מענדל פון מעזיבוז 52
מענדל לעפין 150 151 152 153
מענדעלסזאהן דראטהעא 154
מענדעלסזאהן ע׳ ר׳ משה
„מפיצי השׂכלה״ חברה 232
ר׳ מרדכי אהרן גינצבורג 239
ר׳ מרדכי בנעט 201
ר׳ מרדכי יוסף מיוחס 172
ר׳ מרדכי מרגליות — 44
ר׳ מרדכי עמנואל נח — 198 199
ר׳ מרדכי שלעזינגער 25
ר׳ משה אבולאפיא 213
ר׳ משה אסיר 171
ר׳ משה די האוויש 34
ר׳ משה חגיז 25 26 27 28 30 31 36
ר׳ משה חיים לוצאטו 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36
ר׳ משה מאיר זאלקאווער 44
ר׳ משה מאנטעפיארע 206 207 208 209 215 216 217 218 220
ר׳ משה מנחם מררי 29
ר׳ משה מענדעלסזאהן 126 127 128 129 130 132 133 134 135 136 138 139 140 141
ר׳ משה מאוורגנער רב 125
ר׳ משה סופר 201
ר׳ משה ענסהיים 154
ר׳ משה פראגער 106
ר׳ משה קוניץ 202
נאפאלעאן באנאפארט 159 172 178 179 181 182 183 184 185 227
נאפאלעאן דער 3-טער 220
„נהר טוב״ יודישע קאלאניע 242
ר׳ נחמיה יחייא ע׳ חיון
ר׳ נחמיה כהן 29
ר׳ נחמן בעל ש״ס עניקל 125
ר׳ נחמן קראכמאל 151 204
ניקאלאי דער 1-טער 209 229 230 235 236 240 241
ניקאלאי סעררא 56 57 58
נעאנדער אויגוסט 216
נעשוויז (שטאדט אין ליטא) 145
„נצח ישראל״ (ספר) 144
„נתן החכם״ (נאטהאן דער וויזע) 133
סאלאמאנס 215
סענגור 180
סערף בעער אדער הערץ מעדעלסהיים 159 160 164 179
„ספר הברית״ 233
עבדול מעדושיד סולטאן 217
עדוארד גאנז 203
ר׳ עובדיה באזיליא 31
ר׳ עקיבא איגר 201
פאוועל פעטראוויטש 224
פאנטאן 180
פולד אביל 215
פורטאדא 160 167 (ע׳ ר׳ אברהם)
פיוס דער 7-טער (פאפסט) 190
פיוס דער 9-טער (פאפסט) 220
פיכטע (פילאזאף) 173
פיליפזאהן לודוויג 205
פינטא ר׳ יצחק 88 89
פינקעל 240
פינסקער ע׳ ר׳ שמחה
פיקאר 179
פישל זלאטשובר 43
„פעדאן״ 130
פעאדאר אלעקסיעוויטש 223
פעדער ע׳ ר׳ טוביה
פעטער דער גרויסער 223
פעטער דער 2-טער 223
פעטראוסקי 80
פערל ע׳ ר׳ יוסף
פרחי ע׳ ר׳ חיים

פרחי ע׳ ר׳ שמואל
פרידלענדער ע׳ ר׳ דוד 153
פרידריך דער גרויסער 37
129
פרידריך ווילהעלם דער
צווייטער 154
פרידריך רוהס 190
צונץ ע׳ לעאפאלד
„צייטונג דעס יודענטהומס״
205
קאווקאזער יודען 243 244
קאנט (פילאזאף) 141 153
קאנטארינא ר׳ יצחק חיים
הכהן 22
קאנטי וואלאווסקי 80
קופערניק ליב ארדואקאט
245
„קנאת ה׳״ 26
קלייא עדוארד 201
קלעמענטי דער 13-טער
(פאבסט) 57
קלערמאן טאנער 164
קעלבעלע יאהאן באלטהאזאר
132
קראכמאל ע׳ ר׳ נחמן
קראסינסקי 80
„קרימטשאקעס״ 243 245 246
247

קרעמיע ע׳ אדאלף
ראבא סענט עטיען 164
ראדריג פערייראַ 89
ראטהשילד ר׳ מאיר אנשיל
177
ראטהשילד ר׳ נתן מאיר
(באראן) 216
ראטהשילד עדמונד 243
ראטיבאן 279
ראטטי מענטאן 211
ראפאפארט ע׳ ר׳ שלמה
יהודה ליב
ראשעל 220
„רוח הן״ 145
רחל לעווין 154 158
ריסער ע׳ ר׳ גבריאל
רעניאל 180
רעפנין גענעראל 67
ר׳ רפאל כהן 202
„רפואת העם״ 152
שאטאבריאן 130
שארל נעטער 220
„שבה מנוחה״ יורישע
קאלאניע 242
שטיינטהאל ר׳ שלמה לודוויג
204

שטעקער 248
שטערן ע׳ ר׳ בצלאל
שיללער 147
„שירי תפארת״ 154
שלמה בן אלישע שור 52
55 57
ר׳ שלמה יהודה ראפאפארט
204
ר׳ שלמה מדובנא 135
ר׳ שלמה מיימון 144 146
147
ר׳ שלמה לעמבערגער 31
ר׳ שמואל אבוהב 31
ר׳ שמואל דוד לוצאטו 205
ר׳ שמואל פרחי 172
ר׳ שמחה פינסקער 240
„שמשון והפלשתים״ 22
ר׳ שמשון מרפורגא 28
ר׳ שמשון רפאל הירש 205
206
שניאורסאן ע׳ ר׳ זלמן לאדיער
שרה מארוועבאוע 245
„שרפת התורה״ 53
„תעודה בישראל״ (ספר)
234
„תעלמות חכמה״ 147

אִינְהַאלְט.

פון 4-טֶען טְהֵייל.

1 לִיכְטִיגֶער פוּן דְרוֹיסֶען אוּנ פִינְסְטֶערֶער אִינְוֶוענִיג . . . . פוּן 93 . . .

דִי נַייֶע צַייט.

1 ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב (בעש״ט) אוּנ זַיין דֶרֶךְ . . . . פון 93 -126

2 ר׳ מֹשֶׁה מֶענְדֶעלְסָאהן אוּנ זַיין צַייט . . . . „ 126—159

3 דִי יְשׁוּעָה פוּן פְרַאנְקְרַייךְ . . . . „ 159—179

4 דִי נַייֶע סַנְהֶדְרִין . . . . „ 179—200

5 דִי רֶעפָארְם אוּנ דִי יוּדִישֶׁע וִויסֶענְשַׁאפְט . . . . „ 200—206

6 ר׳ מֹשֶׁה מָאנְטֶעפְיָארֶע אוּנ עֲלִילַת הַדָם אִין דַמֶשֶׂק . . . . . . „ 206—221

7 ר׳ יִצְחָק בֶּער לֶעוִוינְזָאהן אוּנ זַיין צַייט . . . . „ 221—239

8 דִי עֶרְשְׁטֶע יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען אִין רוּססְלַאנְד . . . . „ 239—241

9 דָאס גְרִינְדֶען יוּדִישֶׁע קָאלָאנְיֶען אִין רוּססְלַאנְד . . . . „ 241—243

10 קַאווְקַאזֶער יוּדֶען . . . . „ 243—245

11 קְרִימֶער יוּדֶען . אָדֶער קְרִימְטְשַׁאקֶעס . . . . „ 245—247

12 נַייֶע יוּדִישֶׁע שׂוֹנְאִים אָדֶער דֶער אַנְטִיסֶעמִיטִיזְם . . . . „ 247—249